

**ERZURUM OVASINDAKİ “KARAZ, PULUR VE
GÜZELOVA” HÖYÜKLERİNDEN ELE GEÇEN
KURA-ARAS BEZEMELİ SERAMİKLERİNİN
BEZEME YAPIM TEKNİKLERİ ÜZERİNE
DENEYSEL NİTELİKLİ BİR UYGULAMA**

Gülşah ÖZTÜRK

**Yüksek Lisans Tezi
Arkeoloji Anabilim Dalı
Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI
2018
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

Gülşah ÖZTÜRK

**ERZURUM OVASINDAKİ “KARAZ, PULUR VE GÜZELOVA”
HÖYÜKLERİNDEN ELE GEÇEN KURA-ARAS BEZEMELİ
SERAMİKLERİNİN BEZEME YAPIM TEKNİKLERİ ÜZERİNE
DENEYSEL NİTELİKLİ BİR UYGULAMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI**

ERZURUM – 2018

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

07/06/2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “ERZURUM OVASINDAKİ “KARAZ, PULUR VE GÜZELOVA” HÖYÜKLERİNDEN ELE GEÇEN KURA-ARAS BEZEMELİ SERAMİKLERİNİN BEZEME YAPIM TEKNİKLERİ ÜZERİNE DENEYSEL NİTELİKLİ BİR UYGULAMA" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun 3 (üç) yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

07.06.2018

Gülşah ÖZTÜRK

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof.Dr.Mehmet IŞIKLI danışmanlığında, GülşahÖZTÜRK tarafından hazırlanan bu çalışma 07 / 06 / 2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof.Dr. Mehmet IŞIKLI

İmza:

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Mehmet KARAOSMANOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Tevfik Emre ŞERİFOĞLU

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. ..07 / 06 / 2018

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
HARİTALAR DİZİNİ	VI
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	VII
TABLolar DİZİNİ	XI
GRAFİKLER DİZİNİ	XII
ŞEKİLLER DİZİNİ	XIII
RESİMLER DİZİNİ	XIV
LEVHALAR DİZİNİ.....	XV
ÖNSÖZ.....	XVIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURA-ARAS KÜLTÜRÜNDE “COĞRAFYA, SINIRLAR ve YERLEŞİMLER”

1.1 TRANSKAFKASYA.....	5
1.2. KUZEYBATI İRAN	7
1.3. DOĞU ANADOLU	8
1.3.1. Erzurum-Kars Bölümü	11
1.3.1.1. Bölgede Yapılan Çalışmalar ve Yerleşim Merkezleri	14
1.3.2. Van-Muş Bölümü	18
1.3.2.1. Bölgede Yapılan Çalışmalar ve Yerleşim Merkezleri	21
1.3.3. Malatya-Elazığ Bölümü	30
1.3.3.1. Bölgede Yapılan Çalışmalar ve Yerleşim Merkezleri	32
1.4.KURA ARAS KÜLTÜRÜNÜN GENEL ÖZELLİKLERİ	39

İKİNCİ BÖLÜM

SERAMİĞİN KEŞFİ ve KURA-ARAS KÜLTÜRÜNDE SERAMİK;

“TOPRAK, SU VE ATEŞ”

2.1. SERAMİĞİN ORTAYA ÇIKIŞ HİKÂYESİ	60
2.2. KURA-ARAS KÜLTÜRÜNDE SERAMİK	61
2.2.1. Kabartma/Rölyef Bezeme	71

2.2.2. Kazıma Bezeme.....	73
2.2.3. Baskı-Oluk Bezeme.....	74
2.3. ERZURUM KARAZ, PULUR VE GÜZELOVA HÖYÜKLERİNDEKİ KAZILAR ve ELE GEÇEN SERAMİKLER ÜZERİNDEKİ BEZEME TEKNİKLERİ	75
2.3.1. Karaz Höyüğü.....	76
2.3.1.1. Karaz Höyüğü Seramikleri Bezeme Tekniklerinin Değerlendirmesi	80
2.3.2. Pulur Höyüğü	97
2.3.2.1. Pulur Höyüğü Bezeme Tekniklerinin Değerlendirilmesi	99
2.3.3. Güzelova Höyüğü.....	102
2.3.3.1. Güzelova Höyüğü Bezeme Tekniklerinin Değerlendirilmesi.....	104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DENEYSEL UYGULAMALAR

3.1. “KARAZ, PULUR ve GÜZELOVA” HÖYÜKLERİNDEN ELE GEÇEN KURA-ARAS SERAMİKLERİ BEZEME YAPIM TEKNİKLERİNE DAİR DENEYSEL NİTELİKLİ ÇALIŞMALAR	109
3.1.1. Bezemeli Plakaların Oluşturulması ve Pişirilmesi	110
3.1.1.1. Kabartma-Rölyef Bezeme Uygulamaları ve Değerlendirilmesi	119
3.1.1.2. Baskı-Oluk Bezeme Uygulamalar ve Değerlendirme	137
3.1.1.3. Kazıma Bezeme Uygulamalar ve Değerlendirme	142
3.1.1.4. Plakaların Pişirim Aşaması.....	147
3.1.2. Bezemeli Tepsi Yapımı	157
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	166
KAYNAKÇA	171
LEVHALAR	181
ÖZGEÇMİŞ.....	267

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ERZURUM OVASINDAKİ “KARAZ, PULUR VE GÜZELOVA”
HÖYÜKLERİNDEN ELE GEÇEN KURA-ARAS BEZEMELİ
SERAMİKLERİNİN BEZEME YAPIM TEKNİKLERİ ÜZERİNE DENEYSEL
NİTELİKLİ BİR UYGULAMA**

Gülşah ÖZTÜRK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI

2018, 267 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI

Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU

Doç. Dr. Tevfik Emre ŞERİFOĞLU

MÖ 4. bin yılın ortalarından itibaren Yakındoğu'nun önemli bir bölümünde varlık gösteren “Kura-Aras” veya yerel adlandırmasıyla “Karaz Kültürü” kronolojik ve coğrafi açıdan Yakındoğu prehistoryasının en önemli kültürlerinden biri olmuştur. Bu kültürel oluşum günümüzde Kafkas ülkeleri olarak bilinen Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan topraklarının tamamı, Kuzey Suriye-Levant Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin büyük bir kısmına etki eden çok geniş bir kültür bölgesine sahiptir. Tez kapsamında Karaz, Pulur ve Güzelova höyüklerini bünyesinde barındıran Doğu Anadolu Bölgesindeki yerleşimler üzerinde yoğunlaşmıştır. Yerleşimlerden ele geçen bezemeli Kura-Aras seramikleri bezeme yapım teknikleri incelenmiş ve bu konuda bazı deneysel nitelikli uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

Deneysel çalışmalar, tez kapsamında değerlendirilen bezemeli seramiklerin ait oldukları dönemin teknolojisine uygun olarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Seramikler üzerine uygulanan bezemeler, “Kabartma/Rölyef, Baskı-Oluk ve Kazıma Bezeme” olarak üç farklı teknik ile uygulanmıştır. Bu teknikler disiplinler arası bir çalışma ile Kura-Aras seramikleri üzerinde daha çok kültürünün geç evrelerinde karşımıza çıkacak olan Rölyef Bezeme Tekniğinin uygulama yöntemi hakkında önemli verilere ulaşmamız sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kura-Aras, Bezeme Teknikleri, Seramik, Deneysel Arkeoloji.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

Gülşah ÖZTÜRK

**AN EXPERIMENTAL PRACTICE ON PRODUCTION TECHNIQUES OF
DECORATED KURA-ARAXES POTTERIES FROM ERZURUM "KARAZ,
PULUR AND GÜZELOVA" MOUNDS IN ERZURUM PLAIN**

Advisors: Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI

2018, 267 Pages

Jury: Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI

Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU

Assoc. Dr. Tevfik Emre ŞERİFOĞLU

From the middle of the 4th millennium BC, "Kura-Araxes" or "Karaz Culture", which is located in a significant part of the Near East, has been one of the most important cultures of the Near East prehistory in chronological and geographical terms. This cultural formation has a very wide cultural zone which affects all of Georgia, Armenia and Azerbaijani lands known as Caucasian countries today, northern Syria-Levant region and most of Eastern Anatolia Region. The thesis focuses on settlements in the Eastern Anatolian Region, which houses the mound of Karaz, Pulur and Güzelova. The decoration techniques of the decorated Kura-Araxes ceramics uncovered from the settlements were examined and some experimental studies were carried out on this subject.

Experimental studies have been tried to be carried out in accordance with the technology of the period in which the decorated ceramics evaluated within the scope of the thesis. The ornaments applied on the ceramics were applied with three different techniques as " Relief, Grooved and Dimple and Insized". These techniques have provided us with an interdisciplinary study on the Kura-Araxes ceramics, and we have reached a crucial point about the method of application of the Relief Beam Technique, which will contrast in the late stages of the cultures.

Key words: Kura-Aras, Decoration Techniques, Ceramics, Experimental Archaeology.

KISALTMALAR DİZİNİ

BKZ.	: BAKINIZ
ED.	: EDİTÖR
EDS.	: EDİTÖRLER
ETÇ	: ERKEN TUNÇ ÇAĞ
FOTO.	: FOTOĞRAF
FİG.	: FİĞÜR
LEV.	: LEVHA
MÖ	: MİLATTAN ÖNCE
OTÇ	: ORTA TUNÇ ÇAĞI
PROF. DR.	: PROFESÖR DOKTOR
SS.	: SAYFA SAYISI
VD.	: VE DİĞERLERİ

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1. Kura-Aras Kültürü yayılım haritası.	1
Harita 2. Kura-Aras Kültürü, Transkafkasya Bölgesi Yayılım Haritası	5
Harita 3. Kura-Aras Kültürü, Kuzeybatı İran Bölgesi yayılım haritası.	7
Harita 4. Kura-Aras Kültürü, Doğu Anadolu Bölgesi coğrafi sınırları.....	8
Harita 5. Kura-Aras Kültürü “Erzurum-Kars Bölümü” sınırları.....	12
Harita 6. Erzurum ve Pasinler Ovalarında kazısı yapılmış yüzey araştırmalarında tespit edilmiş yerleşimler.	16
Harita 7. Kura-Aras Kültürü “Van-Muş Bölümü” yayılımı.....	19
Harita 8. Malazgirt ve Bulanık’ta Tespit Edilen Kura-Aras Kültürü Yerleşmeleri ...	30
Harita 9. Kura-Aras Kültürü “Malayta-Elazığ Bölümü” coğrafi sınırları.....	31

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Foto 1. Pulur Höyüğü, A1 Alanı	15
Foto 2. Erzurum Alaybeyi Kazıları, Kura-Aras Kültürüne ait tabakaların tespit edildiği açmalar, hava fotoğrafı.	17
Foto 3. Gavur Kalesi Yerleşimi, Kura-Aras Seramikleri.....	18
Foto 4. Dilkaya Höyüğü genel görünüm.....	22
Foto 5. Tilkitepe Höyüğü genel görünüm.....	23
Foto 6. Karagündüz Höyüğü kazı çalışmalarından genel bir görünüm.	25
Foto 7. Arslantepe Höyüğü genel görünüm.	33
Foto 8. Tepecik Höyüğü genel görünüm.	34
Foto 9. Norşuntepe Höyüğü genel görünüm.....	37
Foto 10. Tel Bet Yerah yerleşiminden ele geçen tekerlekler	48
Foto 11. Kura-Aras Kültürü, Taşınabilir Ocaklar ve Andironlar ile Antropomorfik ve zoomorfik figürinler	56
Foto 12. Kura-Aras Kültüründe metal kullanımına dair örnekler (Arslantepe).....	59
Foto 13. Kura-Aras Kültürü seramikleri, Alaybeyi, Erzurum.	62
Foto 14. Kura-Aras Seramikleri son derece kaliteli parlak bir açkıya sahiptir. Sos Höyük, Kura-Aras seramikleri, Erzurum.	66
Foto 15. Kura-Aras Kültürünün seramiğinin hamurunda kullanılan katkı maddeleri.....	68
Foto 16. Kura-Aras Kültürü Seramik Form Repertuarı (Işıklı, 2005).	69
Foto 17. Kura-Aras Seramiği, Karaz Höyük, Kabartma Bezeme Tekniği.	72
Foto 18. Kura-Aras Seramiği, Güzelova Höyük, Rölyef Bezeme Tekniği.....	72
Foto 19. Kura-Aras Seramiği, Karaz Höyük, Kazıma Bezeme Tekniği.....	73
Foto 20. Kura-Aras Seramiği, Karaz Höyük, Baskı-Oluk Bezeme Tekniği.....	75
Foto 21. Erzurum Karaz Höyüğü, genel görünüm.....	77
Foto 22. Koşay tarafından “Karaz Mahsülü” olarak isimlendirilen Kura-Aras seramikleri, Karaz Höyüğü.	79
Foto 23. Pulur Höyüğü kazı çalışmaları.....	97
Foto 24. Pulur Höyüğünden ele geçen Kabartma-Rölyef Tekniği örnekleri	98
Foto 25. Kilin ince bir tel kullanılarak kesilme işlemi.....	111
Foto 26. Kesilen kil kütlesinin içerisindeki hava kabarcıklarının bir merdane yardımı ile yok edilmesi.	112
Foto 27. İki adet ahşap çubuk yardımıyla kil kütlesinden ince plakaların kesilme işlemi.	112
Foto 28. Kil plakaların üst üste koyularak “öküz başı” metodu ile yoğurulması.	113

Foto 29. Yoğurma işlemi tamamlandıktan sonra kalan hava kabarcıklarının yok olması için merdane yardımıyla kil kütlesi üzerine baskı uygulanması.....	113
Foto 30. İşlem gören kilin 1,5 cm kalınlığında iki ahşap çubuk kullanılarak kesilmesi.	114
Foto 31. Kil plakalardan daha büyük bir zemin hazırlamak için kesilen plakaların birleştirilmesi işlemi.	114
Foto 32. Birleştirilen kil plakalarının bir merdane yardımıyla birbirlerine birleştirilme aşaması.	115
Foto 33. Kil plakanın içerisinde oluşan hava kabarcıklarının yok edilmesi.	115
Foto 34. Kilin yüzeyinin bir testere ile düzeltilmesi.	116
Foto 35. Kil plakaların 12x12cm ölçülerinde kesilmesi.	116
Foto 36. Ara malzeme olarak kullanılacak olan balçığın hazırlanması.	117
Foto 37. Seramik astarının hazırlanma aşaması.	117
Foto 38. Kil plakaların nemlendirilmesi.	118
Foto 39. Kil plakaların nemlendirilmesi.	118
Foto 40. Kabartma Bezeme Uygulaması, Ham Plaka.	120
Foto 41. Kabartma Bezeme, Perdahlı Plaka.	121
Foto 42. Kabartma Bezeme Uygulama, Astarlı Plaka.	122
Foto 43. Kabartma Bezeme, Perdahlı-Astarlı Plaka.	123
Foto 44. Kabartma Bezeme, Mika Astarlı Plaka.	124
Foto 45. Rölyef Bezeme, İp ile uygulama.	125
Foto 46. Rölyef Bezeme, İp ile uygulama.	125
Foto 47. Rölyef Bezeme, İp ile uygulama.	126
Foto 48. Rölyef Bezeme, Ot ile uygulama.	127
Foto 49. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi.	128
Foto 50. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi (detay).	129
Foto 51. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi (detay).	130
Foto 52. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi.	131
Foto 53. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi.	132
Foto 54. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi.	133
Foto 55. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi.	134
Foto 56. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi.	135
Foto 57. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi.	136
Foto 58. Baskı-Oluk Tekniği, Ham Plaka.	138
Foto 59. Baskı-Oluk Tekniği, Perdahlı Plaka.	138

Foto 60. Baskı-Oluk Tekniği, Astarlı Plaka.....	139
Foto 61. Baskı-Oluk Tekniği, Perdahlı ve Astarlı Plaka.....	140
Foto 62. Baskı-Oluk Tekniği, Mika Astarlı Plaka.	141
Foto 63. Kazıma Bezeme, Ham Plaka.	142
Foto 64. Kazıma Bezeme, Perdahlı Plaka.....	143
Foto 65. Kazıma Bezeme Uygulama, Astarlı Plaka.....	144
Foto 66. Kazıma Bezeme, Perdahlı-Astarlı Plaka.....	145
Foto 67. Kazıma Bezeme, Mika Astarlı Plaka.	146
Foto 68. Kabartma-Rölyef Bezeme, Kazıma Bezeme ve Baskı-Oluk Bezeme Tekniklerinin uygulandığı pişirimi gerçekleştirilen “Ham (1), Açkılı (2), Astarlı (3), Açkılı-Astarlı (4) ve mika astarlı (5)” plakalar.....	148
Foto 69. Çukur içerisinde pişirilen plakalar.....	149
Foto 70. Çukur içerisinde pişirim ve aşamaları (İlk Deneme).....	150
Foto 71. Çukur içerisinde pişirim ve aşamaları (İlk Deneme).....	151
Foto 72. Çukur içerisinde pişirim ve aşamaları (İlk Deneme).....	152
Foto 73. Çukur içerisinde pişirim ve aşamaları (İlk Deneme).....	152
Foto 74. Çukur içerisinde pişirim ve aşamaları (İlk Deneme).....	153
Foto 75. Çukur içerisinde pişirim ve aşamaları (İlk Deneme).....	153
Foto 76. Çukur içerisinde pişirim ve aşamaları (İkinci Deneme).....	154
Foto 77. Çukur içerisinde pişirim ve aşamaları (İkinci Deneme).....	154
Foto 78. Çukur içerisinde pişirim; elde edilen sonuç.....	155
Foto 79. Yüzey üzerinde pişirimi gerçekleştirilen plakalar.	156
Foto 80. Yüzey üzerinde pişirimi gerçekleştirilen plakaların pişirim sonrası durumu.	157
Foto 81. Kilin şekillendirilerek tepsi formuna getirilme aşaması.....	158
Foto 82. Kap yüzeyine seramik astarının uygulanma aşaması.	159
Foto 83. Kap yüzeyinin “taş ve metal kaşık” kullanılarak perdahlama aşaması.	160
Foto 84. Kap yüzeyine bezeme şablonunun “sıkma yöntemi” kullanılarak uygulanması.	161
Foto 85. Kap yüzeyine bezeme şablonunun “sıkma yöntemi” kullanılarak uygulanması.	162
Foto 86. Kap yüzeyine bezeme şablonunun “sıkma yöntemi” kullanılarak uygulanması.	163
Foto 87. Kap yüzeyine sıkma tekniği kullanılarak uygulanan motifin düzeltilme aşaması.	164

Foto 88. Kap yüzeyine bezeme şablonunun “sıkma yöntemi” kullanılarak uygulanması ve elde edilen sonuç	165
--	-----

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Pulur Höyüğü C14 Sonuçları	15
Tablo 2. Kushnareva ve Çubinishvili' ye göre Kura-Aras Kültürünün kronolojisi....	43
Tablo 3. Kavtaradze'nin Kura-Aras Kültürüne dair kabul ettiği kronoloji önerisi. ...	44
Tablo 4. Burney'in Kura-Aras Kültürüne ait kronoloji önerisi.	44
Tablo 5. Kelly-Buccellati'nin Kura-Aras Kültürüne ait kronoloji önerisi.....	45
Tablo 6. Sagona'nın Kura-Aras Kültürüne ait kronoloji önerisi.	45

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1. Karaz Höyüğü bezeme tekniklerinin dağılımı.	81
Grafik 2. Pulur Höyüğü bezeme tekniklerinin dağılımı.	100
Grafik 3. Güzelova Höyüğü bezeme tekniklerinin dağılımı.	105

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Plakaların hazırlanma aşamaları.	110
---	-----

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Kura-Aras Kültüründe yaylacılık.....	48
Resim 2. Norşuntepe yerleşiminden ele geçen araba gövde parçası.....	49
Resim 3. Badaanii yerleşiminden ele geçen arabaya ait parçanın çizimi.	50
Resim 4. Kura-Aras halk gruplarının göç faaliyetlerinde hayvan kullanımına dair hayali çalışma.....	51
Resim 5. Erzurum yöresi verileri dikkate alınarak oluşturulan Kura-Aras Kültürü evinin yeniden kurma denemesi.....	52
Resim 6. Kura-Aras Kültürü’nün inanç sistemine dair uygulamalar üzerine temsili çalışma.....	55
Resim 7. Kura-Aras kültüründe tespit edilen mezar tipleri.....	57
Resim 8. Prehistorik dönem seramik yapım yöntemlerine dair deneme çizimler, “sucuk yöntemi ve el ile açma yöntemi”.....	64
Resim 9. Güzelova Höyüğü çalışma alanları; “A, B ve C”	103
Resim 10. Güzelova Höyüğü Bezemeli Tepsiler.	104
Resim 11. Sıkma uygulama, Kura-Aras seramiği üzerinde yer alan “rölyef bezeme” tekniğinin nasıl uygulanmış olabileceğine dair temsili bir çalışma.	169

LEVHALAR DİZİNİ

Levha 1. Karaz Höyüğü, K67 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	182
Levha 2. Karaz Höyüğü, K66 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	183
Levha 3. Karaz Höyüğü, 68 Müze Envanter Numaralı Eser.	184
Levha 4. Karaz Höyüğü, 87 Müze Envanter Numaralı Eser.	185
Levha 5. Karaz Höyüğü, K70 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	186
Levha 6. Karaz Höyüğü, K65 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	187
Levha 7. Karaz Höyüğü, K85 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	188
Levha 8. Karaz Höyüğü, K59 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	189
Levha 9. Karaz Höyüğü, K90 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	190
Levha 10. Karaz Höyüğü, K92 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	191
Levha 11. Karaz Höyüğü, 132a-92 Müze Envanter Numaralı Eser.	192
Levha 12. Karaz Höyüğü, K97 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	193
Levha 13. Karaz Höyüğü, K98 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	194
Levha 14. Karaz Höyüğü, K106 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	195
Levha 15. Karaz Höyüğü, K110 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	196
Levha 16. Karaz Höyüğü, K125 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	197
Levha 17. Karaz Höyüğü, K119 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	198
Levha 18. Karaz Höyüğü, 119 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	199
Levha 19. Karaz Höyüğü, 121 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	200
Levha 20. Karaz Höyüğü, 122 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	201
Levha 21. Karaz Höyüğü, K129 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	202
Levha 22. Karaz Höyüğü, K130 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	203
Levha 23. Karaz Höyüğü, K137 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	204
Levha 24. Karaz Höyüğü, 140 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	205
Levha 25. Karaz Höyüğü, 141 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	206
Levha 26. Karaz Höyüğü, 142 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	207
Levha 27. Karaz Höyüğü, 1476 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	208
Levha 28. Karaz Höyüğü, 1496 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	209
Levha 29. Karaz Höyüğü, 10180 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	210
Levha 30. Karaz Höyüğü, 10191 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	211
Levha 31. Karaz Höyüğü, K98 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	212
Levha 32. Karaz Höyüğü, 145 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	213

Levha 33. Karaz Höyüğü, 10189 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	214
Levha 34. Karaz Höyüğü, 1523 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	215
Levha 35. Karaz Höyüğü, 10190 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	216
Levha 36. Karaz Höyüğü, 1522 Müze Envanter Numaralı Eser.	217
Levha 37. Karaz Höyüğü, K19 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	218
Levha 38. Karaz Höyüğü, K20 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	219
Levha 39. Karaz Höyüğü, K21 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	220
Levha 40. Karaz Höyüğü, K26 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	221
Levha 41. Karaz Höyüğü, K37 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	222
Levha 42. Karaz Höyüğü, K55 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	223
Levha 43. Karaz Höyüğü, K39 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	224
Levha 44. Karaz Höyüğü, K44 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	225
Levha 45. Karaz Höyüğü, 46 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	226
Levha 46. Karaz Höyüğü, K71 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	227
Levha 47. Karaz Höyüğü, 1474 Müze Envanter Numaralı Eser.	228
Levha 48. Karaz Höyüğü, 10166 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	229
Levha 49. Karaz Höyüğü, K10164 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	230
Levha 50. Karaz Höyüğü, 10160 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	231
Levha 51. Karaz Höyüğü, a 89 (10169) Kazı Envanter Numaralı Eser.	232
Levha 52. Karaz Höyüğü, 1506 Müze Envanter Numaralı Eser.	233
Levha 53. Karaz Höyüğü, 1507 Müze Envanter Numaralı Eser.	234
Levha 54. Karaz Höyüğü, 1508 Müze Envanter Numaralı Eser.	235
Levha 55. Karaz Höyüğü, 10161 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	236
Levha 56. Karaz Höyüğü, 10162 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	237
Levha 57. Karaz Höyüğü, 10163 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	238
Levha 58. Karaz Höyüğü, 10170 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	239
Levha 59. Karaz Höyüğü, 10171 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	240
Levha 60. Karaz Höyüğü, 10195 Kazı Envanter Numaralı Eser.....	241
Levha 61. Pulur Höyüğü, P66 Kazı Envanter Numaralı Eser.	242
Levha 62. Pulur Höyüğü, P7 Kazı Envanter Numaralı Eser.	243
Levha 63. Pulur Höyüğü, P14 Kazı Envanter Numaralı Eser.	244
Levha 64. Pulur Höyüğü, P225 Kazı Envanter Numaralı Eser.	245
Levha 65. Pulur Höyüğü, P604 Kazı Envanter Numaralı Eser.	246
Levha 66. Pulur Höyüğü, P6 Kazı Envanter Numaralı Eser.	247

Levha 67. Güzelova Höyüğü, 206 Kazı Envanter Numaralı Eser.	248
Levha 68. Güzelova Höyüğü, 179 Kazı Envanter Numaralı Eser.	249
Levha 69. Güzelova Höyüğü, 131 Kazı Envanter Numaralı Eser.	250
Levha 70. Güzelova Höyüğü, 15 Kazı Envanter Numaralı Eser.	251
Levha 71. Güzelova Höyüğü, 368 Kazı Envanter Numaralı Eser.	252
Levha 72. Güzelova Höyüğü, 367 Kazı Envanter Numaralı Eser.	253
Levha 73. Güzelova Höyüğü, 345 Kazı Envanter Numaralı Eser.	254
Levha 74. Güzelova Höyüğü, 382 Kazı Envanter Numaralı Eser.	255
Levha 75. Güzelova Höyüğü, 1550 Müze Envanter Numaralı Eser.	256
Levha 76. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,.....	257
Levha 77. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,.....	258
Levha 78. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,.....	259
Levha 79. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,.....	260
Levha 80. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,.....	261
Levha 81. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,.....	262
Levha 82. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,.....	263
Levha 83. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,.....	264
Levha 84. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,.....	265
Levha 85. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,.....	266

ÖNSÖZ

Erzurum ilinde yer alan Karaz, Pulur ve Güzelova Höyüklerinden ele geçmiş, Kura Aras Kültürüne ait seramiklerin bezeme tekniklerine dair gerçekleştirmiş olduğum deneysel çalışmaları konu alan yüksek lisans tezimde, söz konusu seramikler üzerinde bulunan bezemeler ve bu bezemelerin yapım teknikleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. İnterdisipliner bir anlayış çerçevesinde gerçekleştirdiğim deneysel nitelikli bu çalışmalar neticesinde, Kura Aras seramikleri üzerinde bulunan bezemelerin nasıl yapılmış olabileceğine dair önemli fikir ve sonuçlara ulaşılmıştır.

Kura-Aras Kültürü ile ilk tanışmam lisans öğrencisi olduğum yıllarda Atatürk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi olan Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI'nın "Eski Anadolu Uygarlıkları" isimli dersi sayesinde olmuştur. Işıklı, yenilikçi ve destekleyici fikirleri ve dinamik bakış açısı sayesinde bizlere her zaman yol göstermiş ve kendisinin de sahip olduğu araştırmacı bilimsel kişiliğini öğrencilerine kazandırmayı ilke edinen bir hoca olmuştur. 2013 yılıyla birlikte hak kazandığım Yüksek Lisans eğitimim sayesinde yanından ayrılmamaya gayret gösterdiğim ve bu süreçte bilimsel açıdan yetkin bir donanıma sahip olmam için elinden gelen her şeyi yapan, Erzurum'da bulduğum süreçte maddi manevi desteklerini esirgemeyen ve beni ailesinin bir parçası olarak gören çok değerli hocam Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI'ya sonsuz teşekkürlerimi borç bilirim.

Hiç kuşkusuz her tez bireysel bir emeğin ürünü olarak görülse de bu süreçte birçok kişinin hem bilimsel hem de manevi açıdan desteğini gördüğümü söylemeliyim. Ve burada 2009 yılından itibaren kendisini tanıma fırsatı bulduğum, her zaman yanımda olan ve benden desteklerini esirgemeyen bana bilimsel gelişimimde destek olan çok değerli hocam ve ağabeyim Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali YILMAZ'a minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Tezimin disiplinlerarası bir çalışma olması bana farklı bilimlerden araştırmacıları tanıma fırsatı sunmuştur. Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü öğretim üyesi olan Prof. Dr. Yasemin YAROL'un, modern bir seramik sanatçısı olmasına rağmen Kura-Aras Kültürü'ne dair çalışmalar yapması, tezimde "geleneksel ve modern" bağlantısını kurabilmem için çok büyük bir şanstı. Bu konuda bilimsel

anlamda benden fikirlerini ve yardımlarını esirgemeyen Yasemin YAROL hocama da teşekkürü bir borç bilirim.

Yaşamımın her saniyesinde yanımda olan ve maddi manevi hiçbir türlü desteğini esirgemeyen hayatımdaki en büyük destekçilerim olan canım babam Rıza ÖZTÜRK ve canım annem Nuran ÖZTÜRK'e başta olmak üzere ablalarım Hilal ÖZTÜRK ve Kezziban KILIÇ'a, erkek kardeşim Alparslan ÖZTÜRK'e ve tezimi yazdığım şu dönemde kanserle mücadele eden çok kıymetli dedem Hacı Hasan YALÇINKAYA'ya sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca beni her zaman anlayan, dinleyen ve destekleyen, kardeşlerimden ayırmadığım dostlarım Pelin ŞİRİN, Gonca FIRAT, Hanife BERBER, Hüseyin DÜLGER, Onur Emre TAŞAR ve Buket BEŞİKÇİ'yi hayatımda oldukları için çok şanslı biri olduğumu burada belirterek sevgiyle anıyorum. Tezimin her bir satırını büyük bir sabırla okuyan ve düzenleme aşamasında benden yardımlarını esirgemeyen çok kıymetli dostum Hazal OCAK'a da en içten teşekkürlerimi bir borç bilirim.

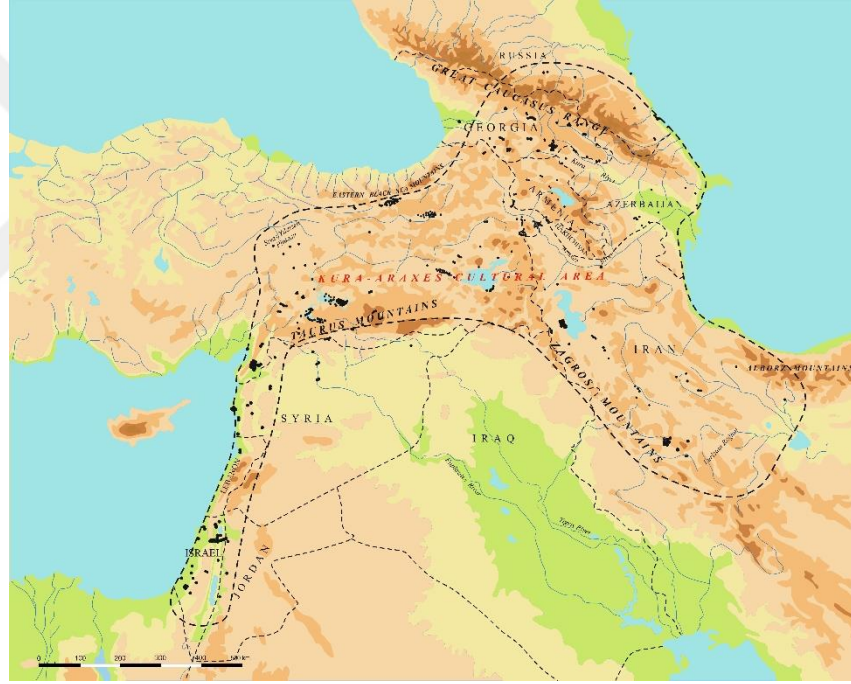
Aralarına katıldığım günden itibaren gerçekten aile sıcaklığını hissettiğim ve üyesi olmaktan gurur duyduğum Ayanis Kalesi Kazı Ekibi üyeleri ile her zaman bir abla sıcaklığıyla yaklaşan ve desteğini hissettiğim Müge IŞIKLI'ya, seramik atölyesinde çalışırken bana yardımcı olan Arş. Gör. Hasan İN ve Seramik Bölümü öğrencilerine de ayrıca çok teşekkür ederim.

Ve son olarak hayatıma dokunan, her zaman yanımda olan en güzel şansım ve destekçim Ömer AKBAY'a ömrümün sonuna kadar minnettar kalacağım.

Sevgilerimle...

GİRİŞ

MÖ 4. bin yılın ortalarından itibaren Yakındoğu'nun önemli bir bölümünde varlık gösteren “Kura-Aras” veya yerel adlandırmasıyla “Karaz Kültürü” kronolojik ve coğrafi açıdan Yakındoğu prehistoryasının en önemli kültürlerinden biri olmuştur. Bu kültürel oluşum günümüzde Kafkas ülkeleri olarak bilinen Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan topraklarının tamamı, Kuzey Suriye-Levant Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin büyük bir kısmına etki eden çok geniş bir kültür bölgesine sahiptir¹. Kura-Aras halkları varlık gösterdiği 2000 yıllık süreç içerisinde seramiğinden mimari geleneğine kadar birçok alanda kendi kimliğini yansıtan çok özel ve bir o kadar da önemli eserler ortaya koymuştur.

Harita 1. Kura-Aras Kültürü yayılım haritası.

“Göçebe ya da yarı göçebe ve yaylacı” bir yaşam tarzının öne çıktığı bu kültürde, yaşamsal faaliyetlerin devamlılığı için, verimli otlaklara sahip plato ve ovalar, akarsu kenarlarına yakınlık ve korunaklı yaşam alanların olması hiç şüphesiz önem arz

¹ Ünsal Yalçın ve H. Gönül Yalçın, “Zur Karaz-Keramik von Tepecik- Ostanatolien”, Mihriban Özbaşaran, Oğuz Tanındı, Ahmet Boratav (Ed.), *Archaeological Essays in Honour of Homo amatus: Güven Arsebük İçin Armağan Yazılar*, (ss. 322-323), Ege Yayınları, İstanbul 2003.

etmektedir². “Göçebelik” kavramına değiniliyor olunmasının sebebi; kültürün böylesine geniş bir alana etki ediyor olması ve bu olguyu Kura-Aras Seramik geleneğinin yayılımındaki en önemli unsur olarak görüldüğünden kaynaklanmaktadır. Günümüzde de Doğu Anadolu Bölgesinde hayvancılığın bir iş kolu haline gelmesi ve yaylacılığın hala aktif olması geçen zaman içerisinde bu bölgede yaşayan insanların, başlangıcının belki de Erken Tunç Çağı’na kadar uzandığı hayvancılık odaklı yaylacılık faaliyetleri sürdüren yaşam tarzından kopmadığının bir göstergesidir.

Sürekli hareket halinde oldukları düşünülen Kura-Aras halklarının evleri yalın bir mimari plana sahiptir. Çamur-dal örgü tekniğinde yapılmış olan evler genellikle kare-dikdörtgen ve yuvarlak plan şemasına sahiptir. Bu evlerin bazen köşeleri ovalleştirilmiş örneklerinin de gerçekleştirilen kazılar sayesinde öğrenmekteyiz³.

Seramik, Neolitik Dönem’den itibaren, uygarlığa giden yolda medeniyetlerin gelişimindeki bütün aşamaları izleyebildiğimiz en eski ve en önemli buluntu grubunu oluşturmaktadır. Çoğu zaman günlük ihtiyaçlar doğrultusunda üretilen bir materyal olsa da kimi zaman tanrılara sunulan bir ritüel kabı ya da mezarlara konulan ölü hediyesi olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Kura-Aras Kültürü’nde de en önemli buluntu grubunu kültürün kendine özgü el yapımı, kırmızı-siyah renk kontrastına ve son derece kaliteli parlak bir açkıya sahip olan seramikleri oluşturmaktadır⁴.

Aslında bu seramikleri özel kılan parlak siyah renginin ötesinde seramiklerin yüzeylerine uygulanan zengin bezeme repertuarıdır. Bu bezemeler, seramikler üzerine “Kabartma/Rölyef, Baskı-Oluk ve Kazıma Bezeme” olarak üç farklı teknik ile yapılmıştır. Bu tekniklerden, aslında tam olarak nasıl uygulandığı bilinmeyen

² Mehmet Işıklı, *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü Çok Bileşenli Gelişkin bir Kültürün Analizi*, (1. Baskı), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2011.

³Mehmet Işıklı ve Hatice Ergürer, “Erken Tunç Çağı Doğu Anadolu Bölgesi Kura-Aras Kültüründe Mekân ve Mekân Kullanımına Dair Gözlemler”, Gökhan Coşkun (Ed.), *Anadolu, Arkeoloji, Zaman ve Mekân, Dumlupınar Üniversitesi V. Arkeoloji Sempozyumu, Kütahya 10-12 Ekim, 2016*, (ss.44), Bilgün Kültür Sanat ve Yayıncılık, Ankara 2017.

⁴Giulio Palumbi, “The Early Bronze Age of the Southern Caucasus”, Gregory McMahon and Sharon R. Steadman (Ed.), *Oxford Hand Book Ancient Anatolia*, (ss.11-14), Oxford University Press, Oxford 2016.

“Kabartma/Rölyef Bezeme⁵” tekniği, benim bu konu üzerinde çalışmaya yönelmemin sebeplerinden biri olmuştur.

“Erzurum Ovasındaki “Karaz,Pulur ve Güzelova” Höyüklerinden Ele Geçen Kura-Aras Bezemeli Seramiklerin Bezeme Yapım Tekniklerine Dair Deneysel Nitelikli Bir Çalışma” isimli Yüksek Lisans Tez çalışmam, Kura-Aras bezemeli seramikleri üzerinde uygulanan bezeme yapım tekniklerinin o dönem şartlarında nasıl yöntemlerle uygulanmış olabileceğini konu alan deneysel nitelikli bir takım uygulamaları içermektedir. Böylelikle Karaz, Pulur ve Güzelova Höyüklerinden ele geçen bezemeli seramiklerden seçilen amorf, kapak ve tam kaplar üzerindeki bezemelerin nasıl bir yöntemle kaplar üzerine uygulandığı anlaşılmaya çalışılacaktır.

Tez konusunu oluşturan toplam 75 adet bezemeli seramiğin tamamı Erzurum Müzesi envanterine kayıtlıdır. Erken Tunç Çağına tarihlendirilen bu eserler bezeme tekniği tipolojisi açısından “Kabartma-Rölyef Bezeme, Baskı-Oluk Bezeme ve Kazıma Bezeme Teknikleri” olarak üç ana gruba ayrılmıştır.

Çalışmalarımıza öncelikle literatür taraması ile başlanmıştır. Literatür çalışması ve deneysel nitelikli çalışmalar aynı anda yürütülmüştür. Literatür kapsamında karşılaşılan en büyük sorun neredeyse bütün kaynakların İngilizce, Rusça ve Fransızca olmasıdır. Ne yazık ki Kura-Aras kültürü hakkındaki Türkçe kaynaklar hem sayıca az hem de sadece kültürün belirli problemleri üzerine yazılmıştır. Bu konuda Prof. Dr. Mehmet Işıklı tarafından kaleme alınan *“Doğu Anadolu Erken Transkaşkasya Kültürü”*⁶ isimli kitap, Kura-Aras Kültür’ü hakkında genel bilgi veren tek Türkçe yayındır. Bu noktada Işıklı’nın kitabı tez çalışmam süresince en önemli kılavuzum olmuştur.

Literatür çalışmasının ardından Karaz, Pulur ve Güzelova höyüklerinden ele geçen bezemeli seramikleri, bezeme yapım tekniklerine göre gruplara ayrılmıştır. Seramiklerin çizimleri yapılmış ve bezeme katalogları oluşturulmuştur. Yerleşimler için bir bezeme kataloğunun oluşturulması, motiflerin bölgesel nitelik taşımaktan çok uzak olduklarını anlamamızı sağlayan önemli bir adım olmuştur. Bu konu hakkında tez içerisinde daha geniş kapsamlı olarak bahsedilecektir.

⁵ Işıklı, 2011, 15.

⁶ Işıklı, 2011, 15.

Tipolojik çalışmalar, literatür taramaları ve okumaların ardından çalışmaların ikinci ve en önemli aşaması olan deneysel uygulamalara geçilmiştir. Karaz, Pulur ve Güzelova kazılarında ele geçen toplam 75 adet bezemeli seramiğin, bezeme tekniklerinin nasıl uygulanmış olabileceği üzerine gerçekleştirilen bu deneysel nitelikli çalışmalar sonucunda önemli sonuçlar elde edilmiştir. Disiplinler arası bir çalışmanın ortak başarısı olan uygulamalar Kura-Aras seramikleri üzerinde daha çok kültürünün geç evrelerinde karşımıza çıkacak olan Rölyef Bezeme Tekniğinin uygulama yöntemi hakkında önemli verilere ulaşmamız sağlamıştır.

Tez çalışmasının birinci bölümünde, Kura-Aras Kültürünün yayılım coğrafyasını tanımlayarak ve bölgede gerçekleştirilen çalışmalar anlatılacaktır. Bu bölgeler içerisinde tezin de anahtar yerleşimlerini bünyesinde barındıran Doğu Anadolu Bölgesi'nden daha detaylı olarak bahsedilecektir. Kültürün diğer yayılım alanları olan Transkafkasya ve Kuzeybatı İran Bölgelerinden bahsederken bölgenin coğrafi özellikleri ile anahtar yerleşim niteliği taşıyan merkezlerin isimlerine değinilecektir. Böylelikle Kura-Aras kültür bölgesi olarak tanımladığımız bu geniş coğrafyayı tanıyarak Kura-Aras Kültürünün gelişim süreci hakkında genel bir tablo ortaya koymaya çalışılacaktır.

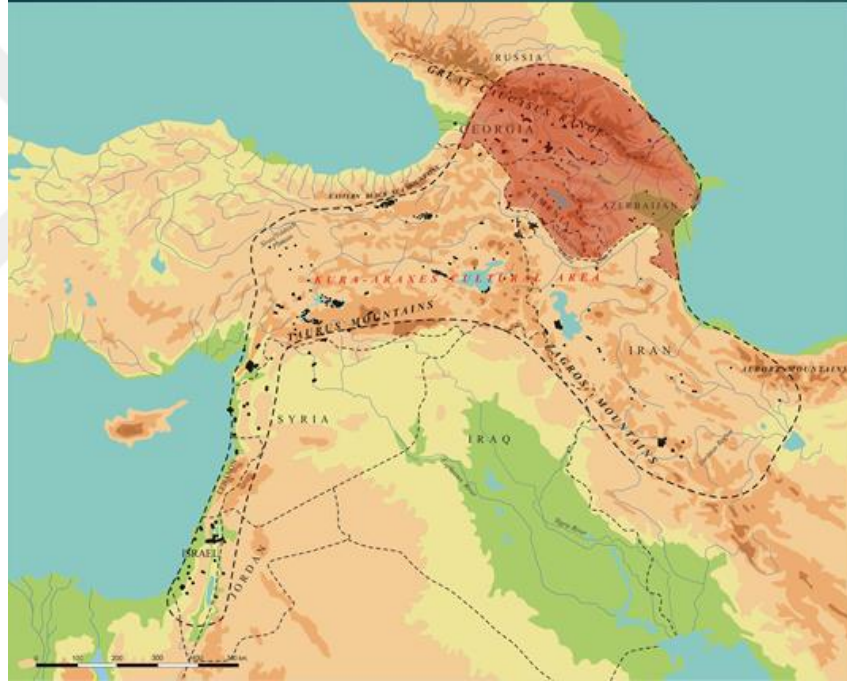
Kura-Aras Kültürünün yayılım coğrafyası ve kültür hakkında seramiğinden ölü gömme geleneklerine kadar genel bir anlatım yaptıktan sonra tezin ikinci bölümünde Kura-Aras seramiği hakkında genel bir tanıtım yapılarak kültürün seramiği üzerine günümüze kadar yapılan çalışmalardan bahsedilecektir. Daha sonra Kura-Aras bezemeli seramiklerinin ele geçtiği Karaz, Pulur ve Güzelova Kazıları hakkında bilgiler verilerek bu seramiklerin bezeme teknikleri sayısal verilerle kayıt altına alınacaktır. Tez çalışmasının üçüncü bölümünde ise bezeme teknikleri üzerine gerçekleştirilen deneysel nitelikli çalışmalar görsellerle anlatılacaktır. Bu sonuçlar ışığında tez malzememi oluşturan toplam 75 adet seramik bezeme tekniği bakımından değerlendirilecektir. Tezin sonuç kısmını oluşturan dördüncü bölümde ise tüm sonuçlar genel olarak değerlendirilecek ve elde edilen sonuçlar ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURA-ARAS KÜLTÜRÜNDE “COĞRAFYA, SINIRLAR ve YERLEŞİMLER”

1.1 TRANSKAFKASYA

Günümüzde, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan topraklarının tamamını kapsayan bir kültür bölgesi olan Transkafkasya, doğuda Hazar Denizi, batıda Karadeniz ve Azak Denizi, güneyde Türkiye ve İran ile sınırlanmış olan verimli ve geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır⁷. Engebeli bir coğrafi yapıya sahip olan Transkafkasya toprakları, prehistorik dönemlerden itibaren Asya ve Avrupa arasındaki bağlantının sağlanmasında önemli bir rol üstlenmiştir⁸.

Harita 2. Kura-Aras Kültürü, Transkafkasya Bölgesi yayılım haritası.

Bölgede orografik bakımdan iki ana dağ sistemi mevcuttur. Bunlardan ilkinin Büyük Kafkas Dağları oluşturmaktadır. Kuzey Kafkas Dağları olarak da bilinen bu sıradağlar *Cis-Caucasia* olarak adlandırılan; “Dağıstan, Krasnodar ve Stavropol Krai,

⁷ Ahmet Sapmaz, *Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*, (1 Baskı), Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 2008.

⁸ Palumbi, 2016, 2.

Adygea, Karaçay-Cherkessia, Kabardino-Balkaria ve Kuzey Ossetia-Alania” topraklarını kapsamaktadır. Büyük Kafkas Sıra Dağlarından derin vadilerle ayrılan ve Kafkasya’nın güney sınırını oluşturan Küçük Kafkas Dağları ise bölgenin ikinci önemli dağ kuşağını oluşturmaktadır. Coğrafi olarak geniş vadileri içeren heterojen bir kültür bölgesi olan Küçük Kafkaslar, günümüzde Transkafkasya ülkeleri olarak adlandırılan “Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan devletleri ile Dağlık Karabağ ve Nahçıvan Cumhuriyetleri, Abkhazia, Güney Ossetia ve Adjaria” özerk bölgelerini kapsamaktadır⁹.

Güney Kafkasya’nın coğrafi yapılanması, kuzeyde Büyük Kafkas Dağları, güneyde Küçük Kafkas Dağları, nehir vadileri, platolar ve yüksek ovalarla kaplı son derece muazzam coğrafi ve çevresel özelliklerle karakterize edilmektedir¹⁰. Transkafkasya’nın Karadeniz’e yakın olan bölgelerinde daha ılıman bir iklim kuşağı hâkimken güneye doğru ilerledikçe ılıman iklim kuşağının yerini, kurak bir coğrafyaya bıraktığı görülmektedir. Bölge hidrografyasının en önemli kolunu, Kura-Aras Kültürel gelişiminde merkezi bir rol üstlenen Kura ve Aras Nehirleri oluşturmaktadır. Kaynağını Gürcistan’da bulunan Borjami bölgesinden alan Kura Nehri, Güney Kafkasya’nın en uzun nehridir. Aras Nehri ise kaynağını Erzurum’dan alarak daha sonra Kura Nehri ile birleşip Hazar Denizi’ne dökülmektedir¹¹.

Yapılan kazı çalışmaları ve araştırmalar sayesinde bölgedeki yerleşimlerin Kura ve Aras Nehirlerinin oluşturduğu koridor içerisinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bu merkezler; Abastumani, Chobareti, Talin, Shengavit, Ovçular Tepesi, Gegharot, Kvatskhelebi, Khizanaant Gora, Kiketi.

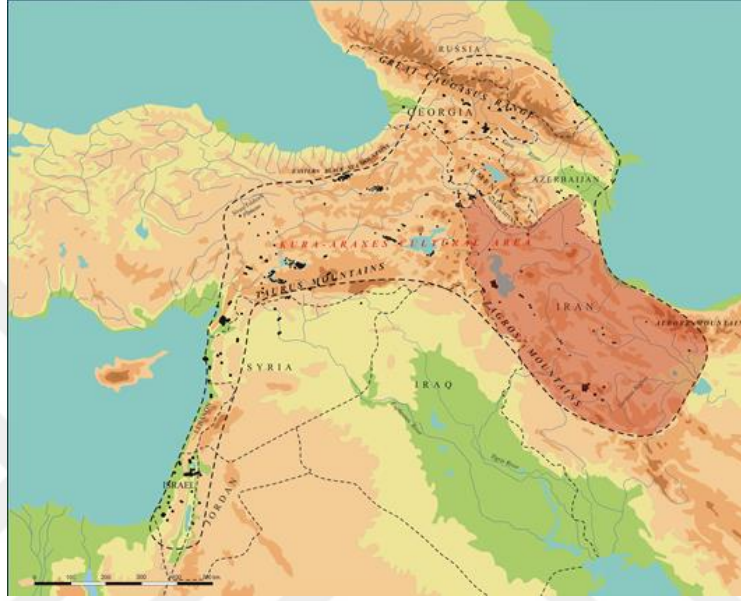
⁹ Giulio Palumbi, *The red and black: Social and Cultural Interaction Between the Upper Euphrates and Southern Caucasus Communities in the Fourth and Third Millennium B.C.*, (1. Baskı), Roma: Sapienza Università di Roma, Dipartimento di scienze storiche archeologiche e antropologiche dell'antichità 2008, 2.

¹⁰ Palumbi, 2016, 2.

¹¹ Palumbi, 2008, 4.

1.2. KUZEYBATI İRAN

Kültürün bir diğer yayılım alanı ise İran Azerbaycan'ı olarak isimlendirilen Kuzeybatı İran yani Güney Azerbaycan topraklarıdır. Günümüzde bu bölge, “kuzeyde Aras Nehri, batıda Anadolu’nun doğusu, güneyde İran’ın Kürt bölgesi ile doğuda Talış ve Muğan Dağlarıyla” sınırlıdır¹².

Harita 3. Kura-Aras Kültürü, Kuzeybatı İran Bölgesi yayılım haritası.

Yüksek ve dağlık yeryüzü şekillerine sahip olan bölge, Kafkasya, Anadolu ve İran arasında stratejik bir noktada yer almaktadır¹³. Bölgeyi besleyen nehir kollarının hepsi Urmiye Gölü iç drenajında toplanıp buradan Urmiye havzasının doğu sınırını oluşturan sıcak, bereketli ve ılıman coğrafi özelliklere sahip olan Hazar Denizine taşınmaktadır. Kuzeybatı İran, elverişli iklimi ve yeterince yağış almasından ötürü İran’ın en verimli tarım arazilerine ve geniş otlak alanlarına sahiptir¹⁴. Bu özelliği ile Kuzeybatı İran hayvancılığın önemli bir geçim şekli olduğu Kura-Aras kültürünün yayılımında önemli bir ölçüt olmuş olmalıdır.

¹² Barış Metin, “Türk-İran İlişkilerinde Güney Azerbaycan Meselesi”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Turkish Journal of Social Research*, 16 (2), 2012, 158.

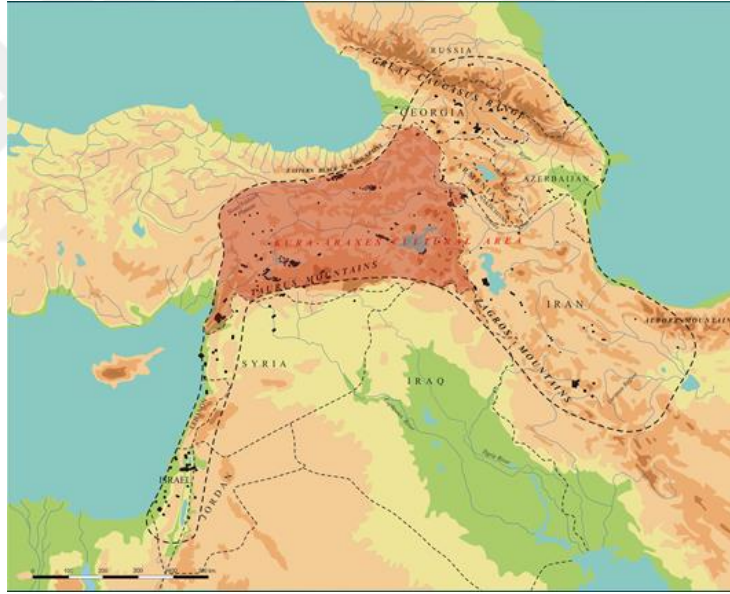
¹³ Metin, 2012, 158.

¹⁴ Geoffrey Summers, “The Early Bronze Age in Northwestern Iran”, D. T. Potts (Ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Iran*, (ss.162), Oxford University Press, Oxford 2013.

Erken Tunç Çağında, güneyde Kangavar Ovası, doğuda Hazar Denizi ve batıda Yukarı Fırat Havzasından Levant’a kadar olan bölgede¹⁵ yayılım gösteren Kura-Aras Kültürünün izlerine “Uşni-Solduz Vadisi, Urmiye Havzasının Kuzeydoğusu, Salmas Ovası ve Urmiye Ovasında” rastlanmıştır¹⁶. Bu sınırlar içerisinde Kura-Aras kültürel gelişimi hakkında bilgi veren en önemli yerleşim merkezleri; Yanık Tepe, Geoy Tepe, Tepe Giljar, Ravaz, Haftavan Tepe ve Hasanlu Tepe’dir¹⁷.

1.3. DOĞU ANADOLU

Yüzyıllar boyunca birçok kültürün kesişme durağı olan Doğu Anadolu Bölgesi, Kura-Aras Kültürü yayılım alanları içerisinde özel bir konuma sahiptir. Doğu Anadolu Bölgesinde Kura-Aras Kültürünün gelişimi “Erzurum-Kars Bölümü”, “Malatya-Elazığ Bölümü” ve “Van-Muş Bölümü” olarak üç alt kültür bölümünde incelenmektedir¹⁸

Harita 4. Kura-Aras Kültürü, Doğu Anadolu Bölgesi yayılım haritası.

¹⁵ Summers, 2013, 162.

¹⁶ Mehmet Işıklı, *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü'nün Karaz, Pulur ve Güzelova Malzemesi Işığında Tekrar Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2005, 75-76.

¹⁷ Summers, 2013, 172-176.

¹⁸ Işıklı, 2011, 15.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin sınırlarından bahsetmeden önce mevcut sınırların Prehistorik dönemlerde var olmadığının altını çizmek gerekmektedir. Prehistorik dönemlerdeki coğrafi sınırların neye göre belirlendiği tam olarak bilinmese de günümüzdeki gibi bir siyasi sınırın bulunmadığı da aşikârdır. Bu yüzden kültürün yayılım coğrafyasından bahsederken güncel sınırların göz ardı edilmesi gerektiğini ve coğrafi unsurlara bağlı kalarak bir sınır belirlenmesi gerektiğine inanmaktayım. Bu noktada Doğu Anadolu Bölgesi'ne bir sınır çizmek gerekirse; “*Gürcistan'da Kura Irmağı su çizgisi, diğer taraftan Rıyon Havzası su çizgisi, Ermenistan'daki Gökçe Gölü Havzasına kadar olan bölge, Irak sınırları içerisinde kalan Musul dağlık bölgesi ve İran'daki Urmiye Gölünün batı kenarına kadar*” bu sınırlar genişletilebilir¹⁹.

Doğu Anadolu Bölgesi ülkemizin en yüksek ve en dağlık yer şekillerine sahip olan bölgesidir. Bu bölgenin jeolojik yapısı göz önünde bulundurulduğu zaman; verimli otlaklara sahip platoları, geniş ovaları, havzaları, yüksek dağları ve önemli akarsuları ile bölge coğrafyasının şekillendiğini görmekteyiz²⁰. Bölgede yer alan ve doğal bir bariyer görevi gören Toros Dağları bu coğrafyayı iki kültür bölgesine ayırmaktadır. Bunlardan ilki kuzeyde kalan ve bölgenin Kafkas dünyası ile bağlantısını sağlayan dağlık kesim, ikincisi ise; yüzünü Mezopotamya'ya çeviren alçak ve düz alanlara sahip olan Yukarı Fırat Havzası'dır²¹.

Prehistorik dönemlerden itibaren yerleşim merkezlerinin belirlenmesinde bölgenin uygun yaşam koşullarını sağlamasına önem verilmiştir. Bu alanlar ekolojik niş olarak tanımlanmıştır. Ekolojik niş; bir canlının hayatını idame ettirebilmesi için bulunduğu ortamın yaşamaya uygun olanaklar sunduğu özel bölgelere verilen isimdir²². Bu özel yaşam alanlarının belirlenmesinde coğrafi unsurlar önemli bir rol oynamaktadır. Bu unsurlardan ilki ortalama yüksekliği 3000 metreye ulaşan sıra dağlardır. Bölgedeki depresyon alanlarının en önemli kolunu ve dağ kuşağını Güneydoğu Torosları Dağ

¹⁹ Kenan Arınç, *Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri*, (1. Baskı), Yayın Evi (-), Erzurum 2011.

²⁰İbrahim Atalay ve Kenan Mortan, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, (4. Baskı), (s:458), İnkılap Kitap Evi, İstanbul 2011.

²¹ Mehmet Işıklı, “Doğu Anadolu Yaylasındaki Kültürel ve Politik Dönüşümler; Kura-Aras Kültürel Sürecinden Urartu Dönemine Değin, Cultural And Political Conversions In Eastern Anatolia Highland (Kura-Aras Cultural Procession to Urartian Period”, Pınar Pınarcık, Bilcan Gökçe, Mehmet Salih Erkek, Sena Coşğun Kandal (Eds.), *Prof. Dr. Recep Yıldırım'a Armağan*, (ss.94), Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara 2017.

²² Işıklı, 2011, 17.

silsilesi oluşturmaktadır. Mevcut yaşam alanları sıra dağların kuzeyinden başlayarak Malatya-Elazığ, Muş ve Van Gölü havzası ile devam eden çöküntü alanlarından oluşmaktadır. İkinci önemli bölge ise Karasu-Aras silsilesi olarak bilinen Mercan-Munzur-Palandöken ve Topçu-Aşağı Dağ kuşağıdır. Buradaki yaşam alanlarını ise; Erzurum, Erzincan, Tercan ve Aras Nehri boyunca uzanan çöküntü alanları oluşturmaktadır. Bölgenin yerleşime uygun son alanını ise Kuzeydoğu Anadolu dağ silsilesi oluşturmaktadır. Buradaki yerleşim merkezleri ise Mescit, Akdağ, Yalnızçam ve Allahuekber Dağları çöküntü alanlarında yoğunlaşmıştır²³.

Ekolojik nişlerin oluşumunda etkili olan diğer coğrafi oluşumlar ise; platolar, ovalar ve havzalardır. Ortalama 2000 metrenin üzerinde yüksekliğe sahip olan Uzunyayla Platosu ve Erzurum-Kars Platosu, Kura-Aras kültürüne ait izlerin tespit edildiği önemli yaşam alanlarını bünyelerinde barındırmaları açısından oldukça önemlidir. Bölgede bulunan *ovalar ve havzalar* ise; Van Gölü Havzası, Muş Havzası, Bingöl Havzası, Elazığ-Hazar Havzası ve Erzurum-Pasinler-Horasan Havza ve ovalarıdır. Yerleşik yaşam olanakları sunan bu ova, havza ve platolar ekolojik nişlerin oluşumunda önemli bir rol üstlenmektedirler²⁴.

Bilindiği üzere prehistorik dönemlerden itibaren her kültürde yer seçimindeki en önemli kriterlerden biri olan akarsulara yakınlık, Kura-Aras Kültüründe de merkezlerin belirlenmesinde önemli bir ölçüt olmuştur. Doğu Anadolu Bölgesi'nin engebeli bölge topografyasının oluşumunda önemli bir yere sahip olan akarsu sistemi üç ana grupta değerlendirilmektedir²⁵. Bunlardan ilki kuzey-güney yönlü akan kısa akarsular, ikincisi çöküntü ve fay hatları boyunca güneybatı-kuzeydoğu veya güneydoğu-kuzeybatı yönünde vadilerden akan akarsular, üçüncüsü ise dağlık alanları ve vadileri uçtan uca kesen akarsulardır²⁶. Ülkemizin geneline bakıldığında Doğu Anadolu Bölgesi akarsu potansiyelinin büyük bir kısmına sahiptir. Kültürün yayılımında önemli rol oynayan Kura ve Aras Nehirleri, Fırat ve Dicle Nehrinin kollarını oluşturan Pervari ve Zapsuyu,

²³ Işıklı, 2011, 17.

²⁴ Sırrı Erinç, *Doğu Anadolu Coğrafyası*, (1. Baskı), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1953, 89-105.

²⁵ Erinç, 1953, 15.

²⁶ Erinç, 1953, 15.

yine Fırat Nehrinin bir kolu olan ve kaynağını Erzurum ovasından alan Karasu Nehri ve son olarak Murat Nehri bölgedeki önemli akarsulardır²⁷.

Bütün bunların yanında Doğu Anadolu Bölgesi'nin jeomorfolojisinde değerlendirilmesi gereken bir diğer unsur da bölgeye hâkim olan iklim kuşağıdır. Karasal iklimin egemen olduğu bölgede kış ayları uzun ve sert, yaz ayları kısa ve sıcak geçmektedir. Ani gerçekleşen iklim geçişleri bölgesel yağışlar halinde kendini göstermektedir. Denize olan uzaklık, yükselti ve engebeli coğrafi yapı bölgedeki mevsimsel sıcaklığın hissedilmesinde oldukça etkilidir²⁸.

Kültürün kimliğinde var olan bölgesel çeşitliliği, yerleşim yerlerinin seçiminden üretim teknolojilerine kadar her alanda net bir şekilde izleyebilmemiz mümkündür. Doğu Anadolu Bölgesinde ortaya çıkan bu kültürel etkileşimi daha iyi anlayabilmek ve tanıtabilmek adına bu bölge araştırmacılar tarafından üç alt kültür bölümüne ayrılmıştır. Coğrafi unsurların belirleyici olduğu bu alt bölümlerde, kültürün genel özelliklerini daha iyi kavrayabilmek adına bölümlerin coğrafi özelliklerine ve bu sınırlar içerisinde gerçekleştirilen araştırmalara değinilecektir. Böylelikle hem coğrafi oluşumların yer seçiminde ne derece önemli olduğu hem de bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarının yoğunluğunu anlayabilmemiz açısından önemli bir basamak olacaktır.

1.3.1. Erzurum-Kars Bölümü

Yukarıda Doğu Anadolu bölgesinin genel özelliklerinden bahsederken yaşam alanlarının daha çok yükseltiye ve çöküntü alanlarına bağlı olan ekolojik nişler doğrultusunda şekillendiğinden bahsedilmiştir. Kura-Aras Kültürel sürecine dair ekolojik niş olarak adlandırılan bu özel yaşam alanlarını bünyesinde barındıran bölümlerden ilki Erzurum-Kars Bölümüdür.

²⁷ Atalay ve Mortan, 2011, 468.

²⁸ Kenan Arınç, *Doğal, İktisadi, Sosyal ve Siyasal Yönleriyle Türkiye'nin İç Bölgeleri*, (2. Baskı), Eser Ofset Matbaacılık, Erzurum 2013, 26.

Kura-Aras Kültürünün kuzeydoğu yayılımını gösteren Erzurum-Kars Bölümü, “kuzeyde; Çoruh nehri boyunca uzanan Dumlu, Kargapazarı ve Allahuekber dağlarının güney batı ucu ile Yalnızçam dağları, güneyde; Palandöken Dağları, Şahvelet Dağları, Çakmak Dağları ve Aras Güneyi Dağları olarak bilinen Karasu-Aras dağ silsilesi, doğuda; Türkiye siyasi sınırları ve batıda ise; Aşkale merkezin batısındaki Karasu’nun oluşturduğu boğazlar ile Kılıçkaya dağlarına kadar” ulaşmaktadır²⁹.

Harita 5. Kura-Aras Kültürü “Erzurum-Kars Bölümü” sınırları.

Bölge coğrafyasının gelişiminde önemli rol oynayan ve yükseklikleri 2500-3000 metre arasında değişen platolar, akarsuların oluşturduğu derin vadiler ve çöküntü alanları ile kesintiye uğramaktadır. Bu bölgelerde oluşan çöküntü alanları ise ekolojik niş olarak isimlendirilen uygun yaşam alanlarını sunmaktadır³⁰. Erzurum-Kars bölümündeki ekolojik nişler batıdan başlayıp; “Erzurum-Aşkale, ve Pasinler-Kağızman-Iğdır depresyon alanları” olarak doğuya doğru devam etmektedir. Bu çöküntü alanlarının taban seviyelerinin yaklaşık 1750-1800 metre arasında değiştiği gözlemlenmiştir³¹.

²⁹ Arınc, 2013, 93.

³⁰ Işıklı, 2005, 34.

³¹ Arınç, 2013, 95.

Erzurum-Kars Bölümünün morfolojik oluşumunda en dikkat çekici oluşum ise ovalardır. Bölgedeki en önemli ova, Kura-Aras kültürünün de yayılım sürecinde önemli anahtar yerleşimleri bünyesinde barındıran Erzurum Ovasıdır. Bu bölge, “*Karasu, Daphan ve Sakalikesik*” ovalarından oluşmaktadır³². Bu bölge, güneyde Palandöken Dağları, kuzeyde Dumlulu Dağı ve kuzey doğuda Kargapazarı Dağları ile çevrelenmektedir. Ovalar arası bağlantı ise geçitlerle sağlanmaktadır. Şöyle ki Erzurum Ovasından, Gürcü Boğazı ile Çoruh havzasına, Aşkale boğazı ile Fırat havzasına ve Deveboynu geçidi ile Aras havzasına kolaylıkla bağlantı sağlanabilmektedir³³.

Aras depresyon alanı içerisinde kalan ve tipik olarak Doğu Anadolu Bölgesinin karakteristik özelliklerine sahip olan Iğdır Ovası ise, oluşum yönünden Pasinler Ovası ile benzerlik göstermektedir. Aras Irmağı tarafından ikiye ayrılan Iğdır Ovasının kuzeydoğu kesimi yani Revha Ovası Ermenistan topraklarında kalmaktadır³⁴.

Transkafkasya topraklarıyla sınırdaş olan bir diğer bölge ise Ardahan Ovasıdır. Geniş otlak alanlara sahip olan bu bölgede kış mevsimi çok uzun ve şiddetli geçmektedir. Anadolu-Transkafkasya arasındaki bağlantının en önemli kolu olan Ardahan Ovası, araştırma tarihçesi açısından çok parlak bir geçmişe sahip değildir. Ardahan Ovası dışında yöredeki diğer depresyon alanları Göle Ovası, Hoçuvan Ovası ve Hanak Ovasıdır³⁵.

Erzurum-Kars Bölgesindeki Kura-Aras Kültürüne ait izlerin tespit edildiği son bölge ise Kars Ovasıdır. Tıpkı Ardahan Ovası gibi benzer coğrafi özelliklere sahip olan bu bölgenin yaklaşık %20 si ekolojik niş olarak isimlendirilen yaşama elverişli alanlar kaplamaktadır. Doğunun en geniş ovası olma özelliğine sahip olan bu bölge, araştırmacılar arasında Erzurum-Kars bölgesinin yaylası olarak adlandırılmaktadır³⁶.

Akarsu hidrografyası bakımından üç havzaya ayrılan Erzurum-Kars Bölgesinde sıra dağların uzanışı, akarsu sisteminin akış yönü üzerinde etkili olmuştur. Bölgenin doğusunda bulunan drenaj sistemi “Kars Çayı, Arpa Çayı, Kura ve Aras Nehirleri”

³² Arınç, 2013, 96.

³³ Arınç, 2013, 96.

³⁴ Arınç, 2013, 129.

³⁵ Işıklı, 2011, 26.

³⁶ Işıklı, 2011, 26-27.

vasıtasıyla Hazar Denizi'ne, güneybatı bölgesinin su drenajı “Karasu ve Fırat Nehirleri” aracılığıyla Basra Körfezine ve kuzeybatı kesimin akarsuları ise Çoruh Nehri vasıtasıyla Karadeniz'e dökülmektedir. Yani şöyle ki; Erzurum-Aşkale depresyon alanı akarsuları drenaj açısından Fırat Havzasına bağlı iken; Pasinler-Kağızman-Iğdır depresyon alanları ise Hazar Havzasına bağlıdır. Ayrıca bölgedeki sıcak su kaynakları da bölgenin aktif tektonik yapısını göstermesi açısından önemlidir³⁷.

1.3.1.1.Bölgede Yapılan Çalışmalar ve Yerleşim Merkezleri

Kura-Aras Kültürünün Erzurum-Kars Bölümündeki arkeolojik potansiyelini anlamak adına gerçekleştirilen araştırmalarda en şanslı bölgelerden biri Erzurum ovasıdır. Bölgedeki ilk araştırmalar Hamit Zübeyir Koşay tarafından Karaz, Pulur ve Güzelova höyüklerinde gerçekleştirilmiştir³⁸. Kısa süreli gerçekleştirilen çalışmalar hakkındaki bilgilerimiz sadece kazı raporları ile sınırlıdır. 2001 yılında Atatürk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim elemanlarından Prof. Dr. Mehmet Karaosmanoğlu ve o dönemde araştırma görevlileri olan Prof. Dr. Mehmet Işıklı ile Doç. Dr. Birol Can tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları esnasında Kura-Aras Kültürüne ait toplam 13 adet yerleşim yeri tespit edilmiştir³⁹. Bu yerleşim merkezlerinden sadece, yukarıda da bahsedildiği üzere, Karaz⁴⁰, Pulur⁴¹ ve Güzelova⁴² höyüklerinde kısa süreli kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Karaosmanoğlu ve ekibinin çalışmaları sonucunda yerleşimlerin genellikle Dumlu ve Kargapazarı

³⁷ Arınç, 2013, 95.

³⁸ Mehmet Işıklı, “Erzurum Pulur Höyüğü Çalışmaları: Kuzeydoğu Anadolu Keramiği Üzerine Gözlemler”, *Arkeoloji Dergisi*, VIII (2), 2006, 14.

³⁹ Mehmet Işıklı, “Doğu Anadolu Yaylasındaki Kültürel ve Politik Dönüşümler; Kura-Aras Kültürel Sürecinden Urartu Dönemine Değın, Cultural And Political Conversions In Eastern Anatolia Highland (Kura-Aras Cultural Procession to Urartian Period”, Pınar Pınarcık, Bilcan Gökçe, Mehmet Salih Erkek, Sena Coşğın Kandal (Eds.), *Prof. Dr. Recep Yıldırım'a Armağan*, (ss.94), Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara 2017.

⁴⁰ Hamit Zübeyir “Koşay, Karaz Sondajı”, *III. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Tebliğler*, (ss.165-169), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1948.

⁴¹ Haimit Zübeyir Koşay ve Herman Vary, *Pulur Kazısı 1960 Mevsimi Çalışmaları Raporu*, (1. Baskı), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1964, 24.

⁴² Haimit Zübeyir Koşay ve Herman Vary, *Güzelova Kazısı*, (1. Baskı), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1967, 46.

dağlarının eteklerinde yer alan akarsu kenarlarında yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmaların dışında yine aynı yıl içerisinde Erzurum Arkeoloji Müzesi başkanlığında ve Işıklı'nın bilimsel danışmanlığı doğrultusunda Pulur Höyüğünde kesit temizleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda kültürün tabakalanmasına dair önemli verilere ulaşılmıştır⁴³.

Tablo 1. Pulur Höyüğü C14 Sonuçları. (Karaosmanoğlu vd., 2014, 434)

Lab. No. (ANSTO Cod.)	Alan	(Kalibre edilmiş sonuç)
OZG 068	Pulur/ A1 Alanı	MÖ 1376-1267
OZG 367	Pulur/ B1 Alanı	MÖ 4242-4075

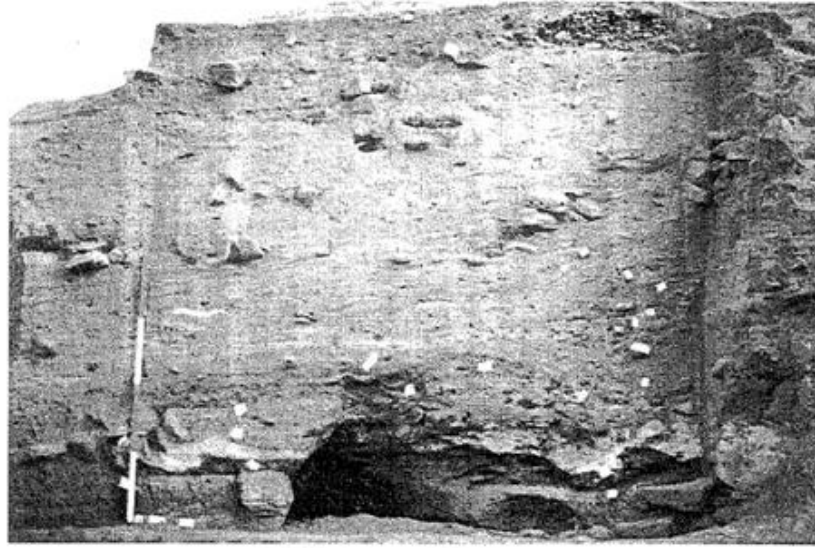

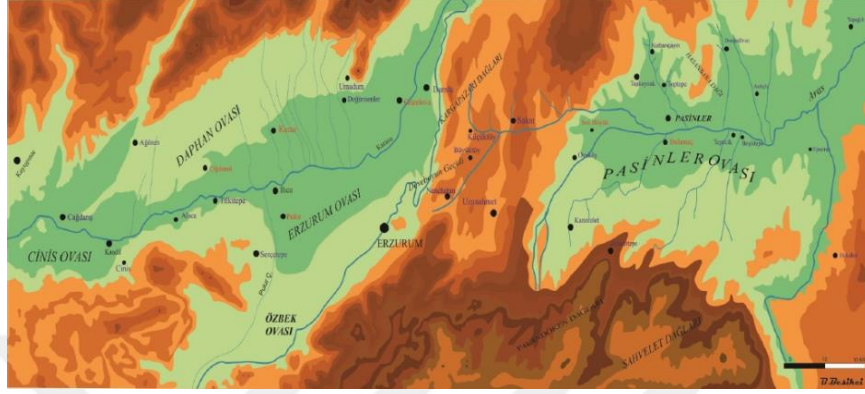
Foto 1. Pulur Höyüğü, A1 Alanı (Karaosmanoğlu vd., 2014, 434).

Araştırmaların gerçekleştirildiği ikinci önemli bölge ise Deveboynu geçidi ile Erzurum Ovasından ayrılan Pasinler Ovasıdır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan bu bölge “Aşağı Pasinler, Yukarı Pasinler ve Pasinler Ovası” olarak üç bölüme ayrılmıştır⁴⁴. Bölgedeki ilk araştırmalar 2001-2004 yılları arasında Sos Höyük'te

⁴³ Karaosmanoğlu vd., 2014, 434.

⁴⁴ Karaosmanoğlu vd., 2014, 432.

Erzurum Arkeoloji Müzesi başkanlığında Prof. Dr. Semih Güneri tarafından gerçekleştirilmiştir. 2002 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında toplam 22 adet yerleşim yeri tespit edilmiş ve buradaki yerleşim modelinin de tıpkı Erzurum Ovasında olduğu gibi akarsu kenarında yoğunluk gösterdiği anlaşılmıştır⁴⁵.

Harita 6: Erzurum ve Pasinler Ovalarında tespit edilen yerleşimler (Karaosmanoğlu vd., 2014, 434).

Erzurum il sınırları içerisinde günümüze kadar yapılan çalışmalarda Erken Tunç Çağına dair buluntular veren toplam da 83 adet yerleşim merkezi tespit edilmiştir. Bunlardan sadece “Karaz Höyük, Pulur Höyük, Güzelova Höyük, Çiğdemli Höyük, Sos Höyük, Bulamaç Höyük, Tetikom Höyük, Cinis Höyük⁴⁶ ve Alaybeyi” yerleşmelerinde kazı çalışmaları yapılmıştır.

2015 yılında TANAP projesi kapsamında ve Erzurum Müzesi başkanlığında gerçekleştirilen Alaybeyi Kazıları, Kuzeydoğu Anadolu Kura-Aras Kültürü ve kronolojik stratigrafi açısından önemli veriler ortaya koymuştur. Şimdilik Alaybeyi yerleşiminin ortaya koyduğu stratigrafi doğrultusunda Kuzeydoğu Anadolu’nun belki de en erken Kalkolitik Çağ tabakasının tespit edildiği anlaşılmıştır⁴⁷.

⁴⁵ Karaosmanoğlu, vd., 2014, 432.

⁴⁶ Yasin Topaloğlu, “Erzurum ve Çevresi Tunç Çağ Yerleşimleri”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(2), 2016, 1203.

⁴⁷ Gülşah Altunkaynak ile kişisel görüşme.

Foto 2. Erzurum Alaybeyi Kazıları, Kura-Aras Kültürüne ait tabakaların tespit edildiği açmalar, hava fotoğrafı (Erzurum Arkeoloji Müzesi, Alaybeyi Kazı arşivi).

Proje kapsamında devam eden kazı çalışmaları belirli bir sınır içerisinde yürütüldüğü göz önüne alınırsa, çalışmaların daha geniş alanda gerçekleştirilmesi şüphesiz Kura-Aras halklarının sosyo-kültürel gelenekleri hakkında önemli veriler ortaya koyması açısından oldukça önemli olacaktır.

Coğrafi sınırları bakımından Doğu Anadolu Bölgesi dışında kalan fakat morfolojik özellikler bakımından bu coğrafyanın bir parçası olan Bayburt Ovası ve Kelkit vadisinde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda toplam 60 adet yerleşim yeri tespit edilmiştir. Bayburt bölgesi çalışmalarında tespiti yapılan 29 yerleşimde tipik olarak Kura-Aras Kültürü seramiğinin varlığı kayıt altına alınmıştır. Bu yerleşimlerden sadece Büyüktepe höyüğünde kısa süreli kazı çalışması gerçekleştirilmiştir⁴⁸.

2003 yılında Prof. Dr. Süleyman Çiğdem tarafından Kura-Aras kültürünün kuzey yayılımını anlamak adına Gümüşhane ili Kelkit ve Şiran ilçelerinde yüzey araştırması gerçekleştirmiştir. Bu araştırmalar neticesine kültürün Gümüşhane-Giresun dağlarının güneyinden batıya doğru ilerlediği anlaşılmıştır. Kelkit vadisinin doğu yerleşkelerini oluşturan “Şiran, Köse, Kelkit ve Alucra” yerleşimleri hem kültürün kuzeydoğu bağlantısı hem de güneybatı bağlantısı için önem arz etmektedir⁴⁹. Bölgede yapılan araştırmalar sonucunda Kura-Aras halklarının Şiran ve Alucra’yı geçerek Şebinkarahisar vasıtasıyla Suşehri’ne ulaştığı düşünülmektedir⁵⁰. 1990’lı yıllarda

⁴⁸ Işıklı, 2011, 24-25.

⁴⁹ Salih Kaymakçı, “Doğu Karadeniz Bölgesinde Karaz-Erken Transkafkasya Kültürüne Ait Yeni Bir Yerleşim: Alucra-Gâvur Kalesi Giresun”, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 21, 2017, 31.

⁵⁰ Deniz Yaşın Meier ve Belgin Aksoy, “Doğu Karadeniz’de Erken Transkafkasya Kültürü: Ard Bölge Üzerinden Bir Değerlendirme”, Mehmet Işıklı ve Birol Can (Ed.), *Uluslararası Doğu Anadolu Güney Kafkasya Kültürleri Sempozyumu Bildiriler I*, (ss. 260), Cambridge Yayın Evi, Cambridge 2015.

Ordu'nun Mesudiye ilçesinde yüzey araştırmaları yapan Mehmet Özsait, Kura-Aras Kültürünün Şebinkarahisar'dan güneybatı yönünde Suşehri'ne ve kuzeybatı yönünde de Mesudiye ilçesine doğru ilerlemiş olabileceğini ifade etmiştir. Bu düşünce Meier'in de kültürün yayılımı için çizdiği rotayı destekler niteliktedir⁵¹.

Foto 3. Gavur Kalesi Yerleşimi, Kura-Aras Seramikleri (Kaymakçı, 2017, 31).

Aras Irmağı tarafından ikiye ayrılan Iğdır Ovasında ise 1950'li yıllarda K. Kökten ve Burney tarafından araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda toplamda 3 yerleşim merkezinde Kura-Aras Kültürüne dair arkeolojik buluntular ele geçmiştir⁵².

1.3.2. Van-Muş Bölümü

Kura-Aras Kültürü'nün Doğu Anadolu Bölgesindeki son yayılım alanı ise “Van-Muş Bölümü’dür”. Oldukça geniş bir kültür yayılımına sahip olan bölge; “Yukarı Murat Bölümü” olarak isimlendirilen “*Bulanık, Ağrı, Muş, Patnos ve Malazgirt*”

⁵¹ Kaymakçı, 2017, 31.

⁵² Işıklı, 2011, 25-26.

ovaları ile “Van Bölümü” olarak adlandırılan “Van ve Tatvan” depresyon alanlarını kapsamaktadır⁵³. Van-Muş Bölgesi günümüzde tam anlamıyla Van, Bitlis, Ağrı, Hakkâri ve Muş illerinin tamamını kapsamaktadır⁵⁴

Harita 7: Kura-Aras Kültürü “Van-Muş Bölümü” yayılımı.

Yukarı Murat Bölümü olarak isimlendirilen bölge, “kuzeyde; Karasu-Aras dağları, güneydoğuda Nemrut, Süphan, Aladağ, Tendürek ve Ağrı volkan dizisi koridoru ile Muş Ovası, batıda ise; Bingöl ve Şerafettin dağlarının en yüksek kesimlerine” uzanmaktadır. Havzanın büyük bir kısmı yaklaşık 2000 metrenin üzerinde yüksekliğe sahip platolarla kaplıdır. Bölgede yer alan ve yaşamaya elverişli olan alanlar “Eleşkirt-Ağrı Ovası, Ağrı Dağının güneyinde bulunan; Doğubeyazıt, Hınıs ve Varto Havzaları ile Bulanık ve Muş depresyon alanlarıdır⁵⁵”.

Yaklaşık olarak %50’lik bir kısmı dağlık yapıya sahip olan bölgede ülkemizin en yüksek rakımına sahip olan Ağrı Dağı yer almaktadır⁵⁶. Ağrı Bölgesindeki en geniş

⁵³ Arınç, 2013, 132.

⁵⁴ Arınç, 2013, 132-165.

⁵⁵ Arınç, 2013, 133.

⁵⁶ Arınç, 2013, 136.

depresyon alanını Ağrı-Eleşkirt Ovası oluşturmaktadır. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan ovanın etrafı yüksek dağlarla çevrelenmektedir. Doğal bir bariyer görevi gören bu dağlar arasında kalan bölgelerin birbirleriyle olan bağlantısı yalnızca geçitlerle sağlanmaktadır. Eleşkirt Ovasının Erzurum Bölümü ile bağlantısı daha önceleri Tahir Geçidi ile sağlanıyorken günümüzde bu bağlantı Aydıntepe Eşiği sayesinde gerçekleştirilmektedir⁵⁷.

Ağrı bölgesindeki en önemli depresyon alanını Patnos Ovası oluşturmaktadır. Patnos Ovası, Urartu yazıtlarında tanrısallaştırılmış bir dağ olarak bahsedilen Süphan Dağı ile Aladağ volkan konileri arasında yer alan yüksek bir yayla ovasıdır. Patnos Ovasının güneyinde yer alan ve kaynağını Süphan Dağı'nın eteklerinden alan Sarısu sazlığı, bölgenin en önemli sulak alanını oluşturmaktadır. Yerleşim merkezleri Sarısu Sazlığının etrafında ve dağ eteklerinde yoğunluk göstermektedir.

Van Bölümü'nde yer alan "Tatvan ve Van Yöreleri" ise oldukça geniş bir depresyon alanına sahiptirler. Van Yöresi olarak sınırlandırılan alan, Van Gölü ile İran sınırı arasında kalan bölgeyi kapsamaktadır. Yörede Kura-Aras Kültürüne dair en iyi araştırılmış kesim Van Gölü Havzasıdır. 16000 metre karelik bir alanı kapsayan havza, Van Gölü çanağının sağladığı avantaj sayesinde, diğer bölgelere istinaden daha ılıman iklim koşullarına sahiptir. Bölge coğrafyasında hâkim olan dağlık yapı burada da kendini göstermektedir. Bölgede yer alan depresyon alanları yüksek dağları birbirinden ayıran çöküntü alanlarında yoğunlaşmaktadır⁵⁸. Engebeli yer şekillerine sahip olan bölgede yerleşim merkezleri "Çaldıran Ovası, Muradiye Ovası, Dorutay Ovası, Saray Ovası, Özalp Ovası, Hoşap Ovası, Edremit Ovası ve Van Ovası'nda" yoğunluk göstermektedir⁵⁹. Bu ovalar içerisinde kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan Dorutay Ovası, diğer ovalardan farklı olarak her mevsim eşit miktarda yağış almaktadır. Bu dengeli dağılım hayvancılık için önem arz eden çayır ve meraların geniş alanlara yayılmasını sağlamıştır⁶⁰.

⁵⁷ Arınç, 2013, 136-140.

⁵⁸ Arınç, 2013, 156-157.

⁵⁹ Arınç, 2013, 160-162.

⁶⁰ Arınç, 2013, 160.

Van-Muş Bölgesi depresyon alanları içerisinde yer alan Bitlis ili ise coğrafi bakımdan diğer alanlardan çok farklı bir tablo ortaya koymaz. Yörenin yaklaşık olarak %70'i dağlık alanlardan oluşmaktadır. Bölgenin yerleşime en uygun alanlarını "Adilcevaz, Ahlat ve bir kısmı Rehva Ovası" depresyon alanları oluşturmaktadır⁶¹.

Doğu Anadolu'nun güneyinde yer alan Hakkâri Yöresi, araştırma tarihi açısından en az bilgiye sahip olduğumuz bölgedir. Yüksek dağlar ve platolar genellikle geniş ovalarla kesintiye uğramıştır. Neredeyse %90'ı dağlık bir yapıya sahip olan bölgede sıra dağlar arasında geniş ve yüksek yaylalar yer almaktadır. Yayla hayvancılığı konusunda önemli bir potansiyele sahip olan yörenin yaklaşık %10,3'ü platolarla kaplıdır. Verimli otlaklara sahip olan bölge olasılıkla Kura-Aras halk gruplarının da dikkatini çekmiş olmalıdır. Fakat yörede gerçekleştirilen araştırmaların yetersizliği bu konuda tam anlamıyla bilgi sahibi olmamızı engellemektedir. Bölgenin en önemli çöküntü alanını Doğu Torosların bir parçası olan "*Gavar Ovası (Yüksekova) Depresyon Alanı*" oluşturmaktadır⁶².

1.3.2.1. Bölgede Yapılan Çalışmalar ve Yerleşim Merkezleri

Doğu Anadolu Bölgesi'nin genelinde yapılan araştırmaların, Urartu Krallığına yönelik olması, bölgede Kura-Aras Kültürü'ne dair çalışmaların ikinci plana atılmasına sebep olmuştur. Bu durum dez avantaj gibi görünse de dolaylı yollarla avantaja çevrilebilecek bir durum olmuştur. Ancak bölgede gerçekleştirilen Urartu Uygarlığının gelişimi hakkındaki yüzey araştırmaları ve kazılar, Kura-Aras Kültürü hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Bu doğrultuda bölgenin en iyi araştırılmış kesimi Van Gölü Havzasıdır. Van Gölü Havzası depresyon alanında tespiti yapılan yerleşim birimlerinin bazılarında kısa süreli de olsa sistemli olarak kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu yerleşimler; Dilkaya, Karagündüz ve Tilkitepe Höyükleridir⁶³. Bunların dışında Van

⁶¹ Işıklı, 2005, 66.

⁶² Faruk Kaya, "Hakkâri İli'nin İdari Coğrafya Analizi; The Administrative Geographic Analysis Of Hakkâri Province", *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*", 41, 2015, 81-82.

⁶³ Işıklı, 2005, 300.

Kalesi Höyüğünde yapılan son dönem kazı çalışmaları da Kura-Aras Kültürüne dair yeni veriler ortaya koymaktadır.

Van Gölü Havzasındaki ilk çalışmalar, Burney tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarıyla başlamaktadır. Daha sonra 1983 yılında Ege Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi'nin ortak projesi olan “Van Bölgesi ve Dilkaya Höyüğü Yüzey Araştırmaları” bölgenin araştırma tarihi açısından önemli bir gelişmedir⁶⁴. Prof. Dr. Altan Çilingiroğlu tarafından Dilkaya Höyüğünde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları kültüre dair bol miktarda seramiğin tespit edilmesiyle başlamıştır. Yüzeyden toplanan malzemelerin daha çok Kura-Aras kültürüne ait olması Çilingiroğlu tarafından höyükte son derece önemli bir Erken Tunç Çağ tabakasının varlığıyla açıklanmıştır. Bu süreç tahmini olarak MÖ 2500'lü yıllara tarihlendirilse de aslında kültürün erken evrelerine karakterize edilen kabartma bezemeli seramiklerin tespitiyle bölgenin Kura-Aras Kültürüyle tanışma sürecinin “*Erken Transkafkasya I*” döneminde olduğunu göstermektedir⁶⁵.

Foto 4. Dilkaya Höyüğü genel görünüm.

Önemli bir Demir Çağ yerleşmesi olan Dilkaya Höyüğünde de Çilingiroğlu başkanlığında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında Erken Tunç Çağlarından Orta Çağ'a

⁶⁴ Altan Çilingiroğlu, “Van Dilkaya Höyüğü 1984 Kazıları”, *VI. Kazı Araştırma Toplantısı*, Ankara 1984, 159-160.

⁶⁵ Çilingiroğlu, 1984, 159-160.

kadar kesintisiz olarak devam eden bir tabakalanma tespit edilmiştir⁶⁶. Önemli derecede tahribata uğramış olan höyükte tabakalanmayı anlamak için farklı bölgelerde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Aslında höyükte bizi asıl ilgilendiren yapı katları Kura-Aras kültürüne dair verilerin ele geçtiği “III-IV-VA ve VB” tabakalarıdır. Oldukça kalın bir kültür katmanını oluşturan Tunç Çağlar kazıcısı tarafından MÖ 2500/2300-1900/1700 tarihleri arasına verilmiştir⁶⁷.

Dilkaya höyüğü Van Gölü’nün kıyısında yer alması dolayısıyla zaman zaman yükselen su seviyesi ve dalgalar sebebiyle yoğun olarak doğal bir tahribatla karşı karşıya kalmaktadır. Fazlasıyla tahrip olan höyüğe, göl yönünden bakıldığı zaman kültür katmanları oldukça net bir biçimde gözlemlenebilmektedir. Günümüzde höyükteki çalışmaların yeniden başlatılması hem doğal yollarla hem de insanlar tarafından gerçekleşen tahribata karşı bir önlem niteliğinde olabileceği gibi kültür için de daha sağlıklı bir tabakalanmayı ortaya koyacaktır.

Kazısı yapılan bir diğer yerleşim ise bölgenin en erken kazısı olma özelliğine sahip olan Tilkitepe Höyüğüdür. Tıpkı Dilkaya höyüğü gibi Van Gölü kıyısında yer alan höyüğün ilk olarak 1899 yılında Lehmann-Haupt tarafından bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmasıyla arkeolojik açıdan tespiti yapılmıştır⁶⁸.

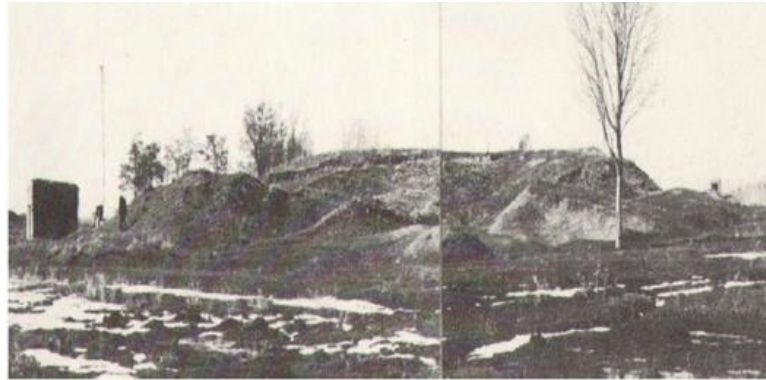

Foto 5. Tilkitepe Hüyükü genel görünüm.

⁶⁶ Altan Çilingiroğlu, Altan Çilingiroğlu, Zeynep Mercangöz, Gürcan Polat (Ed.), *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları, “Dilkaya”*, Arkadaş Matbaacılık Ltd. Şti., İzmir 2012, 88.

⁶⁷ Çilingiroğlu, 2012, 88.

⁶⁸ Çilingiroğlu, 1984, 161.

W. Bleck tarafından aynı yıl höyükte gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, höyüğün bir yerleşim alanı olmasından ziyade daha çok nekropol alanı olabileceği düşünülmüştür. E.B.Reilly ilerleyen süreçte bu konuda kesin verilere ulaşamayan Bleck'in malzemesini kendi elde ettiği sonuçlara göre yeniden değerlendirmiştir⁶⁹. Reilly'in çalışmaları yerleşimin tabakalanmasına yönelik daha açık veriler ortaya koymuştur. Gerçekleştirdiği kısa süreli sondaj kazısı sonucunda Tilkitepe'ye dair üç kültür katmanı saptayan Reilly buradan ele geçen seramik malzemenin parlak renge ve kaliteli bir açkıya sahip olmasına dikkat çekmektedir⁷⁰.

Daha sonra çalışmaların genel bir değerlendirmesini yapan Korfman, yerleşimin en erken kültür katını MÖ 5300-4600'lere, son kültür katını ise MÖ 600-900'lere tarihlemiştir⁷¹. Korfman'ın önerdiği tabakalanmada Kura-Aras Kültürüne dair bilgiler veren yapı katı, MÖ 3700-3000 arasına tarihlediği Period I-II'dir. Period II süreci Mezopotamya'da Halaf Kültürünün yaşandığı süreçle paraleldir. Burada Geoy Tepe malzemesine benzer bir seramik grubunun varlığından bahseden Korfman, daha sonra Period I sürecinde Tilkitepe'ye özgü bir mal grubundan söz etmektedir. Saman katkılı ve üzerinde kalın dalgalı bir bant kuşağı olan bu malzeme yerel bir mal grubunu oluşturmaktadır. Tilkitepe yerel seramiğinin hemen ardından Kura-Aras seramiği olarak adlandırılan seramik malzemenin tespiti yapılmıştır. Korfman'a göre Period I'de Tilkitepeye özgün olan mal grubu ile birlikte yer alan Kura-Aras seramiğinin, aniden mi yoksa daha önceden var olan bir etkileşim sonucunda mı ortaya çıktığı tam olarak anlaşılamamıştır⁷².

Van Gölü Havzasında kısa süreli de olsa sistemli kazıların gerçekleştirildiği son yerleşim ise Karagündüz Höyüğüdür. İlk olarak C. Burney tarafından tespiti yapılan yerleşimde 1994-97 yılları arasında Veli Sevin tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir⁷³. Sevin'in burada kazı yapmasının öncelikli nedeni yerleşimde

⁶⁹ Işıklı, 2005, 301.

⁷⁰ E. B.Reilly, "Tilkitepe'deki İlk Kazılar (1937)", *Türk Tarih Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 4, 1940, 135-144.

⁷¹ Manfred Korfman, "Tilkitepe: Die Ersten Ansätze Prahistorischer in der Östlichen Türkei", (Tilkitepe: Doğu Türkiyede Tarih Öncesi İlk Yaklaşımlar), *İst. Mitt. Beiheft*, 26, Tübingen 1982, 303.

⁷² Işıklı, 2005, 304.

⁷³ Veli Sevin, Ersin Kavaklı, Aynur Özfirat, "Karagündüz Höyüğü 1998 Yılı Kurtarma Kazıları", *XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 2000, 409 – 420.

tespit edilen Erken Demir Çağlarına ait olan nekropoldür. Yapılan kazı çalışmaları sonucunda höyükte yedi yapı katının varlığını tespit eden Sevin, Kura-Aras Kültürünü yedinci kültür katmanına yani MÖ 2561-2481 yılları arasına tarihlemiştir⁷⁴.

Foto 6. Karagündüz Höyüğü kazı çalışmalarından genel bir görünüm.

Demir Çağ tabakasının aksine daha yoğun bir kültür katına sahip olan Kura-Aras Kültürü höyüğün seramiğinden mimari geleneğine kadar her alanda yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Özellikle siyah-kahverengi ve gri tonlarındaki kapların neredeyse %92'sinde kaliteli bir perdah söz konusudur. El yapımı ve iç-dış renk kontrastına sahip olan seramiklerin yüzeylerinde fırınlamadan kaynaklı olarak renk değişimleri mevcuttur. Kontrolsüz bir fırınlama süreci geçiren kaplarda ağırlıklı olarak kum katkı bulunmaktadır. Standart bir Kura-Aras seramiğinde söz edebileceğimiz bu özellikler Karagündüz Höyüğü için karakteristik bir malzeme grubunu oluşturmaktadır⁷⁵.

Van Gölü Havzasında kazısı yapılan bu üç yerleşimde de Kura-Aras Kültürünün azımsanmayacak bir potansiyele sahip olduğunu elde edilen veriler sayesinde görebilmekteyiz. Bölgede yapılan çalışmaların yoğunlaşması farklı kültür bölgeleri (hem Mezopotamya hem de Kuzeybatı İran) ile gerçekleştirilen sosyo-kültürel ve ekonomik bağlantıların anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Sınırlı sayıda gerçekleştirilen kazı çalışmalarına ilaveten Van Gölü havzasında gerçekleştirilen yüzey

⁷⁴ Sevin vd., 2000, 409 – 420.

⁷⁵ Pınar Vançin, *Van Karagündüz Höyüğü Erken Transkafkasya Dönemi Çanak Çömleği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 18 Mart Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2001.

araştırmaları da direkt olmasa da dolaylı yollarla Kura-Aras Kültürünün varlığı hakkında bize bilgiler sunmaktadır.

Kazı çalışmaları yapılan yerleşimler dışında ayrıca 2004 yılında Ağrı ili merkez olmak üzere Van merkezi de kapsayan geniş bir coğrafyada yüzey araştırması yapan Aynur Özfirat bölgede Geç Kalkolitik Çağ'dan Erken Demir Çağına kadar uzanan bir süreci kapsayan toplamda 44 yerleşimin tespitini yapmıştır⁷⁶. Bu yerleşimler içerisinde “Aştepe (Van) ve Çimen Mevkii (Ağrı)” konumları ve genel özelliklerinden dolayı kesin olmamakla birlikte yarı göçebe yaylacı topluluklar tarafından mevsimlik olarak kullanılmış yerleşimler olabileceği düşünülmektedir⁷⁷.

Çalışmaların gerçekleştirildiği bir diğer bölge ise Bitlis yöresidir. Bölgede gerçekleştirilen sınırlı sayıdaki araştırmalarda Kura-Aras Kültürüne dair çok fazla buluntu ele geçmemiştir. Fakat bu çalışmaların sadece yüzey araştırmalarından ibaret olduğunun da altını çizmek gerekir⁷⁸. 1990'lı yılların sonunda Ahlat ve Adilcevaz bölgelerinde II. bin kültürleri üzerine araştırmalar yapan Aynur Özfirat, tespit edilen iki höyükte de çok az sayıda Kura-Aras seramiğinin varlığını saptamıştır. Bu araştırmalarda dikkat çeken husus tespit edilen yerleşimlerden birinin oldukça yüksek bir rakıma sahip olan “Atom Yaylasında” yer almasıdır⁷⁹. Bu durum akıllara Kura-Aras halk gruplarının sosyo kültürel kimliği hakkında önerilen “*mevsimlik yaylacı halk grupları*” olabileceği fikrini getirmektedir⁸⁰. Özfirat, Murat Vadisi- Muş Ovası ve Van Gölü havzasındaki II. bin kültürleri üzerine yüksek yaylalarda gerçekleştirdiği yüzey araştırmalarında sadece Sütey Yaylasında bulunan Yuvadamı ve Harabe-Hulik-Otluyazı Mezarlıklarından, sınırlı sayıda elde ettiği seramik buluntularla bölgedeki Kura-Aras Kültürünün varlığını kanıtlamıştır⁸¹. Yaylanın yüksek bölgelerinden ele geçen Kura-Aras Kültürüne ait

⁷⁶ Aynur Özfirat ve Catherine Marro, “2004 Yılı Van, Ağrı ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 7, Ankara 2008, 2-20.

⁷⁷ Özfirat ve Marro, 2008, 2-20.

⁷⁸ Işıklı, 2005, 66.

⁷⁹ Aynur Özfirat, “1997 Yılı Bitlis-Muş Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağlar”, *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara 1999, 1 – 22.

⁸⁰ Özfirat, 1999, 1-22.

⁸¹ Aynur Özfirat, “Highland Fortresses-Cemeteries And Settlement Complex Of Mt Suphan-Muş Plains In The Lake Van Basin: From The Middle Bronz To The Middle Iron Age (Urartian) [Van Gölü Havzası Süphan Dağı Muş Ovaları Yüksek Yayla Kaleleri-Mezarlıkları Ve Yerleşim Kompleksleri: Orta Tunç Çağı'ndan Orta Demir Çağı'na (Urartu)]”, *TÜBA-AR*, 20, 2017, 54.

seramikler, bölgenin yüksek kesimlerindeki arkeolojik tabloyu bir parça da olsa ortaya koymaktadır. Bu yöndeki çalışmaların artması da hiç şüphesiz ki Kura-Aras kültürüne dair önemli veriler ortaya koyması açısından oldukça önemli olacaktır.

Van-Muş Bölgesinde Kura-Aras Kültürü açısından en az bilgiye sahip olduğumuz bölge ise Hakkâri Bölümüdür. Yüksekova depresyon alanında Veli Sevin tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları maalesef ki, bölgedeki Kura-Aras Kültürü yayılım süreci hakkında net arkeolojik veriler ortaya koyamamıştır⁸².

Van-Muş Bölgesinde merkezi bir konuma sahip olan Ağrı Bölgesi de Bitlis ve Hakkâri illeri ile benzer nedenlerden ötürü araştırma bakımından çok farklı bir tablo ortaya koymamıştır. Bölgedeki ilk araştırmalar 1914 yılında P.F.Petrow tarafından başlatılmıştır⁸³. Melekeli-Kültepe kazılarıyla sınırlı kalan bu çalışma 1966 yılında farklı yerleşimlerdeki kazılarla K. Balkan tarafından devam ettirilmiştir. Bu araştırmalardan bir sonuca varamayan Balkan'ın çalışmalarından sonra 1942 ve 1956 yılları arasında K. Kökten bölgede uzun soluklu bir yüzey araştırması gerçekleştirmiştir⁸⁴. Bu çalışmaların ardından 1958 yılında C. Burney bölgede çalışmalara devam etmiş⁸⁵, son olarak 2002 yılında bölgede uzun yıllardır araştırmalar yapan Aynur Özfirat'ın da içinde bulunduğu bir ekip Ağrı Ovasında yüzey araştırmaları gerçekleştirmiştir⁸⁶.

Kökten tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında tespiti yapılan 20 yerleşimden sadece 4 tanesinde Kura-Aras Kültürünün varlık gösterdiği bildirilmiştir. Bu yerleşimler (Gökçeli, Melekeli, Yayıcı, Gacerdoğanşanlı) Kökten tarafından Geç Kalkolitik ve Tunç Çağına tarihlendirilir⁸⁷. Van-Muş bölgesindeki en verimli topraklara sahip olan Iğdır ovası sınırları içerisinde kalan “Gökçeli ve Melekeli” yerleşimlerinde parlak siyah yüzeyli, kum katkılı ve kazıma ile oluk bezemeye sahip seramikler tespit

⁸² Veli Sevin, “2003 Yılı Yüksekova Yüzey Araştırması”, *Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, 17, 2004, 28.

⁸³ 1914 yılında Ağrı Dağı'nın güney yamacındaki Iğdır'da P.F.Petrow tarafından sistemli kazılar gerçekleştirilmiştir.

⁸⁴ Kılıç Kökten, “Kars'ın Tarih Öncesi Hakkında ilk Kısa Rapor”, *Belleten VII*, 27, 1943, 601-613.

⁸⁵ Charles A. Burney, "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze" [Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Kalkolitik ve Erken Bronz Çağı], *Anatolian Studies*, 8, 2013, 157-209.

⁸⁶ Catherine Marro and Aynur Özfirat, “Pre-Classical Survey in Eastern Turkey: The First Preliminary Report: The Ağrı Dağ (Mount Ararat) Region”, Catherine Kuzucuoğlu (Ed.), *Anatolia Antiqua XI*, (ss.385-422), De Boccard, Paris 2003.

⁸⁷ Kökten, 1943, 601-613.

edilmiştir. Melekeli yerleşimi ayrıca Özfırat'ın Ağrı Dağı yüzey araştırması sırasında yeniden değerlendirilmiştir. Geç Kalkolitik dönemden Geç Demir Çağına kadar oldukça uzun bir süre iskân gören Melekeli yerleşimi hem Güney Kafkasya ve Kuzeybatı İran arasında bir kavşak noktada bulunması hem de önemli bir Urartu yerleşimi olması açısından oldukça önemlidir⁸⁸. Bu yerleşimler dışında ayrıca Doğubeyazıt Ovası sınırları içerisinde yer alan Sağlıksuyu höyüğünde de kültüre ait seramik materyalin ele geçtiği rapor edilmiştir⁸⁹.

Patnos Ovasında Aynur Özfırat tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasında çok sayıda höyük ve kalenin tespiti yapılmıştır⁹⁰. Bu yerleşimlerden sadece Hazintepe Kalesi, Gavurkale, Konakbey Kalesi, Gönüaçık Kalesi, Esenbel Kalesi, Büyük Taştepe Kalesi, Grebudo Kalesi ve Marmus Kalesinde Erken Tunç Çağına ait malzemelerin tespiti yapılmıştır⁹¹. Patnos Ovasındaki Erken ve Orta Demir Çağındaki yerleşim modelleri göz önünde bulundurulduğu zaman Orta Demir Çağındaki yerleşimin, erken ve geç dönemlere istinaden daha yoğun olduğu gözlemlenmiştir. Bu noktada Demir Çağında Anadolu'nun yüksek yaylalarındaki mevcut durumu, Kafkaslar ve Kuzeybatı İran merkezleriyle benzer bir tablo ortaya koymaktadır. Şöyle ki yapılan çalışmalar net olarak bölgenin Erken Tunç Çağı Kura-Aras kültürü hakkında bilgiler vermese de bölgedeki ETÇ sürecinin varlığı arkeolojik verilerle kanıtlanmıştır⁹². Patnos Ovasının Demir çağlarını yansıtan süreçte diğer kültür bölgeleriyle olan benzerlik belki de daha erken dönemler için de yine bu benzerliğin devam ettiğini düşündürülebilir.

Özfırat'ın 2004 yılında Van, Ağrı ve Iğdır illerinde gerçekleştirdiği yüzey araştırması sırasında İlk Tunç Çağına tarihlediği Çetenli, Zali, Köskköy ve Üzerliktepe yerleşimlerinde Kura-Aras Kültürüne dair izlerin tespitini yapmıştır. Bu yerleşimlerin

⁸⁸ Aynur Özfırat, "Melekeli-Kültepe (Iğdır) Höyüğü, Urartu Kalesi ve Columbarium: Ağrı Dağı'nın Kuzey Eteğindeki Minuhinili (Karakoyunlu) Kenti", *OLBA XXV Mersin Üniversitesi Kilikya Arkeolojisinin Araştırma Merkezi, Mersin University Publications of the Research Centre of Cilician Archaeology*, 25, 2017, 161-182.

⁸⁹ Özfırat ve Marro, 2008, 2-20.

⁹⁰ Özfırat, 2017, 161-182.

⁹¹ Aynur Özfırat, "Vangölü Havzası Yüzey Araştırması: Patnos Ovası Demir Çağ Yerleşimleri", (Ed. Haluk Sağlamtimur, Eşref Abay, Zafer Derin, Aylin Ü. Erdem, Atilla Batmaz, Fulya Dedeoğlu, Mücella Erdalkiran, Mahmut Bilge Baştürk, Erim Konakçı), *Studies in Honour of Altan Çilingiroğlu A Life Dedicated to Urartu on the Shores of Upper Sea*, 455-456, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2009.

⁹² Özfırat, 2009, 463-464.

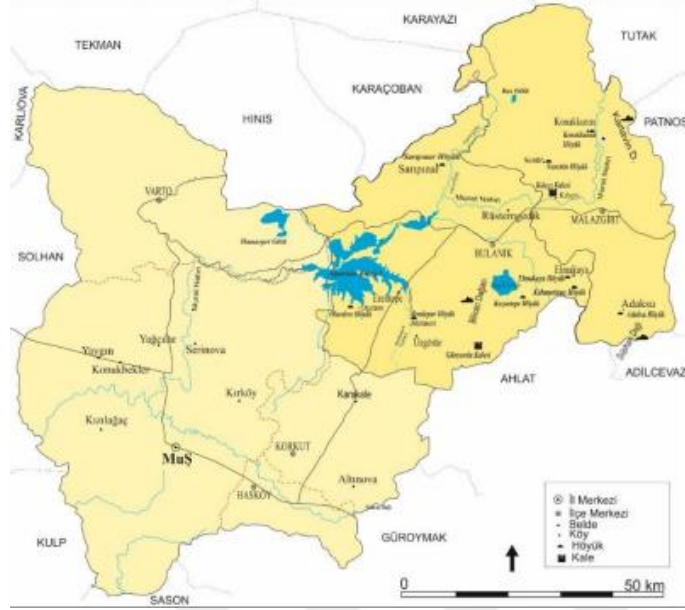
ortak özelliği bir nehir kenarında konumlanmış olmalarıdır. Çeteneli hariç bu yerleşimlerden ele geçen Kura-Aras Seramiğinin özensiz bir şekilde bezendiği gözlemlenmiştir⁹³. 2007 yılında devam ettiği yüzey araştırmalarında yeni tespit ettikleri 48 yerleşimin yanında ayrıca daha önceki dönemlerde incelemiş oldukları 19 yerleşim de bu kapsamda yeniden değerlendirilmiştir. Bu yerleşimler içerisinde Erken Tunç Çağına tarihlenen toplam 13 yerleşimde Kura-Aras Kültürüne ait seramik parçaları ele geçmiştir. Bu yerleşimler; Mezarlıktepe, Kalecik, Hazintepe, Büyük Taştepe, Gönlüaçık, Esenbel, Şemsetepe, Hacı İbrahim, Çubuklu, Kumtepe, Küçük Gır, Dorukdibi, Kumtepe ve Kızıltepe'dir. Bu yerleşimlerde tespit edilen çanak çömleğin Kura-Aras geleneğine sahip olduğu ifade edilmiştir⁹⁴.

Bölgedeki araştırmalara katkıda bulunan son çalışma ise, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi öğretim üyesi olan Hanifi Biber, tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu yüzey araştırması 2009, 2010 ve 2011 yıllarındaki Malazgirt, Bulanık ve Liz Ovalarını kapsamaktadır. Fakat bölgede henüz herhangi bir arkeolojik kazının yapılmamış olması sebebiyle Biber ve ekibi tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarının bölgedeki Kura-Aras Kültürünün varlığını kanıtlaması açısından oldukça önemli bir çalışmadır⁹⁵.

⁹³Aynur Özfirat, "Van, Ağrı ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırması, 2007", 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 2009, 345-366.

⁹⁴ Özfirat, 2007, 345-366.

⁹⁵ Hanifi Biber ve Yunus Çiftçi, "Malazgirt ve Bulanık Ovalarında Erken Transkafkasya Dönemi Yerleşmeleri ve Çanak-Çömlekleri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, The Journal of Social Sciences Institute*, 35, 2017.

Harita 8: Malazgirt ve Bulanık'ta Tespit Edilen Kura-Aras Kültürü Yerleşmeleri
(Biber- Çiftçi, 2017, 35).

1.3.3. Malatya-Elazığ Bölümü

Kura-Aras Kültürü'nün Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki izlerinin gözlemlendiği son kültür alanı ise Malatya-Elazığ Bölümü'dür. Anadolu ile Mezopotamya ilişkilerinin en erken tarihten itibaren açık şekilde izlenebildiği Malatya-Elazığ Bölgesi "Yukarı Fırat Havzası" olarak tanımlanan alanı kapsamaktadır. Erzurum-Kars Bölgesinden Aşkale yakınlarındaki Kılıçkaya Dağları ile ayrılan bu bölge⁹⁶ günümüzde; Erzincan yöresi, Kemaliye Yöresi, Tunceli Yöresi ve İç Toros Depresyon alanlarını kapsamaktadır⁹⁷. Kültürün yayılım alanı göz önüne alındığı zaman "Erzincan ve Sivas" illeri coğrafi sınırları bakımından Doğu Anadolu topraklarına dâhil olmasa da özellik bakımından Malatya-Elazığ alt bölgesine dâhil edilmişlerdir. Sıradağların doğal bir bariyer oluşturduğu bu bölgede yerleşim merkezleri; Darende, Malatya, Altınova, Palu, Yarımcı ve Karınca havzalarında yoğunluk göstermektedir⁹⁸.

⁹⁶ Arınç, 2013, 181.

⁹⁷ Arınç, 2013, 181-195.

⁹⁸ Işıklı, 2005, 12.

Harita 9: Kura-Aras Kültürü “Malayta-Elazığ Bölümü” coğrafi sınırları.

Özetle “*Malatya, Elazığ, Tunceli, Bingöl, Erzincan ve Sivas*” illerini kapsayan bu bölge Doğu Anadolu’nun araştırma tarihi açısından en şanslı olan bölgesidir. Malatya-Elazığ sınırları içerisinde yer alan Tunceli, Munzur dağları ile Bingöl masifi arasındaki dağlık arazide yer almaktadır. Bölgenin sadece %5’lik bir kısmı yaşama uygun depresyon alanlarını kapsamaktadır. Doğu Anadolu Bölgesinin morfolojisi gereği, bölgede yer alan ve yaklaşık 2500 metrenin üzerinde yükseltiyeye sahip olan “Ovacık, Kiğı ve Çemişgezek” depresyon alanları Murat Nehri’nin oluşturduğu verimli arazilere doğru açılmaktadır. Bir diğer bölge olan Bingöl yöresi ise coğrafi açıdan Tunceli Yöresi ile benzer özelliklere sahiptir. Bölgenin geneline hâkim olan verimli otlaklar hiç şüphesiz erken tarımcı topluluklarının da dikkatini çekmiş olmalıdır. Bölgedeki uygun yaşam koşulları sağlayan depresyon alanları; Genç, Sancak ve Karlıova’dır⁹⁹.

⁹⁹ Işıklı, 2011, 31.

1.3.3.1. Bölgede Yapılan Çalışmalar ve Yerleşim Merkezleri

Bölgedeki ilk çalışmalar 1945 ve 1956 yıllarında K. Kökten ve C. A. Burney tarafından bölgenin batı kesiminde gerçekleştirilmiştir¹⁰⁰. Kökten ve Burney'in çalışmalarının Malatya ve Elazığ bölgelerini kapsayan batı kesimde gerçekleştirilmesi, güneyde kalan Bingöl ve Tunceli illeri ile diğer depresyon alanlarının, arkeolojik potansiyel açısından yüzde kaçlık bir paydaya sahip olduğunun anlaşılmamasına sebep olmuştur¹⁰¹.

Bölgede gerçekleştirilen ilk sistemli kazı çalışmaları ise, 1970'li yıllarda Keban Barajı yapım çalışmaları sırasında hayata geçirilmiştir¹⁰². Altınova ve Avşan ovalarını kapsayan bu çalışmalar sonucunda Altınova'da tespit edilen 32 yerleşimde açık bir şekilde Erken Tunç Çağ malzemesinin varlığı rapor edilmiş ve ayrıca bu merkezlerden 5 tanesinde yapılan kazılarda Kura-Aras Kültürünün varlığı tespit edilmiştir. Avşan Ovasında ise ortaya çıkarılan 14 yerleşimin 7 tanesinde Kura-Aras Kültürüne ait kültür katının varlığı tespit edilmiştir¹⁰³. Bu kazı çalışmaları bölgenin, Mezopotamya ve Anadolu kültür bölgeleri arasındaki kültürel ve ekonomik faaliyetlerini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Kura-Aras Kültürünün bölgedeki en önemli merkezi hiç kuşkusuz ki Arslantepe yerleşimidir. Höyüğün bölgede devam eden tek sistemli kazı olması ve konumu itibariyle Kuzey Mezopotamya ile olan ilişkileri bu yerleşim merkezini özel kılmaktadır.

¹⁰⁰ Veli Sevin, "Malatya-Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması 1985", *II. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 26-30 Mayıs 1986*, Ankara 1986, 279.

¹⁰¹ Sevin, 1986, 279.

¹⁰² Işıklı, 2011, 27-28.

¹⁰³ Işıklı, 2011, 27-28.

Foto 7. Arslantepe Höyüğü genel görünüm.

Yapılan kazılar sonucunda Geç Kalkolitik Dönem’den Geç Hitit Dönemine kadar kesintisiz bir stratigrafi ortaya koyan Arslantepe’nin Geç Kalkolitik döneminde son derece güçlü Geç Uruk bağlantıları tespit edilmiştir. Bu etkiyi mimariden seramik geleneğine kadar her alanda görebilmemiz mümkündür¹⁰⁴. Arslantepe VII nolu kültür katmanında Kura-Aras Kültürel gelişimi için önemli bir yenilik ile karşılaşılır. Bu yenilik, Kura-Aras Kültürünün karakteristik malzeme grubu olan “*kırmızı-siyah açkılı malların*” öncüsü olabilecek buluntu grubunun tespitidir¹⁰⁵. Depo yapılarından ele geçen sınırlı sayıdaki bu malzemeler, kazıcısı M. Frangipane’ye göre kuzey bölgelerle olan ilişkinin tahmin edilenden daha önce başlamış olduğu şeklinde yorumlanmıştır¹⁰⁶. Bu evrenin hemen sonrasında Arslantepe’nin VIA yapı katında ise devam eden geleneklerin dışında seramik malzeme üzerinde gözlemlenen çömlekçi işaretleri ve söz konusu üretimdeki standartlaşma, bu süreçteki organize bir iş gücünün varlığıyla

¹⁰⁴ Marchella Frangipane, “The Late Chalcolithic EB I Sequence at Aslantepe: Chronological and Cultural Remarks From a Frontier Site”, C. Marro et H. Hauptmann Ed., *Chronologies des pays du Caucase et de l’Euphrate aux IVe-IIIe millénaires. From the Euphrates to the Caucasus: Chronologies for the 4th-3rd millennium B.C. Vom Euphrat in den Kaukasus: Vergleichende Chronologie des 4. und 3. Jahrtausends v. Chr. Actes du Colloque d’Istanbul, 16-19 décembre 1998*, 443, Paris 2000.

¹⁰⁵ Frangipane, 2000, 443.

¹⁰⁶ Frangipane, 2000, 443.

açıklanabilir¹⁰⁷. VII nolu yapı katına göre bu evrede kırmızı-siyah açkılı malların sayısında bir artış gözlemlenmektedir. El yapımı olan bu malzeme grubu, son derece kaliteli bir açkıya sahiptir. Ayrıca kap yüzeyinde pişirimden kaynaklanan bir renk alacalanması mevcuttur¹⁰⁸. Frangipane bu malzeme grubu tanımlarken bunların Arslantepe'ye özgü mallar olduğundan ve bazılarında yakın kültür bölgelerinin özelliklerinin bulunduğundan bahsetmektedir¹⁰⁹. IV bin yılın II. çeyreği itibariyle Yukarı ve Orta Fırat bölgesinde Mezopotamya ile gerçekleştirilen kültürel etkileşim, yapılan arkeolojik kazılar sayesinde açık bir şekilde izlenebilmektedir. Gerek seramik buluntular, gerek mimari ve gerekse mezar hediyeleri bu kültürel etkileşimin en güzel örneklerini teşkil etmektedir¹¹⁰.

Uruk etkisini açık bir şekilde gözlemleyebildiğimiz bir diğer merkez ise Tepecik yerleşimidir. 1968-74 yılları arasında Ufuk Esin tarafından kazı çalışmalarının gerçekleştirildiği höyükte Neolitik Dönem'den Orta Çağ'a kadar kesintisiz bir tabakalanma tespit edilmiştir¹¹¹.

Foto 8. Tepecik Höyüğü genel görünüm.

¹⁰⁷ Frangipane, 2000, 445.

¹⁰⁸ Frangipane, 2000, 445.

¹⁰⁹ Frangipane, 2000, 439-472.

¹¹⁰ Frangipane, 2000, 445.

¹¹¹ Veli Ünsal, "Doğu Anadolu'da (Malatya-Elazığ) Karaz Türü Yerleşmeler; Karaz Type of Settlements in Eastern Anatolia (Malatya-Elazığ)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Fırat University Journal of Social Science*, 22(2), 2012, 320-331.

Yerleşimde Halaf ve Ubaid etkili mallar dışında yerel olarak nitelendirilen bir grup malzemenin tespiti yapılmıştır¹¹². Esin, bu malzeme grubunu Kura-Aras Kültürünün öncü seramiği olarak tanımlamıştır. Tepecik’de mimari yapı bakımından Neolitik ve Kalkolitik kültürel süreçlerinin ardından Erken Tunç Çağıyla birlikte “Uruk Dönemi, Kura-Aras Dönemi ve Hitit Dönemine” ait mimari yapılara rastlanmaktadır¹¹³. Burada Kura-Aras yerleşimlerinden farklı olarak yuvarlak planlı bir mimari ile karşılaşılmamıştır. Fakat kültürün daha geç dönemlerinde görülen kare-dikdörtgen planlı mimarinin varlığı da tespit edilmiştir¹¹⁴. Sonuç olarak Tepecik yerleşiminin de tıpkı Arslantepe gibi komşu bölgelerle olan ilişkisinin, erken dönemde başladığını söyleyebiliriz.

Tülintepe’de ise 1970’li yıllarda U. Esin ve G. Arsebük tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kalkolitik Dönemden Orta Çağa kadar tabakalanmaya sahip olan höyükte VI. ve IV. kültür katları arasında yoğun bir Mezopotamya etkisi kendini göstermektedir¹¹⁵. Höyük, Kalkolitik Dönem ve Erken Tunç Çağı Kura-Aras kültürel süreci hakkında son derece önemli veriler ortaya koymaktadır. Kura-Aras özelliği taşıyan malzemenin öncesinde rapor edilen “koyu yüzlü, açıkli mallar ile mika astarlı mallar” Kalkolitik Dönemin tipik seramikleridir¹¹⁶. Höyüğün Erken Tunç Çağı Kura-Aras Kültürel süreci, iki malzeme grubu ile karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki “*el yapımı, tek renkli ve son derece parlak bir açkıya sahip olan*” Kura-Aras seramikleri, ikincisi ise, “*el yapımı, kırmızı ve siyah renkli, geometrik ve hayvan motifli*” bezeme şablonlarına sahip olan Altınova boya bezemeli seramik kaplardır¹¹⁷. Tülintepe yerleşimi Altınova bölgesindeki Kura-Aras Kültürüne ait malzemenin dip tarihinin düşünülenden daha erkene indiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Kalkolitik süreçte karşımıza çıkan siyah yüzeyli açıkli mallar ile Kura-Aras kültürüne

¹¹² Ünsal, 2012, 326-327.

¹¹³ Ünsal, 2012, 326-327.

¹¹⁴ Ünsal, 2012, 320-331.

¹¹⁵ Ufuk Esin, Oktay Belli (Ed.), *Tülintepe Kurtarma Kazıları, Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, Bosphorus Kitap Evi, İstanbul 2000, 87-90.

¹¹⁶ Savaş Harmankaya, Oğuz Tanındı ve Mihriban Özbaşaran, “Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri, Kalkolitik 3”, TAY, III, 1998.

¹¹⁷ Esin, 2000, 87-90.

ait seramiklerin arasında çeşitli bağlantıların varlığı tespit edilmiştir. Böylelikle Tülintepe, Kura-Aras seramik geleneğinin Kalkolitik döneme kadar uzandığının bir göstergesi olması açısından oldukça önemlidir¹¹⁸.

Altınova bölgesindeki höyüklerin en büyüğü olan Korucutepe yerleşiminde ilk kazılar 1968-1971 yılları arasında Maurits van Loon ve Girgo Buccellati başkanlığında gerçekleştirilmiştir¹¹⁹. Yapılan kazılar sonucunda Kalkolitik Çağdan Orta Çağa kadar kesintisiz olarak 12 tabaka saptanmıştır¹²⁰. Erken ve geç olarak iki döneme ayrılan Kalkolitik süreçte Kuzey Mezopotamya ile gerçekleştirilen güçlü kültürel bağların varlığı gözlemlenmiştir. “D yapı katı” olarak adlandırılan Erken Tunç Çağı I-IIa kültür katmanında “el yapımı, koyu renkli, saman katkılı, siyah veya kahverengi ve açık” Kura-Aras seramik geleneğine benzeyen malzemenin varlığı rapor edilmiştir¹²¹. “E yapı katı” olarak isimlendirilen Erken Tunç Çağı IIb Kültür katmanında ise “*tipik Kura-Aras seramiklerinin yanında kırmızı ve siyah açkısız mallar*” da tespit edilmiştir¹²².

Altınova’daki araştırmaların gerçekleştirildiği bir diğer höyük de Norşuntepe yerleşimidir. İlk çalışmalar 1968 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü adına Harld Hauptman tarafından gerçekleştirilmiştir. Höyükte Orta Demir Çağdan Kalkolitik Çağa kadar yoğun bir iskânın izleri tespit edilmiştir¹²³.

¹¹⁸ Güven Arsebük, “Altınova’da (Elazığ), Koyu Yüzlü Açkılı ve Karaz Türü Çanak-Çömlek Arasındaki İlişkiler” *Türk Tarih Kongresi VIII*, (ss.81-92), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1979.

¹¹⁹ Maurits Van Loon, “The Excavation and Korucutepe Preliminary Report, Turkey, 1968-70” [1968-70 Yılı Kourucutepe Kazıları Ön Raporu], *Journal of Near Eastern Studies*, October 1973, 32(4), 1990, 357.

¹²⁰ Arsebük, 1979, 81-92.

¹²¹ Harmankaya vd., 1998.

¹²² Harmankaya vd., 1998.

¹²³ TAY,

[http://tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9021&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9021&html=ages_detail_t.html&layout=web).

Foto 9. Norşuntepe Höyüğü genel görünüm.

Kalkolitik süreçte yerel olarak adlandırabileceğimiz *“koyu renkli, açkılı ve boya bezemeli seramikler ile açık kahverengi veya saman katkılı çanak çömlekler”* görülmektedir. Kura-Aras Kültürüne dair buluntular ise Erken Tunç Çağı II de karşımıza çıkmaktadır¹²⁴. Norşuntepe’nin Erken Tunç Çağ kültür katı, hem seramik geleneği hem de mimari özellikler bakımından İç Anadolu Bölgesi ile benzerlikler göstermektedir. Bu durum nüfusun artması ve bununla paralel olarak üretimdeki gelişme ve ticaret ile Erken Tunç Çağı’nda İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi arasında aktif bir ticaret ağının varlığının bir göstergesi olabilir¹²⁵.

Kurtarma kazıları kapsamında kazısı yapılan son yerleşim ise Değirmen-tepe Höyüğü’dür. 1978-86 yılları arasında Ufuk Esin başkanlığında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda Orta Çağ’dan Kalkolitik Dönem’e kadar toplamda 11 yapı katı tespit edilmiştir¹²⁶. Değirmen-tepe yerleşimi mimari özellikler bakımından Arslantepe Höyüğü ile benzer özellikler taşımaktadır. Bu benzerlikler iki yerleşim arasında var olan

¹²⁴ Serap Yaylalı, “Doğu Anadolu Erken Tunç Çağı Kültürü”, Birol Can, Mehmet Işıklı (Ed.), *Atatürk Üniversitesi’nin 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı, Doğudan Yükselen Işık, Arkeoloji Yazıları*, (ss.165- 187), Zero Yayınevi, İstanbul 2007.

¹²⁵ Veli Ünsal, 325, 2012.

¹²⁶ TAY,

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=788&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=788&html=ages_detail_t.html&layout=web).

bir bağlantının varlığıyla açıklanabilir. Höyüğün esas önemini teşkil eden bir kültür dönemi olan Kalkolitik süreçte Obeyd dönemine tarihlenen ince cidarlı, bazıları elde bazıları ise çarkta şekillendirilmiş, gri ve bej renkli, kırmızı astarlı seramikler ele geçmiştir. Erken Tunç Çağı I döneminde ise, Kura-Aras Kültürüne ait buluntuların tespiti yapılmıştır¹²⁷. Kalkolitik dönemde çarkta şekillendirilen kapların olması ve bu teknolojinin Kura-Aras seramik geleneğinde kullanılması oldukça ilginçtir. Bu durum belki de bölgeye dışarıdan gelen farklı insan topluluklarıyla açıklanabilir.

Bölgede gerçekleştirilen diğer çalışmalar ise kültürün yayılım alanı üzerine yapılmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere çalışmaların genellikle batı bölgelerde yoğunlaşması, bölgenin güney sınırının problemli olmasına sebep olmuştur. Malatya-Elazığ bölgesinin güney sınırını tam anlamıyla anlamak adına gerçekleştirilen yüzey araştırmalarının ilki J. Yakar ve Gürsan-Salzmänn tarafından gerçekleştirilmiştir¹²⁸. 1970'lerin başlarında Malatya-Sivas illeri arasında kalan bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları esnasında Kura-Aras kültürüne ait çok sayıda seramik parçasının varlığı tespit edilmiştir. Bunun sonucunda Yakar ve Salzmänn, Sivas ilinin güneyi ve Malatya ilinin kuzeyindeki kesimin kültürün yayılım alanına dâhil edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir¹²⁹.

1990'larda ise A.Tuba Ökse, Kura-Aras kültürün yayılımını anlamak adına Sivas bölgesinde gerçekleştirdiği yüzey araştırmasında tespit ettiği 14 yerleşimde kültürün izlerini saptamıştır. Elde ettiği sonuçlar neticesinde kültürün muhtemel batı ve güneye doğru olan sınırını Sivas'ın Yıldızeli ilçesinden başlatmıştır. Ökse'nin bölgedeki çalışmalarını daha sonra Yakar ve Salzmänn devam ettirmiştir¹³⁰. Sınırın daha güneye doğru devamını ise; I. Todd'un bölgede gerçekleştirdiği çalışmalar belirlemiştir. Todd, kültürün kuzeydoğu-güneybatı yönündeki yayılımını Kayseri Pınarbaşı mevkiinden Maraş Elbistan ovasına kadar belirlemiştir¹³¹.

¹²⁷ Ünsal, 2012, 324.

¹²⁸ Işıklı, 2011, 29.

¹²⁹ Işıklı, 2011, 29.

¹³⁰ A.Tuba Ökse, "Die Verbreitung der Frühtranskaukasischen Kultur in der Sivas-Region", *İstanbul, Mitteilungen*, 43(1),1993, 525.

¹³¹ O. A. Todd, "Anatolia and The Khirbet Kerak Problem". H. A. Hoffner Jn. (Ed.), *Orient and Occident. Essays presented to Cyrus H. Gordon on the occasion of his sixty-fifth birthday*, (ss.181–206), Alter Orient und Altes Testament 22, Neukirchen, Vluyn 1973.

Sonuç olarak Kura-Aras Kültürünün Doğu Anadolu Bölgesindeki coğrafi yayılımı göz önüne alındığı zaman belirli bölgelerin net arkeolojik veriler ortaya koyduğu ve genel anlamda kültürün hala bazı bilinmeyenleri bünyesinde barındırdığı gözlemlenmiştir. Kültür için önemli potansiyele sahip olan Van-Muş, Malatya-Elazığ ve Erzurum-Kars Bölgelerinde yapılan arkeolojik çalışmalar ve yüzey araştırmaları sayesinde, Kura-Aras halklarının Doğu Anadolu Bölgesindeki yayılımı hakkında önemli verilere ulaşmamız sağlanmıştır. Bölge geneline hâkim olan verimli otlak araziler günümüzde olduğu gibi hiç şüphesiz prehistorik dönemlerde de yaylacı-çoban toplumların yaşam alanlarını belirlemelerindeki en önemli unsurlardan birisi olmuştur. Doğal ekolojik nişlerin oluşumuna müsait bir coğrafi yapıya sahip olan Doğu Anadolu Bölgesinin, kuzey ve güney arasındaki kültürel etkileşimin sağlanması açısından bir kavşak bölge niteliğinde olması sebebiyle Kura-Aras Kültürü için günümüze kadar ortaya koyulan arkeolojik tablodan daha fazlasına sahip olduğu aşıkardır.

1.4. KURA ARAS KÜLTÜRÜNÜN GENEL ÖZELLİKLERİ

Toros Dağlarından Kafkaslara, Hazar Denizi kıyılarından İç Anadolu yaylalarına ve Fırat vadisinden Levant'a kadar geniş bir coğrafyada yayılım gösteren¹³² Kura-Aras kültürü, karakteristik unsurlara sahip olan bölgesel bir kültürüdür. Coğrafi ve kültürel bağlamında ortak özelliklere sahip olan bu topraklar, Erken Tunç Çağında bin yıldan daha fazla bir süre varlık gösterecek olan Kura-Aras halk gruplarına ev sahipliği etmiştir.

Karmaşık bir terminolojiye sahip olan kültür, “Kura-Aras Kültürü, Karaz Kültürü, Erken Transkafkasya Kültürü, Khirbet Kerak Kültürü, Verimli Hilal Dışındaki Kültür, Yanık Kültürü ve Doğu Anadolu Erken Tunç Çağ Kültürü” gibi farklı isimlerle ifade edilmektedir¹³³. Bu isimlere ilaveten ilk olarak Burney tarafından kullanılan “ETC” terimi de kültürün yayılım sürecini belirtmek için araştırmacılar tarafından sıklıkla

¹³² Mehmet Işıklı, “The Kura-Araxes Culture in Erzurum Region The Process of Its Development” [Erzurum Bölgesinde Kura-Aras Kültürünün Gelişim Süreci], *TUBA-AR (Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi- Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology)*, 18 (18), 2015, 53.

¹³³ Işıklı, 2011, 41-42.

kullanılan bir terminoloji haline gelmiştir¹³⁴. “*Early Transcaucasian Culture*” teriminin baş harflerinin kültürün bir isim kısaltmasıymış gibi kullanılmasının yanlış olduğunu düşünen G. Summer ETC’nin seramik, mimari ve coğrafi özellikleri kapsayan bir zaman dilimini yansıttığını ifade etmektedir¹³⁵.

İlk olarak 1913 yılında, Sachkere kazılarında gelen malzeme üzerine çalışan E.S. Takaişvili, burada “Koban Kültürü” öncesine tarihlenen bir malzemenin varlığını tespit eder. Ancak bu keşfe dair bilgiler yetersiz olduğundan dolayı kültürün tam anlamıyla tespitini yapamamıştır¹³⁶. Kura-Aras kültürünün araştırma tarihinde Sovyet Rusya’nın da siyasi hedefleri önemli bir rol oynamıştır. 1920’li yılların öncesinde koleksiyonerler tarafından varlığı rapor edilen Kura-Aras kültürüne dair veriler ilerleyen süreçte Rusya Devleti’nin de dikkatini çekmiştir. Devlet desteği ile Karadeniz kıyıları ve Kırım bölgesinde kazı çalışmaları yapılmıştır. Eserler devlet bünyesinde toplanmış ve bu konuda arkeolojiye katkı sağlayabilecek topluluklar oluşturulmuştur. 5. Arkeoloji Kongresinde arkeolog ve antropolog olan Virchow, “*bu bölgede her halkın bir kültür mirasına sahip olduğunu ve bölgede etnografi, arkeoloji ve dil gibi alanlarda etnik araştırmaların yapılması gerektiğini*” ifade etmiştir. Virchow’un araştırmasının temel nedeni, aslında bölgedeki etnik kimlikleri tanımlama arzusudur¹³⁷. Çünkü Rusya Devletinin komünist rejiminde etnik kimlik arayışı önemli bir politikadır.

1920’li yıllara gelindiğinde ise W.F.Albright Filistin’deki Beth Yerah yerleşmesinde farklı bir kültürün izlerini tespit eder. Buradan ele geçen seramiğe “*Khirbet-Kerak Seramiği*”¹³⁸ adını verir ve böylelikle kültürün bilimsel açıdan ilk tespitini yapar. Bu gelişmenin ardından 1940’lı yıllara gelindiğinde ise Boris A. Kuftin, Güney Kafkasya’da tespit ettiği bir kültür için ilk kez “*Kura-Aras*” terimini kullanır.

¹³⁴ Geoffery D. Summers, “Yanık Tepe and The Early Trans-Caucasian Culture: Problems and Perspective”, A.Sagona Ed., *Ancient Near Studies, A View From The Highlands Archaeological Studies in Honour of Charles Burney*, (ss.619), Leuven: Peeters 2004.

¹³⁵ Summers, 2004, 155.

¹³⁶ Işıklı, 2005, 117.

¹³⁷ Antonio Sagona, “The Kura-Araxes Culture Complex: A History of Early Research”, Aynur Özfirat (Ed.), *Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar Veli Sevin’e Armağan SCRIPTA Essays in Honour of Veli Sevin A Life Immersed in Archeology*, (ss.22), Ege Yayınları, İzmir 2014.

¹³⁸ Kuşnareva, Kh. K., *The Southern Caucasus in Prehistory: Stages of Cultural and Socioeconomic Development from the Eight to the Second Millennium B. C.*, ss:XII, Science Press Ephrata, Pennsylvania 1997.

Fakat Kura-Aras kültürünü tarih cetvelinde bir sıraya oturtacağı zaman, MÖ 4. Bin yılın sonu 3. Bin yılın başlarına yani Kalkolitik döneme tarihlendirir. Ancak 1960'lı yıllarda diğer araştırmacılar Kuftin'in hata yaptığını ve kültürün Erken Tunç Çağına tarihlendirilmesi gerektiğini önerip bu durumun düzeltilmesini sağlamışlardır¹³⁹. Kültürün terminoloji ve köken tartışmalarına dair bir diğer öneri de uzun yıllar boyunca Doğu Anadolu Bölgesinde yüzey araştırmaları ve çalışmalar yapan Burney tarafından ileri sürülmüştür. Araştırmaları esnasında tespit ettiği mal grubunun orijinalde Güney Kafkasya kökenli olduğunu ve oradan diğer bölgelere yayıldığını savunan¹⁴⁰ Burney, ilk olarak bu kültürü “*Transkafkasya ve Doğu Anadolu'nun Erken Tunç Çağı Kültürü*” olarak isimlendirmeyi tercih etse de daha sonra kültür için “*Erken Transkafkasya Kültürü*” terminolojisinin daha uygun olduğuna karar vermiştir¹⁴¹. Yeni dönem arkeologlarından biri olan Prof. Dr. Mehmet Işıklı 'da başlangıçta kültür için “*Erken Transkafkasya Kültürü*” ismini kullansa da ilerleyen zamanlarda bu terminolojinin daha lokal olduğunu ve Kuftin tarafından önerilen “*Kura-Aras Kültürü*” teriminin kültürün yayılım gösterdiği bütün coğrafyayı kapsadığını belirterek bu terminolojinin daha uygun olacağını ifade etmektedir¹⁴².

Doğu Anadolu Bölgesinde ilk sistemli kazılara imza atan Hamit Zübeyir Koşay ise; Karaz Höyüğü'nde yürütülen çalışmaların neticesinde varlığını Kafkaslardan bildiğimiz el yapımı, parlak siyah renkli seramik malzemenin tespitini yapar. Bu malzeme Koşay tarafından “*Karaz Seramiği*” olarak adlandırılır¹⁴³. Fakat ne yazık ki bu terminoloji uzun yıllar boyunca Türk arkeologlar arasında kullanılan bölgesel bir isim olmaktan öteye gidememiştir.

Korucutepe malzemesi üzerine çalışan Buccellati de tıpkı diğer araştırmacıların yaptığı gibi seramik odaklı bir terminoloji geliştirerek kültüre çok fazla kullanım

¹³⁹ Ahmet Ünal, *Kuban-Maykop Kültürleri ile Eski Anadolu Kültürlerinin İlişkileri*, (Kaf-Der Çorum Paneli Tebliğleri), Kafkas Derneği, Çorum 2002, 12-13.

¹⁴⁰ Guilio Palumbi, Marcella Frangipane Ed., “*The Red And Black; Social and Cultural Interaction Upper Euphrates and the Southern Caucasus Communities in the Fourth and Third Millenium BC*”, Grafica Cristal, Roma/Italy 2008.

¹⁴¹ Işıklı, 2011, 39-41.

¹⁴² Işıklı ile kişisel görüşme.

¹⁴³ Hamit Z. Koşay ve Kemal Turfan, “Erzurum Karaz Kazısı Raporu”, *Belleten*, 23/91, Ankara 1942, 359.

görmeyecek olan “*Verimli Hilal Dışındaki Kültür*” ismini vermiştir¹⁴⁴. Amik Ovasında araştırmalar yapan Braidwood ise burada ortaya çıkan kültüre “*Kırmızı-Siyah Aşkılı Keramik Kültürü/ Red and Black Burnished Ware*” ismini verir¹⁴⁵. Son adlandırma önerisi ise İran’daki Yanıktepe kazıları ışığında Dyson tarafından verilmiştir. Kültüre “*Yanık Kültürü*” ismini veren Dyson’un bu önerisi de tıpkı Buccellati’nin önerisi gibi bilim dünyasında çok fazla kabul görmemiştir¹⁴⁶.

Coğrafi sınırların, kültürün terminoloji ve köken problemlerine dair önerilerin geliştirilmesinde kilit bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. İlk olarak Kalkolitik Dönemin sonunda izlerini gözlemleyebildiğimiz kültür için ileri sürülen bütün öneriler arasında en uygun terminoloji Kuftin tarafından önerilen “*Kura-Aras Kültürü*” ifadesidir. Bu ifade, bölgeye hayat veren Kura ve Aras Nehirlerinin, kültürün yayılım coğrafyasının tamamında etkin bir noktada bulunması ve diğer geliştirilen öneriler gibi lokalizasyon odaklı olmaması sebebiyle, yakın geçmişe kadar yapılan terminoloji ve köken önerilerine nazaran daha uygun bir terim olmuştur. Bu yüzden tezimde kültürün isminden bahsederken “*Kura-Aras*” terimini kullanmayı tercih etmekteyim.

Kura-Aras Kültürünün köken toprakları aranırken Kuzeybatı İran bölgesinden ele geçen veriler radyokarbon analizlerin eksikliğinden ötürü her zaman göz ardı edilmiştir. Köken konusunda da daha çok Anadolu’nun doğusu ve Transkafkasya toprakları üzerine yoğunlaşmıştır. Yakın geçmişe kadar kırmızı-siyah renk kontrastına sahip olan seramiklerin MÖ 4. bin yılın sonuna kadar Gürcistan ve Ermenistan platolarında tespitinin yapılamaması, köken toprakları konusunda Doğu Anadolu Bölgesini ön plana çıkarmıştır. Frangipane ve Palumbi, “Transkafkasya’nın “*Red-Black-Burnished Ware*” olarak adlandırılan seramiklerinin, Anadolu’daki proto tiplerinden türetilmiş olduğunu ifade etmişlerdir¹⁴⁷. Ancak Catherine Marro “Nahçıvan

¹⁴⁴ Işıklı, 2011, 42.

¹⁴⁵ Giulio Palumbi, “In Ceramics in Transition: Chalcolithic Through Iron Age in the Highlands of the Southern Caucasus and Anatolia”, K.S. Robinson and A. Sagona (Ed.), *Mid-Fourth Millennium Red-Black Burnished Wares From Anatolia: A Cross-Comparsion*, (ss.39), Louvain: Peeteers, Roma/Italy 2007.

¹⁴⁶ Robert H. Dyson Jr., E.S. Edward (Ed.), *The Archaeological Evidence of the Second Millenium B.C. on the Persian Platueu*, Cambridge University Press, Cambridge 1968, 686-715.

¹⁴⁷ Giulio Palumbi, *The red and black: Social and Cultural Interaction Between the Upper Euphrates and Southern Caucasus Communities in the Fourth and Third Millennium B.C.*, (1. Baskı), Roma: Sapienza

Ovçular Tepe” örneğini göstererek Kura-Aras Kültürünün kökeninin Transkafkasya topraklarında aranması gerektiğini tekrardan gündeme getirmiştir. Ovçular Tepe yerleşiminde MÖ 5. bin yılın sonuna tarihlenen ve “*Red-Black-Burnished Ware*” olarak tanımlanan seramiklerin varlığına dikkat çeken Marro, bu seramiklerin Geç Kalkolitik döneme tarihlenen bir evin zemininde, saman yüzeyli mallarla birlikte ele geçtiğinden bahsetmektedir¹⁴⁸. Böylelikle Marro, Kura-Aras Kültürünün kökeni hakkındaki tartışmalara şimdilik en erken örnek olan Ovçular Tepe yerleşimi ile yeni bir dinamizm getirmiştir.

Kura-Aras Kültürünün keşif sürecindeki problemlerinden bir diğeri de kültürün kronoloji sorunudur. Yapılan araştırmaların seramik tabanlı bir kronoloji tablosu ortaya koyması tıpkı köken ve terminoloji konularındaki gibi araştırmacılar arasında fikir ayrılıkları yaşanmasına sebep olmuştur. Bu konu üzerine toplam beş öneri geliştirilmiştir. Bu görüşlerin ilki Kuşnareva ve Çubinişvili’nin kronoloji önerisidir. Üç evreli bir gelişim süreci ortaya koyan bu kronolojide Kura-Aras Kültürü MÖ 3000-2000 yılları arasına tarihlendirilmiştir¹⁴⁹.

Tablo 2. Kuşnareva ve Çubinişvili’ye göre Kura-Aras Kültürünün kronolojisi (Işıklı, 2011, 53).

Kuşnareva-Çubinişvili’nin Kronoloji Önerisi (Kuşnareva-Çubinişvili 1970)		
Kura – Araks (Evre I)	Kura – Araks (Evre II)	Kura – Araks (Evre III)
M.Ö. 3000 – 2700 / 2600	M.Ö. 2700/2600 – 2400/2300	M.Ö. 2400 / 2300 – 2000
Sengavit II, Şeş-Blur, Mokhra-Blur, Kültepe, Amiranis-Gora (Horizon I), Amiranis-Gora mezarları, Karaz (Horizon 15 II), Khizmaani-Gora, Kvatskhelbi (Horizon D1, C3, C2, kısmen C1 ve 1, 2, 4, 5 nolu mezarlar), Urbnisi mezarları, Gudaberkha, Ozni, Kulbakebi, Bestaşeni, Kültepe II (üst horizonlar), Geoy K1 ve K2 katları, Baba Derviş II, Mingecavur, Sıpanakort Kurganları (103, 119 ve 125 nolu kurganlar), Tkviavi Kurganları verifler	Sengavit III, Amiranis-Gora (Horizon II), Karaz (Horizon 11, 7), Khizmaani-Gora, Kvatskhelbi (Horizon C1), Garvi, Flar (mezarlar), Kültepe II (üst horizonlar), Geoy Tepe (kısmen K2 ve K3)	Sengavit IV, Takavoranist, Kosi-Çoter, Amiranis-Gora (Horizon III), Karaz (üst horizonlar), Khizmaani-Gora, Kvatskhelbi (Horizon B3, B2, B1, 3, 6-8 nolu mezarlar), Baba Derviş II, Yanktepe, Sachkhere Kurganları, Koreli, Naçkerzevi, Sarsız-Gora, Tiflidi, Argas, Üçtepe, Samgori, Bedeni, Telman Kurganları,

Università di Roma, Dipartimento di scienze storiche archeologiche e antropologiche dell'antichità 2008, 2.

¹⁴⁸ Catherine Marro, “Eastern Anatolia in The Early Bronze Age”, Gregory McMahon and Sharon Steadman (Ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia*, (ss.2), Oxford Universtiy Press, France 2011.

İkinci öneri ise Kavtaradze tarafından ortaya atılmıştır. Kuşnareva'nın kültürün kronolojisine dair yaptığı son öneriyi kabul eden Kavtaradze, kültür için dört evreli bir gelişim sürecinin olduğunu kabul ederek onu MÖ 3500-2300 tarihleri arasına yerleştirir¹⁵⁰.

Tablo 3. Kavtaradze'nin Kura-Aras Kültürüne dair kabul ettiği kronoloji önerisi (Işıklı, 2011, 59).

Kuşnareva'nın Kültürün Kronolojisine Dair Son Önerisi (Kuşnareva 1997) (Kavtaradze'nin de kabul ettiği kronoloji önerisi)			
E.T.C. (E.Tr.) I Evresi	E.T.C. (E.Tr.) II. Evresi	E.T.C. (E.Tr.) III. Evresi	E.T.C. (E.Tr.) IV. Evresi
M.Ö. 3500 – 3200	M.Ö. 3200 – 2900	M.Ö. 2900 – 2600	M.Ö. 2600 – 2300
Didube, Kiketi, Ortachala, Tamarsı, Ardisubani, Khizanaant-Gora E, Sioal, Abeliya, Elar (kısmen), Dzhiravit (V-III), Aliekemek Tepesi, Babo Derviş (altı tabakalar), Velikent, Samyilde, Tetri-Tskaro, Zveli, Tekhut (kısmen), Mohkha-Blur, Aragats, Kültepe	Khizanaant-Gora D, Kvatskhelchi C3, C2, 1,2,4,5 nolu gömüler, Kulbakebi, Zgudris-Gverda, Gudabertka, Bestaseni, Ozni, Amiranis Gora I, Samyilde, Kültepe, Karaköpek Tepesi, Somulu Tepe, Mingechavur, Geoy Tepe K1 ve K2, Mokha-Blur (kısmen), Şengavit II, Şeş – Blur	Şengavit III, Mokha-Blur (kısmen), Garvi, Flar, Kei, Amiranis Gora II, Khizanaant Gora - Kvatskhelchi C tabakası, Okami, Akhalkalaki, Samarkhi Kanebi, Kültepe (ortu horizonlar), Geoy K2 ve K3, Yanktepe, Pulur-Sakoyi VIII – I tabakalar, Korucutepe (ETC II katı)	Şengavit IV, Kei, Amiranis Gora III, Karaz (üst katlar), Khizanaant Gora - Kvatskhelchi B3, B2, B1 ve 3, 6 - 8 nolu gömüler, Babo Derviş II, Yanktepe, Trialeti Kurganlarının etekleri, Aragats (gömüler) Çüpepe kurganları, Bedeni, Martkopi, Tshvun kurganları, Kültepe (üst horizonlar) Yanktepe (üst tabakalar)

Üçüncü düşünce ise uzun yıllar Doğu Anadolu Bölgesinde önemli çalışmalar yapan Burney tarafından önerilir. Ona göre üç evreli bir gelişim süreci gösteren kültür MÖ 3250-1800/1700 tarihleri arasına yerleştirilmelidir.

Tablo 4. Burney'in Kura-Aras Kültürüne ait kronoloji önerisi (Işıklı, 2011, 62).

Burney'in Kültüre Dair Kronoloji Önerisi (Burney-Lang 1971)		
E.Tr. I Evresi	E.Tr. II Evresi	E.Tr. III Evresi
M.Ö. 3250-2650	M.Ö. 2650-2300/2200	M.Ö. 2300/2200-1800/1750
Bu çevre Gürcistan ve Ermenistan verileri ışığında IA ve IB olarak alt gruplara ayrılabilir. Ermenistan'da Şeş – Blur II, Şengavit II, Maslois – Blur III, Mokha – Blur II, Sevr – Blur II; Gürcistan'da Kvatskhelchi C3-C1, Amiranis-Gora, Khizanaant-Gora E, Sadakhlo, Ozni, Bestaseni, Taviani, Karaz, Pulur ve Korucutepe C14 verileri.	Bir çok yerleşimde tespit edilir. Tipik yerleşimler - Şengavit III, Khizanaant Gora D, Yanktepe, Jerahovid, Kirovakan, Geoy K, Ernis	Şengavit IV, Kvatskhelchi B, Haridj (Artik), Frangamots, Kiznavur, Kheznavuz, Arghianour, Stepanukert, Tetri-Saquri, Amiranis Gora, Sachkhare, Sadakhlo, Babo Derviş, Geoy K3, Karaz II, Malarya - Elaraj Bölgesi yerleşimleri, Arslantepe, Gifinciktepe, Zaglik, Lugovoe, Kayakent, Velikent, Mamarkutan, Novii Arshiti ve Katarnagch Tapu kurganları
Bu bölgenin özellikli keramikler üzerindeki rölyef bezemeler ana çok yaygın değildi. Geçmişte sulu keramik de gördü. Kazma bezeme ise az sayıda kapılarda görülür. Kültürel gelişim kesintisizliğiyle belirleyecek yerleşim yoktu. Yuvartık ve dikdörtgen planlı evlere yaygınlığı	Bölgece verisyonlar artar. İlaize bezeme yaygınlaşır. Yuvarlık ve dikdörtgen planlı evler	Kültürel homojenite tamamen biter, bölgece verisyonlar iyice artar. Keramik ve metal üretiminde yeni tekniklerle gelişir. Bezemeden forma keramikte bir basamak hakim, keramik profilere yatkın. Güneşi perçinlerden dış yüzeyler Kurgan gömüler

¹⁵⁰ Işıklı, 2005, 142.

Dördüncü kronoloji önerisi ise Kelly-Buccellati'nin önerisidir. Erken, orta ve geç olarak ayırdığı süreci MÖ 2900 yılı ile başlatıp MÖ 1800 yılında bitirir¹⁵¹.

Tablo 5. Kelly-Buccellati'nin Kura-Aras Kültürüne ait kronoloji önerisi (Işıklı, 2011, 63).

Kelly-Buccellati'nin Kronoloji Önerisi (Kelly-Buccellati 1974)		
E.Tr. (Erken Evre)	E.Tr. (Orta Evre)	E.Tr. (Geç Evre)
M.Ö. 2900 – 2600	M.Ö. 2600 – 2100	M.Ö. 2100 – 1800
Şengavit, Kültepe, Şreş Blur, Mokhra Blur, Maylots Blur, Kvatskhelebi, Amiranis-Gora, Kiketi, Beştaşeni, Didube, Baba Derviş, Ozni, Kulbakçı, Yanıktepe, Geoy Tepe, Karaz, Pulur, Güzelova, Pulur/Sakyol, Ernis, Elar, Gami, Baba Derviş	Şengavit, Kamo, Yanıktepe, Geoy Tepe, Korucutepe, Tepecik, Ernis, Hankendi, Himsor, Pulur/Sakyol	Şengavit, Baba Derviş, Kvatskhelebi, Amiranis Gora, Tsartis Gora, Sachkhere, Koret, Khirbet Kerak yerleşimleri

Son öneri ise A. Sagona tarafından ileri sürülür. Üç döneme ayırdığı bu süreci MÖ 3600/3500-2200 tarihleri arasına yerleştirir¹⁵².

Tablo 6. Sagona'nın Kura-Aras Kültürüne ait kronoloji önerisi (Işıklı, 2011, 64).

Sagona'nın Kronoloji Önerisi (Sagona 1984)		
Kura – Araks I	Kura – Araks II	Kura – Araks III
M.Ö. 3600/3500 - 3300/3200	M.Ö. 3300/3200 - 2400	M.Ö. 2400 - 2200
Didube, Kiketi, Tetri Takaro A, Treli, Gramakhevistavi, Koda, Khizanaant Gora I., Kulbakçı ve Kvatskhelebi	Kvatskhelebi C, Khizanaant Gora C-B, Narcherkerevi, Tsartis Gora, Norquntepe, Değirmençepe, Tashun Meskiti, Ozni, Mokhra Blur, Baba Derviş, Geoy, Beshtasheni, Karaz, Kiketi, Sadakhlo I, Güzelova, Pulur, Amiranis Gora, Arslantepe, Han İbrahim Şah, Pulur/Sakyol, Dvin, Treli, Arevik, Korucutepe, Tepecik, Arich, Şreş Blur, Şengavit, Amik yerleşimleri, Tabara el-Akaid, Beth San, Khirbet-Kerak	Gairnazi, Dangreulis Gora, Sadakhlo II, Samiyilde, Ernis, Yanıktepe, Ozni, Beshtasheni, Arich, Haravontep, Gordin, Baba Derviş, Kvatskhelebi C-II, Tsartis Gora, Değirmençepe, Pulur/Sakyol, Sioni, Arich, Gami, İlan, Şengavit, Arevik, Mokhra Blur, Dvin, Metanant, Giljar Tepe, Geoy Tepe, Karaz, Pulur, Güzelova, Cinis, Tepecik, Norquntepe, Kültepe, Trialeti, Amiranis Gora, Pils, Sioni, Tkviravi, Osmant Boz, Sulaveris Gora, Amik yerleşimleri, Beth San, Affula, Tabara el-Akaid, Ras Samra, Dağıstan yerleşimleri.
Kvemo Kartli Gelenegi Şida Kartli Gelenegi	Şida Kartli Gelenegi Tsalka Gelenegi Ermenistan Gelenegi Yukarı Fırat Gelenegi Khirbet Kerak Gelenegi	Kvemo Kartli Gelenegi Şida Kartli Gelenegi Ararat Gelenegi Trialeti Gelenegi Yukarı Fırat Gelenegi Khirbet Kerak Gelenegi Dağıstan Gelenegi

¹⁵¹ Işıklı, 2005, 149.

¹⁵² Işıklı, 2011, 62-64- Işıklı, 2005, 151.

Uzun yıllardır Kura-Aras Kültürü üzerine çalışmalar yapan Işıklı ise bu konuda Sagona'nın önerisini kabul etmektedir. Fakat başlangıcının Sagona'nın aksine daha erkene tarihlendiğini düşünmektedir¹⁵³. Nahçıvan Ovçular Tepe yerleşiminde Geç Kalkolitik seviyeden ele geçen kırmızı-siyah renk kontrastlı, açıkılı seramikler kültürün başlangıcını MÖ 5. bin yılın sonlarına taşımıştır. Yani Ovçular Tepe örneği¹⁵⁴ Işıklı'nın düşüncesini destekler niteliktedir.

Araştırmacılar arasında tartışmalara sebep olan bir diğer konu da bu toplulukların sosyo-kültürel ve ekonomik yapısıdır. “Kimdiler? Nasıl bir yaşam tarzları vardı? Ne ile geçiniyorlardı? İnanç sistemleri nasıldı?” ve bunun gibi birçok soru hala cevaplanmayı beklemektedir. Yakın geçmişe kadar yapılan kazılar, kültürün bazı sorunları üzerine, güncel bilgiler doğrultusunda öneriler geliştirilmesini sağlamış olsa da Kura-Aras halklarının “*pastoral/hayvancı göçebelik, metalurji ve göç*”¹⁵⁵ sorunları hala bakirliğini korumaya devam etmektedir.

Yeni bir teknoloji, mimari ve seramik geleneği ile karşımıza çıkan Kura-Aras kültüründe göçebelik ve hayvancılık faaliyetleri önemli bir yere sahiptir. Bazı araştırmacılar tarafından Kura-Aras halklarının kıtalar arasında gerçekleştirdiği göç faaliyetleri, bu toplulukların metal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, ham madde aradıkları şeklinde yorumlamıştır¹⁵⁶. Ancak metal ihtiyacının göç faaliyetleri için geçerli bir sebep olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur. Ayrıca Kura-Aras halklarına ait yerleşim merkezlerinde yapılan kazı çalışmalarında çok fazla metal eserin ele geçmemesi bu görüşün çelişkili bir öneri olduğunu düşündürmektedir. Bu konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşan Ye. Chernykh, Kura-Aras halklarına ait kazılardan ele geçen metal aletlerin azlığını o dönemde metalin az olmasından değil; “*arkeolojik görünmezlik*” olarak tanımladığı nedenden kaynaklandığını ifade etmiştir¹⁵⁷.

¹⁵³ Mehmet Işıklı ile kişisel görüşme.

¹⁵⁴ Marro, 2011, 2.

¹⁵⁵ Toby C. Wilkinson, “Alternatif Ekonomiler: Yapısal-Sistemik Bakış Açısıyla Erken Transkafkasya Fenomeni”, Mehmet Işıklı ve Birol Can (Ed.), *Uluslararası Doğu Anadolu Güney Kafkasya Kültürleri Sempozyumu, Bildiriler I*, (ss.113), Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2015.

¹⁵⁶ Yalçın ve Yalçın, 2003, 322-323.

¹⁵⁷ Wilkinson, 2015, 113.

“Nomadic Pastoralism” yani hayvancı/pastoral göçebelik, Kura-Aras halk gruplarının sosyo-ekonomik kimliği için en çok kabul edilen sıfattır¹⁵⁸. Bölge topografyasının ve jeomorfolojisinin tarımsal faaliyetlere çok fazla uygun olmaması, Kura-Aras halklarının, hayvanların yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak için yılın belli dönemlerinde vadilerden yaylalara gerçekleştirdiği bir mobil durum yani hareket söz konusudur. Bu hareket Kura-Aras halk gruplarının çobanlıkla geçindiği şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bazı Kura-Aras yerleşimlerinde yerleşik veya yarı yerleşik yapıların tespitinin yapılması kültürün tamamı için yalnızca “nomadic pastoralism” teriminin kullanılmasının hatalı bir tanımlama olacağını göstermektedir¹⁵⁹.

Neolitik Dönemin sonunda Kafkas toplumlarının girdiği değişim süreci, tarımda sulama ve toprağın sürülmesi gibi yenilikleri de beraberinde getirmiştir¹⁶⁰. Tarım alanlarının artması ve genişlemesi bu dönem için hayvancılık göçebeliğinin başladığı bir süreç olmuştur. Kafkasya’nın bazı bölgelerinde hayvancılığın gelenekselleşmeye başlaması ve zamanla yaygın bir uğraş haline gelmesi, bölgenin ekonomik gelişiminde oldukça önemli bir rol oynamıştır¹⁶¹. Uzun yıllar Kura-Aras kültürü ve Doğu Anadolu kültürleri üzerine çalışan Mehmet Işıklı, Doğu Anadolu topraklarındaki halk gruplarının ekonomik yapısını; “...hem prehistorik süreçte hem de günümüzde hayvancılık temelli, tarımsal destekli, bir geçim şeklinin varlığı gayet açıktır. Fakat konu edindiğimiz bu geç prehistorik toplulukların tam anlamı ile çoban-göçebe topluluklar olduğunu söyleyebilmek güçtür. Sonuç olarak bölgeler bazında temel yiyecek üretim biçimleri açısından büyük çapta farklılıktan söz edilemez.” şeklinde tanımlamaktadır¹⁶². Günümüzde de bu coğrafyalarda yaşayan bazı insanların yılın belli dönemlerinde hayvanlarını otlatmak için yaylalara çıkması ve çobanlık mesleğini icra etmeleri belki de prehistorik dönemler için de aynı insan profilini çiziyor olabilirdi.

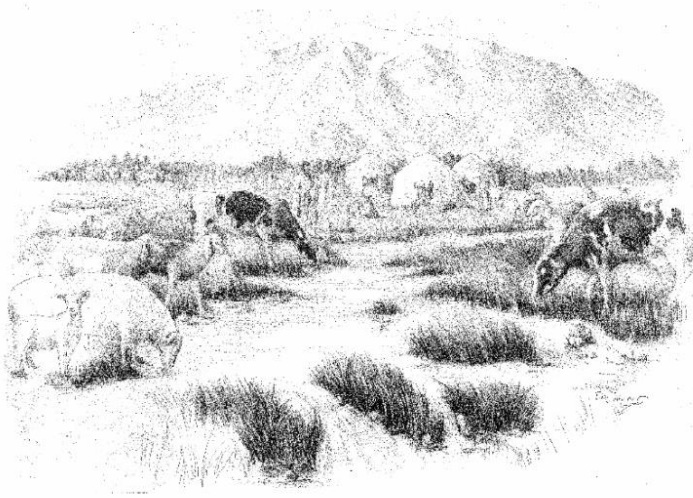
¹⁵⁸ Wilkinson, 2015, 113.

¹⁵⁹ Wilkinson, 2015, 113.

¹⁶⁰ Kushnareva, 1997, 43.

¹⁶¹ Kushnareva, 1997, 43.

¹⁶² Işıklı, 101, 2011.

Resim 1. Kura-Aras Kültüründe yaylacılık (Işıklı, 2011, 99).

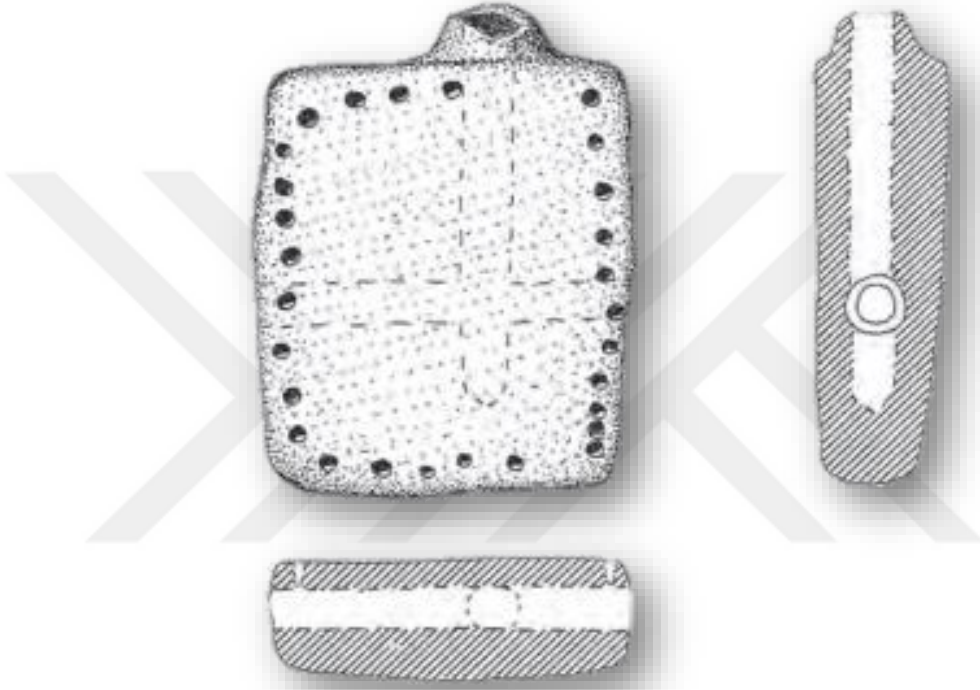
Araştırmacılar arasındaki genel kanı Kura-Aras halk gruplarının sürekli hareket halinde olan topluluklar olduğu yönündedir. Bu göç faaliyetleri ile ilgili olarak Greenberg, Kura-Aras halklarının yılın belirli dönemlerinde vadilerden yaylalara süreli olarak gerçekleştirdikleri küçük çaplı göç dalgalarının, hayvan gücü ile bağlantısı olabileceğini ileri sürmüştür. Şöyle ki; Kura-Aras halkları hayvan gücünü hem hareket durumlarında hem de tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde kullanıyor olababilirlerdi¹⁶³.

Foto 10. Tel Bet Yerah yerleşiminden ele geçen tekerlekler (Greenberg, 2014, 94).

¹⁶³ Raphael Greenberg, "Ox-Carts And The Kura-Araxes Migrations", Narimanishvili, G., Kvachadze, M., Puturidze, M., and Shanshashvili, N. (Ed.), *Problems of Early Metal Age Archaeology of Caucasus and Anatolia*, (ss.94), Project Leader, Georgia/Tbilisi 2014.

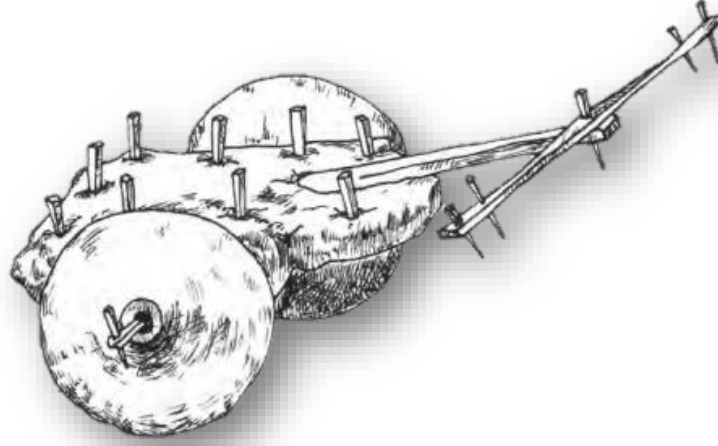
Filistin Vadisindeki Bet Yerah yerleşiminde Erken Tunç Çağı III yapı katından “Khirbet Kerak Ware” ile birlikte ele geçen tekerlekler Kura-Aras halk gruplarının yayılımında öküz arabalarının kullanılabilmiş olabileceğini düşündürmektedir¹⁶⁴. Ayrıca Norşuntepe kazılarında ele geçen ve bir arabaya ait olabileceği düşünülen parça¹⁶⁵ da bu düşüncenin ihtimalinin zihnimize canlanmasına sebep olmuştur.

Resim 2. Norşuntepe yerleşiminden ele geçen araba gövde parçası (Greenberg, 2014, 94).

¹⁶⁴ Greenberg, 2014, 94.

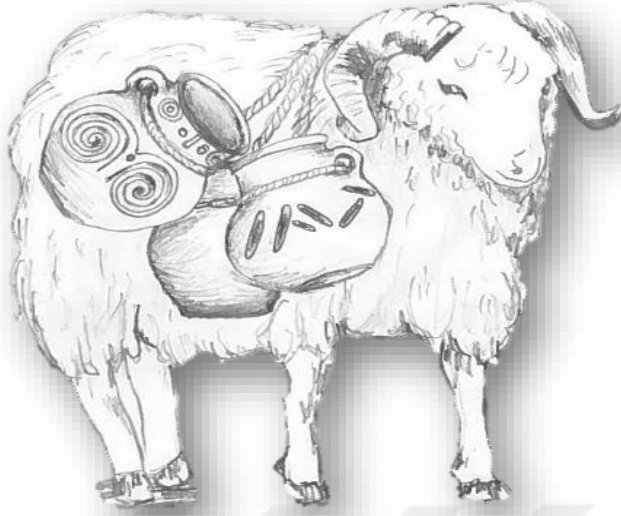
¹⁶⁵ Greenberg, 2014, 94.

Resim 3. Badaanii yerleşiminden ele geçen arabaya ait parçanın çizimi (Greenberg, 2014, 94).

Bu konu hakkında S.Bautik, dışarıya doğru gerçekleştirilen göç hareketinin mirasa dâhil edilmeyen çocuklar tarafından gerçekleştirildiğini öneriyorken; Palumbi ise bazı Kura-Aras seramikleri üzerinde görülen belirgin tutamakların taşıma ile alakalı olabileceğini belirterek bunları göçebelik ile bağdaştırmıştır¹⁶⁶. Çünkü uzak mesafelerde gözlemlenen kültürel etkileşimler, ya ticari faaliyetler ile ya da göçebelik faaliyetleriyle açıklanabilir.

¹⁶⁶ Wilkinson, 2015, 114.

Resim 4. Kura-Aras halk gruplarının göç faaliyetlerinde hayvan kullanımına dair hayali çalışma (Çizim: Hilal Öztürk).

Yine bu konu üzerine araştırmalar yapan Cribb, göçebeliği değerlendirirken kültürün seramiğinden mimari geleneğine kadar bir takım konuları kendisine referans belirleyerek bir sonuca varmıştır. Bu bağlamda Cribb mimari kalıntıları referans göstererek, bu topraklarda daha önce yaşayan halklarının göçebe olabileceğini ileri sürmektedir¹⁶⁷. Arkeolojik verilerle de desteklenen bu görüş çoğu arkeolog arasında kabul görmüştür.

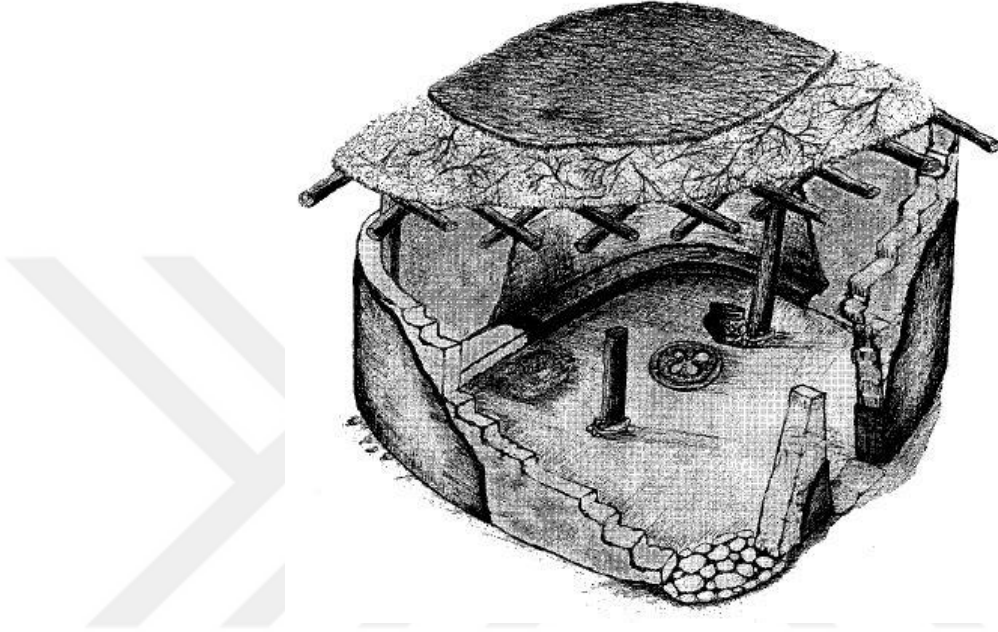
Erken Tunç Çağındaki çevresel faktörler ve temel ihtiyaçlar Kura-Aras Kültürü'nün mimari unsurlarını da etkilemiştir¹⁶⁸. Mimari öğelerde genel olarak tutucu bir yapıdan bahsetmek Kura-Aras kültürü için çok da yanlış olmayacaktır. Tıpkı seramik malzemesinde olduğu gibi bölgesel anlamda çeşitlilik gösterebilen mimari öğeler kültürel anlamda bir birliktelik göstermektedir¹⁶⁹. Taş temel üzerine çamur-dal

¹⁶⁷ Antonio Sagona "Settlement And Society In Late Prehistoric Trans-Caucasus", M. Frangipane, H.Hauptman, M. Liverani, P. Matthiae, M. Mellink, (Ed.), *Between The Rivers And Over The Mountains, Archaeologica at Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata*, (ss. 453), Estratto Publishing, La Sapienza/ Roma 1993.

¹⁶⁸ Sagona, 1993, 464.

¹⁶⁹ Işıklı ve Ergürer, 2017, 44.

örgü tekniğinde yapılmış dikdörtgen-kare ya da yuvarlak planlı evlerin zemini çoğu zaman sıvanmış ya da sıkıştırılmış topraktan yapılmıştır. Bu planların dışında oval ya da dairemsi, köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen-kare planlı ya da hem yuvarlak hem de kare planın birlikte uygulandığı mimari örneklerini de görmemiz mümkündür¹⁷⁰.

Resim 5. Erzurum yöresi verileri dikkate alınarak oluşturulan Kura-Aras Kültürü evinin yeniden kurma denemesi (Işıklı, 2011, 83).

Dilkaya yerleşimi de bütün mimari planların örneklerine sahip olması açısından oldukça önemli bir merkezdir. Dilkaya yerleşiminin mimari stratigrafisi kazıcısı tarafından değerlendirilirken yuvarlak planlı yapıların en erken örnek olarak karşımıza çıktığını; hem yuvarlak hem de kare planlı yapıların birlikte uygulandığı plan türünün ise geçiş dönemini yansıttığını ifade etmektedir¹⁷¹. Bazı yerleşimlerde ise yuvarlak yapılardan düzlemsel yapılara geçiş arasında herhangi bir mimari aşama yoktur. Kuzeybatı İran'daki Yanıktepe yerleşiminde yuvarlak mimarinin bulunduğu ETC II'den dikdörtgen yapıların bulunduğu ETC III'e geçişte herhangi bir mimari ögenin olmaması

¹⁷⁰ Sagona, 1993, 464; Işıklı, 2011, 79.

¹⁷¹ Işıklı ve Ergürer, 2017, 48.

bu duruma örnek gösterilebilir¹⁷². Kültürün hemen her döneminde kar şımıza çıkan bu mimari    erden özellikle yuvarlak ya da yuvarlak/oval planlı yapıların Transkafkasya'nın Kalkolitik döneminde sıkça kullanıldığını yapılan kazılar sayesinde   renmekteyiz¹⁷³.

A. Sagona Kura-Aras mimarisi üzerine yaptığı araştırmalarda kültürün yayılım co rafiyasında görülen dört ana yerleşim modelinden bahseder¹⁷⁴. İlk evrede yuvarlak ya da oval planlı küçük kulübe topluluklarının ağırlıkta olduğu bir yerleşim modelinden söz eden Sagona, ikinci evrede bağımsız çamur-dal örgü tekniğinde mezraların varlığına dikkat çeker.     nc  aşamaya gelindiğinde ise bu mezraların daha gelişkin modeli ile kar ıla ılır. Burada büyük yuvarlak yapılara ek olarak inşa edilen dikdörtgen planlı yapıların varlığı söz konusudur. Son aşamada ise Sagona dikdörtgen planlı evlerden oluşan köylerin varlığından bahseder¹⁷⁵.

Yapı tekniği açısından standartlaşmış bir plana sahip olan Kura-Aras evlerinin, iç mekan düzenlemelerinde gözlemlenen tutuculuk asla bozulmamı tır. Bu evler bireysel üretim mek nı gibi görülse de rolü ve işlevi sadece üretim değildir. M  4. bin yılın sonundan itibaren ‘‘ateş’’ kavramı iç mekana ba lı vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Bunun en güzel yansıması Kura-Aras evlerinin vazgeçilmez unsuru olan ve evlerin tam merkezinde bulunan, boyutları ve şekilleri de i ebilen sabit ocaklardır. Farklı form ve şekillere sahip olan bu ocakların en tipik  rne i yonca yapraklı forma sahip olan ocaklardır.  rne lerine Khizanaant Gora,  engavit ve Kvatskhelebi yerle imlerinde rastladığımız bu ocak formunun Anadolu'da da Karaz höyükte örneğine rastlanmı tır¹⁷⁶. Kura-Aras Kültürü için karakteristik olarak nitelendirebileceğimiz bu ocakların taşınabilir  rne leri de mevcuttur¹⁷⁷. Zemine açılan ahşap direk yuvaları ve

¹⁷² Geoffrey D. Summer, ‘‘The Early Trans-Caucasian Culture In İran Perspective and Problems’’, Christine Chataigner et Giulio Palumbi (Ed.), *Paléorient, The Kura-Araxes Culture from the Caucasus to Iran, Anatolia and Levant; Between Unity and Diversity*, Paléorient and CNRS Editions, France 2014, 158.

¹⁷³ Sagona, 1993, 456.

¹⁷⁴ Sagona, 1993, 454; I ıklı, 2011, 81.

¹⁷⁵ Sagona, 1993, 454; I ıklı, 2011, 81.

¹⁷⁶ I ıklı ve Ergürer, 2017, 47.

¹⁷⁷ Claudia Sagona and Antonio Sagona, ‘‘Encountres With The Divine in Late Prehistoric Eastern Anatolia and Southern Caucasus’’, Haluk Saglamtimur, Eşref Abay, Zafer Derin, Aylin  . Erdem, Atilla Batmaz, Fulya Dedeoğlu, Mücella Erdalkiran, Mahmut Bilge Ba t rk, Erim Konakçı, (Ed.), *Studies in*

depo olarak kullanıldığı düşünülen çukurlar da ev içi düzenlemelerinin olmazsa olmazıdır. Girişin hemen karşısında duvara bitişik olarak inşa edilmiş kilden sekilerin ise yatmadan mutfak işlerine kadar her alanda çok amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir¹⁷⁸.

Kültürün en çok tartışma konusu olan alanlarından biri de “inanç ve kült” sistemidir. Anadolu’nun doğusu ve Güney Kafkasların dağlık bölgelerinde gerçekleştirilen dini aktiviteleri anlayabilmek için seramiğinden ev içi düzenlemelerine kadar her alan tek bir paket içerisinde değerlendirilmelidir. Günümüze kadar yapılan sistemli kazılar sonucunda tam anlamıyla “tapınak veya tapınım alanı” olarak nitelendirilebilecek mekânların varlığı tespit edilememiştir. Bunun dışında anıtsal olarak adlandırılabilir mekânların sayısı da oldukça azdır. Aslında anıtsal mimari Kura-Aras Kültürü için karakterize bir özellik değildir. Bu istisnai anıtsal yapıların en güzel örneğine Ermenistan’daki Mokhra-Bulur yerleşmesinde rastlanmıştır. Bu yapı kazıcısı tarafından “tapınak ya da altar” olarak tanımlansa da bu görüş bilim camiasında çok fazla kabul görmemiştir¹⁷⁹. Şöyle ki; kazıcılar tarafından kesin olarak “tapınak ya da mabet” terimlerinin kullanılmasına rağmen Kura-Aras yerleşimlerinde dinsel ve domestik olabileceği düşünülen yapılar arasında herhangi bir fiziksel ayrımın varlığı söz konusu değildir¹⁸⁰. Simyan ve Rothman’a göre bir yapının mabet olarak adlandırılabilmesi için içerisinden ele geçen buluntuların başka yapılarda örneklerine rastlanmamış olması gerekmektedir¹⁸¹.

Kura-Aras dini aktiviteleri üzerine bir diğer düşünce ise ev içi tapınımın olduğu yönündedir. Araştırmacılar arasında yaygın olarak kabul edilen bu görüş bazı araştırmacılara göre “ev içi ve ev dışı tapınım” olarak iki şekilde gerçekleştiriliyor olmalıydı¹⁸². Zaten tapınımına dair herhangi bir özel mekânın olmayışı da bu düşüncüyü destekler niteliktedir.

Honour of Altan Çilingiroğlu A Life Dedicated to Urartu on the Shores of Upper Sea, (ss.539), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2009.

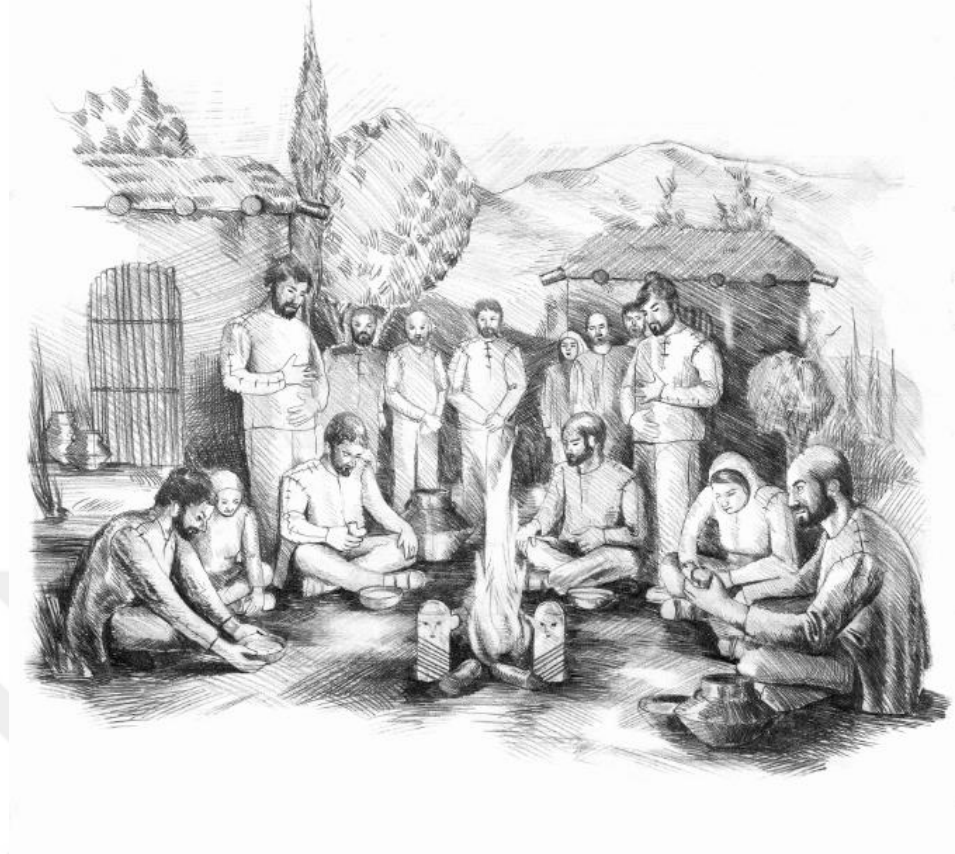
¹⁷⁸ Işıklı, 2011, 82.

¹⁷⁹ Işıklı ve Ergürer, 2017, 46.

¹⁸⁰ Saona and Sagona, 2009, 538.

¹⁸¹ Palumbi, 2016, 22-30.

¹⁸² K. Kh. Kushnareva ve T. N. Cubinişvili, *Drevniye Kultury Yuzhnogo Kavkaza (Güney Kafkasyanın Antik Kültürleri)*, (1. Baskı), Leningrad 1970, 162-163.

Resim 6. Kura-Aras Kültürü’nün inanç sistemine dair uygulamalar üzerine temsili çalışma (Işıklı, 2011, 101).

Kura-Aras Kültürünün dinsel aktivitelerine dair buluntuların büyük çoğunluğu domestik mekânlardan ele geçmiştir¹⁸³. Bu buluntuların en önemlisi olan ocaklar; kültürün dini uygulamalarında merkezi bir rol üstlenmektedir¹⁸⁴. Taşınabilir ocaklar hakkında gözlemler yapan Anna Smogorzewska, bu ocakları “boynuzlu ve at nalı” şekline sahip olan ocaklar olarak iki gruba ayırmıştır¹⁸⁵. Bu ocak ve andironların üzerinde antropomorfik ve zoomorfik tasvirler yer almaktadır. Bu yaygın malzeme üzerinde en fazla tasvir edilen hayvanlar “boğalar ve koçlardır”. Antropomorfik ocakların üzerinde yer alan kadın tasvirleri ise bazı araştırmacılar tarafından “ana

¹⁸³ Işıklı, 2011, 103.

¹⁸⁴ Saona and Sagona, 2009, 538.

¹⁸⁵ Saona and Sagona, 2009, 539.

tanrıça kültünün” varlığı şeklinde yorumlanmıştır¹⁸⁶. Fakat Kuşnareva yarı göçebe ve hayvan besicisi olan bu grupların pastoral bir yaşam tarzı sürdürdüklerini belirterek “ata kültü ve ata erkil” bir düzene sahip olduklarını ileri sürmektedir¹⁸⁷.

Foto 11. Kura-Aras Kültürü, Taşınabilir Ocaklar ve Andironlar ile Antropomorfik ve zoomorfik figürinler (Işıklı, 2011, 77).

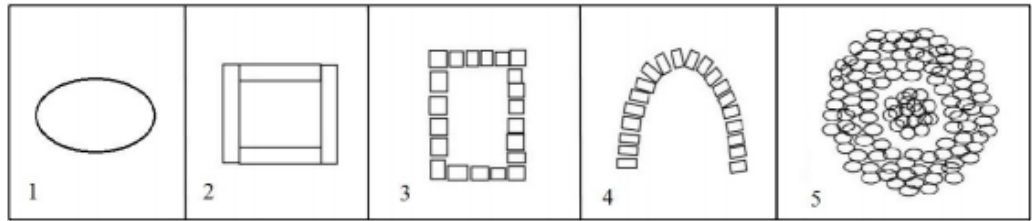
Kültürün dinsel ritüelleriyle alakalı olabileceği düşünülen bir diğer buluntu grubu ise pişmiş topraktan yapılmış insan ve hayvan figürinlerdir. Genellikle domestik yapılarda, ocağın yanında veya yakınlarında ele geçen bu figürinler, bazı araştırmacılar tarafından totemik bir amacının olduğu ve dini ritüellerde kullanılmış olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Simyon ve Rothman bunları, ev halkının dünyevi ve ruhani yaşam arasındaki bağlantılarının bir aracısı olarak kullandıkları sembolik araçlar olabileceği şeklinde yorumlarken; Smith ise bu hayvan figürinlerini ev halkının evcil

¹⁸⁶ Hamit Zübeyir Koşay, “Keban’ın Pulur/Sakyol Höyüğü Kazısında Bulunan Kutsal Ocaklar”, *VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler*, (ss.77-80), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1979.

¹⁸⁷ Kuşnareva, 1997, 225-226.

hayvanları olabileceğini ve insan figürlerinin ise ailenin ölmüş bireylerini temsil ediyor olabileceği şeklinde yorumlamıştır¹⁸⁸.

Bir kültürün mezar geleneği; dini hayatı, sosyo ekonomik ve kültürel yapısı gibi birçok alanda fikir sahibi olmamızı sağlayabilir. Fakat Kura-Aras Kültürünün ölü gömme gelenekleri problemlili bir tabakalanma ortaya koyduğundan dolayı beklentileri karşılamadığı aşikârdır. Bazı farklılıklarla birlikte Kalkolitik dönem mezar geleneğinin bir devamı olarak nitelendirebileceğimiz Kura-Aras Kültürünün ölü gömme mimarisinde altı ana plan tipinin varlığı söz konusudur. Bunlar “basit toprak mezarlar, kurgan mezarlar, taş mezarlar, at nalı biçimli mezarlar, yüzeyde herhangi bir belirti olmayan çukur mezarlar ve yüzeyde küçük taş yığını bulunan mezarlardır”¹⁸⁹. Farklı form ve yapım tekniklerine sahip olan bu mezarlar içerisinde kültürün yayılım gösterdiği coğrafyanın tamamında en yaygın olarak görülebilen mezar türleri; “basit toprak mezarlar ve kurgan mezarlardır”¹⁹⁰.

Resim 7. Kura-Aras kültüründe tespit edilen mezar tipleri (Poulmarc'h- Pecqueur-Jalılov, 2014, 232).

Parker Person toplulukların mezar geleneklerini, “ölülerin gömülmesi; insan topluluklarının atalara, toprağa ve yaşama dair ilişkilerini ve bağlılığını haritalandırdığı en açık faaliyetlerden biridir” şeklinde yorumlamıştır. Belki de mezarlar, insanların öldükten sonra gömüldüğü toprağın kendi ailesine ait olduğunu meşrulaştırdığı bir ifade şekli olabilirdi. Mezarlar genellikle yerleşimlerin dışında bulunsada Kalkolitik dönem mezar geleneği olan evlerin tabanlarına gömü, Kura-Aras

¹⁸⁸ Palumbi, 2016, 22-30.

¹⁸⁹ Modwene Poulmarc'h, Laure Pecqueurand, Bakhtiyar Jalilov, “An Overview of Kura-Araxes Funerary Practices In Thesouthern Caucasus”, Christine Chataigner et Giulio Palumbi (Eds.), *Paléorient, The Kura-Araxes Culture from the Caucasus to Iran, Anatolia and the Levant: Between Unity and Diversity*, (ss.232), 40(2), Roma/Italy 2014.

¹⁹⁰ Işıklı, 2011, 114.

mezar geleneğinde de devam etmiştir¹⁹¹. Bu mezarlarda tekli ve çoklu gömü tespit edilmiştir. MÖ 4. bin yılın sonundan 3. bin yılına kadar tek başına gömü yaygın olarak uygulanıyorken bu dönemde bazı mezarlarda çoklu gömünün varlığı da söz konusudur. Çoklu mezarlar cinsiyet ayrımı olmaksızın muhtemelen bir aileye mensup olan bireyleri kapsamaktadır.

Kura-Aras mezar mimarisinin karakteristik unsuru ise mezarlarda bulunan ölü hediyeleridir. Bu mezarlardan ele geçen eserler; “seramik kaplar, çakmak taşından ve obsidyenden aletler, kireçtaşından, akik ve kaya kristalinden kolyeler ve ağırşaklardır”. Sınırlı sayıda bulunan metaller genellikle aksesuar olarak ele geçmiştir. Kura-Aras mezar geleneğinde mimaride ve ölü hediyelerinde güçlü bir tekrarlamaya olduğunu ifade edebiliriz. Ayrıca çoklu gömüler de sosyal ilişkilerde olan eşitlikçi ideolojiyi yansıtmaları açısından oldukça önemli bir uygulamadır¹⁹².

Kura-Aras Kültürünün yayılımından söz ederken, bazı araştırmacıların bu halk gruplarını maden arayan topluluklar olarak nitelendirdiğinden bahsedilmiştir. Bilindiği üzere Erken Tunç Çağında madenin açık bir şekilde kullanıldığı arkeolojik verilerle kanıtlanmıştır¹⁹³. Kelly-Buccellati, Kura-Aras kültürünün yayılım sürecinde dağlık bölgelerde yaşayan bu toplulukların hızlı bir şekilde yayılmasını ve bölgeler arasındaki etkileşimini maden ve metalürji faaliyetlerine bağlamıştır¹⁹⁴. Bunun aksini savunan araştırmacılar ise madencilik faaliyetlerinde Transkafkasya’nın sadece hammadde ihtiyacını karşıladığını savunmaktadırlar. Kazısı yapılan çoğu yerleşimde maden ve metal kullanımına dair buluntuların ele geçmesi de bu düşüncüyü destekler niteliktedir¹⁹⁵. Transkafkasya dışında Kuzey Batı İran ve Doğu Anadolu Bölgesindeki kazısı yapılan yerleşimlerin bazılarında da madenin kullanımına dair izler tespit edilmiştir. Doğu Anadolu Bölgesinde özellikle Malatya-Elazığ Bölgesi metal kullanımına dair dikkat çekici veriler ortaya koymaktadır. Erzurum-Kars Bölgesinde yer

¹⁹¹ Palumbi, 2016, 22-30.

¹⁹² Palumbi, 2016, 22-30.

¹⁹³ Yalçın ve Yalçın, 2003, 322-323.

¹⁹⁴ Sagona and Sagona, 2009, 541.

¹⁹⁵ Işıklı, 2011, 111-112-115.

alan Karaz, Pulur ve Güzelova Höyüklerinde ise sınırlı sayıda ele geçen metal buluntuların tabakaları problemlili olduğundan dolayı kesin veriler ortaya koymaz¹⁹⁶.

Foto 12. Kura-Aras Kültüründe metal kullanımına dair örnekler (Arslantepe) (Işıklı, 2011, 127).

MÖ 3. bin yıl civarında Kura-Aras topluluklarında bir kriz yaşandığı ve geleneklerinin yerini “Erken Kurganlar” olarak adlandırılan bir geleneğin aldığı bilinmektedir. Bu süreçle birlikte tamamen farklı bir kültür ile karşılaşılır. Kültüre adını veren bu kurganlar son derece muazzam ölü hediyelerine sahiptir. Kura-Aras toplumlarının sosyo-ekonomik yapısında önemli bir yere sahip olan tarımsal faaliyetler, Erken Kurgan Kültüründe önemini yitirmiş ve bu dönemde ticari faaliyetler ve hareketliliğin önemi vurgulanmıştır. Ancak Kura-Aras seramik geleneğinde uygulanan yapım ve dekorasyon tekniklerinin hala devam ettiği de gözlenmektedir¹⁹⁷. Bunun dışında tamamen farklı bir sürece girilmiş ve Kura-Aras halklarına dair veriler MÖ 2200 sonrasında gözden kaybolmuştur.

¹⁹⁶ Işıklı, 2011, 116.

¹⁹⁷ Palumbi, 2016, 30.

İKİNCİ BÖLÜM

SERAMİĞİN KEŞFİ ve KURA-ARAS KÜLTÜRÜNDE SERAMİK;

“TOPRAK, SU VE ATEŞ”

2.1. SERAMİĞİN ORTAYA ÇIKIŞ HİKÂYESİ

Organik olmayan bileşimlerin bir araya gelmesiyle farklı yöntemler kullanılarak oluşturulan şeklinin, pişirildikten sonra sert bir yapı kazandığı teknolojiye verilen isim olan seramik, aynı zamanda bir sanat dalıdır¹⁹⁸. Arkeolojik veriler pişmiş topraktan kap yapımının ilk olarak Neolitik Dönemde ortaya çıktığını göstermektedir. Yapılan incelemeler sonucunda seramik kullanımının en erken MÖ 7000 de Filistin'in Jericho bölgesinde izlerine rastlanıyorken bu süreç Anadolu'da MÖ 6000'lerde Hacılar'da karşımıza çıkmaktadır¹⁹⁹. Şöyle ki, başlangıçta ağaç kabuğu ve taştan yapılan kap kacağın yerini Neolitik Dönemde, toprağı su ile birleştirerek elde ettiği çamura şekil veren insanoğlu ateşi de kullanarak pişmiş topraktan yaptığı kaplar almıştır. İlkel yöntemlerle üretilen seramik kapların üretim teknikleri hakkında henüz net arkeolojik veriler olmasa da bu kapların başlangıçta el ile şekillendirildiğini söyleyebiliriz²⁰⁰. İlk çanak çömlekler çeşitli dallardan yapılmış sepetlerin, çamur sıvanması ile oluşturulmuştur. Çamurun kurumasıyla sert bir yapı kazanan bu kaplar modern seramiklerin de en erken örneklerini oluşturmaktadır²⁰¹.

Seramik kaplar ilk olarak el ile şekillendirilmekteydi. Seramik üretimi zamanla organize bir hal alarak yerini ilk olarak el yardımı ile çevrilen tornaya ve daha sonra ayak yardımıyla çevrilen tornaya bırakmıştır. Üretilen seramik kapların pişirimi ise ilkel

¹⁹⁸ Ateş Acarsoy, *Seramik Teknolojisi*, (1. Baskı), Marmara Üniversitesi Yayın Evi, İstanbul 2007, 1.

¹⁹⁹ Acarsoy, 2007, 1.

²⁰⁰ Sevim Çizer ve Yasemin Yarol, “Tarih Öncesi Çömlekçiliğın Halen Yaşadığı Bir Merkez: Gökeyüp”, *Seramik Federasyonu Dergisi*, 12. 2005, 104-109.; Yasemin Yarol, *Karaz'ın Karası, Bir Seramikçi Gözünden Erzurum Karaz Kültürü Seramikleri*, (1.Baskı), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2016, 72.

²⁰¹ Acarsoy, 1, 2007.

yöntemlerle açık havada gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde pişirim için özel fırınlar yapıldığı anlaşılmaktadır²⁰².

Seramik kapların gelişiminde önemli bir süreci oluşturan dekor işleminin tarihi de seramik kapların üretiminin en erken evrelerine kadar uzanmaktadır. Çanak çömlekleri el ile şekillendiren insanoğlu, hiç şüphesiz kaplar üzerine uyguladığı bezemeleri ilk olarak ellerini kullanarak yapmış olmalıdır²⁰³. Kabı şekillendirirken parmaklarının kap yüzeyinde oluşturduğu şekiller de aslında birer dekor olarak tanımlamak çok da yanlış olmayacaktır. Daha sonra kazıma, baskı ve kabartma gibi teknikleri keşfeden ustalar bu yöntemleri günümüze kadar sevilerek kullanılmıştır.

Zaman içerisinde gelişen teknoloji ile organize bir hal alan bu süreç, seramik kapların günlük kullanımının yanında kült objesi ya da prestij ürünleri olarak da kullanılmasını sağlayacaktır. Arkeolojik kazıların en önemli buluntu grubunu oluşturan seramik kaplar, bir toplumun dini yaşantısından sosyo-kültürel kimliğine kadar her alanda fikir sahibi olmamızı sağlayan ve bunun yanında çok uzak bölgelerle gerçekleştirilen ticari ve kültürel etkileşimin en önemli kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle belirli bir amaç doğrultusunda üretilen seramik kapların, mevcut zaman içerisinde sürekli kendini yinelemesi yeni bir seramik geleneğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Üretim teknikleri, bezeme yöntemleri ve pişirim uygulamaları bu sürecin tamamlayıcı unsurları olmuştur²⁰⁴.

2.2. KURA-ARAS KÜLTÜRÜNDE SERAMİK

Hemen her prehistorik kültürde olduğu gibi Kura-Aras Kültüründe de en yaygın malzeme grubunu seramikler oluşturmaktadır. Çok sayıda karakteristik niteliği bünyesinde barındıran bu kültür, kendine özgü bir seramik grubu ile

²⁰² Acarsoy, 2007, 1.

²⁰³ Acarsoy, 2007, 1.

²⁰⁴ Yasemin Yarol, “Karaz Seramikleri Örnekleri Işığında Geleneksel Kültür Nesnesinden Estetik Kategoriye Geçiş”, Özge U. Şahin (Ed.), Bilim, Kültür ve Sanatta Güzeli Arayış: 11, 12, 13 Mayıs 2017-Çanakkale: Bildiriler (ss:404), Rating Academy, Çanakkale 2017.

tanımlanmaktadır²⁰⁵. El yapımı olduğu bilinen Kura-Aras Seramiği kırmızı-siyah renk kontrastı ve son derece kaliteli parlak açkısıyla Erken Tunç Çağında özel bir buluntu grubunu temsil etmektedir²⁰⁶.

Foto 13. Kura-Aras Kùltürü seramikleri, Alaybeyi, Erzurum (Erzurum Arkeoloji Müzesi Alaybeyi Kazıları Arşivi).

Kura-Aras seramik geleneğinin ayrıntılarına inmeden önce bölgedeki Geç Kalkolitik Dönemin sonunda görülen mevcut seramik geleneğini tanımak, Kura-Aras seramik geleneğini anlayabilmek adına daha doğru bir başlangıç olacaktır. Kura-Aras seramiğinin gelişim sürecinde bir “geçiş evresinin” varlığından bahseden araştırmacılar, bu süreci Geç Kalkolitik Dönem sonu (MÖ 3600) ile Erken Tunç Çağının başlangıcına (MÖ 3500) tarihlendirmektedir. Muhtemelen iki farklı kültürün bir arada bulunduğu bu aşamada, kalkolitik gelenekten tamamen farklı olan yeni bir kültürün izleri dikkat çeker. Bu yeni seramik geleneği MÖ 4. bin yılın sonlarında, Hazar Denzinin batı kıyılarından Kuzeybatı İran’a, Kura vadisinden Ararat Ovasına ve Güney Kafkasya topraklarının tamamında gözlemlenmektedir²⁰⁷.

Kura-Aras Kùltürünün Transkafkasya’daki yayılımı hakkında çalışmalar yapan Kushnareva kùltürün seramiğinin bölgenin Kalkolitik sürecinde var olan seramiğinden tamamen farklı olduğunu ve özenle yapılan değerlendirmeler sonucunda Kura-Aras

²⁰⁵ Kushnareva, 1997, 43.

²⁰⁶ Yaylalı, 2008, 174.

²⁰⁷ Palumbi, 2016, 7-11.

seramiğinin Kalkolitik materyalden bağımsız olarak ortaya çıktığını savunmaktadır²⁰⁸. Geç Kalkolitik dönem yerleşimlerinde yapılan kazıların yetersizliği ve tabakalanma sorunu Kalkolitik ve Kura-Aras kültürünün ayırımının yapılmasını zorlaştırmaktadır. Sadece birkaç yerleşimden ulaşılan anlaşılabilir tabakalanma sayesinde bazı araştırmacılar Kura-Aras kültürünün Geç Kalkolitik topluluklarıyla aynı dönemde ortaya çıkmış olabileceğini savunmaktadırlar²⁰⁹.

Kushnareva'nın bu hipotezine karşın M.G. Gadzhiev ise; Ginchi yerleşiminin Kalkolitik ve Erken Tunç Çağ tabakalarından ele geçen seramiklerin benzer karakteristik öğeler taşıdığını belirterek Kura-Aras seramiğinin Kalkolitik süreçten bağımsız olamayacağını ileri sürmektedir²¹⁰. Kültürünün bazı bölgelerinde Kalkolitik sürecin izleri açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Yapılan kazılarla da desteklenen bu görüşte Transkafkasya'daki Kura-Aras kültürel sürecinin transisyonel evresini yansıtan seramik grubu ikiye ayrılmaktadır. İlk grup; düzgün ağız kenarlı, iri taşçık katkılı, devetüyü renginde, kötü fırınlamadan kaynaklı olarak alacalı ve düzensiz astarlıdır. İkinci grup ise; kalın ağız kenarlı, siyah astarlı, rose base olarak da adlandırılan gül kaideli ve fırınlaması ilk gruba göre daha kalitelidir. Bu özelliklere sahip mallar Kura-Aras Kültürü'nün ilk evresinin Kalkolitik süreçle bağlantısını kanıtlamaktadır²¹¹.

Kalkolitik dönem etkilerini gözlemlediğimiz bir diğer konu da kültürün seramik üretim teknikleridir. Seramik kapların el ile yapıldığı hakkında hemfikir olan araştırmacılar bu konuda iki tekniğin ön plana çıktığını dile getirmektedir²¹². Bunlardan ilki “*el ile açma*” tekniği, ikincisi ise “*coil method*” olarak isimlendirilen “*halka veya plaka şerit*” tekniğidir. Halka-plaka şerit tekniği Erzurum bölgesinde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Bayburt ve Erzurum bölgelerinden ele geçen yüzey buluntuları üzerine petrografik analizler yapan Bautik, bu bölgelerde de plaka ve halka metodunun

²⁰⁸ Kushnareva, 1997, 44.

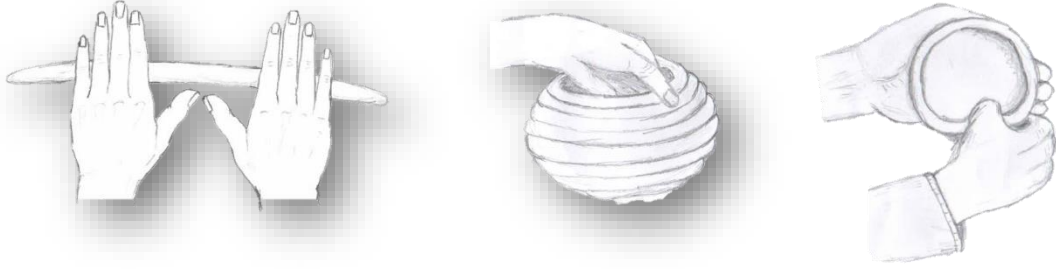
²⁰⁹ Marro, 2011, 14-15.

²¹⁰ Kushnareva, 1997, 44-45.

²¹¹ Kushnareva, 1997, 45-49.

²¹² Sagona and Sagona, 2009, 540.

uygulanmış olabileceğine dair bulgular tespit etmiştir²¹³. Bunun dışında Kvatkshelebi malzemesi üzerine yapılan çalışmalarda da plaka ve halka metodunun uygulandığına dair örnekler mevcuttur²¹⁴.

Resim 8. Prehistorik dönem seramik yapım yöntemlerine dair deneme çizimler, “sucuk yöntemi ve el ile açma yöntemi” (Çizim: Hilal Öztürk).

Bu teknikler dışında ayrıca sınırlı sayıdaki bazı yerleşimlerde “*kumaş-hasır*” tekniğinin kullanılmış olabileceğine dair örnekler de mevcuttur. Kalkolitik dönemde seramik kaplar üst üste yerleştirilen kil plakalardan oluşturuluyorken; Kura-Aras seramiğinde üst üste yerleştirilen kil plakalara eğim vermek için kabın yüzeyine içeriden ve dışarıdan alternatif plakalar eklendiği anlaşılmıştır. Bu işlem sırasında kullanılmış olabileceği düşünülen kumaş/hasır tekniğinin kabın şekillendirilmesinde uygulanan ve aynı zamanda estetik kaygılar taşıyan bir yöntem olabileceği düşünülmektedir²¹⁵.

Kura-Aras seramiği üretiminde organize bir iş gücünün olmaması, bu seramiklerin ev halkı tarafından ihtiyaçlar doğrultusunda üretilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Günümüze kadar yapılan kazı çalışmaları sonucunda atölye ya da işlik olabilecek bir mekânın tespitinin yapılamaması da şimdilik bu görüşü destekler niteliktedir²¹⁶. Ayrıca Kura-Aras seramiği üzerine yapılan petrografik analizlerde

²¹³ Işıklı, 2005, 328.

²¹⁴ Işıklı, 2011, 67.

²¹⁵ Palumbi, 2016, 7-11.

²¹⁶ Wilkinson, 2015, 112.

seramik kapların yapımında kullanılan kilin bölgesel özellikler taşıdığı anlaşılmıştır. Bu durum kapların yerel olarak üretildiğini de doğrulamaktadır²¹⁷.

Üretim tekniklerinde standart bir uygulama gözlemlenen Kura-Aras seramiklerinde yüzey renklerinin dönemlere göre çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır. Palumbi, Güney Kafkasya'daki Kura-Aras seramiklerinin yüzey renklerine göre dönemlere ayrıldığını ifade etmektedir²¹⁸. Şöyle ki, devetüyü, kahverengi ya da gri renkli seramikler daha çok MÖ 4. bin yılın ortalarında gözlemleniyorken; kırmızı-siyah renk kontrastına sahip olan seramiklerin ise MÖ 3300 yılında daha yaygın olduğunu ifade etmektedir²¹⁹. Hamur ve yüzey renkleri açısından farklılık gösteren Kura-Aras seramiği genellikle kırmızı-siyah iç ve dış yüzey renk kontrastına sahiptir. Nadir de olsa bu kriteri taşımayan seramik örnekleri de mevcuttur²²⁰. Erken dönem özelliği olarak kabul edilen bu renk kontrastı hem pişirim hem de kilin özündeki minerallerle alakalı olmalıdır. Gegharot yerleşimindeki malzeme üzerine yapılan kimyasal analizler, kabın yüzeyinde bulunan kırmızı renk oluşumunun genellikle demir okside bağlı olduğunu göstermektedir. Analizler sonucunda seramik hamurunun içerisinde %7 oranında demir oksit mineralinin varlığı tespit edilmiştir. Bu mineralin kahverengi yüzeye sahip olan kaplarda ise %4 civarında olduğu anlaşılmıştır²²¹. Minerallerin dışında Kura-Aras seramikleri yüzeyinde gözlemlenen renk kontrastının tamamen kabın pişirimi, konumu ve pozisyonu ile alakalı olabileceğinin ve pişirim esnasında oluşan indirgen ortamın kabın yüzey renklerinde etkili olduğunun da altını çizmek gerekmektedir.

Kültürün seramiğine yönelik yapılan bir diğer kapsamlı araştırma ise Sukenik'e aittir. Bilindiği üzere Kura-Aras Seramikleri son derece kaliteli parlak bir dış yüzeye sahiptir. Bu parlak siyah dış yüzeyin nasıl oluşturulduğuna dair çalışmalar yapan

²¹⁷Mustafa Kibaroglu, "Archaeometric Investigations of Kura-Araxes Ware: A Review; Kura Aras Seramiğine Yönelik Arkeometrik Araştırmalar: Genel Bir Değerlendirme", Mehmet Işıklı, Birol Can (Ed.), *International Symposium on East Anatolia South Caucasus Cultures Proceedings I*, (ss. 221), Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2015.

²¹⁸ Palumbi, 2016, 7-11.

²¹⁹ Palumbi, 2016, 7-11.

²²⁰ Armine Hayrapetyan, "Some Technical Aspects of The Pottery of The Early Bronz Age Site of Gegharot (Armenia)", Karen S. Rubinson and Antonia Sagona (Ed.), *Ancient Near Eastern Studies, Ceramics in Transitions Chalcolithic Through Iron Age in the Highlands of the Southern Caucasus and Anatolia*, (ss.73), Supplement 27, Peeters Leuven-Paris- Dudley, MA., 2008.

²²¹ Hayrapetyan, 2008, 73.

Sukenik, bunun tamamen ikinci bir fırınlamayla alakalı olduğunu ve yaklaşık 30 dakika sürecek olan fırınlamada oksitlenmeyi artıracak ot, saman, gübre gibi organik malzemelerin kullanılmış olabileceğinden bahsetmektedir²²². Bu yöntem günümüzde de kap yüzeyinde koyu siyah bir renk elde edebilmek için hala kullanılan bir yöntemdir²²³.

Kura-Aras seramiğinin en önemli unsurlarından biri de son derece kaliteli olan açkısı ve astarıdır. Bu işlemler seramiklerin hem iç hem de dış yüzeyine uygulanabilmektedir. Hemen şunu belirtmek gerekir ki kültürün bütün seramikleri açkılı ve astarlı değildir²²⁴. Günümüzde seramik kapların üzerine uygulanan astar, hem kabın dış yüzeyini düzeltmek hem de geçirgenliğini azaltmak için kullanılan bir yöntemdir. Perdah ise yüzeydeki gözeneklerin sıkılaşması ve yüzeyin parlak hale gelmesi için uygulanmaktadır²²⁵.

Foto 14. Kura-Aras Seramikleri son derece kaliteli parlak bir açkıya sahiptir. Sos Höyük, Kura-Aras seramikleri, Erzurum.

Erken Tunç Çağında ise bu yöntemlerin nasıl uygulandığı kesin olarak bilinmemekle birlikte araştırmacılar arasındaki ortak fikir perdah işleminin, fırınlamadan hemen sonra taş, deri, kemik gibi organik bir malzeme yardımıyla kabın

²²² Işıklı, 2011, 69.

²²³ Yasemin Yarol ile kişisel görüşme.

²²⁴ Mehmet Işıklı, 2005, 329.

²²⁵ Sevim Çizer, *Terra Sigillata*, (1. Baskı), Tibyan Yayıncılık, İzmir 2014, 15.

yüzeyinin parlatıldığı bir uygulama olduğu yönündedir²²⁶. Yarol, bu işlemin kap pişirilmeden önce uygulanan bir yöntem olduğunu ve pişirim sonrasında uygulanan herhangi bir uygulama ile Kura-Aras seramiği için karakteristik bir öge olan parlak rengin elde edilemeyeceğini ifade etmektedir²²⁷. Özellikle Erken Tunç Çağı III döneminden itibaren Erzurum bölgesinde daha fazla örneklerini görebileceğimiz metalik kapların erken dönemlerde de örnekleri mevcuttur. Fakat bu metalik parlaklığın nasıl elde edildiğine ve kullanılan materyalin ne olduğuna dair maalesef kesin bir arkeolojik kanıt yoktur²²⁸. Erzurum'un Sos (Yığittaşı) Köyü'nde yapılan etno-arkeolojik bir çalışmada "çiroz ve gogoç" adı verilen materyaller kullanılarak metalik parlaklık elde edilmeye çalışılmıştır. Öncelikle çiroz adı verilen düzgün tahta bir alet yardımıyla kabın yüzeyi düzeltilmiş ve daha sonra gogoç adı verilen pürüzsüz dere taşlarıyla da perdah işlemi gerçekleştirilmiştir²²⁹.

Kura-Aras Seramiğinde bölgesel çeşitlilik gösteren bir diğer unsur da seramik hamurunda kullanılan katkı maddeleridir. Katkı maddelerindeki belirleyici unsur kabın kullanım amacıyla alakalıdır. Kura-Aras seramiği üzerine yapılan çeşitli pektografik ve etnoarkeolojik çalışmalar sayesinde, katkı maddelerinin kabın yüzeyindeki ani ısı değişimini kontrol altına aldığı ve ısı yalıtımını sağladığı anlaşılmaktadır.

²²⁶ Işıklı, 2011, 71.

²²⁷ Yasemin Yarol ile kişisel görüşme.

²²⁸ Mehmet Işıklı ve Mahmut Bilge Baştürk, "A Statistical Evaluation of Early Bronze Age Pottery from The Erzurum Region", Çiğdem Özkan Aygün (Ed.), *SOMA 2007, Proceedings of the XI Symposium on Mediterranean Archaeology, Istanbul Technical University 24-29 April 2007 BAR International Series 1900*, (ss.160), Oxford Publishing, England 2009.

²²⁹ Işıklı, 2011, 71.

Foto 15. Kura-Aras Kültürünün seramiğinin hamurunda kullanılan katkı maddeleri (Işıklı, 2011, 72).

Örneğin seramik hamurunda kullanılan saman katkı seramik hamurunun işlenebilirliğini artırıp kilin kısa zamanda nemini çekmesine yardımcı oluyorken,²³⁰ taşçık katkı ise ısının eşit miktarda dağılmasını sağlayıp kabın yüksek ısıya karşı dayanıklılığını artırmaktadır²³¹. Kura-Aras seramiğinde ise en fazla gözlemlenen katkı maddeleri; kum, taşçık, obsidyen, deniz kabuğu, mika, kireç ve bitkisel kalıntılardır²³².

Yukarıda da ifade edildiği üzere kabın işlevselliğinin belirleyici olduğu katkı türleri kabın boyutu ve cinsi ile orantılı bir dağılım göstermektedir. Yani şöyle ki büyük boyutlu kaplarda daha kaba ve iri katkı maddesi kullanılıyorken; küçük boyutlu kaplarda biraz daha küçük katkı maddeleri kullanılmaktadır²³³. Bu katkılar bölgesel olarak farklılık göstermektedir. Örneğin Erzurum bölgesinde taşçık ve kum katkı yoğun olarak kullanılıyorken bitkisel katkı yok denecek kadar azdır. Yine Keban bölgesindeki yerleşimlerde bitkisel katkının yanında taşçık, mika ve deniz kabuğunun yoğun olarak

²³⁰ Kibaroğlu, 2015, 227.

²³¹ Yaylalı, 2008, 174.

²³² Tuba Ökse, *Arkeolojik Çalışmalarda Seramik Değerlendirme Yöntemleri*, (2. Baskı), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002, 76-77.

²³³ Yaylalı, 2008, 174.

kullanıldığı gözlemlenmiştir²³⁴. Seramiklerin hamurunda kullanılan bu katkı maddeleri kapların dayanıklılığını artırmak için uygulanan bir yöntem olmalıdır.

Yarı göçebe ve yaylacı olduğu düşünülen Kura-Aras kültürü halklarının temel yaşam şekli ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen kap formlarında çok fazla çeşitlilik söz konusu değildir.

Foto 16. Kura-Aras Kültürü Seramik Form Repertuvarı (Işıklı, 2005).

Genellikle fonksiyonelliğe dönük bir form repertuvarına sahip olan bu kültürde görülen en yaygın formlar; depolama amaçlı kullanılan büyük çömlekler, küpler, çanaklar, tabaklar, ayaklı kadehler ve kapaklı kaplardır²³⁵.

Kura-Aras seramiğinin hamuru üzerinde yapılan petrografik analizler kullanılan kilin kap formuna göre değişkenlik sergilemediğini göstermiştir²³⁶. Kura-Aras seramiğinde, “oval gövdeli boyunlu çömlekler, s profilli kâseler ve yuvarlak kapakların üzerine yerleştirilen tutamaklar” kültürün en erken evrelerinden itibaren karşımıza çıkan yaygın bir uygulamadır²³⁷. MÖ 4. bin yılın sonuna kadar küresel bir form kazanacak olan bu kulplar zamanla Kura-Aras seramiğinin karakteristik bir ögesi olmuştur. Yiyecek taşımacılığıyla alakalı olabileceği düşünülen bu kulplar, Kura-Aras seramiğinin

²³⁴ Işıklı, 2011, 72.

²³⁵ Işıklı, 2011, 72.

²³⁶ Kibaroglu, 2015, 221.

²³⁷ Palumbi, 2016, 7-11.

işlevselliğini ve diğer yandan sürekli hareket halinde olduklarını vurgulayan en önemli öğedir²³⁸.

Badalyan, Kura-Aras seramiğinin Güney Kafkasya'daki form repertuvarının “*Kura-Aras I (MÖ 3500-300) ve Kura-Aras II (MÖ 2900-2500)*” olarak iki evreli bir gelişim aşamasında şekillendiğini düşünmektedir. Badalyan; Kura-Aras seramiğinin erken evrelerde daha homojen ve bölgeler arasında kıyaslanabilen form özelliklerine sahipken, daha sonraki evrelerde erken dönemde gözlemlenen homojenliğin bölgesel seramik geleneklerine dönüştüğünü ifade etmektedir²³⁹.

Şu ana kadar genel olarak bilgi sahibi olduğumuz Kura-Aras seramiğinde asıl karakteristik unsur ise kültürün kendine özgü olan bezemesidir. El yapımı ve karmaşık bir bezeme repertuvarına sahip olan bu kültürün seramiği bölgesel ölçekte düşünüldüğü zaman çanak çömlek üreticiliğine dair bir iş kolunun da olması gerektiğini düşündürmektedir. Çünkü son derece karmaşık olan bezeme repertuvarını kaplar üzerine uygulamak oldukça zaman alan bir iş olmalıdır²⁴⁰.

Kaplar üzerine uygulanan bezemeler için tam anlamıyla olmasa da bölgesel anlamda bir türdeşlikten bahsedebilmemiz mümkündür. Örneğin Erzurum Bölgesinde seramikler üzerine uygulanmış olan bezeme şablonlarını, birebir aynısı olmamakla birlikte benzer şablonların Transkafkasya topraklarında da örneklerine rastlamamız mümkündür²⁴¹. Kültürün kronolojik gelişiminde de etkili olan bu şablonlar; çeşitli geometrik şekiller ve stilize insan ve hayvan motiflerinden oluşmaktadır. İlk grupta; iç içe daireler, üçgenler, zigzaglar, düz paralel ve dalgalı çizgiler, dama motifi, eş kenar üçgenler ve dörtgenler kullanılıyorken ikinci grupta ise stilize insan ve hayvan figürleri kullanılan bezeme şablonlarıdır²⁴² (**Levha 66**).

Seramik kaplar üzerine uygulanan bu bezemelerin günlük yaşamın ötesinde bir fonksiyonunun olduğunu düşünen araştırmacılar vardır. Smith'e göre seramik kaplar üzerindeki bezemelerin insanın dini uygulamaları sembolleştirdiği bir iletişim aracı

²³⁸ Palumbi, 2016, 7-11.

²³⁹ Palumbi, 2016, 7-11.

²⁴⁰ Sagona and Sagona, 2009, 540.

²⁴¹ Palumbi, 2016, 14.

²⁴² Işıklı, 2011, 75.

olduğu şeklinde yorumlanırken, Sagona ise, seramik kaplar üzerine uygulanan hayvan motiflerinin ve çift spirallerin Şamanist ritüellerle bir bağlantısının olabileceğini düşünmektedir²⁴³.

Seramik kaplar üzerine uygulanan bezemelerin teknik açıdan seramik ustalarının seviyesini ortaya koydukları düşünülürse Erken Tunç Çağı için ne denli gelişkin bir evrenin yaşandığı da oldukça açıktır²⁴⁴. Prehistorik dönemlerden günümüze kadar kaplar üzerine uygulanan motifler, “sıyırma, kazıma, baskı, kesme, kabartma, dolgu, perdah, çukurcuk, saklı astar ve boya bezeme” olarak birbirinden farklı tekniklerle uygulandığı yapılan çalışmalar sonucunda bilinmektedir²⁴⁵. Kura-Aras seramik geleneğinde ise, bu tekniklerden sadece “Kabartma-Rölyef Bezeme, Kazıma Bezeme ve Baskı-Oluk Bezeme” olarak üç ana tipteki bezeme tekniklerinin kullanıldığı bilinmektedir. Kura-Aras Seramikleri üzerine uygulanan bu yöntemlerden bazen iki tekniğin bir arada kullanıldığı örnekler de karşımıza çıkmaktadır²⁴⁶.

2.2.1. Kabartma/Rölyef Bezeme

Prehistorik dönemlerden günümüze kadar seramikten mimariye çoğu sanat alanında kullanılan bir uygulama olan Kabartma-Rölyef tekniği, uygulanmasındaki zahmetli aşamalardan ötürü oldukça değerli bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kabartma ya da bir diğer adıyla rölyef tekniğinin geçmişi prehistorik dönemlere kadar uzanmaktadır. Bu teknik; kil, alçı, mermer, taş, ahşap ve bakır gibi çeşitli materyaller üzerinde üç boyutlu bir görünüm kazandırmak için uygulanan bir tekniktir²⁴⁷. Kabartma/Rölyef bezeme, uygulandığı yüzeye göre farklılıklar gösterebilmektedir. Şöyle ki, bakır bir madde üzerine uygulanan kabartma tekniği ile kil üzerine uygulanan kabartma tekniğinin uygulanış yöntemleri aynı değildir. Seramik kaplar üzerine

²⁴³ Palumbi, 2016, 7-11.

²⁴⁴ Sagona and Sagona, 2009, 540.

²⁴⁵ Tuba Ökse, Önsaya Arkeolojisi Seramik Terimleri, (2. Baskı), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1999, 30.

²⁴⁶ Işıklı ve Baştürk, 2009, 161.

²⁴⁷ Mine Çuha, “Süslemenin Göğsünü Kabartan Teknik: Rölyef”, *İSMEK El Sanatları Dergisi*, 20, 2015, 41.

uygulanan Kabartma/Rölyef bezemeyi en sade şekli ile tanımlamak gerekirse, çamurun belli bir nem derecesine ulaşmasıyla birlikte herhangi bir ara malzeme kullanılarak ya da kilin direkt olarak kap yüzeyine applike edilmesi işlemi şeklinde tanımlayabiliriz.

Foto 17. Kura-Aras Seramiği, Karaz Höyük, Kabartma Bezeme Tekniği (Işıklı, 2005).

Kura-Aras kültüründe erken bir özellik olarak karşımıza çıkan kabartma/rölyef bezeme, başlangıçta kaba ve düzensiz bir şablon sergiliyorken ilerleyen süreçte daha özenli ve ince işçilikli örnekleriyle karşımıza çıkmaktadır²⁴⁸. İnce kabartma ve kalın kabartma olarak karşımıza çıkan bu uygulamada özellikle ince kabartma tekniği için henüz nasıl yapıldığı konusunda net bir fikir yoktur.

Foto 18. Kura-Aras Seramiği, Güzelova Höyük, Rölyef Bezeme Tekniği (Işıklı, 2005).

Tam olarak nasıl yapıldığı bilinmeyen bu bezeme tekniği hakkında araştırmacılar arasında farklı görüşler mevcuttur. Korucutepe malzemesini inceleyen

²⁴⁸ Işıklı ve Baştürk, 2009, 161.

Kelly-Buccelati bu tekniğin ot, saman veya kamış gibi esnek bir ara malzeme ile kabın yüzeyine aplike edilerek yapıldığını ileri sürmektedir²⁴⁹. Bunun yanında bazı araştırmacılar ise bezemenin herhangi bir ara malzeme kullanılmadan kilin direkt olarak kabın yüzeyine yapıştırılmasıyla oluşturulduğunu ifade etmektedirler²⁵⁰. Aslında bu teknikte iki yöntemin de uygulanmış olabilmesi muhtemeldir. Çünkü tarafımdan gerçekleştirilen bazı deneysel nitelikli çalışmalarla bu konuya dair güçlü sonuçlar elde edilmiştir. Bununla alakalı olarak tezin üçüncü bölümünde bu çalışmalara ve sonuçlarına daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

2.2.2. Kazıma Bezeme

Kazıma Bezeme en genel tanımıyla, kap yüzeyinin belli bir sertliğe ulaşmasıyla yapılması planlanan bezeme motifinin sivri uçlu bir alet yardımıyla kap yüzeyine uygulanması işlemine verilen isimdir.

Foto 19. Kura-Aras Seramiği, Karaz Höyük, Kazıma Bezeme Tekniği (Işıklı, 2005).

Kazıma bezeme, kendi içerisinde “çizgi bezeme, oluk bezeme, yiv bezeme, dalga bezeme, tarak bezeme ve çentik bezeme” olmak üzere çeşitli tekniklere

²⁴⁹ Işıklı, 2011, 73-74.

²⁵⁰ Yaylalı, 2008, 175. Işıklı, 2011, 73-74. (H.Gönül Yalçın ile gerçekleştirilen kişisel görüşmelerde Anadolu Arkeolojisi’nin mihenk taşlarından biri olan rahmetli Ufuk Esin’in “kabartma/rölyef” bezeme tekniğinin kabın yüzeyine önceden açılan mekanik çukurlara kilin yerleştirilmesi sonucunda oluşturulan bir yöntem olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir.)

ayrılmaktadır. Uygulama açısından bütün yöntemlerin ortak noktası kap yüzeyine sivri uçlu bir alet yardımıyla uygulanıyor olmasıdır. Yapım tekniklerine göre çeşitlilik gösteren bu uygulamada kabın nem derecesi oldukça önemlidir. Uygulanan bezemeler kapların yüzeyleri nemliken yapıldığı zaman çizgisel hatlarda dışa doğru taşma gözlemleniyorken bu durum nemini çekmiş olan bir kap yüzeyinde daha düzgün çizgisel hatlar şeklinde kendini göstermektedir²⁵¹.

Kura-Aras Kültüründe yaygın olarak uygulanan bir bezeme tekniği olan Kazıma bezeme, kültürün yayılım gösterdiği bütün coğrafyada karşımıza çıkmaktadır²⁵². Kura-Aras kültürü içinde kil belli bir sertlikteyken sivri uçlu ya da kesici bir alet yardımıyla kabın yüzeyine uygulanmış olduğu düşünülen bu bezeme tekniği ayrıca çok fazla olmamakla birlikte pişirim sonrasında da kazıma bezemenin uygulanmış olduğu örneklerin varlığıyla da dikkat çekmektedir²⁵³. Genellikle kültürün geç evrelerinde yaygın olarak karşımıza çıkacak olan bu bezeme tekniğinin en güzel örneklerini Kuzey-Batı İran, Van-Muş Bölgesi ve Malatya-Elazığ Bölgesinde görebilmemiz mümkündür²⁵⁴. Tez malzemesi kapsamında Kazıma Bezeme tekniğinin alt kolu olan oluk tekniğinin bazı seramik parçaları üzerinde uygulandığı gözlemlenmiştir. İnce oluk şeklinde karşımıza çıkan bu teknik bazen motifin isimlendirilmesinde kafa karışıklığı yaşanmasına sebep olabilmektedir.

2.2.3. Baskı-Oluk Bezeme

Baskı-Oluk bezeme ise kültürün en erken evrelerinden itibaren karşımıza çıkan bir tekniktir²⁵⁵. Tıpkı kazıma bezeme tekniğinde olduğu gibi kap belli bir sertliğe ulaştıktan sonra kap yüzeyinin, ucu oluk şeklinde bir malzeme ile bezenmesi işlemidir.

²⁵¹ Tuba Ökse, *Önasya Arkeolojisinde Çanak Çömlek, Teknik Özellikler, Biçimler; Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca Terimler*, (1. Baskı), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012, 62.

²⁵² Sagona ve Sagona, 2009, 540.

²⁵³ H.Gönül Yalçın ile kişisel görüşme.

²⁵⁴ Işıklı, 2011, 74.

²⁵⁵ Işıklı, 2011, 74.

Foto 20. Kura-Aras Seramiği, Karaz Höyük, Baskı-Oluk Bezeme Tekniği (Işıklı, 2005).

Baskılar parmak ile yapılabildiği gibi ayrıca her hangi bir alet yardımıyla da gerçekleştirilebilmektedir²⁵⁶. Kazıma bezemede olduğu gibi kilin ulaştığı nem derecesi bu teknikte de önemli bir ölçüttür. Eğer kil nemini çok çekmemişse baskı esnasında kullanılan araca göre yüzeyde taşma gözlemlenebilir²⁵⁷. ETÇ I dönemi sonundan ETÇ II dönemi başlarına kadar yoğun olarak metal ve madencilikle uğraştıkları bilinen Kura-Aras halk gruplarının, madenler üzerindeki parlaklığa özenerek metale öykünen kaplar üretmiş oldukları düşünülmektedir. Şöyle ki, bu tekniği sadece süsleme amacıyla değil, kaplara metalik bir görünüm vermek için de kullanmış oldukları bir yöntem olabileceği düşünülmektedir²⁵⁸.

2.3. ERZURUM KARAZ, PULUR VE GÜZELOVA HÖYÜKLERİNDEKİ KAZILAR ve ELE GEÇEN SERAMİKLER ÜZERİNDEKİ BEZEME TEKNİKLERİ

Yakındoğu arkeolojisinin en uzun soluklu kültürel sürecini yansıtan Kura-Aras Kültürü'nün, Kuzeydoğu Anadolu yayılımını izlediğimiz Erzurum-Kars Bölgesi tez

²⁵⁶ Ökse, 1999, 31.

²⁵⁷ Ökse, 2012, 65.

²⁵⁸ H. Gönül Yalçın ile kişisel görüşme.

çalışmam için “temel bölge” niteliği taşımaktadır. Bu bölgeyi temel bölge olarak nitelendirmemin sebebi daha önce de bahsettiğim üzere tezimin ana malzemesinin ele geçtiği yerleşim merkezlerini bünyesinde barındırmasından kaynaklanmaktadır. Bu yerleşim merkezlerine daha detaylı değinmek ve ele geçen bezemeli seramiklerin yapım tekniklerini dikkate alarak yeniden değerlendirmesini yapmak, seramikler üzerinde uygulanan tekniklerin bölgesel ölçekte nasıl bir değişim ya da benzerlik gösterdiğini anlayabilmemiz açısından oldukça yararlı olacaktır.

Temel bölge olarak nitelendirdiğim Erzurum-Kars Bölgesi, günümüzde Erzurum, Erzincan, Kars, Ardahan, Bayburt ve Gümüşhane illerinin sınırları içerisinde kalan toprakları kapsamaktadır. Erzurum ve Pasinler ovalarında gerçekleştirilen çalışmalar Kura-Aras Kültürel süreci hakkında önemli veriler ortaya koymuştur. Erzurum Ovası sınırlarında yer alan ve tez çalışmamın anahtar yerleşimlerini oluşturan Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri hakkındaki bilgilerimiz ne yazık ki, sadece erken dönem kazıları ve yüzey araştırmalarıyla sınırlı kalmıştır. Yerleşim merkezlerinde daha sonra herhangi bir kazı çalışmasının yapılmaması ve yayınların sadece kazı sonuç raporlarıyla sınırlı kalması, Kura-Aras kültürel sürecinin Kuzeydoğu Anadolu topraklarındaki gelişimini tam olarak anlaşılamaması açısından büyük bir hayal kırıklığı oluşturmaktadır.

Tezimin bu bölümünde Kura-Aras kültürünün kuzeydoğu yayılım sürecinde belirleyici bir rol oynayan Karaz, Pulur ve Güzelova höyüklerinin erken dönem kazıları ve Kura-Aras kültürü seramiği bezeme yapım teknikleri üzerine gerçekleştirilen deneysel nitelikli çalışmalar ışığında mevcut malzemenin yeniden değerlendirilmesi yapılacaktır.

2.3.1. Karaz Höyüğü

Temel bölge olarak nitelendirdiğim Erzurum Bölgesi'ndeki ilk sistemli çalışmalara Karaz Höyüğü'nde başlanmıştır. Günümüzde Kahramanlar Köyü sınırları içerisinde yer alan höyük, Erzurum il merkezinin 16 km kuzeybatısında yer almaktadır.

Foto 21. Erzurum Karaz Höyüğü, genel görünüm (Koşay, 1943, 167).

200 metre çapında ve 16 metre yüksekliğinde olan höyükte çalışmalar iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Hamit Zübeyir Koşay başkanlığında yürütülen bu çalışmaların ilk ayağını, 1942 yılının Temmuz ayında gerçekleştirilen sondaj çalışması oluşturuyorken; ikinci ayağını ise, 1944 yılında yaklaşık üç aydan fazla bir zaman dilimini kapsayan kazı çalışmaları oluşturmaktadır²⁵⁹. Koşay kazı raporunda höyüğün üst tabakalarının köylüler tarafından tahrip edildiğinden bahsetmektedir. Bu tahribattan dolayı da höyükte sadece Bakır Çağ olarak bahsettiği Geç Kalkolitik döneme ulaşabilmenin mümkün olduğunu ifade etmiştir²⁶⁰. Höyüğün köy ile iç içe olması zaman içerisinde yaşanan tahribatı kaçınılmaz kılmıştır. Gerek doğal sebepler ve gerekse insan elinden kaynaklanan tahribat, 2017 yılında ziyaret etme fırsatı bulduğum höyükte son derece yoğun bir tahribat yaşandığı gözlemlenmiştir.

1942 yılında gerçekleştirilen sondaj çalışmasında 1,5 metre kalınlığındaki Bizans tabakasının altında oldukça kalın bir Bakır Çağı tespit edilmiştir. Bu tabaka, iki yangın tabakası ile üç ayrı kültür katmanına ayrılmıştır. Buradan ele geçen malzeme çok fazla olmamakla birlikte kazıcısı tarafından iki gruba ayrılmıştır. Koşay’a göre ilk grup daha geç özellikler gösteriyorken ikinci grup malzeme ilk gruba nispeten daha erken özellikler taşımaktadır. İlk grup seramiklerini Alacahöyük, Alishar ve Ahlatlıbel höyüklerinden ele geçen malzemenin tamamen aynısı olarak nitelendiren Koşay raporunda bu çanak çömleklerin genel özelliklerini “... dışarı taşkın dudaklı bir kase, dirsekli ve geniş karınlı, geniş, yayvan dudaklı bir çömlek, geniş ağızlı, yayvan dudaklı, geniş karınlı, minik dipli, bir tas, iki kulplu, boyunlu, geniş karınlı, düz dipli bir çömlek

²⁵⁹ Koşay ve Turfan, 1959, 351.

²⁶⁰ Koşay, 1943, 166.

ve bir de geniş ağızlı, bedene yapışık iki küçük kulplu küpçük” şeklinde tanımlamıştır. Bu kaplardan bazıları kazıma tekniği ile yapılmış motiflere sahiptir²⁶¹. İkinci grup seramikleri ise “şimdiye kadar Anadolu’daki kazılarda benzerlerine hiç rastlanmamış olan bir çanak-çömlek” şeklinde ifade eden Koşay, bu seramikleri “Karaz Kültürü Mahsülü” olarak isimlendirmiştir. Seramiklerin hepsi el yapımı, ve siyah-kırmızı boya astarlı ve perdahlıdır. İlk gruba nazaran daha fazla bezemeye sahip olan bu seramikler üzerinde kabartma ve oluk bezeme tekniği ile yapılmış bezeme şablonları mevcuttur. Koşay, kazı raporunda bu seramikleri “a) Süsler hafif kabartmalıdır. Kabartma şeritlerin arası bazen enlemesine çizgilerle, içleri gene kabartma çizgilerle taranmış dört köşelilerle doldurulmuştur. Bazen kabartma şeritler birleşir, geniş, kırık şerit chevron’ları meydana getirirler. Paralel çizgilerin alt ve üst yanları boyunca içleri kabartma çizgilerle taranmış ve uç uca ekli dört köşeliler uzanırlar. Yahut köşeli, paralel çizgiler kapalı münhanilerle birleşir. b) süsler yine köşeli çizgiler ve kapalı münhaniler halindedir; fakat çizgiler bir çeşit oluk gibidirler. c) kapalı meanderler enli kabartma şeritlerle meydana getirilmişlerdir. Bu çeşit enli şeritlerle bir yılan tasvir edilmek istendiği de olmuştur. Bu guruba giren kaplara Bandkeramik adı verilebilir. Benzerlerini Tuna havzasında dağınık örneklerini Hatay’da görmek mümkündür. ç) Grubun en üzerinde durulmaya değer süsleri şüphesiz helezon motifli olanlarıdır. Bu helezon süsleri birbirine paralel veya birbirini kesen çizgilerle birlikte görülür yahut karşılıklı çift helezon teşkil ederler. Sonradan yapıştırma olanları da vardır” şeklinde ifade etmiştir²⁶².

²⁶¹ Koşay, 1943, 166-167.

²⁶² Koşay, 1943, 167.

Foto 22. Koşay tarafından “Karaz Mahsülü” olarak isimlendirilen Kura-Aras seramikleri, Karaz Höyüğü (Koşay, 1943, 167).

1942 yılı sondajının ardından 1944 yılında kazı çalışmalarına başlayan Koşay ve ekibi kazı çalışmalarını güney ve batı yönünde A-B ve C olarak isimlendirilen üç alanda yürütmüşlerdir. A ve C açmalarında Osmanlı döneminden Karaz Bakır Çağına kadar devam eden bir kültür depoziti tespit edilmiştir. Diğer çalışma alanı ise batıda kalan B açmasıdır. Bu alan Koşay tarafından “B Yarması” olarak isimlendirilmiştir. En fazla malzeme bu alandan ele geçmiştir. Burada tespit edilen ve tezimin ana malzemesinin çoğunluğunun ele geçtiği Karaz Bakır Çağ tabakası sarı renkli dolgu bir toprak ile erken ve geç olarak iki evreye ayrılmaktadır. Erken olan evre XV-XII yapı katlarını kapsamaktadır ve buradan ele geçen malzeme Koşay tarafından “*ince çizgili, ince kabartmalı, yer yer noktalarla süslü siyah ve cilalı çanak-çömlekler*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu mallar Kalkolitik Dönem özellikleri taşımaktadır. Geç olan evre ise XI-VII yapı katlarını kapsamaktadır ve buradan ele geçen malzeme de “*Daha eski Kalkolitik Çağ’a ait geniş şerit kabartmalı veya oluklu düz kırmızı, düz siyah renkli*

çanak-çömleklerdir” şeklinde ifade edilmiştir. Bu malzemeler de Karaz Bakır Çağı özelliklerini taşımaktadır²⁶³.

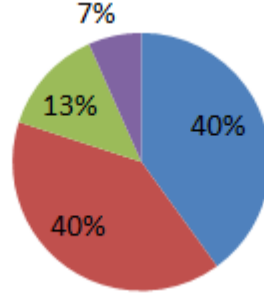
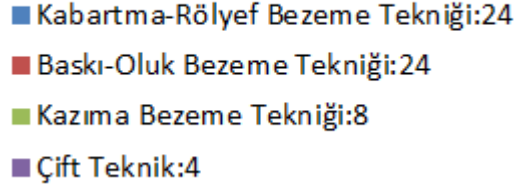
2.3.1.1. Karaz Höyüğü Seramikleri Bezeme Tekniklerinin Değerlendirmesi

Tez çalışması kapsamında değerlendirilecek olan malzemelerin çoğu 1944 yılı kazı çalışmalarından ele geçen bezemeli seramikleri kapsamaktadır. Seramikler “ B Açması” olarak adlandırılan sondaj çalışmasından ele geçmiştir. 9 metre ile 1.5 metre arasındaki kültür depozitinden ele geçen seramiklerin tamamı, 2005 yılında Işıklı tarafından, doktora tezi kapsamında değerlendirmiştir²⁶⁴. Tez kapsamında, Karaz Höyüğü’nden ele geçen toplamda 60 adet bezemeli seramik değerlendirilmiştir. Kabartma-Rölyef Bezeme ve Baskı-Oluk Bezeme tekniklerinin yaygın olarak gözlemlendiği seramikler arasında, Kazıma Bezeme sınırlı sayıdaki örnekleri ile temsil edilmektedir. Bezeme teknikleri için istatistiksel bir dağılım yapıldığı zaman değerlendirilen seramikler içerisinde 25 adet Kabartma-Rölyef Bezeme (1, 2, 3, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 21, 23, 24, 25, 27, 29, 31, 32, 33, 36, 35, 53, 54), 24 adet Baskı-Oluk Bezeme (4, 16, 18, 22, 26, 34, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59), 8 adet Kazıma Bezeme (5, 7, 13, 19, 20, 28, 30, 60) ve 3 adet iki farklı tekniğin bir arada kullanıldığı örnekler yer almaktadır (41, 47, 50). Kabartma bezeme ve Baskı-Oluk bezeme tekniği kültürün en erken evrelerinden itibaren karşımıza çıkıyorken, Rölyef Bezeme ve Kazıma Bezeme tekniğinin kültürün daha geç evrelerinde kullanıldığı gözlemlenmiştir.

²⁶³ Koşay-Turfan, 1959, 359.

²⁶⁴ Işıklı, 2005, 405-420.

KARAZ HÖYÜK

Grafik 1. Karaz Höyüğü bezeme tekniklerinin dağılımı.

Daha önce de ifade edildiği üzere Karaz Höyüğündeki kazı çalışmaları 1944 yılı kazı çalışmalarının kapsamaktadır. Günümüzde Erzurum Arkeoloji Müzesi depolarında korunan bu eserler değerlendirilirken en alt seviyeden başlanarak seramikler üzerinde bulunan bezeme yapım teknikleri ele alınacaktır. Buluntuların seviye bilgilerine bakıldığı zaman en alt seviyenin 9.00 metreden başladığı görülmektedir. Bazı eserlerin seviye bilgilerine ulaşılammış olduğundan dolayı 3, 4, 13, 15, 21, 36, 52, Levha numaralı eserler ayrıca bir grupta değerlendirilecektir²⁶⁵.

-9 metre seviyeden ele geçen eserler;

Bu seviyeden sadece bir eser tez kapsamında değerlendirilmiştir. Dairesel forma sahip olan kapak üzerinde baskı-oluk tekniğinde uygulanmış bezeme motifi tüm yüzeyi kaplamaktadır. Çizgisel düz hatlardan oluşan bezeme kabaca yıldız şeklini anımsatmaktadır (**Levha 59**). Benzer örneklerine Sos Höyüğü'nün VA yapı katında da benzer form ve mal özelliklere sahip eserler mevcuttur²⁶⁶. Karşılaştırma için bakınız (Levha 47, 58).

-8.75 m seviyeden ele geçen eserler;

²⁶⁵ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁶⁶ Işıklı, 2005, 405-420.

Dairesel bir forma sahip olan düz yassı kapak üzerinde parmak delikli bir kulp yer almaktadır. Kazıma tekniğinde uygulanan bezeme motifi merkezde bulunan kulp kısmından kenarlara doğru uzanan dört şerit içerisindeki ters-düz üçgenlerden oluşmaktadır. Bu şeritlerin arasında yuvarlak çukur baskı motifi yer almaktadır (**Levha 47**)²⁶⁷. Form olarak düz yassı kapaklar kültürün en erken evrelerinden geç evrelerine kadar yaygın olarak kullanım görmektedir. Karaz örneklerinde diğer anahtar yerleşimlere göre daha yaygın bir bezeme tekniği olan kazıma bezeme bu örnekte baskı bezeme tekniği kullanılarak zenginleştirilmiştir. 1474 envanter numaralı eser iki farklı tekniğin bir arada kullanımını göstermesi açısından önemlidir. Karşılaştırma için bakınız (Levha 59, 58). Ayrıca Işıklı'nın A. Sagona ile yapmış olduğu kişisel görüşmelerinde Sos Höyük VA yapı katında benzer örneklerle rastlandığından bahsetmektedir²⁶⁸.

Bu seviyeden ayrıca çok sayıda çanaklar ve çömlekler de ele geçmiştir. Özellikle yuvarlatılmış dışa dönük ağız kenarlı, dik boyunlu, omurgalı çömlek Kura-Aras seramik bezeme repertuarı için son derece karakteristik bir motife sahiptir. İki bezeme tekniğinin bir arada kullanıldığı çömlek üzerinde gövde kısmında kalın kabartma şeklinde yapılmış çift spiral motifi yer almaktadır. Bu ana motif, boyun kısmında yer alan ve baskı-oluk tekniği ile yapılmış çizgisel bezemeler zenginleştirilmiştir. Boyun kısmında yer alan bu düzlemsel hatların arasında yuvarlak çukur bezeme boyun kısmını çevrelemektedir (**Levha 50**)²⁶⁹. Karaz malzemesi içerisinde eserin bezeme açısından en yakın benzerleri 1506, 1507 ve 1508 envanter numaralı eserlerdir (Levha 52, 53, 54).

-8.50 merte seviyeden ele geçen eserler;

Dik boyunlu, dışa dönük ağız kenarlı çömlek üzerinde gövde kısmında baskı oluk tekniğinde yapılmış olan birbirine paralel düz hatlardan oluşan bezeme motifi yer almaktadır. Bu düzlemsel hatların arasında yuvarlak çukur baskı yer almaktadır. Işıklı doktora tezi kapsamında Karaz malzemesini değerlendirirken bu bezemeyi “karaz motifi” olarak isimlendirmiştir. Biz de daha sonraki örneklerde bu şablon için “karaz

²⁶⁷ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁶⁸ Işıklı, 2005, Katolog Levha 56.

²⁶⁹ Işıklı, 2005, 405-420.

motifi” ismini kullanmayı tercih edeceğiz (**Levha 44**)²⁷⁰. Bezeme şablonu açısından yakın benzerleri için bakınız (Levha 37, 38, 40, 41, 42, 45, 49). Levha 50 ve Levha 44’de görülen bezeme şablonları Kura-Aras seramikleri için çok karakterize olup kültürün geç evrelerine kadar sevilerek kullanılan bir bezeme motifi olacaklardır. Yine aynı seviyeden (-8.50) gelen diğer seramikler de form açısından büyük oranda birbirleriyle benzerlik göstermektedir²⁷¹.

Dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çömlek üzerinde gövde ve boyun kısmında oluk tekniği ile yapılmış çizgisel hatlardan oluşan bezeme motifi yer almaktadır (**Levha 38**)²⁷². Karaz malzeme grubu içerisinde en erken dönemlerden en geç evreye kadar yaygın olarak kullanılacak olan bu çömleğin bezeme tekniği açısından yakın benzeri için bakınız (Levha 39, 42, 44).

Yuvarlatılmış ağız kenarına sahip boyunlu çömlek ise form olarak Kura-Aras seramiği için karakteristik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çömleğin alt ve üst kısmı birbirine eşittir ve düz diplidir. Çömleğin gövde üst kesiminde kalın düz hatlardan oluşan oluk tekniğinde yapılmış bezeme motifi yer almaktadır (**Levha 40**)²⁷³. Çanak formunun yakın benzerlerini Anadolu’da Sos Höyük VA yapı katında ve Anadolu dışında Ermenistanda görebilmekteyiz. Karaz malzemesi içerisinde de form açısından yakın benzerleri mevcuttur. Karşılaştırma için bakınız (43, 46, 48, 56,57).

İki bezeme tekniğinin birlikte kullanıldığı örnekler arasında olan geniş ağızlı, kısa boyunlu çömlek son derece kaliteli bir perdaha sahiptir. Çömlek üzerinde kazıma ve oluk tekniğinde uygulanmış karmaşık bir bezeme motifi yer almaktadır. Bezeme birbirine paralel ve kesişen doğrusal hatlar arasındaki belirli bir düzen olmaksızın serpiştirilmiş yuvarlak baskılardan oluşmaktadır (**Levha 41**)²⁷⁴. Form olarak benzer örneklerine Sos Höyük VA yapı katından itibaren bölge genelinde yaygın olarak rastlanmaktadır. Bezeme tekniği ve motifi açısından karşılaştırma için bakınız (45, 46).

²⁷⁰ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁷¹ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁷² Işıklı, 2005, 405-420.

²⁷³ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁷⁴ Işıklı, 2005, 405-420.

Kura-Aras seramiği için karakteristik olan motifin bir başka örneği ise, kısa boyunlu ve düz basit ağız kenarlı çömlek üzerinde baskı-oluk tekniğinde yapılmış komplike görünümlü bir bezeme taslağı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Orta kısımda köşe yapan düzlemsel hatlar ve bunların içerisinde yer alan yuvarlak baskı motifi yer almaktadır (**Levha 45**)²⁷⁵. Bezeme ve yüzey uygulamaları açısından oldukça kaliteli bir işçiliğe sahip olan eser tipik olarak Kura-Aras çömlek formu özellikleri taşımaktadır. Karaz malzemesi içerisinde karşılaştırma için bakınız (41, 55).

Yuvarlatılmış dışa dönük ağız kenarlı, dik boyunlu ve omurgalı çömlek üzerinde de baskı oluk tekniğinde yapılmış paralel kesişen hatlar ve bunların arasında yer alan yuvarlak baskı motifi yer almaktadır (**Levha 49**)²⁷⁶. Karaz motifi olarak isimlendirilen bu şablon Baskı-oluk tekniği için karakteristik olarak nitelendirilebilir. Benzer örnekleri için bakınız (Levha 45, 44, 41).

Yine -8.50 metreden ele geçen ve Kura-Aras form repertuarı için karakteristik bir forma sahip olan yuvarlatılmış ağız kenarlı, dik boyunlu, omurgalı çömlek, son derece kaliteli parlak bir açkıya sahiptir. Kap üzerinde baskı tekniğinde yapılmış iki adet yuvarlak çukur baskı yer almaktadır (**Levha 55**)²⁷⁷.

Yine aynı seviyeden ele geçen bir başka dışa dönük ağız kenarlı, kısa boyunlu, küresel gövdeli çömlek üzerinde baskı oluk tekniğinde yapılmış düzlemsel hatlardan oluşan bezeme motifi yer almaktadır (**Levha 56**)²⁷⁸. Seramikler üzerinde yaygın olarak gözlemlenen düzlemsel hatların benzer örnekleri için bakınız. (Levha 57, 29, 48, 46, 45, 44, 43, 42, 40, 39, 38, 37).

Dışa dönük ağız kenarlı, kısa boyunlu, küresel gövdeli çömlek üzerinde baskı oluk tekniğinde uygulanmış düzlemsel hatlardan oluşan oluk motifi yer almaktadır (**Levha 57**)²⁷⁹. Benzer örnekler için bakınız (Levha 56, 29, 48, 46, 45, 44, 43, 42, 40, 39, 38, 37).

²⁷⁵ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁷⁶ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁷⁷ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁷⁸ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁷⁹ Işıklı, 2005, 405-420.

-8.50 metre seviyesinden ele geçen boyunlu geniş ağızlı çanak üzerinde de baskı oluk tekniğinde yapılmış düzlemsel hatlar ve bunların arasında yer alan yuvarlak çukur baskı motifinden oluşan bezeme yer almaktadır (**Levha 39**)²⁸⁰. Sade bir görünüme sahip olan bezeme motifinin benzer örnekleri için bakınız. (Levha 40, 43, 46, 48, 56, 57).

-8.50 seviyesinden ele geçen iki kapak üzerinde baskı-oluk tekniğinde yapılmış bezeme motifi yer almaktadır. Yuvarlak bir forma sahip olan kapak üzerinde düz doğrusal hatların birbirini kesmesiyle oluşan bezeme taslağının içinde iç içe açılışturan düzlemsel hatlar ve bunların arasında çukur baskı motifi yer almaktadır (**Levha 58**)²⁸¹. Karaz malzemesi içerisinde düz yuvarlak kapakların bezemeli ve bezemesiz olanları yaygın olarak gözlemlenmektedir. Form olarak farklı bir şekle sahip olsa da bezeme yapısı açısından 1490 envanter numaralı eser ile benzer özellikler taşımaktadır. En yakın paraleli için bakınız (Levha 51).

Bu seviyeden ele geçen son örnek ise basit yuvarlatılmış ağız kenarlı kısa boyunlu çömlektir. Gövde kısmında farklı boyutlarda birbirine paralel olarak bulunan doğrusal hatlar ve yuvarlak çukur baskıdan oluşan bezeme motifi yer almaktadır (**Levha 37**)²⁸². Benzer örneği için bakınız (Levha 44).

-8.50 metre seviyesinden ele geçen eserler için karakteristik bir unsur olan bezeme, bir önceki seviyeye oranla daha özenli bir işçilik ortaya koymaktadır. Eserlerin çoğunluğu baskı-oluk tekniğinde yapılmış düz doğrusal hatlar arasında yer alan çukur baskı motifinden oluşmaktadır. Baskı-oluk tekniği dışında kabartma-rölyef tekniği de bu seviyeden ele geçen eserler üzerinde gözlemlenmiştir.

-8.00 metre seviyeden ele geçen eserler;

Bu seviye bir önceki seviyeyle benzer mal özelliklerine sahiptir. Ele geçen seramiklerde de baskı-oluk tekniğinin ağırlıkta olduğu gözlemlenmiştir. Dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çanak üzerinde baskı oluk tekniğinde uygulanmış düzlemsel

²⁸⁰ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁸¹ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁸² Işıklı, 2005, 405-420.

hatlardan oluşan karaz motifi yer almaktadır (**Levha 46**)²⁸³. Benzer örnekler için bakınız (Levha 41, 45).

Bu seviyeden ele geçen bir diğer dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çanak üzerinde de yine düzlemsel hatlardan oluşan baskı oluk bezeme tekniğinde yapılmış bezeme yer almaktadır (**Levha 43**)²⁸⁴. Benzer örnekler için bakınız (Levha 38, 40, 42).

Kültürün form repertuarında büyük boyutlu kap grubuna giren ve çömlek-küp olarak isimlendirebileceğimiz 1507 envanter numaralı eser üzerinde iki ayrı bezeme tekniği kullanılarak oluşturulmuş bezeme motifi yer almaktadır. Gövde kısmında kabartma tekniğinde yapılmış olan çift spiral bezeme boyun kısmında yer alan kalın düz hatlardan oluşan oluk bezeme ve bunların arasında yer alan yuvarlak baskılar ile zenginleştirilmiştir (**Levha 53**)²⁸⁵. En yakın paralelleri için bakınız (Levha 50, 54).

Yine aynı seviyeden ele geçen ve çömlek-küp olarak isimlendirebileceğimiz 1508 envanter numaralı bir diğer form üzerinde de boyun kısmında Kura-Aras bezeme repertuarında yaygın olarak kullanılmış olan çift spiral, orta kısımdan uzanan doğrusal bir hat ile tamamlanmıştır (**Levha 54**)²⁸⁶. Benzer örnekleri için bakınız (Levha 50, 53).

-8.00 metre seviyesinden ele geçen bir diğer eser ise Kura-Aras seramiği için tanıdık bir form olan dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlektir. Gövde kısmında baskı-oluk tekniğinde yapılmış boyuna doğru uzanan ve köşe yapan düzlemsel hatlar yer almaktadır (**Levha 42**)²⁸⁷. Benzer örnekleri için bakınız (Levha 38, 39, 40, 43, 46, 48, 49, 56, 57).

-8.00 metre seviyesinden ele geçen eserlerde de bezeme bir önceki seviyeye oranla yine yaygın bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. -8.50 metre seviyesinde olduğu gibi karaz motifi olarak isimlendirilen bezeme şablonu ve kalın kabartma bezeme şeklinde uygulanan çift spiral motifi bu seviyede de sevilerek kullanılmıştır. Kalın spiral motifi Kura-Aras kültürünün yayılım gösterdiği coğrafyanın tamamında

²⁸³ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁸⁴ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁸⁵ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁸⁶ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁸⁷ Işıklı, 2005, 405-420.

kullanılmış olduğu bilinmektedir. Tekli ve çiftli olarak karşımıza çıkan bu motifin kalın kabartma (Levha 50, 53, 54) ve ince kabartma şeklinde yapılmış örnekleri mevcuttur.

-7.00 metre seviyesinden ele geçen eserler;

-7.00 metre seviyesine zengin bezemeye sahip olan bezemeli amorf parça olasılıkla büyük bir kaba ait olmalıdır. Rölyef tekniğinde uygulanmış olan bezeme çift spiral ve bunların arasından uzanan düz doğrusal hattan oluşmaktadır (**Levha 31**)²⁸⁸. Karaz malzemesi içerisinde sevilerek kullanılmış olan bezemenin yakın paralelllerine (Levha 3, 15, 25, 30, 32, 33, 35,36). Bu şablon Karaz dışında Gürcistan'da Amiranis Gora gibi yerleşimlerde sevilerek kullanılan bir motiftir. Fakat en yaygın kullanımı Karaz yerleşimi başta olmak üzere Doğu Anadolu yerleşimleridir. Seramik üzerinde 7.00 metre, müze kayıtlarında ise 8.00 metre bilgisi yer almaktadır. Aynı zamanda ince-komplike görünümlü bezeme tekniğinin daha geç bir özellik olarak karşımıza çıkması da mevcut seviye bilgisi ile ilgili çelişki yaratmaktadır.

Bunun dışında ayrıca boyunsuz dışa dönük ağız kenarlı, küresel gövdeli omurgalı çömlek üzerinde düz ve birbirine paralel kısa kalın hatlardan oluşan oluk tekniğinde yapılmış bir bezeme yer almaktadır (**Levha 48**)²⁸⁹. Benzer örnekler için bakınız (Levha 38, 39, 40, 42, 43, 46, 49, 56, 57).

Bu seviyenin en dikkat çeken eseri Kura-Aras kültürünün yayılım gösterdiği coğrafyada yakın benzerlerinin pek bilinmediği kapak örneğidir. Köşeleri yuvarlatılmış olan dikdörtgen kapak üzerinde baskı-oluk tekniğinde yapılmış bezeme şablonu yer almaktadır. Köşelerden ortaya doğru uzanan çift sıra düz hatlar ve bu hatların arasında yer alan kenarları köşe yapmış düzlemsel hatlar bulunmaktadır. Bu hatların arasında yuvarlak çukur baskı yer almaktadır (**Levha 51**)²⁹⁰. Kapak, dikdörtgen formu ile anahtar yerleşimler için tek örnektir. Bu durum bölgesel bir özellik olarak düşünülebilir. Eserin üzerinde yer alan bezeme kompozisyonu “Karaz Motifi” olarak adlandırılan düz hat ve yuvarlak baskı çukurluklardan oluşan şablonun daha komplike bir uygulamasıdır. Bezeme motifi açısından en yakın paraleli için bakınız (Levha 58).

²⁸⁸ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁸⁹ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁹⁰ Işıklı, 2005, 405-420.

-6.50 metre seviyesinden ele geçen eserler;

-6.50 metre seviyesine gelindiğinde ise spiral bezemenin en güzel örneklerini görebilmemiz mümkündür. Bezemeli amorf parça üzerinde Rölyef tekniğinde yapılmış bezeme yer almaktadır. Çift spiral bezemenin sadece bir kısmı yer almaktadır (**Levha 3-6-9-33**). Genellikle yuvarlak forma sahip olan spiral bezemenin bazen eş kenar dörtgen ve dikdörtgen şekle sahip örneklerini de görebilmemiz mümkündür. Kura-Aras seramiği için karakteristik olan spiral bezeme, baklava dilimi şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Levha 6, 9, 10, 20, 25, 30, 31, 32, 33)²⁹¹.

Bezemeli amorf parça üzerinde kabartma tekniğinde yapılmış ince ve komplike görünümlü bezeme dikkat çekmektedir. Çeşitli geometrik öğelerin bir araya gelmesiyle oluşan bezeme bir spiral ve onu çevreleyen dörtgenlerden oluşmaktadır (**Levha 10**)²⁹². Bezeme şablonun gerek teknik gerekse kompozisyon açısından en yakın paralellerini Ermenistan yerleşimlerinde kültürün daha geç katlarından gelen örnekler arasında görebilmemiz mümkündür.

Spiral bezeme haricinde Karaz malzemesi için yaygın bir motif olan “merdiven motifi” de bu seviyeden gelen örnekler arasında gözlemlenmektedir. Bezemeli amorf parça üzerinde kabartma tekniğinde yapılmış üçgen şekle sahip olan bezemenin iki köşesi merdiven olarak isimlendirilen birbirine bağlı küçük karelerden oluşmaktadır. Üçgenin içerisinde iki adet doğrusal çizgi ile üçgen ve baklava dilimini anımsatan şekiller oluşturulmuştur. Sol üst kısımda iç içe açılı oluşturan iki sıra düzlemsel hatlar yer almaktadır (**Levha 1**)²⁹³. Bu motifin en yakın paraleli için bakınız (Levha 11, ayrıca bakınız 2, 18).

Bu örnekler dışında ayrıca yine bu seviyeden ele geçen bir amorf parça üzerinde kabartma tekniğinde yapılmış kompik bir görünüme sahip olan bezeme yer almaktadır. Birbiriyle kesişen doğrusal hatların arasında yer alan geometrik şekillerden oluşan bu bezeme, ilki üçgen şekle sahip olan motifin iki köşesi merdiven olarak isimlendirilen birbirine bağlı küçük karelerden oluşmaktadır. Üçgenlerin içerisi iki adet doğrusal çizgi

²⁹¹ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁹² Işıklı, 2005, 405-420.

²⁹³ Işıklı, 2005, 405-420.

ile üçgen ve baklava dilimi motifi şekli verilmiştir **(Levha 2)**²⁹⁴. Benzer örnekler için bakınız (Levha 1, 11, 18).

Merdiven motifinin görüldüğü bir diğer malzeme ise 67 envanter numaralı eserdir **(Levha 11)**. Bezemeli amorf parça üzerinde rölyef tekniğinde yapılmış merdiven motifinin en yakın örneği için bakınız (Levha 1)²⁹⁵.

Yine bu seviyede de kazıma ve baskı-oluk tekniğinin bir arada kullanılmış olduğu örnekleri mevcuttur. 85 envanter numaralı amorf parça üzerinde gövde kısmında üç adet iç içe açılı yapan düzlemsel hat kazıma tekniği kullanılarak kap yüzeyine uygulanmıştır. Boyun kısmında ise baskı şeklinde çukur bezeme yer almaktadır **(Levha 7)**²⁹⁶. Bezeme motifi açısından diğer Karaz örneklerine oldukça yakındır.

-6.50 metre seviyeden gelen bezemeli amorf üzerinde kabartma tekniğinde yapılmış uç kısmı baklava dilimi şeklini almış doğrusal bir hat yer almaktadır **(Levha 12)**²⁹⁷. Bezemeye ait parçanın sadece bir kısmı elimize geçmiştir. Muhtemelen bu örnek de iki spiral arasından aşağıya doğru sarkan doğrusal hattan oluşmaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 3, 15, 31, 33, 36).

Bezemeli amorf parça üzerinde oluk tekniğinde yapılmış bezeme yer almaktadır. Boyun kısmında yer alan bezeme yuvarlak ve düz hatların birbiri ardına dizilmesi ile oluşmaktadır **(Levha 16)**²⁹⁸. Karaz malzemesi içerisinde boyunlu çömleklerde oldukça yaygın kullanım görmüş olan bu motif genellikle çömleklerin boyun kısmını süslemektedir. Benzer örnekler için bakınız (Levha, 4, 50, 52).

Bezemeli amorf parça üzerinde oluk tekniğinde yapılmış köşe yapan merdiven motifi ve baskı tekniğinde yapılmış yuvarlak çukur baskı yer almaktadır **(Levha 18)**²⁹⁹. Benzer örnekler için bakınız (Levha 1, 2, 11).

²⁹⁴ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁹⁵ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁹⁶ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁹⁷ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁹⁸ Işıklı, 2005, 405-420.

²⁹⁹ Işıklı, 2005, 405-420.

Bezemeli amorf üzerinde oluk bezeme tekniğinde yapılmış birbirine paralel farklı boyutlardaki hatlardan oluşan motif ve bunların arasında bulunan yuvarlak çukur bezeme yer almaktadır (**Levha 22**)³⁰⁰. Benzer örnekler için bakınız (Levha 39).

Amorf üzerinde yer alan kalın kabartma tekniğinde yapılmış olan bezeme, birbirine bağlantılı farklı boyutlardaki köşeleri yuvarlatılmış baklava dilimi şeklindeki motiflerin birbiriyle birleştirilmesiyle kelebek motifini anımsatmaktadır. Komplike bir görünüme sahip olan bezemede kare şeklindeki motifin içerisi, doğrusal hatlarla küçük pencerelere ayrılmıştır (**Levha 27**)³⁰¹. Bu örnek, bezeme motifi ve tekniği açısından Karaz malları içerisindeki diğer kabartma bezeme örnekleri ile uyumludur.

Ele geçen amorf üzerinde kazıma ve oluk tekniği birlikte kullanılmıştır. Birbirine paralel ve farklı yönlerde uzanan iç içe açılar ve bunların arasında yuvarlak çukur baskı yer almaktadır (**Levha 34**)³⁰². Benzer örnekler için bakınız (Levha 39, 40, 41, 42, 51).

-6.50 metre seviyesinden gelen eserler genellikle bezemeli seramik parçalarından oluşmaktadır. Amorf parçalar üzerinde genellikle kabartma tekniğinde uygulanmış motifler yer almaktadır. Kabartma bezeme dışında baskı oluk ve kazıma tekniğinde bezenmiş örneklerde bu seviyeden gelen malzemeler arasında yer almaktadır. Genelde spiraller ve doğrusal hatlardan oluşan bezeme taslaklarında ince ve özenli bir yapı söz konusudur.

-4.80 metre seviyesinden ele geçen eserler;

-4.80 metreden gelen seramikler ise oldukça özel bir buluntu ile temsil edilmektedir. Kırık olarak ele geçen parça üzerinde ince işçilikli rölyef tekniğinde yapılmış bezeme yer almaktadır. Bu motif Malatya-Elazığ Bölgesi ve Ermenistan'daki çeşitli merkezlerden bilinden ve bazı araştırmacılar tarafından “stilize kuş” olarak tanımlanan bir baş kısmından oluşmaktadır. Bir kuşa ait olduğu düşünülen baş kısmının

³⁰⁰ Işıklı, 2005, 405-420.

³⁰¹ Işıklı, 2005, 405-420.

³⁰² Işıklı, 2005, 405-420.

iç yüzeyi çizgisel hatlarla taranmıştır (**Levha 24**)³⁰³. Bu örnek, bezeme şablonlarının bölgesel sınırlar tarafından kısıtlamadığının kanıtlarından biridir.

-4.50 metre seviyesinden ele geçen eserler;

Bu seviyeden gelen eserleri tek örnek ile temsil eden amorf üzerinde kabartma tekniğinde uygulanmış düz hatlardan oluşan bir bezeme yer almaktadır (**Levha 14**)³⁰⁴. Benzer örnekler için bakınız (Levha 7, 5)

-3.00 metre seviyesinden ele geçen eserler;

-3.00 metre seviyeden ele geçen amorf üzerinde ön kısımda ince kabartma yani rölyef tekniğinde uygulanmış bir bezeme yer almaktadır. Komplike bir görünüme sahip olan bezemede, birbirleriyle bağlantılı içleri taralı ters-düz üçgenler ve içleri taralı olan çeşitli geometrik şekiller yer almaktadır (**Levha 29**)³⁰⁵. Tüm yüzeyi kapladığı anlaşılan zengin ve karmaşık görünümlü bezemeye sahip tepsi parçası örneklerinin Karaz Höyüğündeki diğer örnekleri; “137, 146, 1496” envanter numaralı eserlerdir. Güzelova Höyüğünde daha yaygın olarak gözlemlenen bu özel eserler “853, 891, 916, 1056, 1057, 1058” envanter numaralı eserlerle temsil edilmektedir.

Yine bu seviyeden ele geçen bir diğer örnek ise 1502 envanter numaralı amorf parçadır. Rölyef tekniğinde uygulanmış olan motif Kura-Aras bezemeleri için karakteristik bir şablon oluşturmaktadır. Söz konusu motif; birbirleri ile bağlantılı gibi duran spiraller ve paralel çizgilerden oluşmaktadır (**Levha 35**). Benzer örnekler için bakınız (Levha 30, 32) Ayrıca söz konusu örneğin bezeme açısından oldukça yakın benzerlerini Gegharot, Karnut, Mokhra-Blur, Şengavit ve Elar gibi yerleşimlerde görebilmekteyiz³⁰⁶.

-2.80 metre seviyesinden ele geçen eserler;

Kura-Aras seramiği bezeme yapım teknikleri için önemli bir örnek olan 141 envanter numaralı bezemeli amorf parça üzerinde rölyef tekniğinde yapılmış spiral motifi ve köşe yapan iç içe doğrusal hatlar yer almaktadır (**Levha 25**). Rölyef

³⁰³ Işıklı, 2005, 405-420.

³⁰⁴ Işıklı, 2005, 405-420.

³⁰⁵ Işıklı, 2005, 405-420.

³⁰⁶ Işıklı, 2005, 405-420.

bezemenin deforme olduğu kısımlarda boşluklar olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum bezemenin bir ara malzeme kullanılarak yüzeye yapıştırılmış olabileceği fikrini akıllara getirmektedir. Pişme esnasında kil içerisinde bulunan organik malzemenin yanmasıyla iç kısımda boşluklar oluşmaktadır. Bu uygulama tez malzemesi içerisinde sadece tek bir örnekle temsil edilmektedir.

-2.50 metre seviyesinden ele geçen eserler;

Amorf parça üzerinde kazıma tekniğinde yapılmış ince ve özenli bir işçilik gösteren bezeme yer almaktadır. Bu bezeme Karaz malzemesinde ve Kura-Aras Kültüründe yaygın olarak karşımıza çıkan iç içe daireler ve doğrusal hatlardan oluşmaktadır (**Levha 20**)³⁰⁷. Benzer örnekler için bakınız (Levha 30). Bu tip örnekler Ermenistan bölgesindeki kültürün geç dönem örneklerini anımsatmaktadır. Nitekim malzemenin ele geçtiği seviye bilgisi de bu düşüncüyü desteklemektedir.

Bu seviyeden ele geçen bir diğer amorf üzerinde ise baskı oluk tekniğinde yapılmış bezeme yer almaktadır. Oluk motifi diğer örneklerle istinaden daha ince bir yapıya sahiptir. Köşe yapan düz doğrusal hatlar üst kısımda düzgün olmayan bir çizgi ile sınırlandırılmıştır. Bu hatların köşe yapan kısımları baklava dilimi şeklini almış ve içleri yuvarlak çukur baskı ile doldurulmuştur (**Levha 26**)³⁰⁸.

-2.00 metre seviyesinden ele geçen eserler;

10195 envanter numaralı dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek üzerinde kazıma tekniğinde yapılmış bezeme yer almaktadır. Üstten ve alttan çizgisel hatlarla sınırlandırılan kısımda ters düz üçgenler yer almaktadır. Üçgenlerin kalınlaştırılmış kenarları arasında doldurma unsuru olarak nokta şeklinde bezeme ve merdiven motifi yer almaktadır (**Levha 60**)³⁰⁹. Kura-Aras malzeme grubu içerisinde çok tanıdık olmayan bu eser, Gürcistan'daki Kura-Aras Kültürel sürecinden sonra varlık gösterecek olan Martkopi malzemesini anımsatmaktadır. En yakın paraleli için bakınız (Levha 13).

-1.58 metre seviyesinden ele geçen eserler;

³⁰⁷ Işıklı, 2005, 405-420.

³⁰⁸ Işıklı, 2005, 405-420.

³⁰⁹ Işıklı, 2005, 405-420.

-1.58 metre seviyesinden ele geçen bezemeli ağız kenarı parçası üzerinde kaba işçilik gösteren kazıma tekniğinde yapılmış bezeme yer almaktadır. Fırınlama sonrası yapılmış olabileceği düşünülen bezemenin kompozisyonu tam olarak anlaşılamamaktadır. Parça üzerinde düz ve kısa hatlardan oluşan bir motif yer almaktadır (**Levha 19**)³¹⁰.

Bu seviyeden ele geçen bir diğer eser ise, rölyef tekniğinde uygulanmış bezeme söz konusudur. İç kısımları küçük hücrelere bölünmüş kare veya köşe yapan kalın doğrusal hatlar ve daha ince paralel doğrusal hatlardan oluşan karmaşık bir kompozisyon söz konusudur (**Levha 23**). Bu tip bezeme şablonlarına daha çok Güzelova'dan ele geçen tepsi ön yüz panellerinde rastlamaktayız. Benzer örnekler için bakınız (Güzelova Levha 67, 68, 69, 71, 72), (Karaz Levha 28, 29). Tüm bu örneklerin bölgeye özgü tepsi ön yüz panellerine ait örnekler olma ihtimali yüksektir.

-1.56 metre seviyesinden ele geçen eserler;

-1.56 metre seviyesinden ele geçen bezemeli amorf parça üzerinde rölyef tekniğinde uygulanmış bir bezeme yer almaktadır. Spiral ve paralel doğrusal hatlardan oluşan bezeme şablonu Karaz malzemesi için alışlagelmiş bir bezeme taslağını yansıtmaktadır (**Levha 30**)³¹¹. Diğer rölyef bezeme tekniklerinden farklı olarak bu motif kap yüzeyine kazıma tekniğinde olduğu gibi yardımcı malzeme kullanılarak uygulanmış olmalıdır. Ucu biraz daha kalın bir kazıyıcı kullanılarak yapılmış olabileceği düşünülen motif Karaz malzemesi içerisinde tek örnektir.

Yine bu seviyeden gelen bir başka amorf üzerinde ise, kazıma bezeme tekniğinde uygulanmış birbirine paralel zigzag oluşturan iki adet çizgisel hat yer almaktadır (**Levha 5**)³¹². Benzer örnekler için bakınız (Levha 14).

-1.50 metre seviyesinden ele geçen eserler;

-1.50 metre seviyeden ele geçen bezemeli amorf parça üzerinde rölyef tekniğinde yapılmış spiraller ve düz doğrusal hatlardan oluşan bir bezeme söz konusudur. İnce komplike bir görünüme sahip olan bezeme motifi Karaz malzemesi

³¹⁰ Işıklı, 2005, 405-420.

³¹¹ Işıklı, 2005, 405-420.

³¹² Işıklı, 2005, 405-420.

kabartma bezeme örneklerinde sevilerek kullanılan motiflerden biridir **(Levha 32)**. Bu teknik Ermenistan yerleşimlerinin geç evresini karakterize eden zengin karmaşık bezemeli örneklerini anımsatmaktadır. Bu durum ele geçen eserin seviye biligisi ile de paraleldir³¹³. Benzer örnekler için bakınız (Levha 30, 35).

-1.50 seviyeden gelen diğer amorf üzerinde ise, rölyef tekniğinde uygulanmış düz doğrusal hatlar arasında ters-düz üçgen motif ve bunlardan bağımsız olarak bulunan dairesel motifler yer almaktadır **(Levha 17)**³¹⁴.

-1.30 metre seviyesinden ele geçen eserler;

-1.30 metre seviyesinden ele geçen amorf üzerinde rölyef tekniğinde uygulanmış motifin çok farklı bir örneğini görmekteyiz. Teknik açısından kaba ve özensiz gibi görünen motifte çift sıra halinde yapılan rölyef bezeme ile kap yüzeyine kazıma hissi verilmeye çalışılmıştır. Birbirine paralel uzanan çizgiler arasında balık kılıcı motif oluşturarak bu örnek hem bezeme hem de teknik olarak Karaz malzemesi için tek örnektir**(Levha 8)**³¹⁵.

Seviyesi belli olmayan malzemeler;

Yukarıda da ifade edildiği üzere buluntu seviyesi belli olmayan eserler bir başlık altında değerlendirilecektir. Tam olarak hangi seviyeden geldiği belli olmayan 1496 envanter numaralı eserin cidar kalınlığından ötürü bir tepsiye ait olabileceği düşünülmektedir. Bu formun benzer örneklerine Güzelova Höyüğünde yaygın olarak rastlanmaktadır (Güzelova Levha 67, 68, 69, 71, 72). Kırık olarak ele geçen parça üzerinde kazıma tekniğinde uygulanmış komplike bir bezeme yer almaktadır. Bezeme şablonu; içi taralı üçgenler, iç içe açı yapan kalın doğrusal hatlar, içleri taralı geometrik şekillerin düzensiz olarak bir araya gelmesiyle oluşmaktadır **(Levha 28)**³¹⁶. Tamamıyla bölgesel özellikler taşıyan bu tepsiler, kültürün en geç evresinde karşımıza çıkmaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 29).

³¹³ Işıklı, 2005, 405-420.

³¹⁴ Işıklı, 2005, 405-420.

³¹⁵ Işıklı, 2005, 405-420.

³¹⁶ Işıklı, 2005, 405-420.

Seviyesi belli olmayan bir diğer malzeme ise, bir çanağa ait olan ağız parçasıdır. Zengin yüzey işlemelerine sahip olan çanağın ağız kısmında kazıma tekniğinde yapılmış zig zag motifi ve bu bezemeyi alttan ve üstten sınırlayan çentik bezeme yer almaktadır (**Levha 13**)³¹⁷. Kazıma tekniğindeki şerit bezeme, Kura-Aras bezeme repertuarında geç dönemde karşımıza çıkan bir uygulamadır. Hatta bu teknik ve motif daha sonraki evrelerde (OTÇ sürecinde) bölgede yaygın kullanım görecektir. En yakın paraleli için bakınız (Levha 60).

Bezemeli amorf parça üzerinde baskı-oluk tekniğinde uygulanmış bezeme motifinde düz doğrusal hatlar üzerinde yuvarlak çukur baskı yer almaktadır (**Levha 4**)³¹⁸. En yakın paralelleri için bakınız (Levha 50, 52).

Bezemeli amorf üzerinde kabartma tekniğinde uygulanmış olan bezeme taslağı Karaz bezemeli seramiklerinde sıkça karşımıza çıkan spiraller ve onun ortasında yer alan doğrusal hattan oluşmaktadır. Bu spiral örneği ise diğer örneklerden farklı olarak baklava dilimi formuna sahiptir (**Levha 15**)³¹⁹. Benzer örnekler için bakınız (Levha 6, 9, 12, 33, 36). Kayıtlarda eserin seviyesine dair net bir bilgi bulunmamakla birlikte benzer örneklerinden hareketle erken bir seviyeden yani 6.50 civarından gelmiş olması muhtemeldir.

Yine aynı gruba dâhil olan ve spiral bezemenin güzel bir örneğini gördüğümüz eserde rölyef tekniğinde uygulanmış olan bezeme ince ve özenli bir işçilik göstermektedir. Bu bezeme şablonu Kura-Aras kültüründe yaygın olarak kullanılan spiraller ve doğrusal hatlardan oluşmaktadır (**Levha 21**)³²⁰. Benzer örnekler için bakınız (Levha 32, 35). Kayıtlarda eserin seviye bilgisine dair her hangi bir bilgi mevcut değildir. Fakat benzer örneklerinden yola çıkarak daha geç seviyeden ele geçmiş olmalıdır.

Rölyef tekniğinde yapılmış olan bezeme Karaz malzemesi için tandık bir motiftir. Değerlendirilen örnekte spiraller alışlagelmişin dışında kenarları ovalleştirilmiş kare-dikdörtgen bir forma sahiptir. Ortadan sarkan doğrusal hat uç

³¹⁷ Işıklı, 2005, 405-420.

³¹⁸ Işıklı, 2005, 405-420.

³¹⁹ Işıklı, 2005, 405-420.

³²⁰ Işıklı, 2005, 405-420.

kısımda ortası çukur bir şekil almaktadır. **(Levha 36)**³²¹. Benzer örnekler için bakınız (Levha 6, 9, 12, 33). Kayıtlarda seviyesine dair net bir bilgi bulunmamakla birlikte benzerlerinden hareketle erken bir seviyeden 6.50 civarından gelmiş olması muhtemeldir.

Olasılıkla bir küp ya da büyük bir çömleğe ait olan parçanın boyun kısmında dairesel bir şekle sahip sıralı baskı motifi yer almaktadır **(Levha 52)**³²². En yakın beznerleri için bakınız (Levha 4, 50).

Kura-Aras kültürünün erken evrelerinden itibaren karşımıza çıkan rölyef bezeme tez kapsamında kalın kabartma ve ince kabartma olarak iki gruba ayrılmıştır. Kalın kabartma şeklinde verilen motifler daha gevşek bir yapıya sahipken (Levha; 1, 2, 6, 9, 11, 12, 14, 15, 27, 33, 36, 50, 53, 54), ince kabartma bezeme ise daha sık bir yapıya sahiptir (Levha; 3, 8, 10, 17, 23, 24, 25, 29, 31, 32, 35). Kültürün en erken evrelerinden itibaren uygulanan bir teknik olan Kabartma Bezemede, motifler kalın bir hacme sahiptir. Kura-Aras Kültürü'nün yayılım gösterdiği tüm coğrafyada sevilerek kullanılan bir motif olan çift başlı spiraller Kabartma Bezemede en fazla kullanılan bezeme şablonunu oluşturmaktadır. Bunun dışında, merdiven motifi, birbirini takip eden geometrik şekiller ve düz ya da paralel hatlarda Kabartma bezeme tekniğinde sevilerek kullanılan bezeme şablonları arasındadır (Levha, 1, 2, 3, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 21, 23, 24, 25, 27, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 50, 53, 54)³²³. Baskı-Oluk Bezeme ise farklı boyutlardaki düz ve doğrusal hatlardan oluşan şablonların arasındaki parmak baskı ve oyuklarla elde edilen bir bezeme taslağına sahiptir. Diğer tekniklere istinaden daha yalın bir bezeme şablonuna sahip olan Baskı-Oluk Bezeme tıpkı Kabartma Bezeme gibi kültürün erken evrelerinden itibaren yaygın olarak kullanılan bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. (Levha, 4, 16, 18, 22, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59) Son olarak Kazıma Bezemenin ise, kültürün erken

³²¹ Işıklı, 2005, 405-420.

³²² Işıklı, 2005, 405-420.

³²³ Aslında Kura-Aras Kültüründe uygulanan bezeme tekniklerinden Kabartma-Rölyef Bezeme tekniğinin “Kabartma ve Rölyef Bezeme” şeklinde farklı iki teknik olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Kabartma Bezemeye göre daha özenli bir işçilik gerektiren Rölyef Bezemenin seramikler üzerine farklı teknikle uygulandığı düşünülmektedir. Tarafımızdan gerçekleştirilen deneysel nitelikli çalışmalar bu konu hakkında önemli sonuçlara ulaşmamızı sağlamıştır. Rölyef tekniğinde kullanılan bezemeler birbirinin devamı niteliğindeki kareler, üçgenler, çizgiler, içi taralı ters ve düz üçgenler, içi taralı kare ve dikdörtgenler, stilize insan ve hayvan motifleri yaygın olarak kullanılan bezeme şablonlarıdır.

dönemlerinde nadiren görülmekle birlikte daha çok geç dönem kapları üzerinde yaygın olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Genellikle birbirini takip eden çeşitli geometrik şekiller en fazla kullanılan bezeme şablonlarını oluşturmaktadır³²⁴. (Levha, 5, 7, 13, 19, 20, 28, 30, 45, 60).

2.3.2. Pulur Höyüğü

Kültürün Kuzeydoğu Anadolu yayılımını izleyebildiğimiz yerleşimlerden bir diğeri olan Pulur Höyüğü ise Erzurum'un 16 km batısında bulunan Ilıca ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. 250X100 metre ölçülerine sahip olan höyük, 17 metre yüksekliğinde ve orta büyüklükte sayılabilecek bir höyüktür. Günümüzde "Ömertep" olarak bilinen höyükte ilk çalışmalar 1960 yılında H.Z.Koşay ve ekibi tarafından başlatılmıştır. Tezimin ana malzemesinin ele geçtiği diğer iki höyüğe nispeten daha iyi durumda olan höyükteki çalışmalar A, B ve C olarak isimlendirilen üç alanda gerçekleştirilmiştir³²⁵.

Foto 23. Pulur Höyüğü kazı çalışmaları (Koşay ve Vary, 1964, 46-52).

³²⁴ Işıklı, 2005, 438.

³²⁵ Koşay ve Vary, 1964, 5.

Çalışmalara ilk olarak A alanında başlayan Koşay burada Kalkolitik Dönem’e tarihlenen dört yapı katının varlığını tespit etmiştir. Bu yapı katlarının höyüğün mimari tabakalanması hakkında önemli veriler ortaya koymasının yanında ayrıca Karaz Höyüğü’nde karşımıza çıkan ve Koşay tarafından “Karaz Tipi Çanak-Çömlek” olarak adlandırılan malzeme grubunun benzerlerine burada da rastlanmıştır. II. yapı katından ele geçen bu seramikler “basit çanak çömlekler ve Karaz tipi çanak çömlekler olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Karaz tipi çanak çömlek olarak adlandırılan seramikler el yapımı ve kırmızı siyah renk astarlıdır. Zengin bezeme repertuvarına sahip olan bu seramiklerin üzerinde kabartma ve oluk bezeme tekniğinde yapılmış şablonlar mevcuttur. Basit çanak çömlekler olarak nitelendirilen tek renkli el yapımı seramikler ise Koşay’a göre Batı Anadolu, İç Anadolu ve Balkanlar’da görülen Kalkolitik Dönem seramiklerini anımsatmaktadır³²⁶.

Foto 24. Pulur Höyüğü’nden ele geçen Kabartma-Rölyef Tekniği örnekleri (Koşay ve Vary, 1964, 46-52).

³²⁶ Koşay ve Vary, 1964, 13-15.

Höyükteki ikinci kazı çalışmaları ise B alanında gerçekleştirilir. Buradaki çalışmalar A alanına nispeten daha dar bir alanda yürütülmüştür. Bir tür sondaj çukuru olan B alanı Selçuklu Dönemi'nden Kalkolitik Dönem'e kadar tabakalanmaya sahiptir. Kazı çalışmalarının gerçekleştirildiği son alan ise C alanıdır. Bu alanda daha önce köylüler tarafından toprak taşınmasından kaynaklı olarak yoğun olarak tahribata uğramıştır. Burada yürütülen çalışmalar esnasında üç adet mezarın varlığı tespit edilmiştir. Bu mezarlardan sadece I ve II nolu mezar içerisinde çanak çömlek buluntuları ele geçmiştir. Koşay, I nolu mezar içerisinde 7 adet tek renkli çanak çömleğin ele geçtiğini ifade etmektedir³²⁷.

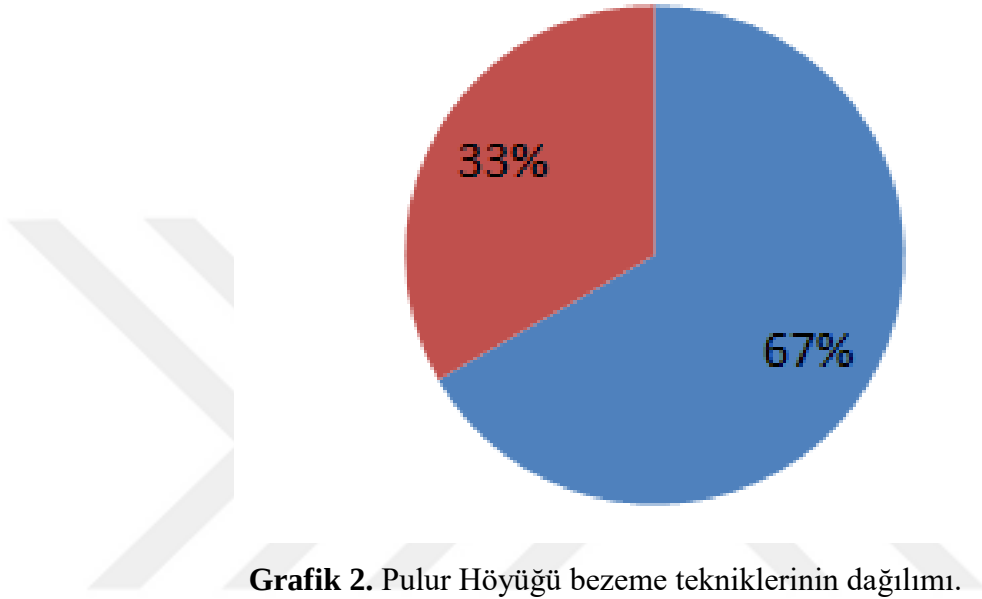
2.3.2.1. Pulur Höyüğü Bezeme Tekniklerinin Değerlendirilmesi

Tez çalışması kapsamında değerlendirilecek olan malzemeler 1960 yılı kazılarında ele geçen seramikleri kapsamaktadır. A Alanı olarak adlandırılan açmada bulunan bezemeli seramikler 2 metre ile 5 metre arasındaki kültür depozitinden ele geçmiştir. Pulur Höyüğü'nden toplamda 6 adet bezemeli seramik tez kapsamında bezeme teknikleri açısından değerlendirilmiştir. Elde geçen seramiklerde genellikle baskı oluk tekniği uygulanmıştır. Günümüzde Erzurum Arkeoloji Müzesi'nde korunan bu eserlerin bezeme teknikleri açısından istatistiksel bir dağılım yapıldığı zaman toplam 4 adet Baskı-Oluk Bezeme (Levha, 61, 62, 65, 66) ve 2 adet Kazıma Bezeme (Levha, 64, 63) uygulandığı tespit edilmiştir. Bu bezemeler üzerinde gözlemlenen şablonlar ise geometrik şekiller, düz-paralel ve dalgalı çizgiler ile baskılardır.

³²⁷ Koşay ve Vary, 1964, 46-52.

PULUR HÖYÜK

- Baskı-Oluk Bezeme Tekniği: 4
- Kazıma Bezeme Tekniği: 2

Grafik 2. Pulur Höyüğü bezeme tekniklerinin dağılımı.

-5.00 metre seviyeden ele geçen eserler;

Yuvarlak bir forma sahip olan kapak üzerinde baskı-oluk tekniğinde uygulanmış olan bezeme motifi yer almaktadır. Merkezde yer alan masif kulbun etrafında yuvarlak şeklinde dört adet çukur baskı yer almaktadır (**Levha 65**)³²⁸. Tüm olarak ele geçmiş olan bardak formu Kura-Aras Kültürü'nde yaygın olarak karşımıza çıkan bir form repertuvarını oluşturmaktadır. En yakın paraleli için bakınız (Levha 61).

-2.00 metre seviyeden ele geçen eserler;

Yuvarlak bir forma sahip olan bir diğer kapak üzerinde de ise kazıma tekniğinde uygulanmış olan bezeme motifi yer almaktadır. Farklı boyutlardaki düzlemsel çizgilerle panellere ayrılan kapak üzerinde çeşitli geometrik şekillerden oluşan bezeme motifi yer

³²⁸ Işıklı, 2005, 450-473.

almaktadır (**Levha 64**)³²⁹. Karaz Höyüğünden ele geçen kapak örneklerine istinaden daha az bezemeye sahip olan Pulur Höyüğü kapakları, geç özellikler taşımaktadır.

Bu tip bardak formlarına ve bezeme taslağına Kura-Aras seramik repertuarında çok sık rastlanılmamaktadır. Silindirik forma sahip olan kabın dip kısmında kazıma bezeme tekniğinde uygulanmış zig zag motifi yer almaktadır (**Levha 63**)³³⁰.

Kura-Aras seramiği form repertuarı için çok bilindik bir form olan dışarıya taşkın ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek, son derece kaliteli parlak bir açkıya sahiptir. Çömlek üzerinde baskı oluk tekniğinde uygulanmış karaz motifi yer almaktadır (**Levha 62**). Çömlek üzerinde bulunan bezeme taslağı ve teknik, erken dönemlerden itibaren çevre yerleşimlerde de gözlemlenmektedir. Ayrıca bu tip çömleklere Anadolu dışında Ermenistan'daki "Horom, Jrvezh, Aparan, Chkalovka" gibi yerleşimlerin erken katlarında da rastlanılmaktadır. Fakat bu durum eserin ele geçtiği seviye bilgisiyle örtüşmemektedir. Bu örneğin bezeme motifi ve tekniği açısından en yakın benzerlerini Karaz Höyüğünde görebilmemiz mümkündür. Karaz'dan ele geçen eserlerin seviye bilgisi Ermenistan örnekleri ile örtüşmektedir. Benzer örnekler için bakınız (Karaz Levha 44, 45, 49)³³¹.

Kura-Aras seramik repertuarında oldukça yaygın olan bu tip düz yassı kapaklara kültürün yayılım gösterdiği hemen her yerleşiminde rastlamak mümkündür. Orta kısımda yer alan kulbun etrafında parmak baskı motifi yer almaktadır (**Levha 61**)³³². En yakın paraleli için bakınız (Levha 65).

Seviyesi belli olmayan malzemeler;

Dışa yuvarlatılmış ağız kenarlı omurgalı çömlek üzerinde düz doğrusal hatlardan oluşan baskı oluk motifi yer almaktadır (**Levha 66**)³³³. Bezeme şablonu olarak yakın paralelleri Karaz malzemesi arasında görebilmemiz mümkündür. Yakın paralelleri için bakınız (Karaz Levha 38, 40, 42, 43). Ayrıca (Güzelova Levha 73). Benzer örnekler

³²⁹ Işıklı, 2005, 450-473.

³³⁰ Işıklı, 2005, 450-473.

³³¹ Işıklı, 2005, 450-473.

³³² Işıklı, 2005, 450-473.

³³³ Işıklı, 2005, 450-473.

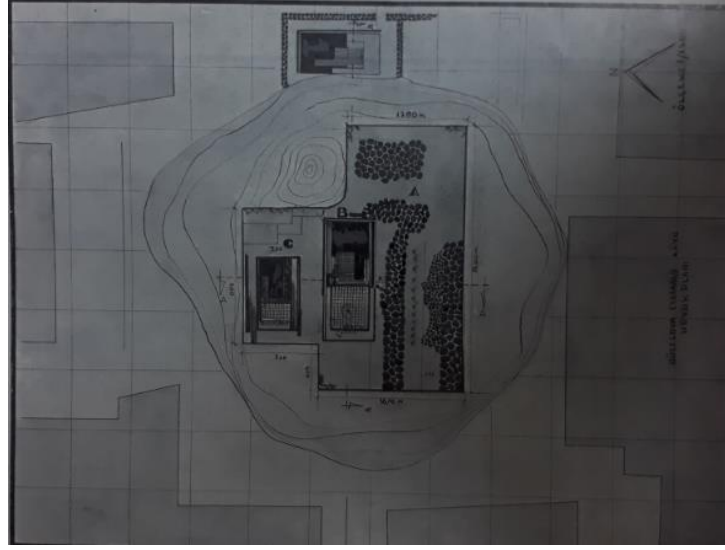
ışığında, kap bezeme tekniği ve şablonu açısından erken özellikler taşımaktadır. Muhtemelen 8.00 metre civarından ele geçmiş olmalıdır.

Baskı-Oluk bezeme tekniğinin uygulandığı örneklerin çoğunluğunu kapak formu oluşturmaktadır. Parmak baskı ve çukur baskı şablonlarına sahip olan örnekler yalın bir bezeme repertuarı ortaya koymaktadır. Kazıma bezeme ise yerleşimde sadece iki örnekle temsil edilmektedir.

2.3.3. Güzelova Höyüğü

Temel bölge olarak nitelendirilen sınırlar içerisinde yer alan ve tez malzememin de ele geçtiği son anahtar yerleşim olan Güzelova Höyüğü, Erzurum il merkezinin 15 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Karaz ve Pulur höyüklerindeki çalışmalardan sonra Koşay ve ekibi 1961 yılında ani bir karar ile Güzelova Höyüğünde kazı çalışmalarına başlamıştır. Kaçak kazılar ve olumsuz doğa koşulları nedeniyle, höyük yoğun derecede tahribata uğramıştır. Bu nedenlerden ötürü höyükte kazı yapmayı uygun gören Koşay, tıpkı diğer iki höyükte olduğu gibi buradaki çalışmaları da toplam üç alanda gerçekleştirmiştir. Höyüğün en iyi korunmuş bölgesi olan batı alanda yürütülen çalışmalar 27x7 metre ölçülerindeki A, B ve C olarak isimlendirilen açmalarda yürütülmüştür. Bu alanların dışında ayrıca “küçük ağıl” olarak ifade edilen höyüğün doğu eteklerinde yer alan küçük bir alanda da sondaj kazısının yapıldığı raporlarda belirtilmiştir³³⁴.

³³⁴ Koşay ve Vary, 1967, 5.

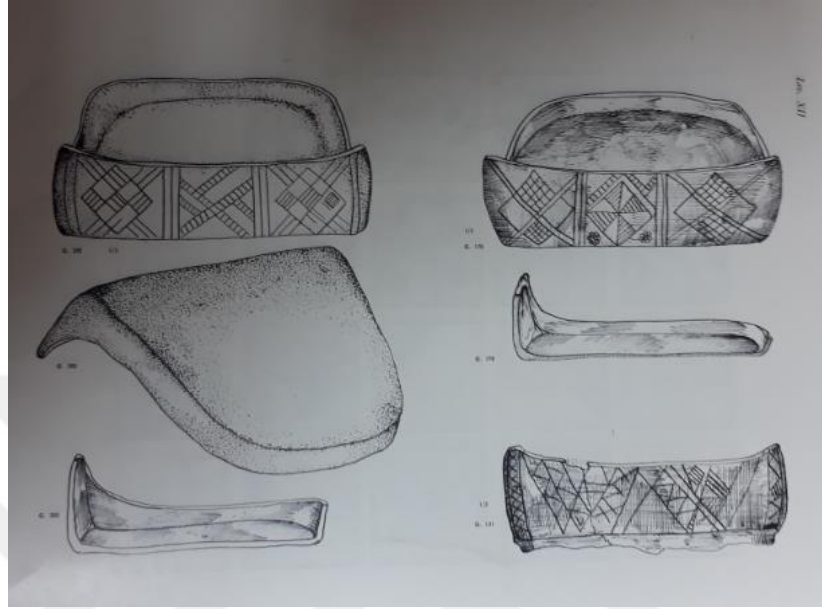

Resim 9. Güzelova Höyüğü çalışma alanları; “A, B ve C” (Koşay ve Vary, 1967, 6-10).

Höyükte yapılan stratigrafi çalışmaları Karaz ve Pulur höyüklerinden çok da farklı bir tablo ortaya koymamıştır. 4.5 metreden sonra mimari ve çanak çömlek kalıntıları ile karşılaşmaya başladığından söz eden Koşay, özellikle A ve B alanlarından yoğun bir şekilde çanak çömlek parçalarının geldiğini ifade etmektedir. 7.25 metre derinliğinde tespit edilen ve I Nolu Mezar olarak isimlendirilen mezarın içerisinde de seramiklerin ele geçtiğini rapor eden Koşay bu mezarı seramiklerden yola çıkarak Geç Kalkolitik Döneme tarihlendirmektedir. El yapımı, siyah ve kırmızı renkli, perdahlı ve kısmen kabartma bezeme ile süslenmiş olan bu seramikler, “Kalkolitik Monokrom Keramik” olarak adlandırılmıştır. Bu seramikler Karaz ve Pulur höyüğünde tespit edilen Karaz tipi çanak çömlekler ile benzer özellikler taşımaktadır. Bölgesel özelliklerin yoğunlukta olduğu bu malzeme grubu Güzelova Höyüğü’nde önemli bir buluntu grubunu oluşturmaktadır³³⁵. Güzelova Höyüğündeki Kura-Aras Kültürüne dair en önemli buluntu grubunu ise yöreye özgü olan bezemeli tepsiler oluşturmaktadır. Güzelova dışında Karaz Höyüğünden de varlığını bildiğimiz bu kap formları köşeleri ve kenar kısımları ovalleştirilmiş kabaca dikdörtgen bir şekle sahip tekne biçiminde forma

³³⁵ Koşay ve Vary, 1967, 6-10.

sahiptir. Ön yüzlerinde geometrik şekillerden oluşan karmaşık bezeme motifleri yer almaktadır³³⁶.

Resim 10. Güzelova Höyüğü Bezemeli Tepsiler (Koşay ve Vary, 1967, 6-10).

Güzelova Höyüğünden ele geçen seramik malzemeler; “küpler, küpcükler, çanaklar, güveçler, maşrapalar, tepsiler, kaşıklar, ocaklar ve kapaklar” olmak üzere sıralanabilir. Günlük hayatta kullanılan kapların yanında kazıcısı tarafından dinsel nitelikli olarak kullanılmış olabileceği düşünülen kaplar da mevcuttur³³⁷.

2.3.3.1. Güzelova Höyüğü Bezeme Tekniklerinin Değerlendirilmesi

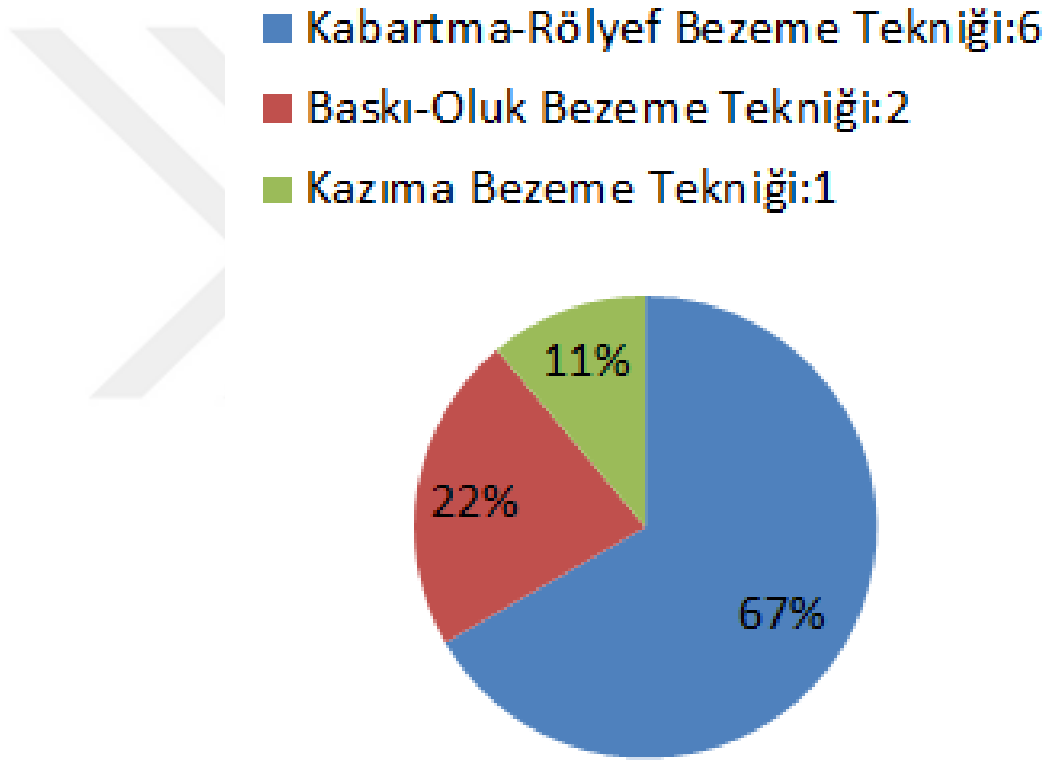
Güzelova Höyüğünden ele geçen ve tez çalışması kapsamında değerlendirilen malzemeler 1961 yılı kazı çalışmalarını kapsamaktadır. A Alanı olarak adlandırılan açmada bulunan bezemeli seramikler 1,5 metre ile 8 metre arasındaki kültür depozitinden ele geçmiştir. Tez kapsamında, Güzelova Höyüğünden toplamda 9 adet

³³⁶Mehmet Işıklı, “Erzurum Yöresine Özgü Özel Bir Buluntu Grubu: Bezemeli Tepsiler”, Oğuz Tekin, Mustafa H. Sayar, Erkan Konyar (Ed.), *Tarhan Armağanı M.Taner Tarhan'a Sunulan Makaleler*, (ss.63-84) Ege Yayınları, İstanbul, 2013.

³³⁷ Koşay ve Vary, 1967, 6-10.

bezemeli seramik, bezeme teknikleri açısından değerlendirilmiştir. Rölyef Bezeme tekniğinin daha yaygın olarak gözlemlendiği seramikler üzerinde Kazıma Bezeme ve Baskı-Oluk Bezeme Tekniği sınırlı sayıdaki örneklerle temsil edilmektedir. Bezeme teknikleri için istatistiksel bir ayırım yapıldığı zaman değerlendirilen seramikler üzerinde, toplam 6 adet Kabartma-Rölyef Bezeme (Levha, 67, 68, 71, 72, 74, 75), 2 adet Baskı-Oluk Bezeme (Levha, 69, 73) ve 1 adet Kazıma Bezeme Tekniğinin (Levha, 70) uygulandığı tespit edilmiştir.

GÜZELOVA HÖYÜK

Grafik 3. Güzelova Höyüğü bezeme tekniklerinin dağılımı.

-8.00 metre seviyeden ele geçen eserler;

Ağız kenarı yuvarlatılmış kısa boyunlu çömlek üzerinde gövde ve boyun kısmında baskı-oluk tekniğinde yapılmış bezeme motifi yer almaktadır. Bezeme motifi farklı boyutlardaki düzlemsel hatlardan oluşmaktadır (**Levha 73**)³³⁸.

-7.00 metre seviyeden ele geçen eserler;

916 envanter numaralı eser, kabaca dikdörtgen bir şekle sahip olan tepsinin ön yüzü diğer kenarlara göre daha yüksek ve içe doğru kavislidir. Tepsi ön yüzünde rölyef bezeme tekniğinde yapılmış bezeme yer almaktadır. Zengin geometrik şekillerden oluşan ve karmaşık bir görünüme sahip olan bezeme taslağı paralel çizgilerle üç panele ayrılmıştır. Merkezde yer alan büyük kare motifin içerisi daha küçük içi taralı dikdörtgenlerle doldurulmuştur. Karelerin etrafı sağ ve sol taraftan düz paralel çizgilerle sınırlandırılmıştır (**Levha 67**)³³⁹. Benzer örnekler için bakınız (Levha 68, 71, 72).

Yine aynı seviyeden ele geçen 891 envanter numaralı eser üzerinde rölyef tekniğinde uygulanmış bezeme yer almaktadır. Dikdörtgen bir forma sahip olan tepsinin ön yüzü hafif kavislidir. Tepsinin ön yüzünde 916 envanter numaralı eserde olduğu gibi zengin geometrik şekillerden oluşan bezeme yer almaktadır (**Levha 68**)³⁴⁰. Zengin geometrik şekillerden oluşan bezeme taslağı paralel çizgilerle üç panele ayrılmıştır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 67, 71, 72).

-1.50 metre seviyeden ele geçen eserler;

Kabaca dikdörtgen bir şekle sahip olan tepsinin ön yüzü diğer kenarlara göre daha yüksek ve içe doğru kavislidir. Tepsi ön yüzünde baskı-oluk bezeme tekniğinde yapılmış motif yer almaktadır. Zengin geometrik şekillerden oluşan ve karmaşık bir görünüme sahip olan bezeme taslağı iki köşeden paralel çizgilerle sınırlandırılarak ana panel içerisine sığdırılmıştır (**Levha 69**)³⁴¹. Güzelova Höyüğüne özgün örnekler olarak nitelendirebileceğimiz bu eserlerin benzer örnekleri Sos höyüğünde Orta Tunç Çağından itibaren yaygın olarak gözlemleniyorken Karaz Höyüğünde de kültürün geç evrelerine doğru karşımıza çıkmaktadır. Karaz malzemesi için bakınız (Levha 28, 29).

³³⁸ Işıklı, 2005, 478-496.

³³⁹ Işıklı, 2005, 478-496.

³⁴⁰ Işıklı, 2005, 478-496.

³⁴¹ Işıklı, 2005, 478-496.

Seviyesi belli olmayan malzemeler;

Geniş ağızlı, düz dipli küresel gövdeli çanak üzerinde gövde kısmında kazıma bezeme tekniğinde uygulanmış düz doğrusal hatlardan oluşan bezeme yer almaktadır **(Levha 70)**³⁴². Bezeme stili ve kompozisyonu açısından da kültürün geç evresini işaret eden bu eser Kazıma tekniğinin uygulanmış olduğu tek örnektir.

Güzelova yöresine özgün olan bezemeli tepsilerin bir diğer örneği ise 1057 envanter numaralı eser oluşturmaktadır. Kırık olarak ele geçen tepsi son derece kaliteli parlak bir ağıza sahiptir. Tepsinin ön yüzeyi paralel çizgilerle üç panele ayrılmıştır. Rölyef tekniğinde uygulanmış olan bezeme, tepsinin ön yüzeyinin tamamını kaplamaktadır. Paneller içerisinde köşe yapan doğrusal hatlar, merdiven motifi, ters-düz üçgenler, içleri taralı geometrik şekiller yer almaktadır **(Levha 71)**³⁴³. Benzer örnekler için bakınız (Levha 67, 68, 72).

Yerleşimden ele geçen diğer bezemeli tepsilere göre daha sade bir bezemeye sahip olan tepsinin ön yüzeyi üç panele ayrılmış olmalıdır. Rölyef tekniğinde yapılmış olan motif köşe yapan doğrusal hatlardan oluşan merdiven motifinden oluşmaktadır **(Levha 72)**³⁴⁴. Daha öncede ifade edildiği üzere bu tepsiler tümüyle bölgesel özellik gösteren ürünlerdir. Benzer örnekler için bakınız (Levha 67, 68, 71).

1160 envanter numaralı ve 1550 envanter numaralı eserler Güzelova yerleşimi için oldukça önemli iki örneği temsil etmektedir. Kırık olarak ele geçen 1160 numaralı eserin üzerinde rölyef tekniğinde uygulanmış bezeme yer almaktadır. Kırık olarak ele geçen bu bezeme taslağı muhtemelen merkezde bulunan ve iç içe açılı yapan doğrusal hatların iki yönde spiral bezeme yapması ile tamamlanmaktadır. Bu ana bezemenin her iki yanında Kura-Aras seramiği bezeme repertuvarında sıkça rastladığımız stilize insan bezemesi yer almaktadır **(Levha 74)**³⁴⁵. En yakın benzeri için bakınız (Levha 75).

Stilize insan motifini gördüğümüz bir diğer malzeme ise 1550 envanter numaralı eserdir. Dışa dönük ağız kenarlı, küresel gövdeli, düz dipli çanak üzerinde yer alan bu motif rölyef tekniğinde uygulanmıştır. Merkezde bulunan ve iç içe açılı yapan doğrusal

³⁴² Işıklı, 2005, 478-496.

³⁴³ Işıklı, 2005, 478-496.

³⁴⁴ Işıklı, 2005, 478-496.

³⁴⁵ Işıklı, 2005, 478-496.

hatlar iki yönde spiral bezeme oluşturmaktadır. Bu açının tam ortasında içi taralı ve boş kelebek motifi yer almaktadır. Ana merkezde yer alan bu motifin iki yanında bazı araştırmacılar tarafından stilize insan olarak tanımlanan figürler yer almaktadır (**Levha 75**)³⁴⁶. Benzer örnekler için bakınız (Karaz Levha 32, 35).

Kabartma-Rölyef Bezeme tekniğinin uygulandığı kapların çoğunluğunu tepsi formu oluşturmaktadır. Güzelova yerleşimi için karakteristik bir form olarak tanımlayabileceğimiz bu kaplar üzerindeki bezeme şablonları iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, tepsinin ön yüzünün birbirlerine paralel çizgilerle üç panele ayrıldığı ve bunların arasında gelişen çeşitli geometrik şekillerden oluşan bezeme taslakları (Levha, 67, 68, 71, 72), ikincisi ise kabın bezemesinin yer aldığı ön yüzü iki kenardan sınırlayan paralel çizgiler arasında gelişen birbirini tekrarlayan karmaşık geometrik şekillerin yer aldığı bezeme şablonlarıdır (Levha 69). Rölyef tekniğinin uygulandığı diğer örnekler ise son derece özel olarak nitelendirilebilecek bezeme şablonlarına sahiptirler. Tabakası hakkında herhangi bir bilginin bulunmadığı 1550 numaralı çömlek üzerinde Kura-Aras Kültürünün yayılım gösterdiği coğrafi sınırlar içerisinde sıkça görülen bir bezeme şablonunun uygulandığı gözlemlenmiştir. Merkezde bulunan geometrik şeklin iki yanından kenarlara doğru uzayan paralel hatların spiral oluşturarak son bulmasıyla oluşan motifin iki yanında stilize edilmiş insan olarak tanımlanan figürler bulunmaktadır (Levha 74, 75). Aslında bu örnek hem kaplar üzerine uygulanan bezeme şablonlarının bölgesel bezeme taslakları olmadığını hem de bu şablonların bazılarının bir anlamının olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Güzelova Höyüğü'nden ele geçen bezemeli seramiklerde, Baskı –Oluk tekniği sadece iki örnekle temsil edilmektedir. Bezeme şablonlarının genellikle çeşitli boyutlardaki doğrusal çizgilerden ve bunlar arasında yer alan parmak ya da yuvarlak baskılardan oluştuğu gözlemlenmektedir. Kazıma Bezeme Tekniği ise yerleşimde sadece bir örnekle temsil edilmektedir. Çömlek üzerinde yer alan bezeme şablonunda birbirini kesen paralel çizgiler yer almaktadır.

³⁴⁶ Işıklı, 2005, 478-496.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DENEYSEL UYGULAMALAR

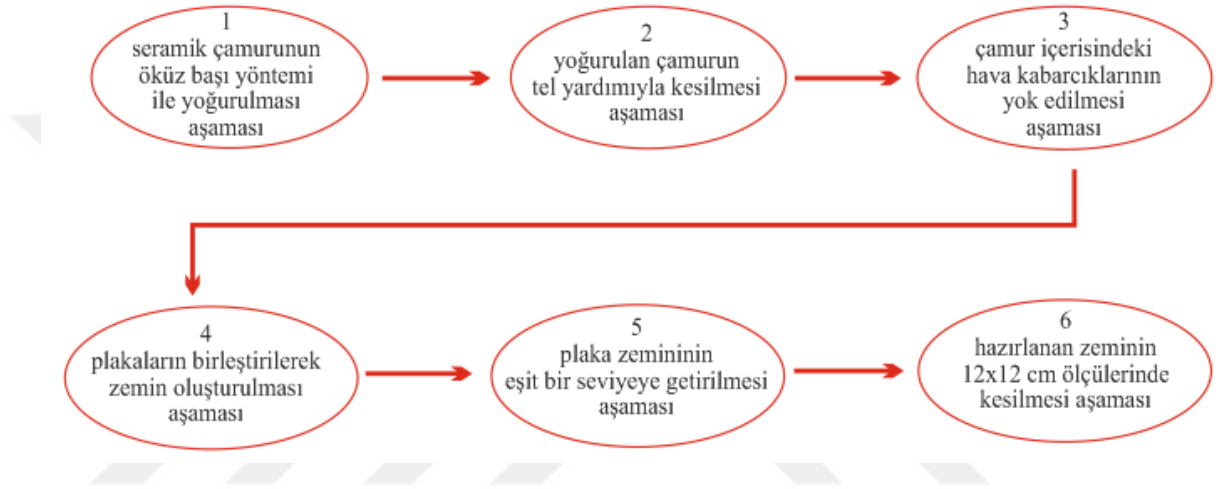
3.1. “KARAZ, PULUR ve GÜZELOVA” HÖYÜKLERİNDEN ELE GEÇEN KURA-ARAS SERAMİKLERİ BEZEME YAPIM TEKNİKLERİNE DAİR DENEYSEL NİTELİKLİ ÇALIŞMALAR

Tezimin ikinci ana konusunu oluşturan bu bölümde, çalışma sırasında gerçekleştirmiş olduğum deneysel nitelikli bir dizi uygulamadan bahsedilecektir. Bu uygulamalar Kura Aras seramiği üzerine uygulanan bezemelerin yapım tekniklerini anlamak ve açıklamak amacıyla yapılmıştır. Gelenekseli ve modern bir araya getirmeye çalıştığımız Yüksek Lisans Tez çalışmamda öncelikli hedefimiz Kura-Aras Kültürünün seramik bezeme tekniklerine dair fikir sahibi olmaktır. Çalışmalardan bahsetmeden önce sürecimin nasıl geliştiği hakkında çok kısa bir giriş yapmak istiyorum. Bu konu hakkında beni yüreklendiren tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Işıklı ile disiplinler arası çalışmaların arkeoloji bilimine katkılarını ve elde edilen sonuçlardan tatmin edici veriler elde edebilecek miyiz? şeklinde fikir telakkisinde bulunduk. Bu noktada son dönemlerde popüler bir alan olan interdisipliner çalışma yöntemleri bizim hedefimize ulaşmamızdaki en önemli basamağı oluşturdu. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü ile ortaklaşa gerçekleştirilen bu çalışmada Seramik Bölümü, Bölüm Başkanı Prof. Dr. Yasemin Yarol ile bir görüşme gerçekleştirildi. Böylelikle deneysel nitelikli çalışmaların nasıl bir yöntemle gerçekleştirileceği hakkında Işıklı ve Yarol ile gelenekseli modernize eden bir yöntem belirlenmiştir.

İki aşamalı olarak gerçekleştirilen çalışmalar, “Karaz, Pulur ve Güzelova Höyüklerinden” ele geçen bezemeli seramikler üzerine uygulanmış olan “Kabartma-Rölyef Bezeme, Baskı-Oluk Bezeme ve Kazıma Bezeme Teknikleri” üzerine deneysel nitelikli bir takım uygulamaları kapsamaktadır. Şimdi bu çalışmalar görsellerle desteklenerek aşamalı olarak anlatılacaktır.

3.1.1. Bezemeli Plakaların Oluşturulması ve Pişirilmesi

Çalışmalarımızın ilk ayağını oluşturan bu evrede, bezeme teknikleri 12x12 cm ölçülerindeki plakalar üzerine uygulanmıştır. Bir ön çalışma niteliğinde olan bu aşama, kilin hazırlanmasından bezemeli plakaların pişirilmesine kadar bir dizi ön çalışmayı kapsamaktadır. Hazırlanan plakalar el ile şekillendirilmiş ve açık havada pişirim sağlanmıştır. Plakalar için Ege bölgesinden getirtilen kırmızı kil kullanılmıştır³⁴⁷.

Şekil 1. Plakaların hazırlanma aşamaları.

Çalışmalara ilk olarak ham plakaların hazırlanması işlemi ile başlanmıştır. Bu süreçteki dikkat etmemiz gereken en önemli ölçüt, kilin çok iyi bir şekilde yoğurulması işlemidir. Çünkü plakaların içerisinde hava kabarcığının kalması pişirim sırasında kilin ısıyı iyi bir şekilde muhafaza edemeyip çatlatmasına sebep olmaktadır. Bu durumun önüne geçebilmek adına seramik çamuru ilk öncelikle “öküz başı” olarak isimlendirilen yöntem ile yaklaşık yarım saat yoğurulmuştur. Daha sonra bir kütle haline getirilen yoğurulmuş çamurdan ince bir tel yardımıyla düzgün plakalar kesilmiştir. Kesme işlemi hem yoğurulan çamurun içerisindeki hava kabarcıklarını görebilmemiz adına hem de plakaların tabanının oluşturulması açısından gerekli bir aşamayı oluşturmaktadır. Elde edilen bu plakalar kenarlarından birleştirilerek daha büyük bir hacim elde edilmiştir.

³⁴⁷ Günümüzde Karaz, Pulur ve Güzelova höyüklerinde aktif olarak kullanılan yerel bir kil kaynağının bulunmaması ve bölgenin sit alanı olmasından ötürü, seramik yapımında hazır kil kullanılmasına karar verilmiştir.

Plakalar için zemin oluşturulduktan sonra kil içerisinde kalan hava kabarcıklarının içleri oyularak içerisine bir parça kil doldurulmuş bu işlemin ardından kil zeminin eşit bir yüksekliğe sahip olması için, yüzey kısmı bir testere yardımıyla dairesel hareketlerle taranmıştır. Böylelikle kil zemin, plakaları oluşturmak için hazır hale getirilmiştir. Plakaları oluşturacağımız kil zemin elde edildikten sonra T-cetvel yardımıyla 12X12 cm ölçülerinde plakalar eşit parçalara ayrılmıştır. Hazır olan plakalar nemini çekmesi için üzerleri hafif nemli bir bez ile örtülerek bir gün dinlenmeye bırakılmıştır.

Foto 25. Kilin ince bir tel kullanılarak kesilme işlemi.

Foto 26. Kesilen kil kütlesinin içerisindeki hava kabarcıklarının bir merdane yardımı ile yok edilmesi.

Foto 27. İki adet ahşap çubuk yardımıyla kil kütlesinden ince plakaların kesilme işlemi.

Foto 28. Kil plakaların üst üste koyularak “öküz başı” metodu ile yoğurulması.

Foto 29. Yoğurma işlemi tamamlandıktan sonra kalan hava kabarcıklarının yok olması için merdane yardımıyla kil kütlesi üzerine baskı uygulanması.

Foto 30. İşlem gören kilin 1,5 cm kalınlığında iki ahşap çubuk kullanılarak kesilmesi.

Foto 31. Kil plakalardan daha büyük bir zemin hazırlamak için kesilen plakaların birleştirilmesi işlemi.

Foto 32. Birleştirilen kil plakalarının bir merdane yardımıyla birbirlerine birleştirilme aşamasası.

Foto 33. Kil plakanın içerisinde oluşan hava kabarcıklarının yok edilmesi.

Foto 34. Kilin yüzeyinin bir testere ile düzeltilmesi.

Foto 35. Kil plakaların 12x12cm ölçülerinde kesilmesi.

Plakalar dinlenmeye bırakıldıktan sonra kabartma rölyef bezeme uygulamalarında yapıştırıcı olarak kullanılacak olan balçık hazırlanmıştır. Balçık için yarım su bardağı kil tozu ile sirke kullanılmıştır. Bu karışımda su yerine sirke kullanılmasının nedeni suyun balçığı hızlı bir şekilde kurutuyor olmasıdır.

Foto 36. Ara malzeme olarak kullanılacak olan balçığın hazırlanması.

Balçık hazırlandıktan sonra plakalar üzerinde kullanılacak olan seramik astarının hazırlanması aşamasına geçilmiştir. Seramik astarının içerisinde kullanılan malzemeler; “12,4gr kireç, 230,63 gr kil tozu ve 1000gr su³⁴⁸”. Astarın malzemeleri birleştirildikten sonra 1 gün boyunca karışım sık aralıklarla çalkalanmıştır. Daha sonra karışım dinlenmeye bırakılmıştır. Astar, çökelme gerçekleşince ayrıştırılmıştır.

Foto 37. Seramik astarının hazırlanma aşaması.

³⁴⁸ Seramik astarında kullanılan ölçüler modern seramik sanatçıları tarafından belirlenmiştir.

Foto 38. Kil plakaların nemlendirilmesi.

Foto 39. Kil plakaların nemlendirilmesi.

Kil plakaların kurumaması için her gün plakaların ön ve arka yüzleri su ile ıslatılmıştır. Bu plakaların üzerleri daha sonra yine nemli bezler ile kapatılmıştır. Plakalar hazır hale geldikten sonra bezeme tekniklerinin uygulanması aşamasına geçilmiştir. Kabartma-Rölyef Bezeme, Baskı-Oluk Bezeme ve Kazıma Bezeme Teknikleri ile uygulanan bezeme şablonları, “*Ham (1), Açkılı (2), Astarlı (3), Açkılı-Astarlı (4) ve mika astarlı (5)*” olmak üzere toplamda 5 plaka üzerine uygulanmıştır. Kabartma-Rölyef Bezeme tekniği uygulamalar sırasında “kalın kabartma ve ince kabartma” tekniğinde iki alt gruba ayrılmış ve kalın kabartma bezeme, “kabartma bezeme” şeklinde tanımlanırken; ince kabartma bezeme ise, “rölyef bezeme” şeklinde tanımlanmıştır.

3.1.1.1. Kabartma-Rölyef Bezeme Uygulamaları ve Değerlendirilmesi

Kabartma bezeme tekniği “*Ham (1), Açkılı (2), Astarlı (3), Açkılı-Astarlı (4) ve mika astarlı (5)*” olarak toplamda 5 plaka üzerinde uygulanmıştır. İlk öncelikle hazırlanmış olan plakaların yüzeyine yapılacak olan bezemenin taslağı çizilmiştir. Daha sonra bezeme boyutuna göre seramik çamurundan sucuklar oluşturulmuştur. Plaka üzerine yapıştırılan sucukların pişme esnasında yüzeyden ayrılmaması için daha önceden sirke ve kil tozundan hazırlanmış olan balçık, şekil verilen sucukların bir yüzeyine ve bazen de plaka üzerine sürülmektedir. Bu işlemin ardından plaka üzerine yapıştırılan sucukların zemin ile birleşmesini sağlamak için el ve fırça yardımı ile düzeltmeler yapılmıştır. Böylelikle kalın kabartma bezeme tekniği başarılı bir şekilde plaka yüzeyine uygulanmıştır.

Kura-Aras seramikleri üzerinde yer alan kalın kabartma bezeme tekniği, muhtemelen Kura-Araslı seramik ustaları tarafından da benzer şekilde uygulanıyor olmalıdır. Burada bilinmeyen unsur sucuklar ve kap yüzeyi arasında her hangi bir yapıştırıcı ögenin kullanıp kullanılmadığı yönündedir. Bu konu hakkında bazı araştırmacılar hazırlanan kil sucukların kap yüzeyine yapıştırılmadan önce kap üzerine bezeme taslağının bir oluk şeklinde çizildiğini ve sucukların bu olukların üzerlerine yerleştirildiğini ifade etmektedirler³⁴⁹. Fakat tez kapsamında değerlendirilen malzeme

³⁴⁹ H.Gönül Yalçın ile kişisel görüşme.

içerisinde bu tür bir uygulamanın varlığının tespit edilmediğini belirtmek gerekmektedir.

Foto 40. Kabartma Bezeme Uygulaması, Ham Plaka.

Hazırlanan plakaların yüzeyine yapılacak olan bezemenin taslağı çizilmiştir. Daha sonra seramik çamurundan alınan küçük bir parça ile bezeme boyutuna göre sucuklar oluşturulmuştur. Plaka üzerine yapıştırılan sucukların pişme esnasında yüzeyden ayrılmaması için daha önceden sirke ve kil tozundan hazırlanmış olan balçık şekil verilen sucukların bir yüzeyine ve bazen de plaka üzerine uygulanmıştır. Bu işlemin ardından plaka üzerine yapıştırılan sucukların zemin ile birleşmesini sağlamak için el ve fırça yardımı ile düzeltmeler yapılmıştır. Böylelikle kabartma bezeme tekniği başarılı bir şekilde tamamlanmıştır.

Foto 41. Kabartma Bezeme, Perdahlı Plaka.

Hazırlanan plakanın üzeri düzgün yüzeyli bir taş kullanılarak perdah işlemi uygulanmıştır. Daha sonra plaka yüzeyine yapılacak olan bezemenin taslağını çizilmiştir. Kilden alınan küçük bir parçayla bezeme boyutuna göre sucuklar oluşturulmuştur. Plaka üzerine yapıştırılan sucukların pişirim esnasında yüzeyden ayrılmaması için daha önceden sirke ve kil tozundan hazırlanmış olan balçık plaka üzerine sürülmüştür. Plaka yüzeyine yapıştırılan sucuğun zemin ile birleşmesini sağlamak için el ve fırça yardımı ile düzeltmeler yapılmıştır.

Foto 42. Kabartma Bezeme Uygulama, Astarlı Plaka.

Plaka yüzeyine seramik astarı sürülmüştür. Bu işlemin ardından astar kuruduktan sonra plaka yüzeyine yapılacak olan bezemenin taslağını çizilmiştir. Kilden alınan küçük bir parçayla bezeme boyutuna göre sucuklar oluşturulmuş ve plaka üzerine yapıştırılan sucukların pişme esnasında yüzeyden ayrılmaması için sirke ve kil tozundan hazırlanan balçık plaka yüzeyine uygulanmıştır. Plaka yüzeyine yapıştırılan sucuğun zemin ile birleşmesini sağlamak için el ve fırça yardımı ile düzeltmeler yapılmıştır.

Foto 43. Kabartma Bezeme, Perdahlı-Astarlı Plaka.

Hazırlanan plakanın üzerine düzgün yüzeyli bir taş ile perdah işlemi uygulanmıştır. Bu işlemin ardından plaka üzerine seramik astarı sürülmüş ve kuruyan yüzeye yapılacak olan bezemenin taslağı çizilmiştir. Kilden alınan küçük bir parçayla bezeme boyutuna göre sucuklar oluşturulmuş ve plaka üzerine yapıştırılan sucukların pişme esnasında yüzeyden ayrılmaması için sirke ve kil tozundan hazırlanan balçık plaka yüzeyine uygulanmıştır. Plaka yüzeyine yapıştırılan sucuğun zemin ile birleşmesini sağlamak için el ve fırça yardımı ile düzeltmeler yapılmıştır.

Foto 44. Kabartma Bezeme, Mika Astarlı Plaka.

Plaka yüzeyine mika katkılı seramik astarı sürülmüştür. Bu işlemin ardından astar kuruduktan sonra plaka yüzeyine yapılacak olan bezemenin taslağını çizilmiştir. Kilden alınan küçük bir parçayla bezeme boyutuna göre sucuklar oluşturulmuş ve plaka üzerine yapıştırılan sucukların pişme esnasında yüzeyden ayrılmaması için sirke ve kil tozundan hazırlanan balçık plaka yüzeyine uygulanmıştır. Plaka yüzeyine yapıştırılan sucuğun zemin ile birleşmesini sağlamak için el ve fırça yardımı ile düzeltmeler yapılmıştır.

Kura-Aras Kültürünün en erken evrelerinden itibaren, yaygın olarak uygulandığı gözlemlenen Kabartma Bezeme tekniği, genellikle kap yüzeylerine belirli bezeme şablonlarının uygulanmasında kullanılmıştır. Kilin kap yüzeyine applike edilmesi şeklinde tanımlayabileceğimiz bu bezeme tekniğinde kil bazen ot, saman gibi organik bir ara malzeme kullanılarak kap yüzeyine yapıştırılıyorken bazen de herhangi bir ara malzeme kullanılmadan direkt olarak kap yüzeyine yapıştırılmaktadır. Gerçekleştirilen deneysel nitelikli çalışmalarda Kabartma Bezeme Tekniği, “Ham (1), Açkılı (2), Astarlı (3), Açkılı-Astarlı (4) ve Mika Astarlı (5)” olarak toplamda beş plaka üzerine

uygulanmıştır. Kalın kabartma şeklinde tanımlayabileceğimiz bu bezeme tekniğinde, hazırlanan kilin direkt olarak kap yüzeyine yapıştırılmış olduğu düşünülmektedir. Kilden oluşturulan sucuklar kap yüzeyine herhangi bir ara malzeme olmadan aplatılmış ve yüzey ile iyice birleşmesi için düzeltmeler yapılmıştır. Uygulamalar neticesinde elde edilen sonuç beklentilerimizi karşılamış ve görsel olarak başarılı bir sonuç elde edilmiştir. Muhtemelen bu yöntemin Kura-Araslı seramik ustaları tarafından da benzer şekilde uygulanmış olabileceği düşünülmektedir.

Kabartma-Rölyef bezeme tekniği üzerine gerçekleştirilen ikinci çalışma ise rölyef tekniği üzerine gerçekleştirilmiştir. Plakalar üzerinde “ip uygulama, saman/ot uygulama ve sıkma yöntemi” gibi farklı uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

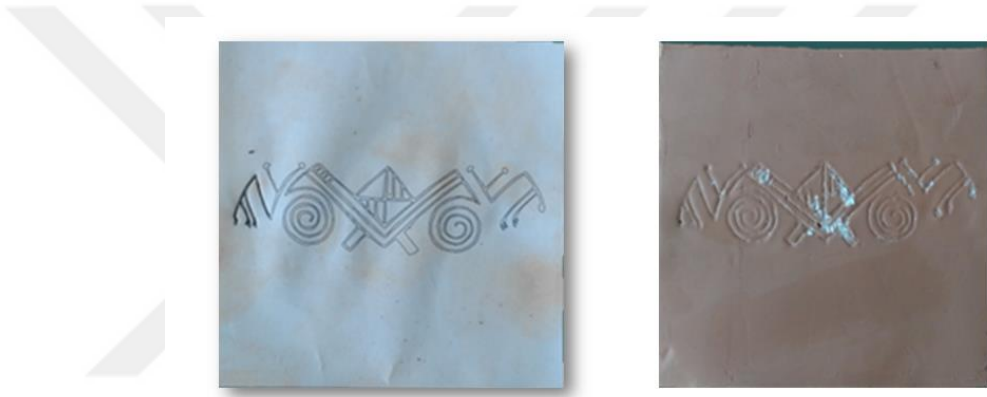

Foto 45. Rölyef Bezeme, İp ile uygulama.

Foto 46. Rölyef Bezeme, İp ile uygulama.

Foto 47. Rölyef Bezeme, İp ile uygulama.

İlk deneme, kalın bir ip kullanılarak yapılmıştır. İp daha önceden hazırlanmış olan balçığa batırılarak plaka üzerine yapıştırılmıştır. Hemen belirtmem gerekir ki, bu yöntem yapılan denemeler arasında en fazla zaman alan yöntemdir.

Foto 48. Rölyef Bezeme, Ot ile uygulama.

İkinci denemede ara malzeme olarak ot kullanılmıştır. Daha önceden hazırlanmış olan balçığa batırılan ot, plaka üzerine yapıştırılmıştır. Aslında başlangıçta bu denemenin saman kullanarak yapılması planlanmıştır. Fakat elde edilen sonuç böyle bir ayrıma girilmemesi gerektiğini göstermiştir.

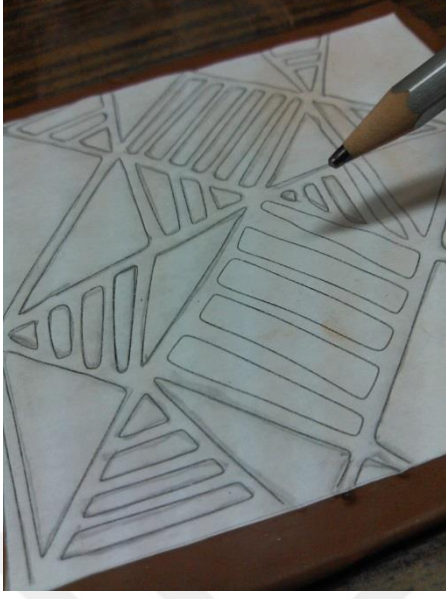

Foto 49. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi.

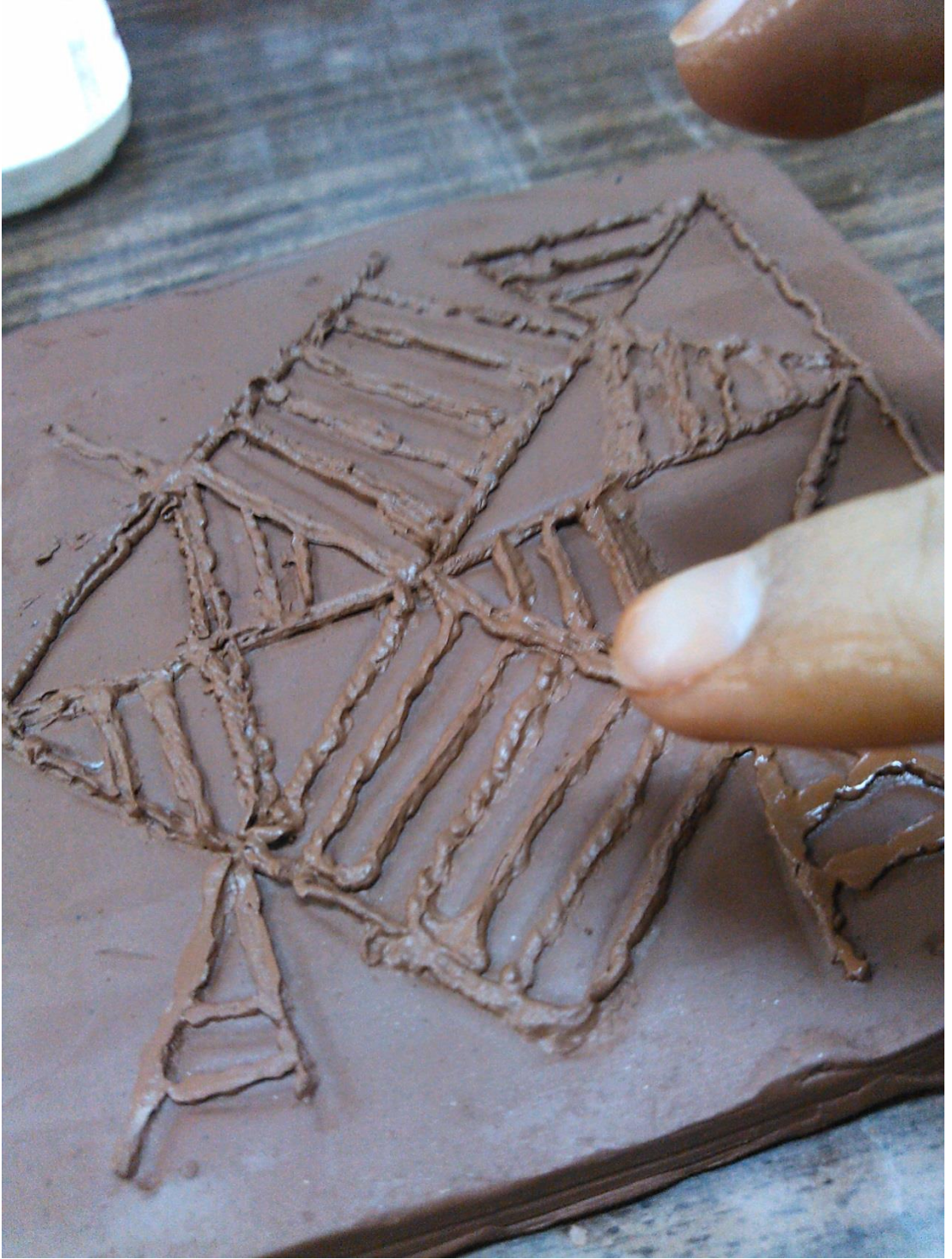

Foto 50. Röllyef Bezeme, Sıkma Yöntemi (detay).

Foto 51. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi (detay).

Foto 52. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi.

Foto 53. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi.

Foto 54. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi.

Foto 55. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi.

Foto 56. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi.

Foto 57. Rölyef Bezeme, Sıkma Yöntemi.

Üçüncü deneme ise sıkma yöntemidir. Bu uygulama, gerçekleştirilen yöntemler arasındaki en kolay uygulamadır. Günümüzde modern seramik ustaları tarafından hala kullanılan bir yöntemdir. Daha önceden hazırlanmış olan balçık biraz daha akışkan bir hale getirilerek ucu kesilmiş olan poşetin içerisine koyulmuştur. Bezeme, sıkma yöntemi ile yaklaşık 10 dakika içerisinde taslak üzerine uygulanmıştır. Kil nemini biraz çektikten sonra hafif su ile kaba duran kısımlar düzeltilmiştir. Böylelikle hem zaman açısından hem de görsel olarak da oldukça iyi bir sonuç elde edilmiştir.

Tez kapsamında gerçekleştirilen deneysel uygulamalar içerisinde üzerine odaklanılan bezeme tekniği “Rölyef Bezeme” olmuştur. Çok ince bir işçilik gerektiren bezeme şablonları, genelde çok karmaşık ya da birbirini tekrar eden taslaklardan oluşmaktadır. “Karaz, Pulur ve Güzelova” höyüklerinden ele geçen seramik parçaları

incelendiği zaman seramikler üzerindeki rölyef bezemenin hem arada organik bir malzeme kullanılarak hem de kilin hiçbir ara malzeme kullanılmadan dolaylı yollarla direkt kabın yüzeyine uygulandığını düşündüğümüz örnekler gözlemlenmiştir.

Kültürün geç evrelerinde yaygın olarak kullanılan Rölyef Bezeme Tekniğini, Kabartma Bezeme Tekniğinden ayrı olarak değerlendirilmesinin sebebi, tekniğin farklı yöntemlerle uygulandığını düşünüyor olmamızdan kaynaklanmaktadır. Rölyef tekniği üzerine gerçekleştirilen “İp, Ot ve Sıkma Uygulamaları” arasında sıkma yönteminin bu teknik için daha pratik bir uygulama olduğunun kanaatine varılmıştır. Ayrıca ot uygulaması da bu bezeme tekniği için kullanılabilmiş yöntemler arasında olduğu düşünülmektedir. Çünkü tez malzemem arasında bulunan Karaz Höyüğü’nden ele geçen 141 envanter numaralı örnekte, ot uygulamasında elde edilen sonuca benzer bir görünüm söz konusudur. Bu durumda Kura-Aras Kültürü’nün geneli için olmasa da Karaz, Pulur ve Güzelova Höyüklerinden ele geçen bezemeli seramiklerde Rölyef Tekniğinin hem kilin direkt olarak kap yüzeyine yapıştırılması ile hem de arada ot-saman gibi organik bir malzeme kullanılarak kilin kap yüzeyine yapıştırılması sonucunda gerçekleştirilmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Şunu belirtmek gerekmektedir ki denenilen yöntemler arasında ip ile uygulamadan elde edilen sonuç görsel anlamda ot uygulamasından farklı bir sonuç ortaya koymaktadır. Bu yüzden rölyef tekniğinde kullanılan ara malzemenin gerçekleştirilen deneysel uygulamalar neticesinde ip uygulama olabilmesi ihtimalinin şu an için mümkün olmadığını söyleyebiliriz.

3.1.1.2. Baskı-Oluk Bezeme Uygulamalar ve Değerlendirme

Bezeme tekniği “*Ham (1), Açıklı (2), Astarlı (3), Açıklı-Astarlı (4) ve mika astarlı (5)*” olmak üzere toplamda 5 plaka üzerine uygulanmıştır. Bezeme motifi Ucu oluk şeklinde bir alet kullanılarak plaka üzerine uygulanmıştır. Baskı tekniği ise ucu silindirik bir alet yardımı ile yapılmıştır. Bu teknikte önemli olan ölçüt özellikle baskı uygulama için seramik hamurunun belirli bir nem derecesine sahip olmasıdır.

Foto 58. Baskı-Oluk Tekniği, Ham Plaka.

Plaka üzerine ucu oluk şeklinde olan bir alet yardımıyla daha önceden belirlemiş olduğumuz bezeme taslağı uygulanmıştır. Baskı tekniği ise ucu oval bir çubuk yardımıyla yapılmıştır.

Foto 59. Baskı-Oluk Tekniği, Perdahlı Plaka.

Plakanın üzeri yüzeyi düzgün bir taş ile perdah işlemi yapılmış ve ardından ucu oluk şeklinde olan bir alet yardımıyla daha önceden belirlemiş olduğumuz bezeme taslağı uygulanmıştır. Baskı tekniği ise ucu oval bir çubuk yardımıyla yapılmıştır.

Foto 60. Baskı-Oluk Tekniği, Astarlı Plaka.

Plaka üzerine ucu oluk şeklinde bir alet yardımıyla daha önceden belirlemiş olduğumuz bezeme taslağı uygulanmış ve ucu oval bir çubuk ile baskı bezemeler yapılmıştır. Ardından plakanın yüzeyine daha önceden hazırlanan seramik astarı sürülmüştür.

Foto 61. Baskı-Oluk Tekniği, Perdahlı ve Astarlı Plaka.

Plakanın üzeri yüzeyi düzgün bir taş ile perdah işlemi uygulanmış ve ardından plakanın yüzeyine daha önceden hazırlanmış olan seramik astarı sürülmüştür. Ucu oluk şeklinde olan bir alet yardımıyla belirlediğimiz bezeme taslağı plaka üzerine uygulanmış ve baskı tekniği ise ucu oval bir çubuk yardımıyla yapılmıştır.

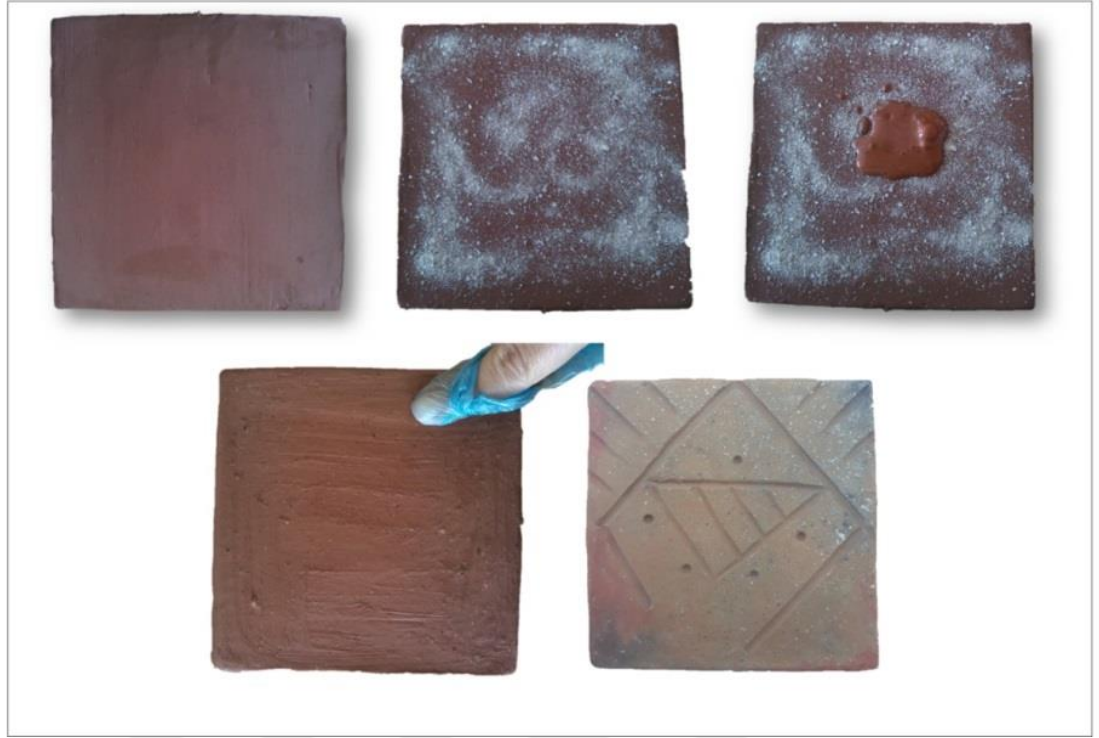

Foto 62. Baskı-Oluk Tekniği, Mika Astarlı Plaka.

Plaka üzerine bir miktar mika ve daha önceden hazırlamış olduğumuz astar sürölmüştür. Mika katkılı astar plaka yüzüne iyice yedirilmiştir. Ardından plaka üzerine ucu oluk şeklinde bir alet yardımıyla daha belirlemiş olduğumuz bezeme taslağı uygulanmış ve ucu oval bir çubuk ile baskı bezemeler yapılmıştır.

Tıpkı Kabartma bezeme tekniğinde olduğu gibi kültürün erken evrelerinden itibaren karşımıza çıkan Baskı-Oluk Bezeme tekniğı üzerine gerçekleştirilen deneysel çalışmalarda uygulanan yöntem, muhtemelen Kura-Araslı seramik ustaları tarafından da benzer şekilde uygulanıyor olmalıdır. Yapılan çalışmalar sonucunda özellikle baskı motifi için kilin belirli bir nem miktarına sahip olması gerektiğı anlaşılmaktadır. Bu yüzden motiflerin kaplar üzerine çok fazla zaman geçmeden uygulanmış olması gerektiğı düşünülmektedir.

Plakalar üzerinde, Kura-Aras seramikleri üzerinde yaygın olarak gözlemlenen yuvarlak çukur baskı motifi uygulanmıştır. Kilin nem derecesi yüzeye uygulanan baskının yoğunluğuna göre sonuçlar ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.

Gerçekleştirdiğimiz çalışmalarda baskı tekniği için en uygun sürenin plakaların bir gün bekletilmesinin ardından olduğuna karar verilmiştir. Fakat bu durum Kura-Aras seramikleri üzerinde gözlemlenen “parmak baskı” motifi için daha nemli bir kilin varlığını gerektirdiğinden bu sürecin daha kısa bir zamanı kapsadığı düşünülmektedir. Deneysel çalışmalarda baskı motifinin plaka üzerine uygularken kullanılmış olan aletin sert bir yapıda olması ve kilin belli bir nem miktarına sahip olması, uygulama sonucunda başarılı bir sonuç elde etmemizi sağlamıştır.

3.1.1.3. Kazıma Bezeme Uygulamalar ve Değerlendirme

Kazıma Bezeme tekniği “*Ham (1), Açıklı (2), Astarlı (3), Açıklı-Astarlı (4) ve mika astarlı (5)*” olarak toplamda 5 plaka üzerine uygulanmıştır. Gerçekleştirilen deneysel çalışmalarda bezeme ucu sivri bir alet yardımıyla plakalar üzerine uygulanmıştır.

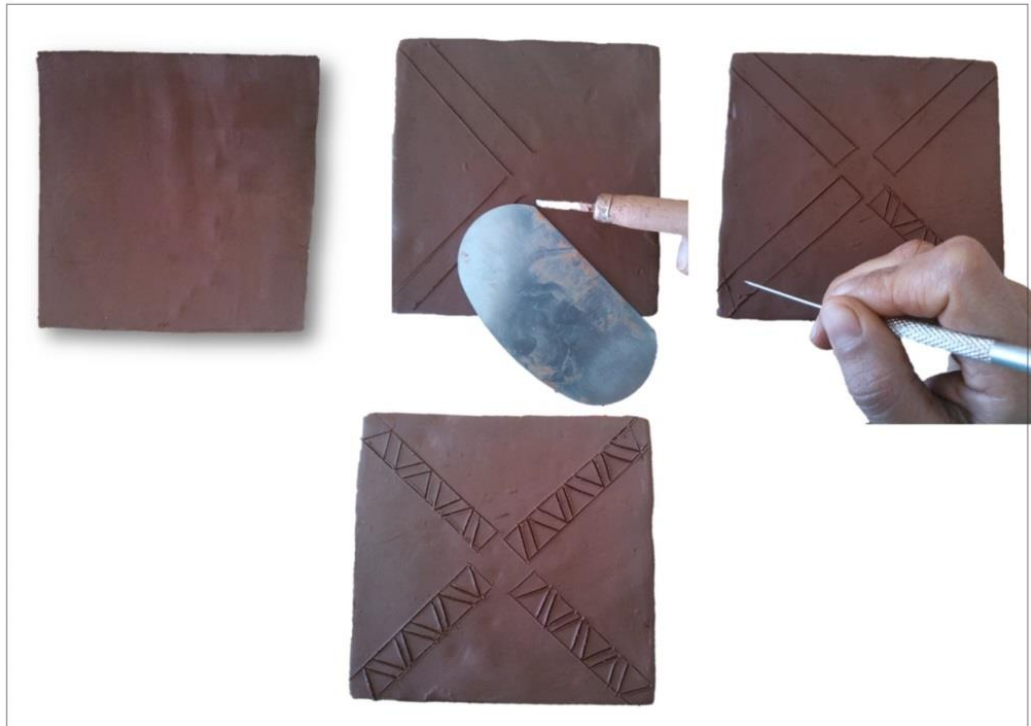

Foto 63. Kazıma Bezeme, Ham Plaka.

Plaka üzerine daha önceden belirlenmiş olan bezeme şablonu ucu sivri bir alet yardımıyla uygulanmıştır. Kil normal sertlikte olduğu için kazıma çizgilerin etrafında herhangi bir dışa taşma gözlemlenmemiştir.

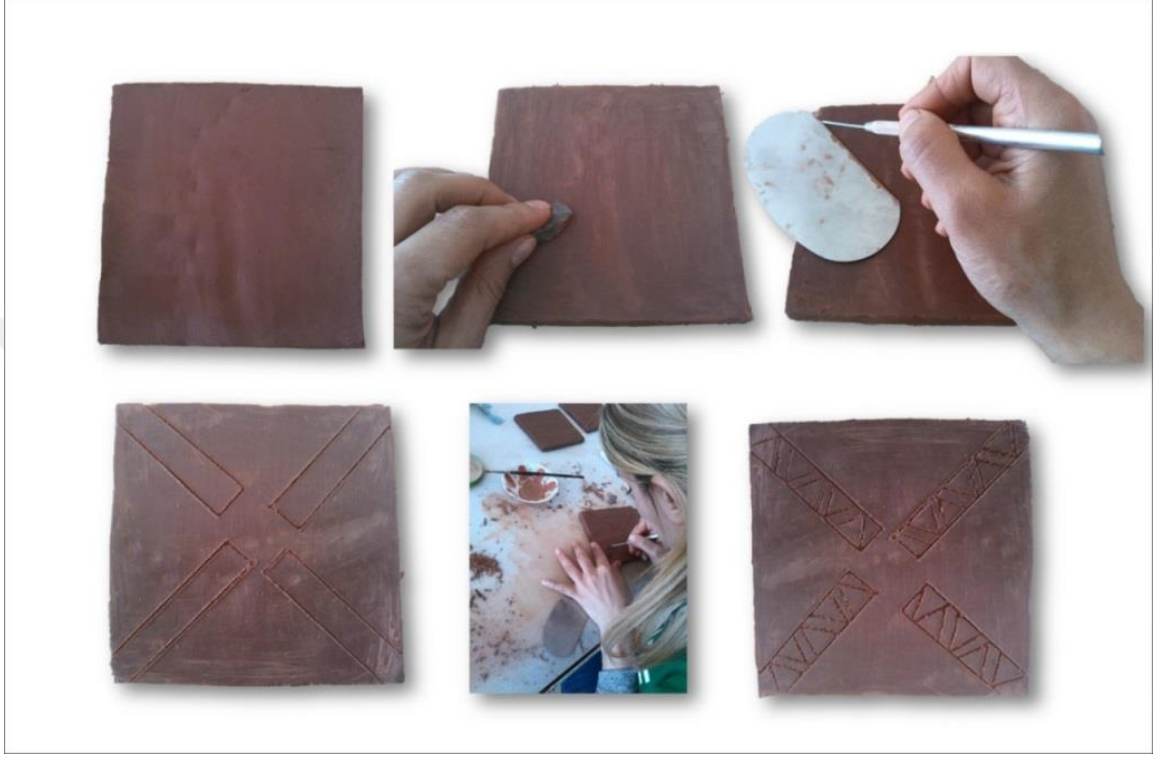

Foto 64. Kazıma Bezeme, Perdahlı Plaka.

Plakanın üzeri yüzeyi düzgün bir taş yardımıyla perdahlandıktan sonra daha önceden belirlenmiş olan bezeme şablonu ucu sivri bir alet yardımıyla kap yüzeyine uygulanmıştır.

Foto 65. Kazıma Bezeme Uygulama, Astarlı Plaka.

Hazırlanan plaka üzerine seramik astarı sürülmüştür. Plaka yüzeyine sürülen astar kuruduktan sonra daha önceden belirlenmiş olan bezeme şablonu ucu sivri bir alet yardımıyla plaka yüzeyine uygulanmıştır. Kil plakanın sahip olduğu nem miktarı fazla olduğu için bezeme motifi uygulanırken kazıma çizgilerin etrafında dışa taşmalar meydana gelmiştir.

Foto 66. Kazıma Bezeme, Perdahlı-Astarlı Plaka.

Kil plakanın üzeri yüzeyi düzgün bir taş yardımıyla perdahlandıktan sonra plaka yüzeyine daha önceden hazırlanmış olan seramik astarı sürülmüştür. Plaka yüzeyine sürülen astar kurduktan sonra belirlenen bezeme şablonu ucu sivri bir alet yardımıyla plaka yüzeyine uygulanmıştır.

Foto 67. Kazıma Bezeme, Mika Astarlı Plaka.

Plaka üzerine mika katkılı sürülen astar kuruduktan sonra astar plaka yüzüne iyice yedirilmiştir. Daha sonra önceden belirlenmiş olan bezeme şablonu bir obsidyen yardımıyla plaka üzerine uygulanmıştır. Kil plakanın nem miktarı fazla olduğu için kazıma çizgilerin etrafında dışa taşmalar gözlemlenmiştir.

Kura-Aras Kültürünün geç evrelerinde karşımıza çıkan kazıma bezeme tekniği kültürün yayılım gösterdiği coğrafyanın tamamında yaygın olarak kullanılan bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Deneysel nitelikli çalışmalar sırasında daha önceden belirlenmiş olan bezeme taslağının plaka üzerine uygulanmasında kullanılan yöntem muhtemelen Kura-Araslı seramik ustaları tarafından da aynı şekilde uygulanıyor olmalıdır. Tıpkı baskı/oluk bezeme tekniğinde olduğu gibi kazıma bezeme tekniğinde de kilin nem yoğunluğu bezemelerin kap yüzeyine uygulanması aşamasında oldukça önemli bir ölçüttür. Gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde bezemenin kap yüzeyine uygulanmasındaki zamanın plakaların bir gün bekletilmesinin ardından olduğuna karar verilmiştir. Öncesinde yapılan her hangi bir uygulamada kilin kenarlara doğru taşkın yaptığı gözlemlenmiştir.

3.1.1.4. Plakaların Pişirim Aşaması

Bezeme tekniklerinin uygulanması işlemi bittikten sonra tamamlanan plakaların pişirim aşamasına geçilmiştir. Plakaların açık havada, düz bir yüzeyde ve zemine açılan bir çukur içerisinde olmak üzere iki alanda pişirimi gerçekleştirilmiştir. Yapılan uygulamalar, özellikle Rölyef Bezeme tekniği için son derece başarılı sonuçlar elde etmemizi sağlamıştır.

İlk pişirim toprak yüzeyine açılan 40x40 cm ölçülerinde bir çukur içerisinde gerçekleştirilmiştir. Yüzeye açılan çukur içerisinde toprağın nemini azaltmak için 30 dakika ateş yakılmıştır. Odunlar köz haline geldikten sonra çukurun içerisine plakalar yerleştirilmiş ve plakaların üzeri odun ve saman ile kapatılarak yeniden ateş yakılmıştır. Yakılan ateş sürekli olarak odun, saman ve çalı ile desteklenmesine rağmen ateşin devamlılığı sağlanamadığı için ilk pişirim tam olarak 1 saat sürmüştür. İlk pişirimin ardından yeniden odun ve saman ile desteklenen ateşin sirkülasyonu sağlanmış ve 2 saat süren pişirimin ardından plakaların pişirim işlemi tamamlanmıştır.

İkinci pişirim ise Kura-Aras seramiğinin Anadolu'daki en önemli merkezlerinden biri olan Karaz Höyüğü'nün içerisinde bulunduğu Kahramanlar Köyü'nde gerçekleştirilmiştir. Prof. Dr. Yasemin Yarol tarafından gerçekleştirilen organizasyonda açık havada yüzey pişirimi yapılmıştır. Tahmini olarak 940 dereceye çıktığı düşünülen pişirimde plakaların tamamı ısıya dayanamayıp parçalanmıştır. Pişirimin sonunda sadece birkaç parça kırık plaka ele geçmiştir. Yarol, plakaların tamamının parçalanmasının sebebinin kontrollü bir pişirimin sağlanamamasından kaynaklandığını ifade etmiştir.

3.1.1.4.1. Çukur İçerisinde Pişirim

Foto 68. Kabartma-Rölyef Bezeme, Kazıma Bezeme ve Baskı-Oluk Bezeme Tekniklerinin uygulandığı pişirimi gerçekleştirilen “Ham (1), Açkılı (2), Astarlı (3), Açkılı-Astarlı (4) ve mika astarlı (5)” plakalar.

Foto 69. Çukur içerisinde pişirilen plakalar.

Foto 70. Çukur içerisinde pişirim ve aşamaları (İlk Deneme).

Foto 71. Çukur içerisinde pişirim ve aşamaları (İlk Deneme).

Foto 72. Çukur içerisinde pişirim ve aşamaları (İlk Deneme).

Foto 73. Çukur içerisinde pişirim ve aşamaları (İlk Deneme).

Foto 74. Çukur içerisinde pişirim ve aşamaları (İlk Deneme).

Foto 75. Çukur içerisinde pişirim ve aşamaları (İlk Deneme).

Foto 76. Çukur içerisinde pişirim ve aşamaları (İkinci Deneme).

Foto 77. Çukur içerisinde pişirim ve aşamaları (İkinci Deneme).

Not: Yapılan ilk pişirim sırasında ateşi kontrol altına alamadığımız için aynı gün içerisinde ikinci bir pişirim gerçekleştirilmiştir. Bu pişirim tam olarak 2 saat sürmüştür.

Foto 78. Çukur içerisinde pişirim; elde edilen sonuç.

3.1.1.4.2. Yüzey Üzerinde Pişirim

Foto 79. Yüzey üzerinde pişirimi gerçekleştirilen plakalar.

Foto 80. Yüzey üzerinde pişirimi gerçekleştirilen plakaların pişirim sonrası durumu.

3.1.2. Bezemeli Tepsi Yapımı

Tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen deneysel nitelikli uygulamaların ikinci aşamasında ise, ilk aşamada gerçekleştirilen deneysel çalışmaların ortaya koyduğu sonuçlar doğrultusunda tam olarak nasıl yapıldığı bilinmeyen Rölyef Bezeme Tekniğinin tam kap üzerine uygulanmasını kapsamaktadır.

Güzelova Höyüğü'nden ele geçen bir tepsi formu üzerinde yer alan rölyef bezeme tekniği, sıkma yöntemi kullanılarak kap yüzeyine uygulanmıştır. Kilin hazırlanma aşaması tamamlandıktan sonra şekillendirilmiş ve tepsi formu kazandırılmıştır. Kap yüzeyine astar sürülerek çamurun nemini çekmesi için bir gün dinlenmeye bırakılmıştır. Ertesi gün kap yüzeyinin parlatılması aşamasına geçilmiştir. Perdah işleminde “taş ve metal kaşık³⁵⁰” kullanılmıştır. Perdah işlemi tamamlandıktan sonra kap yüzeyine uygulanacak olan bezeme şablonu çizilmiş ve daha sonra kilin balçık haline getirilmiş ve bir hazne içine koyularak sıkma yöntemi ile bezemeler oluşturulmuştur. Oluşturulan Bezeme taslağı biraz kuruduktan sonra hafif su ile bezeme

³⁵⁰ Perdah işlemi için metalin kullanılmış olabileceğine dair herhangi bir arkeolojik veri yoktur. Çalışmalar esnasında nasıl bir sonuç vereceğini görebilmek adına metal kaşık kullanılmıştır.

yüzeyinin düzeltme işlemi gerçekleştirilmiştir. Kap yüzeyine uygulanan bezeme de kuruduktan sonra tekrardan perdah işlemi gerçekleştirilmiştir. Böylelikle istenilen sonuç başarıyla elde edilmiştir.

Foto 81. Kilin şekillendirilerek tepsi formuna getirilme aşaması.

Foto 82. Kap yüzeyine seramik astarının uygulanma aşaması.

Foto 83. Kap yüzeyinin “taş ve metal kaşık” kullanılarak perdahlama aşaması.

Foto 84. Kap yüzeyine bezeme şablonunun “sıkma yöntemi” kullanılarak uygulanması.

Foto 85. Kap yüzeyine bezeme şablonunun “sıkma yöntemi” kullanılarak uygulanması.

Foto 86. Kap yüzeyine bezeme şablonunun “sıkma yöntemi” kullanılarak uygulanması.

Foto 87. Kap yüzeyine sıkma tekniği kullanılarak uygulanan motifin düzeltilme aşaması.

Foto 88. Kap yüzeyine bezeme şablonunun “sıkma yöntemi” kullanılarak uygulanması ve elde edilen sonuç.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yüksek Lisans Tez çalışmamın son bölümünü oluşturan “Genel Değerlendirme ve Sonuç” başlığı altında coğrafi, kronolojik ve sosyo-kültürel açıdan ele alınan Kura-Aras Kültürü’nün gelişim süreci analiz edilmiş ve ayrıca bu bölümde temel bölge olarak adlandırdığımız Erzurum-Kars Bölümünde yer alan Karaz, Pulur ve Güzelova kazılarından ele geçen bezemeli seramiklerin yapım teknikleri, gerçekleştirilen deneysel nitelikli çalışmalar doğrultusunda yeniden değerlendirilmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere iki ana bölümden oluşan sonuç kısmına ilk olarak Kura-Aras Kültürünün genel özellikleriyle başlanması uygun görülmüştür. MÖ IV. bin yılın sonlarından II. bin yılın başlarına kadar Kafkaslar, Kuzeybatı İran ve Doğu Anadolu Bölgesinde, Kura ve Aras Nehirlerinin sınırladığı coğrafyada varlık gösteren Kura-Aras kültürü Yakındoğu’nun en önemli kültürlerinden biri olmuştur. Yaklaşık yüz elli yıldır varlığı bilinen bu kültür, terminolojisinden köken topraklarına kadar hala cevaplanmayı bekleyen birçok sorunu bünyesinde barındırmaktadır. Bu sorunlardan ilki hiç şüphesiz ki kültürün isim sorunudur. Terminolojik tanımlamaların lokalizasyon odaklı olması, araştırmacılar arasında fikir ayrılıkları yaşanmasına sebep olmuştur. Bu tanımlamalardan B.A.Kuftin tarafından önerilen Kura-Aras teriminin tarafımızca kültürün yayılım gösterdiği bütün alanı kapsamaması açısından daha uygun bir terminoloji olduğu düşünülmektedir.

Kalkolitik dönem sonundan itibaren bölge genelinde radikal değişimlerin yaşandığı bir sürece girilir. Nüfus artışı ve bununla birlikte yerleşimlerin sayılarında gözlemlenen yoğunluk araştırmacılar tarafından bu süreçteki göçlerle açıklanmaktadır. Kültürün yayılımı hakkında çeşitli görüşler bulunmakla birlikte, bu hareketin sadece bir olgu üzerine yoğunlaştırılması çok doğru bir düşünce olmayabilir. Şöyle ki, Kura-Aras halklarının yayılımı konusunda ileri sürülen “göç kavramını” muhtemelen birden fazla neden tetiklemiş olmalıdır. Ayrıca geniş çaplı göç faaliyetlerinin dışında, yarı göçebe ve yaylacı gruplar olduğu düşünülen Kura-Aras halklarının, ovalardan yaylalara doğru gerçekleştirdiği bir mobil durum yani hareket söz konusudur. Yüksek yaylalarda ele geçen Kura-Aras seramikleri de bu hareketin en önemli kanıtı olmalıdır.

Kura-Aras Kültürü’nün göç problemi köken tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Kültür hakkında yakın geçmişe kadar yapılan kazı çalışmalarının çoğunluğu

Transkafkasya ülkelerinde gerçekleştirilmiştir. Geçmişte ve günümüzde Doğu Anadolu Bölgesindeki popüler araştırma konusunun Urartu Uygarlığı olması, Kura-Aras Kültürü hakkındaki araştırmaların ikinci plana atılmasına sebep olmuştur. Bölgede gerçekleştirilen çalışmaların baraj yapımı kapsamında gerçekleştirilen kısa süreli projeler olması da Doğu Anadolu topraklarının, Kura-Aras Kültürü açısından arkeolojik potansiyelinin tam olarak anlaşılmamasına neden olmuş ve bu yüzden kültürün köken toprakları daha çok Transkafkasya ülkelerinde önerilmiştir. Bu durum Kuzey Batı İran'da ise karbon analizlerin eksikliğinden ötürü sürekli göz ardı edilmiştir. Kültürün köken topraklarının Transkafkasya sınırları içerisinde olabileceği öngörüsünü Ovçular Tepe örneği de şimdilik destekler niteliktedir. Nahçıvan sınırları içerisinde yer alan Ovçular Tepe höyüğü yalnızca kültürün köken topraklarını değil aynı zamanda kronolojik sürecine de yeni bir boyut kazandırmış ve kültürün başlangıcını MÖ 5. Bin başlarına taşımıştır.

Yarı göçebe yaylacı topluluklar olarak tanımlanan Kura-Aras halkları yalın bir mimari ile karşımıza çıkmaktadır. Taş temel üzerinde çamur-dal örgü tekniğinde inşa edilmiş duvarlara sahip olan evler yuvarlak ya da kare-dikdörtgen plana sahiptir. Evlerin zeminleri çoğu zaman sıkıştırılmış topraktan yapılmıştır. Üç evrelili bir gelişim izleyen mimari yapının ilk evresini Kura-Aras halklarının göçebeliliği ile bağdaştırılan yuvarlak planlı evler oluşturmaktadır. İkinci evre ise geçiş sürecini oluşturan dikdörtgen ve yuvarlak mimarinin birlikte kullanıldığı planlardır. Son evrede ise kare ya da dikdörtgen plana sahip olan evler mevcuttur. Kura-Aras mimarisindeki en önemli özellik ev içi düzenlemelerinde karşımıza çıkmaktadır. Tutucu bir yapının gözlemlendiği ev içi düzenlemelerin olmazsa olmazı evin merkezinde yer alan sabit ocaklardır. Kültürün yayılım gösterdiği bütün coğrafyada benzer forma sahip olan ocakları görebilmemiz mümkündür. Bunun dışında birçok kullanım amacı olan sekiler de ev içi düzenlemelerin olmazsa olmazıdır.

Kura-Aras Kültürel sürecinde karşılaşılan bir diğer problem ise dini uygulamalardır. Günümüze kadar gerçekleştirilen kazı çalışmalarında herhangi bir dini nitelikli yapının bulunamaması bu durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Bu konuda araştırmacılar arasındaki ortak kanı bu faaliyetlerin ev içerisinde gerçekleştirildiği şeklindedir. Evlerin içerisinden ele geçen çok sayıdaki taşınabilir ocak, andiron ve figürünler bu ritüellerin kanıtı olarak gösterilmiştir. Birçok

uygulamada olduğu gibi dinsel ritüellerin de evlerin içerisinde gerçekleştiriliyor olması yarı göçebe kimliğe sahip olan halk grupları için çok uzak bir uygulama olmamalıdır. Çeşitli faaliyetlerin ortak uygulama alanı olan “evler” Kura-Aras halklarında önemli bir role sahip olmalıydı.

Dini uygulamaların ikinci evresini ise mezar tipleri oluşturmaktadır. Kura-Aras Kültürü mezar geleneğinde en fazla karşımıza çıkan mezar tipi; basit toprak mezarlar ve kurgan mezarların öncüsü olabilecek mezarlardır. Bu mezar tiplerinin dışında ayrıca uygulanmış olduğu rapor edilen 4 mimari planın da varlığı bilinmektedir. Mezarlarda tekli ve çoklu gömü olmak üzere iki şekilde defin işlemi uygulanmıştır. Çoklu gömülerdeki en önemli nokta kadın ve erkeklerin birlikte gömülüyor olmalarıdır. Mezar mimarisi sadece dinsel boyutta düşünülmemelidir. Aslında insanların gömdükleri yerler bir noktada o arazinin bir sahibi olduğunu da gösteriyor olmalıydı.

Kura-Aras Kültürü için araştırmacılar arasında çok az noktada görüş birliği vardır. Bu konulardan biri kültürün seramiğidir. El yapımı ve son derece kaliteli parlak bir açağıya sahip olan bu mal grubu bölgesel olarak nitelendirilebilecek unsurlara sahiptir. Şöyle ki, seramikler üzerinde yapılan petrografik analizler seramik hamurunda kullanılan kilin yerel kil kaynaklarından elde edildiğini kanıtlamaktadır. Bunun dışında seramik hamurunda kullanılan katkı maddelerinin de bölgelere göre çeşitlilik gösterdiği gözlemlenmiştir. Kaplar üzerine uygulanan bezeme teknikleri için bölgesel farklılıklardan ziyade bir gelişim evresi geçirdiğini söyleyebilmemiz mümkündür. Bezeme şablonları başlangıçta daha gevşek ve sade bir görünüme sahipken kültürün daha geç evrelerinde bu durumun daha özenli bir hal aldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca Kabartma bezeme ve baskı-oluk bezeme erken süreçlerde karşımıza çıkıyorken rölyef ve kazıma bezeme teknikleri kültürün daha geç evrelerinde yaygın olarak kullanılan bezeme teknikleri olduğu anlaşılmaktadır.

Günümüze kadar yapılan kazı çalışmalarında her hangi bir işlik ya da atölyenin tespitinin yapılamaması seramik üretimi konusunda araştırmacıları organize bir iş gücünün varlığı düşüncesinden uzaklaştırmıştır. Ayrıca seramik kaplar üzerine uygulanan bezemeler bu alan için bir iş kolunun varlığını zorunlu kılmaktadır. Çünkü çok geniş bir coğrafyada “*renk, kalite ve bezeme*” açısından var olan standart seramik geleneği bu alanın düşünülenden daha gelişkin bir iş kolu olduğunu ortaya koymaktadır.

Kura-Aras seramiğindeki en önemli ölçütlerden biri de son derece kaliteli olan ağısıdır. Bu konu üzerine yapılan çalışmalarda araştırmacıların ortak fikri taş, ahşap, kemik ya da deri gibi organik bir malzeme kullanılarak bu işlemin gerçekleştirildiği şeklindedir.

Kura-Aras seramikleri üzerinde gözlemlenen dekoratif uygulamalar, hem kaplara estetik bir değer kazandırmak hem de yüzey ve form arasındaki bütünlüğü güçlendirmek amacıyla uygulanmış olmalıdır. Kura-Aras seramik geleneğinde “Kabartma-Rölyef Bezeme, Baskı-Oluk Bezeme ve Kazıma Bezeme” olarak üç yapım tekniği karşımıza çıkmaktadır. Bu tekniklerin nasıl uygulanmış olabileceğine dair gerçekleştirilen deneysel nitelikli çalışmalar sonucunda önemli veriler elde edilmiştir.

Karaz, Pulur ve Güzelova Höyüklerinden toplamda 75 adet bezemeli Kura-Aras seramiği tez kapsamında değerlendirilmiştir. Bu seramiklerin 35 tanesi Kabartma-Rölyef Bezeme, 26 tanesi Baskı-Oluk Bezeme, 11 tanesi Kazıma Bezeme ve 3 seramik üzerinde de iki farklı tekniğin uygulanmış olduğu gözlemlenmiştir. Deneysel çalışmalardaki temel amacımız tam olarak nasıl uygulandığı bilinmeyen ince kabartma/rölyef bezeme tekniği üzerine “ot, ip ve sıkma yöntemleri” gibi alternatif denemeler gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemlerden sıkma tekniği zaman ve görsel anlamda en başarılı sonucun elde edilmesini sağlamıştır.

Resim 11. Sıkma uygulama, Kura-Aras seramiği üzerinde yer alan “rölyef bezeme” tekniğinin nasıl uygulanmış olabileceğine dair temsili bir çalışma (Çizim: Hilal Öztürk).

Muhtemelen daha kıvamlı bir çamur hazırlanarak hazne görevi gören hayvan bağırsağı(?) ya da kumaş içerisine doldurulan çamurun uç kısmına kemik, kamış ya da metalden bir aparat yapılarak sıkma yöntemi ile pasta süsler gibi uygulanmış olabileceği düşünülmektedir. Bu yöntemin ince kabartma/rölyef tekniği için en pratik uygulama olabileceği düşünülmektedir. Tekniğin günümüzde de modern seramik sanatçıları tarafından uygulanan bir yöntem olması, Kura-Aras seramikleri üzerinde yer alan ince kabartma tekniğinin sıkma vb. gibi yöntemlerle yapılmış olabileceği yönündeki öngörümüz için oldukça kuvvetli bir kanıt olabileceğini söyleyebiliriz.

Bu yöntem dışında ayrıca Karaz Höyük kazılarında ele geçen 141 envanter numaralı amorf parça üzerinde ince kabartma/rölyef tekniğinde uygulanmış olan bezemenin bazı kısımlarının gözenekli olduğu gözlemlenmiştir. Deneysel çalışmalar esnasında ara malzeme olarak kullanılan ot uygulamasında bu örnekteki görüntü ile benzer bir sonuç elde edilmiştir. Ara malzeme olarak kullanılan ot pişirim esnasında yanmış ve dış kısmına sıvanmış olan çamurun içerisinde gözenekler oluşmuştur. Tez kapsamında değerlendirilen malzemeler ve gerçekleştirilen deneysel nitelikli uygulamaların neticesinde Kura-Aras seramikleri üzerinde gözlemlenen ince kabartma/rölyef motifinin sıkma yöntemi ve organik bir ara malzeme (ot/saman) kullanılarak kaplar üzerine uygulanmış olabileceği düşünülmektedir. Denemiş olduğumuz yöntemlerin dışında ayrıca Rölyef tekniğinin pozitif kalıplar kullanılarak yapılmış olabileceği yönünde alternatif görüşler olsa da şimdilik herhangi bir kalıbın ele geçmemesi ve birbirini tekrar eden motiflerin ölçülerindeki farklılıklar bu düşüncenin olasılığını azaltmaktadır.

Hiç şüphesiz ki, ilerleyen süreçte bu bölgelerde gerçekleştirilen kazı çalışmalarının artması Kura-Aras kültürel sürecine dair önemli verilere ulaşılmasını sağlayacaktır. Tarafımızdan gerçekleştirilen deneysel nitelikli uygulamalar ile kültürün bezeme yapım teknikleri üzerine öneriler getirilmiş ve deneysel uygulamalar neticesinde beklentilerimizi fazlasıyla karşılayan sonuçlar elde edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Acarsoy, Ateş, *Seramik Teknolojisi*, (1. Baskı), Marmara Üniversitesi Yayın Evi, İstanbul, 2007.
- Arsebük, Güven, “Altınova’da (Elazığ), Koyu Yüzlü Açkılı ve Karaz Türü Çanak-Çömlek Arasındaki İlişkiler” *Türk Tarih Kongresi VIII*, (ss.81-92), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1979.
- Arınç, Kenan, *Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri*, (1. Baskı), Yayın Evi (-), Erzurum, 2011.
- Arınç, Kenan, *Doğal, İktisadi, Sosyal ve Siyasal Yönleriyle Türkiye’nin İç Bölgeleri*, (2. Baskı), Eser Ofset Matbaacılık, Erzurum 2013, 26.
- Atalay, İbrahim- Mortan, Kenan, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, (4. Baskı), İnkılap Kitap Evi, İstanbul 2011, 458.
- Biber, Hanifi- Çiftçi, Yunus, “Malazgirt ve Bulanık Ovalarında Erken Transkafkasya Dönemi Yerleşmeleri ve Çanak-Çömlekleri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, The Journal of Social Sciences Institute*, 35, 2017.
- Burney, C. A., "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze" [Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki Kalkolitik ve Erken Bronz Çağı], *Anatolian Studies*, 8, 2013, 157-209.
- Çilingiroğlu, Altan, “Van Dilkaya Höyüğü 1984 Kazıları”, *VI. Kazı Araştırma Toplantısı*, Ankara 1984, 159-160.
- Çilingiroğlu, Altan, Altan Çilingiroğlu, Zeynep Mercangöz, Gürcan Polat (Ed.), *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları, “Dilkaya”*, Arkadaş Matbaacılık Ltd. Şti., İzmir 2012, 88.
- Çizer, Sevim-Yarol, Yasemin, “Tarih Öncesi Çömlekçiliğin Halen Yaşadığı Bir Merkez: Gökeyüp”, *Seramik Federasyonu Dergisi*, 12. 2005, 104-109.
- Çizer, Sevim, *Terra Sigillata*, (1. Baskı), Tibyan Yayıncılık, İzmir, 2014, 15.
- Çuha, Mine, “Süslemenin Göğsünü Kabartan Teknik: Rölyef”, *İSMEK El Sanatları Dergisi*, 20, 2015, 41.

- Dyson, Robert H. Jr., E.S.Edward (Ed.), *The Archaeological Evidence of the Second Millenium B.C. on the Persian Platueu*, Cambridge University Press, Cambridge 1968, 686-715.
- Erinç, Sırrı, *Doğu Anadolu Coğrafyası*, (1. Baskı), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1953.
- Esin, Ufuk, Oktay Belli (Ed.), *Tülintepe Kurtarma Kazıları, Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, Bosphorus Kitap Evi, İstanbul 2000, 87-90.
- Frangipane, Marchella, “The Late Chalcolithic EB I Sequence at Aslantepe: Chronological and Cultural Remarks From a Frontier Site”, C. Marro et H. Hauptmann (Ed.), *Varia Anatolica; Chronologies des pays du Caucase et de l’Euphrate aux IVE-IIIe millénaires*, (ss. 443), De Boccard, Paris 2000.
- Greenberg, Raphael, “Ox-Carts And The Kura-Araxes Migrations”, Narimanishvili, G., Kvachadze, M., Puturidze, M., and Shanshashvili, N. (Ed.), *Problems of Early Metal Age Archaeology of Caucasus and Anatolia*, (ss.94), Project Leader, Georgia/Tbilisi, 2014.
- Harmankaya, Savaş, Tanındı, Oğuz ve Özbaşaran, Mihriban, “Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri, Kalkolitik 3”, TAY, III, 1998.
- Hayrapetyan, Armine, “Some Technical Aspects of The Pottery of The Early Bronz Age Site of Gegharot (Armenia)”, Karen S. Robinson and Antonia Sagona (Ed.), *Ancient Near Eastern Studies, Ceramics in Transitions Chalcolithic Through Iron Age in the Highlands of the Southern Caucasus and Anatolia*, (ss.73), Supplement 27, Peeters Leuven-Paris- Dudley, MA., 2008.
- Işıklı, Mehmet, *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü’nün Karaz, Pulur ve Güzelova Malzemesi Işığında Tekrar Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2005, 75-76.
- Işıklı, Mehmet, “Erzurum Pulur Höyüğü Çalışmaları: Kuzeydoğu Anadolu Keramiği Üzerine Gözlemler”, *Arkeoloji Dergisi*, 8 (2), 2006, 14.
- Işıklı, Mehmet- Baştürk, Mahmut Bilge, “A Statistical Evaluation of Early Bronz Age Pottery from The Erzurum Region”, Çiğdem Özkan Aygün (Ed.), SOMA

2007, *Proceedings of the XI Symposium on Mediterranean Archaeology, Istanbul Technical University 24-29 April 2007 BAR International Series 1900*, (ss.160), Oxford Publishing, England 2009.

Işıklı, Mehmet, *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü Çok Bileşenli Gelişkin bir Kültürün Analizi*, (1. Baskı), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2011.

Işıklı, Mehmet, “Erzurum Yöresine Özgü Özel Bir Buluntu Grubu: Bezemeli Tepsiler”, Oğuz Tekin, Mustafa H. Sayar, Erkan Konyar (Ed.), *Tarhan Armağanı M.Taner Tarhan'a Sunulan Makaleler*, (ss.) Ege Yayınları, İstanbul 2013.

Işıklı, Mehmet, “The Kura-Araxes Culture in Erzurum Region The Process of Its Development” [Erzurum Bölgesinde Kura-Aras Kültürünün Gelişim Süreci], *TUBA-AR (Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi- Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology)*, 18 (18), 2015, 53.

Işıklı, Mehmet, “Doğu Anadolu Yaylasındaki Kültürel ve Politik Dönüşümler; Kura-Aras Kültürel Sürecinden Urartu Dönemine Değın, Cultural And Political Conversions In Eastern Anatolia Highland (Kura-Aras Cultural Procession to Urartian Period”, Pınar Pınarcık, Bilcan Gökçe, Mehmet Salih Erkek, Sena Coşğın Kandal (Ed.), *Prof. Dr. Recep Yıldırım’a Armağan*, (ss.94), Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara 2017.

Işıklı, Mehmet- Ergürer, Hatice, “Erken Tunç Çağı Doğu Anadolu Bölgesi Kura-Aras Kültüründe Mekân ve Mekân Kullanımına Dair Gözlemler”, Gökhan Coşkun (Ed.), *Anadolu, Arkeoloji, Zaman ve Mekân, Dumlupınar Üniversitesi V. Arkeoloji Sempozyumu, Kütahya 10-12 Ekim, 2016*, (ss. 44), Bilgün Kültür Sanat ve Yayıncılık, Ankara 2017.

Karaosmanoğlu, Mehmet- Işıklı, Mehmet- Akarsu, Rabia, “Erzurum ve Pasinler Ovaları Yüzey Araştırması Çalışmaları”, Hasan Kasapoğlu, Mehmet Ali Yılmaz (Ed.), *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 40. Kuruluş Yılı Armağanı, Anadolu’nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*, (ss.434), Ankara Ofset Basın Matbaacılık, Ankara 2014.

- Kaya, Faruk, “Hakkâri İli’nin İdari Coğrafya Analizi; The Administrative Geographic Analysis Of Hakkâri Province”, *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*”, 41, 2015, 81-82.
- Kaymakçı, Salih, “Doğu Karadeniz Bölgesinde Karaz-Erken Transkafkasya Kültürüne Ait Yeni Bir Yerleşim: Alucra-Gâvur Kalesi Giresun”, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 21, 2017, 31.
- Kıbaroğlu, Mustafa, “Archaeometric Investigations of Kura-Araxes Ware: A Review; Kura Aras Seramiğine Yönelik Arkeometrik Araştırmalar: Genel Bir Değerlendirme”, Mehmet Işıklı, Birol Can (Ed.), *International Symposium on East Anatolia South Caucasus Cultures Proceedings I*, (ss. 221), Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2015.
- Korfman, Manfred, “Tilkitepe: Die Ersten Ansätze Prahistorischer in der Östlichen Türkei”, (Tilkitepe: Doğu Türkiyede Tarih Öncesi İlk Yaklaşımlar), *İst. Mitt. Beiheft*, 26, Tübingen 1982, 303.
- Koşay, Hamit Zübeyir, “Karaz Sondajı”, *III. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Tebliğler*, (ss.165-169), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1948.
- Koşay, Hamit Z.- Turfan, Kemal, “Erzurum Karaz Kazısı Raporu”, *Belleten*, 23/91, Ankara 1959, 359.
- Koşay, Haimit Zübeyir- Vary, Herman, *Pulur Kazısı 1960 Mevsimi Çalışmaları Raporu*, (1. Baskı), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1964.
- Koşay, Haimit Zübeyir ve Vary, Herman, *Güzelova Kazısı*, (1. Baskı), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1967.
- Koşay, Hamit Zübeyir, “Keban’ın Pulur/Sakyol Höyüğü Kazısında Bulunan Kutsal Ocaklar”, *VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler*, (ss.77-80), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1979.
- Kökten, Kılıç, “Kars’ın Tarih Öncesi Hakkında ilk Kısa Rapor”, *Belleten* VII, 27, 1943, 601-613.

- Kushnareva, Kh. K., *The Southern Caucasus in Prehistory: Stages of Cultural and Socioeconomic Development from the Eight to the Second Millennium B. C.*, (1. Baskı), Science Press Ephrata, Pennsylvania 1997, XII.
- Kushnareva, K. Kh. ve Cubinişvili, T. N., *Drevniye Kultury Yuzhnogo Kavkaza (Güney Kafkasyanın Antik Kültürleri)*, (1. Baskı), Leningrad 1970.
- Loon, Maurits Van, “The Excavation and Korucutepe Preliminary Report, Turkey, 1968-70” [1968-70 Yılı Kocutepe Kazıları Ön Raporu], *Journal of Near Eastern Studies*, October 1973, 32(4), 1990, 357.
- Marro, Catherine- Özfiat, Aynur, “Pre-Classical Survey in Eastern Turkey: The First Preliminary Report: The Ağrı Dağ (Mount Ararat) Region”, Catherine Kuzucuoğlu (Ed.), *Anatolia Antiqua XI*, (ss.385-422), De Boccard, Paris, 2003.
- Marro, Catherine, “Eastern Anatolia in The Early Bronze Age”, Gregory McMahon and Sharon Steadman (Ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia*, (ss.2), Oxford University Press, France 2011.
- Meier, Deniz Yaşın ve Aksoy, Belgin, “Doğu Karadeniz’de Erken Transkafkasya Kültürü: Ard Bölge Üzerinden Bir Değerlendirme”, Mehmet Işıklı ve Birol Can (Ed.), *Uluslararası Doğu Anadolu Güney Kafkasya Kültürleri Sempozyumu Bildiriler I*, (ss. 260), Cambridge Yayın Evi, Cambridge, 2015.
- Metin, Barış, “Türk-İran İlişkilerinde Güney Azerbaycan Meselesi”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Turkish Journal of Social Research*, 16 (2), 2012, 158.
- Özfiat, Aynur, “1997 Yılı Bitlis-Muş Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağlar”, XVI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara 1999, 1 – 22.
- Özfiat, Aynur ve Marro, Catherine, “2004 Yılı Van, Ağrı ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 7, Ankara, 2008, 2-20.
- Özfiat, Aynur, “Van, Ağrı ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırması, 2007”, 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 2009, 345-366.
- Özfiat, Aynur, “Van Gölü Havzası Yüzey Araştırması: Patnos Ovası Demir Çağ Yerleşimleri”, Haluk Sağlamtimur, Eşref Abay, Zafer Derin, Aylin Ü. Erdem,

Atilla Batmaz, Fulya Dedeoğlu, Mücella Erdalkiran, Mahmut Bilge Baştürk, Erim Konakçı (Ed.), *Studies in Honour of Altan Çilingiroğlu A Life Dedicated to Urartu on the Shores of Upper Sea*, (ss. 455-456), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2009.

Özfırat, Aynur, “Highland Fortresses-Cemeteries And Settlement Complex Of Mt Suphan-Muş Plains In The Lake Van Basin: From The Middle Bronz To The Middle Iron Age (Urartian) [Van Gölü Havzası Süphan Dağı Muş Ovaları Yüksek Yayla Kaleleri-Mezarlıkları Ve Yerleşim Kompleksleri: Orta Tunç Çağı’ndan Orta Demir Çağı’na (Urartu)]”, *TÜBA-AR*, 20, 2017, 54.

Özfırat, Aynur, “Melekeli-Kültepe (İğdır) Höyüğü, Urartu Kalesi ve Columbarium: Ağrı Dağı’nın Kuzey Eteğindeki Minuhinili (Karakoyunlu) Kenti”, *OLBA XXV Mersin Üniversitesi Kilikya Arkeolojisinin Araştırma Merkezi, Mersin University Publications of the Resarch Centre of Cilician Archaeology*, 25, 2017, 161-182.

Ökse, A.Tuba, “Die Verbreitung der Frühtranskaukasischen Kultur in der Sivas-Region”, *İstanbul, Mittheilungen*, 43, 01,1993, 525.

Ökse, A. Tuba, *Önasya Arkeolojisi Seramik Terimleri*, (2. Baskı), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1999.

Ökse, A. Tuba, *Arkeolojik Çalışmalarda Seramik Değerlendirme Yöntemleri*, (2. Baskı), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002.

Ökse, A. Tuba, *Önasya Arkeolojisinde Çanak Çömlek, Teknik Özellikler, Biçimler; Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca Terimler*, (1. Baskı), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012.

Palumbi, Gulio, “Red-Black Pottery: Eastern Anatolian and Transcaucasian Rlationship Around the Mid-Fourth Millennium BC. [Kırmızı-Siya Seramik: MÖ. IV. Bin Yıl Civarı Doğu Anadolu ve Transkafkasya Bağlantıları], *Ancient Near Studies*,40, 2003, 80-134.

Palumbi, Giulio, “In Ceramics in Transition: Chalcolithic Through Iron Age in the Highlands of the Southern Caucasus and Anatolia”, K.S. Robinson and A.

- Sagona (Ed.), *Mid-Fourth Millennium Red-Black Burnished Wares From Anatolia: A Cross-Comparsion*, (ss.39), Louvain: Peeteers, Roma/Italy 2007.
- Palumbi, Giulio, *The red and black: Social and Cultural Interaction Between the Upper Euphrates and Southern Caucasus Communities in the Fourth and Third Millennium B.C.*, (1. Baskı), Roma: Sapienza Università di Roma, Dipartimento di scienze storiche archeologiche e antropologiche dell'antichità, 2008.
- Palumbi, Giulio, "The Early Bronze Age of the Southern Caucasus", Gregory McMahon and Sharon R. Steadman (Ed.), *Oxford Hand Book Ancient Anatolia*, (ss.11-14), Oxford University Press, Oxford 2016.
- Poulmarc'h, Modwene- Pecqueurand, Laure- Jalilov, Bakhtiyar, "An Overview of Kura-Araxes Funerary Practices In Thesouthern Caucasus", Christine Chataigner et Giulio Palumbi (Eds.), *Paléorient, The Kura-Araxes Culture from the Caucasus to Iran, Anatolia and the Levant: Between Unity and Diversity*, (ss.232), 40(2), Roma/Italy 2014.
- Reilly, E. B., "Tilkitepe'deki İlk Kazılar (1937)", *Türk Tarih Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 4, 1940, 135-144.
- Sagona, Antonio, "Settlement And Society In Late Prehistoric Trans-Caucasus", M. Frangipane, H.Hauptman, M. Liverani, P. Matthiae, M. Mellink, (Ed.), *Between The Rivers And Over The Mountions, Archaeologica at Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata*, (ss. 453), Estratto Publishing, La Sapienza/ Roma 1993.
- Sagona, Claudia- Sagona, Antonio, "Encountres With The Divine in Late Prehistoric Eastern Anatolia and Southern Caucasus", Haluk Saglamtimur, Eşref Abay, Zafer Derin, Aylin Ü. Erdem, Atilla Batmaz, Fulya Dedeoğlu, Mücella Erdalkiran, Mahmut Bilge Baştürk, Erim Konakcı, (Ed.), *Studies in Honour of Altan Çilingiroğlu A Life Dedicated to Urartu on the Shores of Upper Sea*, (ss.539), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2009.
- Sagona, Antonio, "The Kura-Araxes Culture Complex: A History of Early Research", Aynur Özfirat (Ed.), *Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar Veli Sevin'e*

Armağan SCRIPTA Essays in Honour of Veli Sevin A Life Immersed in Archeology, (ss.22), Ege Yayınları, İzmir 2014.

Sapmaz, Ahmet, *Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*, (1 Baskı), Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul, 2008, 19-22.

Sevin, Veli, "Malatya-Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması 1985", *II. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 26-30 Mayıs 1986, Ankara, 1986, 279.

Sevin, Veli, Ersin Kavaklı, Aynur Özfirat, "Karagündüz Höyüğü 1998 Yılı Kurtarma Kazıları", *XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 2000, 409 – 420.

Sevin, Veli, "2003 Yılı Yüksekova Yüzey Araştırması", *Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, 17, 2004, 28.

Summers, Geoffery D., "Yanık Tepe and The Early Trans-Caucasian Culture: Problems and Perspective", A.Sagona Ed., *Ancient Near Studies A View From The Highlands Archaeological Studies in Honour of Charles Burney*, (ss.619), Leuven: Peeters, 2004.

Summers, Geoffrey D., "The Early Bronze Age in Northwestern İran", D. T. Potts (Ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Iran*, (ss.162), Oxford University Press, Oxford 2004.

Summers, Geoffrey D., "The Early Trans-Caucasian Culture In İran Perspective and Problems", Christine Chataigner et Giulio Palumbi (Ed.), *Paléorient, The Kura-Araxes Culture from the Caucasus to Iran, Anatolia and Levant; Between Unity and Diversity*, Paléorient and CNRS Editions, France 2014, 158.

TAY,

[http://tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9021&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9021&html=ages_detail_t.html&layout=web).

TAY, [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=788&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=788&html=ages_detail_t.html&layout=web).

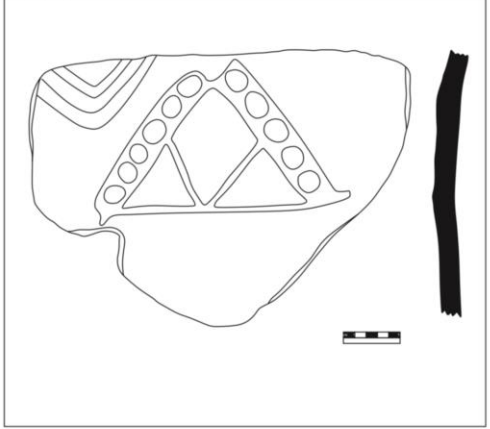
- Todd, O. A., “Anatolia and the Khirbet Kerak Problem”. H. A. Hoffner Jn. (Ed.), *Orient and Occident. Essays presented to Cyrus H. Gordon on the occasion of his sixty-fifth birthday*, (ss.181–206), *Alter Orient und Altes Testament* 22, Neukirchen, Vluyn 1973.
- Topaloğlu, Yasin, “Erzurum ve Çevresi Tunç Çağ Yerleşimleri”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(2), 2016, 1203.
- Ünal, Ahmet, *Kuban-Maykop Kùltürleri ile Eski Anadolu Kùltürlerinin İlişkileri*, (Kaf-Der Çorum Paneli Tebliğleri), (1. Baskı), Kafkas Derneği Yayın Evi, Çorum, 2002, 12-13.
- Ünsal, Veli, “Doğu Anadolu’da (Malatya-Elazığ) Karaz Türü Yerleşmeler; Karaz Type of Settlements in Eastern Anatolia (Malatya-Elazığ)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *Fırat University Journal of Social Science*, 22(2), 2012, 320-331.
- Vançin, Pınar, *Van Karagündüz Höyüğü Erken Transkafkasya Dönemi Çanak Çömleği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 18 Mart Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2001.
- Yalçın, Ünsal- Yalçın, H. Gönül, “Zur Karaz-Keramik von Tepecik- Ostanatolien”, Mihriban Özbaşaran, Oğuz Tanındı, Ahmet Boratav (Ed.), *Archaeological Essays in Honour of Homo amatus: Güven Arsebük İçin Armağan Yazılar*, (ss. 322-323), Ege Yayınları, İstanbul, 2003.
- Yaylalı, Serap, “Doğu Anadolu Erken Tunç Çağ Kùltürü”, Birol Can ve Mehmet Işıklı (Ed.), *Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı, Doğu’dan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları*, (ss.174), Zero Prod. Ltd., İstanbul, 2008.
- Yarol, Yasemin, *Karaz’ın Karası, Bir Seramikçi Gözünden Erzurum Karaz Kùltürü Seramikleri*, (1.Baskı), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2016, 72.
- Yarol, Yasemin, “Karaz Seramikleri Örnekleri Işığında Geleneksel Kùltür Nesnesinden Estetik Kategoriye Geçiş”, *Bilim, Kùltür ve Sanatta Güzeli Arayış: 11, 12, 13 Mayıs 2017- Çanakkale: Bildiriler, Rating Academy*, Çanakkale 2017, 404.

Wilkinson, Toby C., “Alternatif Ekonomiler: Yapısal-Sistemik Bakış Açısıyla Erken Transkafkasya Fenomeni”, Mehmet Işıklı ve Birol Can (Ed.), *Uluslararası Doğu Anadolu Güney Kafkasya Kùltürleri Sempozyumu, Bildiriler I*, (ss.113), Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2015.

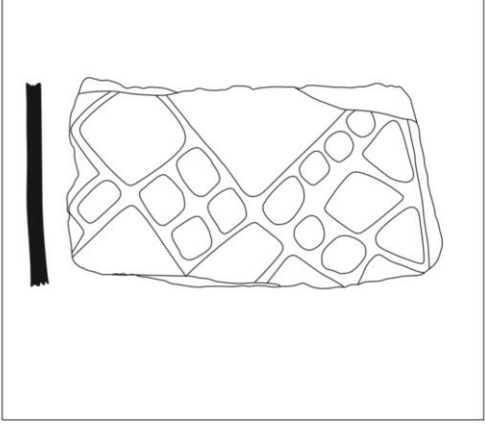

LEVHALAR

Yerleşim: Karaz	LEVHA 1	
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO K67	MÜZE ENVANTER NO 67	TABAKA-SEVİYE 6.50
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME X	BASKI-OLUK BEZEME 	KAZIMA BEZEME
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i> X	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i> 	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
<i>iç içe daireler</i> 	<i>daireler</i> 	<i>üçgenler</i> X
	<i>dörtgenler</i> 	<i>kareler</i>
	<i>spiraller</i> 	<i>baskılar</i>
		<i>baklava dilimi</i> X
<i>çentik</i> 	<i>balık kılıcı</i> 	<i>iç içe aç</i> X
	<i>kelebek motifi</i> 	<i>ters-düz üçgenler</i>
		<i>merdiven motifi</i>
		<i>zigzaglar</i>
RENK KIRMIZI	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI KUM-TAŞÇIK	FORM AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Karaz malzemesi için yaygın bir motif olan “merdiven motifi” de bu seviyeden gelen örnekler arasında gözlemlenmektedir. Bezemeli amorf parça üzerinde kabartma tekniğinde yapılmış üçgen şekle sahip olan bezemenin iki köşesi merdiven olarak isimlendirilen birbirine bağlı küçük karelerden oluşmaktadır. Üçgenin içerisinde iki adet doğrusal çizgi ile üçgen ve baklava dilimini anımsatan şekiller oluşturulmuştur. Sol üst kısımda iç içe aç oluşturulan iki sıra düzlemsel hatlar yer almaktadır. Bu motifin en yakın paraleli için bakınız (Levha 11, ayrıca bakınız 2, 18).		

Levha 1. Karaz Höyüğü, K67 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 2
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO K66	MÜZE ENVANTER NO 66	TABAKA-SEVİYE 6.50 m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME X	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i> X	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
<i>iç içe daireler</i> 	<i>daireler</i> 	<i>üçgenler</i> X
<i>dörtgenler</i> 	<i>kareler</i> 	<i>spiraller</i>
<i>baskılar</i> 	<i>baklava dilimi</i> X	
<i>çentik</i> 	<i>balık kılıcı</i> 	<i>iç içe aç</i>
<i>kelebek motifi</i> 	<i>ters-düz üçgenler</i> 	<i>merdiven motifi</i> X
<i>zigzaglar</i> 		
RENK KIRMIZI	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI KUM-TAŞÇIK	FORM AMORF
TANIM-DEĞERLENDİRME-KARŞILAŞTIRMA		
Amorf parça üzerinde kabartma tekniğinde yapılmış kompik bir görünüme sahip olan bezeme yer almaktadır. Birbiriyle kesişen doğrusal hatların arasında yer alan geometrik şekillerden oluşan bu bezeme, ilki üçgen şekle sahip olan motifin iki köşesi merdiven olarak isimlendirilen birbirine bağlı küçük karelerden oluşmaktadır. Üçgenlerin içleri iki adet doğrusal çizgi ile üçgen ve baklava dilimi motif şekli almıştır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 1, 11, 18).		

Levha 2. Karaz Höyüğü, K66 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 3
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO -----	MÜZE ENVANTER NO 68	TABAKA-SEVİYE -----
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME X	BASKI-OLUK BEZEME 	KAZIMA BEZEME
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i> X	<i>içi taralı geometrik şekiller</i> 	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
<i>iç içe daireler</i> 	<i>daireler</i> 	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i> 	<i>kareler</i> 	<i>spiraller</i> X
<i>baskılar</i> 	<i>baklava dilimi</i> 	<i>çentik</i>
<i>balık kılıcı</i> 	<i>iç içe aç</i> 	<i>kelebek motifi</i>
<i>ters-düz üçgenler</i> 	<i>merdiven motifi</i> 	<i>zigzaglar</i>
RENK SİYAH	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI KUM-TAŞÇIK	FORM AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf parça üzerinde Rölyef tekniğinde yapılmış spiral bezeme yer almaktadır. Çift spiral bezemenin sadece bir kısmı yer almaktadır. Genellikle yuvarlak forma sahip olan spiral bezemenin bazen eş kenar dörtgen ve dikdörtgen şekle sahip örneklerini de görebilmemiz mümkündür. Kura-Aras seramiği için karakteristik olan spiral bezeme, baklava dilimi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 6, 9, 10, 20, 25, 30, 31, 32, 33).		

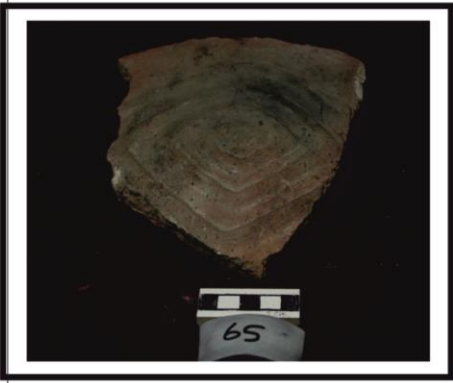
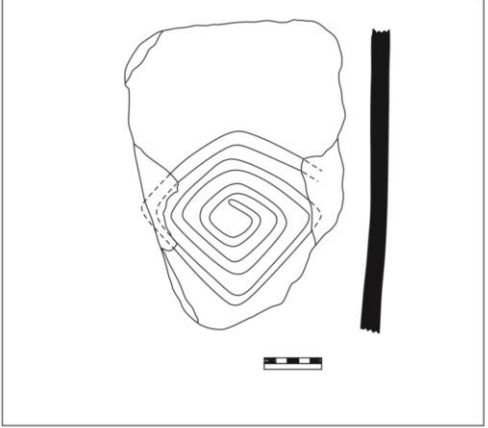
Levha 3. Karaz Höyüğü, 68 Müze Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 4
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
-----	87	-----
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
	X	
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X		
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
		X
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	<i>çentik</i>
X		
<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>	<i>kelebek motifi</i>
<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>
RENK	ASTAR	PERDAH
AÇIK KAHVE	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf parça. Ağız kenarı ve boyun kısmına ait olan parçanın dudak kısmı deforme olduğundan dolayı kabın dudak profili tam olarak anlaşılamamıştır. Mevcut parçadan anlaşıldığı kadarıyla ağız profili dışa taşkın ve düzgündür. Boyun kısmında baskı-oluk tekniğinde uygulanmış olan bezeme şablonunda düz doğrusal hatlar arasında yuvarlak çukurlar yer almaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 50, 52).		

Levha 4. Karaz Höyüğü, 87 Müze Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 5	
RESİM:		ÇİZİM:	
			
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE	
K70	70	1.56m	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
X	X	X	
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
X	X	X	
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>	<i>dörtgenler</i>
X	X	X	X
<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>	<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>
X	X	X	X
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>	<i>kelebek motifi</i>
X	X	X	X
<i>tars-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>	<i>X</i>
X	X	X	X
RENK	ASTAR	PERDAH	
KIRMIZI-KAHVE	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF	
TANIM- DEĞERLENDİRME-KARŞILAŞTIRMA			
Amorf üzerinde, kazıma bezeme tekniğinde uygulanmış birbirine paralel zigzag oluşturan iki adet çizgisel hat yer almaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 14).			

Levha 5. Karaz Höyüğü, K70 Kazı Envanter Numaralı Eser.

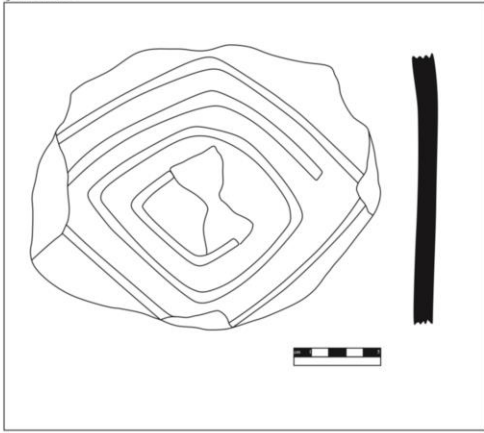
Yerleşim: Karaz		LEVHA 6	
RESİM:		ÇİZİM:	
			
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE	
K65	65	6.50	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
X			
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
iç içe daireler	daireler	üçgenler	dörtgenler
X			
çentik	balık kılıcı	iç içe aç	kelebek motifi
ters-düz üçgenler	merdiven motifi	zigzaglar	
RENK	ASTAR	PERDAH	
KAHVERENGİ	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF	
TANIM- DEĞERLENDİRME-KARŞILAŞTIRMA			
Bezemeli amorf parça üzerinde Rölyef tekniğinde yapılmış bezeme yer almaktadır. Genellikle yuvarlak forma sahip olan spiral bezemenin bazen eş kenar dörtgen ve dikdörtgen şekle sahip örneklerini de görebilmemiz mümkündür. Kura-Aras seramiği için karakteristik olan spiral bezeme, baklava dilimi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. En yakın benzerleri için bakınız (Levha 6, 9, 10, 20, 25, 30, 31, 32, 33).			

Levha 6. Karaz Höyüğü, K65 Kazı Envanter Numaralı Eser.

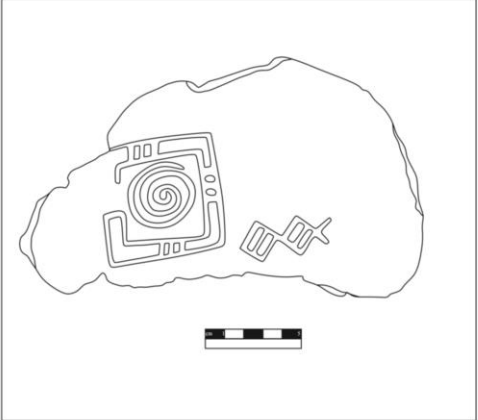
Levha 7. Karaz Höyüğü, K85 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 8	
RESİM:		ÇİZİM:	
			
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE	
K59	1523	1.30	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
X			
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
X			
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>	<i>dörtgenler</i>
<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>	<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>	<i>kelebek motifi</i>
	X		
<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>	
RENK	ASTAR	PERDAH	
SİYAH-KAHVE	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF	
TANIM- DEĞERLENDİRME-KARŞILAŞTIRMA			
Amorf üzerinde rölyef tekniğinde uygulanmış motifin farklı bir yer almaktadır. Teknik açısından kaba ve özensiz gibi görünen motifte çift sıra halinde yapılan rölyef bezeme ile kap yüzeyine kazıma hissi verilmeye çalışılmıştır. Birbirine paralel uzanan çizgiler arasında balık kılıcı motifi oluşturan bu örnek hem bezeme hem de teknik olarak Karaz malzemesi için tek örnektir			

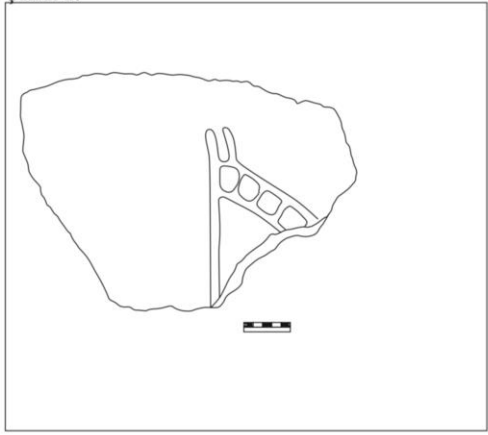
Levha 8. Karaz Höyüğü, K59 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 9	
RESİM: 		ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO K90		MÜZE ENVANTER NO 90	
TABAKA-SEVİYE 6.50			
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME X		BASKI-OLUK BEZEME 	
KAZIMA BEZEME 			
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i> 		<i>içi taralı geometrik şekiller</i> 	
<i>stilize insan ve hayvanlar</i> 			
<i>iç içe daireler</i> 	<i>daireler</i> 	<i>üçgenler</i> 	<i>dörtgenler</i>
<i>kareler</i> 	<i>spiraller</i> 	<i>baskılar</i> 	<i>baklava dilimi</i> X
<i>çentik</i> 	<i>balık kılıcı</i> 	<i>iç içe aç</i> 	<i>kelebek motifi</i>
<i>ters-düz üçgenler</i> 	<i>merdiven motifi</i> 	<i>zigzaglar</i> 	
RENK KIRMIZI		ASTAR VAR	
PERDAH VAR			
YAPIM EL		KATKI KUM-TAŞÇIK	
FORM AMORF			
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA			
Bezemeli amorf parça. Rölyef tekniğinde yapılan bezemede Karaz seramik bezeme repertuarında oldukça sevilerek kullanılan iç içe dairelerden oluşan spiralleri farklı bir uygulaması olarak eş kenar dörtgen formuna sahip olan bezeme taslağı yer almaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 3, 6, 10, 20, 25, 30, 31, 32, 33)			

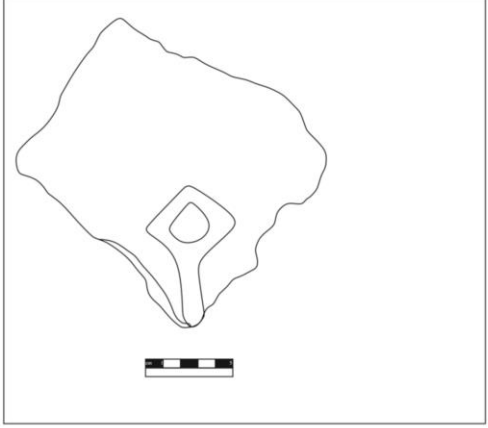
Levha 9. Karaz Höyüğü, K90 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 10
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO K92	MÜZE ENVANTER NO 92	TABAKA-SEVİYE 6.50
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME X	BASKI-OLUK BEZEME 	KAZIMA BEZEME
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i> 	<i>içi taralı geometrik şekiller</i> X	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
<i>iç içe daireler</i> 	<i>daireler</i> 	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i> 	<i>kareler</i> X	<i>spiraller</i> X
<i>çentik</i> 	<i>balk kılıcı</i> 	<i>merdiven motifi</i>
<i>ic içe aç</i> 	<i>kelebek motifi</i> 	<i>zigzaglar</i>
<i>ters-düz üçgenler</i> 	<i>baskılar</i> 	<i>baklava dilimi</i> X
RENK SİYAH	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI KUM-TAŞÇIK	FORM AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf parça üzerinde kabartma tekniğinde yapılmış ince ve komplike görünümlü bezeme dikkat çekmektedir. Çeşitli geometrik öğelerin bir araya gelmesiyle oluşan bezeme bir spiral ve onu çevreleyen dörtgenlerden oluşmaktadır. Bezeme şablonun gerek teknik gerekse kompozisyon açısından en yakın paralellerini Ermenistan yerleşimlerinde kültürün daha geç katlarından gelen örnekler arasında görebilmemiz mümkündür.		

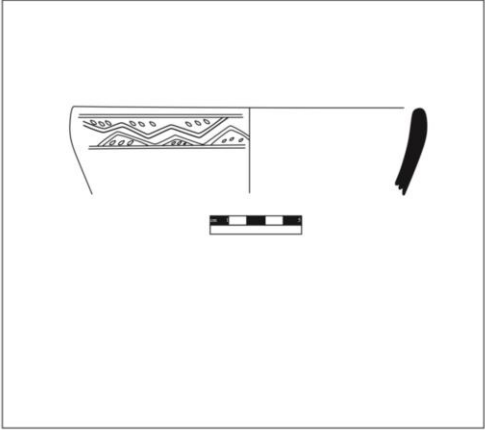
Levha 10. Karaz Höyüğü, K92 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 11
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO 132a-92	MÜZE ENVANTER NO 132	TABAKA-SEVİYE 6.50
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME X	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i> ☐	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i> ☐	<i>stilize insan ve hayvanlar</i> ☐
<i>iç içe daireler</i> ☐	<i>daireler</i> ☐	<i>üçgenler</i> ☐
<i>dörtgenler</i> ☐	<i>kareler</i> ☐	<i>spiraller</i> ☐
<i>baskılar</i> ☐	<i>baklava dilimi</i> ☐	<i>çentik</i> ☐
<i>balık kılıcı</i> ☐	<i>iç içe aç</i> ☐	<i>kelebek motifi</i> ☐
<i>ters-düz üçgenler</i> ☐	<i>merdiven motifi</i> X	<i>zigzaglar</i> ☐
RENK KAHVE	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI KUM	FORM AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf parça üzerinde rölyef tekniğinde yapılmış merdiven motifinin en yakın örneği için bakınız (Levha 1).		

Levha 11. Karaz Höyüğü, 132a-92 Müze Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 12
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
K97	97	6.50
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
X		
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X		
<i>iki iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	X
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe açt</i>
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH
KIRMIZI	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Amorf üzerinde kabartma tekniğinde yapılmış uç kısmı baklava dilimi şeklini almış doğrusal bir hat yer almaktadır. Bezemeye ait parçanın sadece bir kısmı elimize geçmiştir. Muhtemelen bu örnek de iki spiral arasından aşağıya doğru sarkan doğrusal hattan oluşmaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 3, 15, 31, 33, 36).		

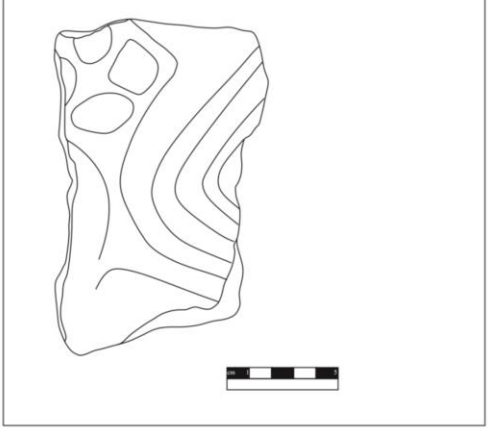
Levha 12. Karaz Höyüğü, K97 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Verleşim: Karaz		LEVHA 13
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO K98	MÜZE ENVANTER NO 98	TABAKA-SEVİYE -----
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME 	BASKI-OLUK BEZEME 	KAZIMA BEZEME X
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i> 	<i>içi taralı geometrik şekiller</i> 	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
<i>iç içe daireler</i> 	<i>daireler</i> 	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i> 	<i>kareler</i> 	<i>spiraller</i>
<i>baskılar</i> 	<i>baklava dilimi</i> 	
<i>çentik</i> X	<i>balık kılıcı</i> 	<i>iç içe aç</i>
<i>kelebek motifi</i> 	<i>ters-düz üçgenler</i> 	<i>merdiven motifi</i>
<i>zigzaglar</i> X		
RENK SİYAH	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI KUM-TAŞÇIK	FORM AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME - KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli çanak parçası. Zengin yüzey işlemelerine sahip olan çanağın ağız kısmında kazıma tekniğinde yapılmış zig zag motifi ve bu bezemeyi alttan ve üstten sınırlandıran çentik bezeme yer almaktadır. Kazıma tekniğindeki şerit bezeme, Kura-Aras bezeme repertuarında geç dönemde karşımıza çıkan bir uygulamadır. Hatta bu teknik ve motif daha sonraki evrelerde (OTÇ sürecinde) bölgede yaygın kullanım görecektir. En yakın paraleli için bakınız (Levha 60).		

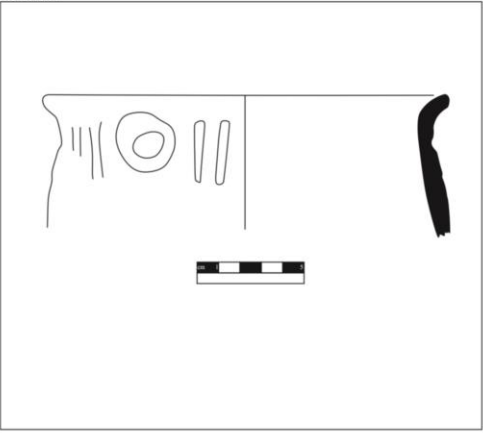
Levha 13. Karaz Höyüğü, K98 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 14
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO K106	MÜZE ENVANTER NO 106	TABAKA-SEVİYE 2.5-4.5 m
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME X	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i> X	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
<i>zigzaglar</i> X		
RENK SİYAH	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI KUM-KİREÇ	FORM AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME - KARŞILAŞTIRMA		
Bu seviyeden gelen eserleri tek örnekle temsil eden amorf üzerinde kabartma tekniğinde uygulanmış düz hatlardan oluşan bir bezeme yer almaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 7, 5).		

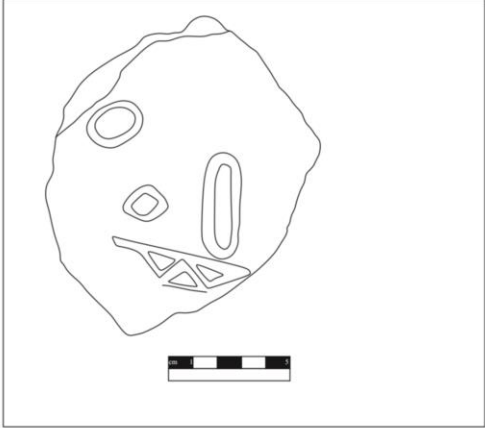
Levha 14. Karaz Höyüğü, K106 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 15
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO K110	MÜZE ENVANTER NO 110	TABAKA-SEVİYE -----
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME X	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i> X	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	X
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>çentik</i>
<i>balık kılıcı</i>	<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>çentik</i>
RENK KIRMIZI-KAHVERENGİ	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI KUM-TAŞÇIK	FORM AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME - KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf üzerinde kabartma tekniğinde uygulanmış olan bezeme taslağı Karaz bezemeli seramiklerinde sıkça karşımıza çıkan spiraller ve onun ortasında yer alan doğrusal hattan oluşmaktadır. Bu spiral örneği ise diğer örneklerden farklı olarak baklava dilimi formuna sahiptir. Benzer örnekler için bakınız (Levha 6, 9, 12, 33, 36). Kayıtlarda eserin seviyesine dair net bir bilgi bulunmamakla birlikte benzer örneklerinden hareketle erken bir seviyeden yani 6.50 civarından gelmiş olması muhtemeldir.		

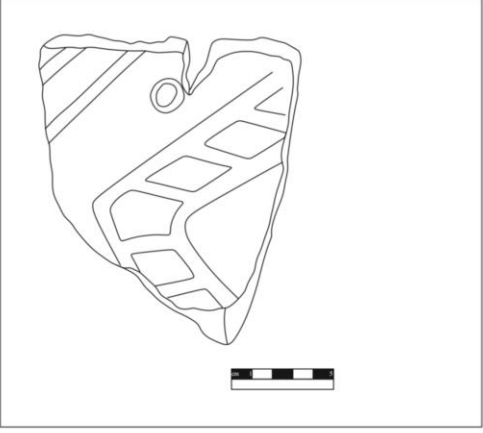
Levha 15. Karaz Höyüğü, K110 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 16
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
125	115	6.50
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
☐	X	☐
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X	☐	☐
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
☐	☐	☐
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
☐	☐	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>kelebek motifi</i>
☐	☐	☐
<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>
☐	☐	☐
RENK	ASTAR	PERDAH
KIRMIZI	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf parça üzerinde oluk tekniğinde yapılmış bezeme yer almaktadır. Boyun kısmında yer alan bezeme yuvarlak ve düz hatların birbiri ardına dizilmesi ile oluşmaktadır. Karaz malzemesi içerisinde boyunlu çömleklerde oldukça yaygın kullanım görmüş olan bu motif genellikle çömleklerin boyun kısmını süslemektedir. Benzer örnekler için bakınız (Levha, 4, 50, 52).		

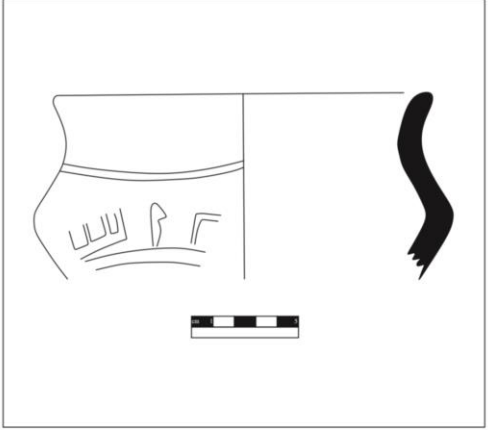
Levha 16. Karaz Höyüğü, K125 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 17	
RESİM:		ÇİZİM:	
			
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE	
K119	119	1.50	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
X			
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>	<i>dörtgenler</i>
	X		
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>	<i>kelebek motifi</i>
			X
<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>	
X			
RENK	ASTAR	PERDAH	
SİYAH	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF	
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA			
Amorf üzerinde, rölyef tekniğinde uygulanmış düz doğrusal hatlar arasında ters-düz üçgen motifi ve bunlardan bağımsız olarak bulunan dairesel motifler yer almaktadır.			

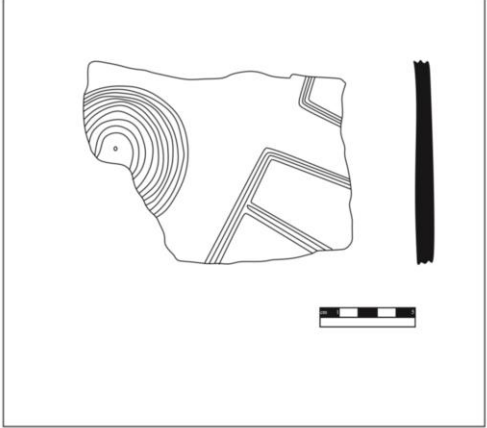
Levha 17. Karaz Höyüğü, K119 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 18
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
119	113	6.50
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
☐	X	☐
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X	☐	☐
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
☐	☐	☐
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
☐	☐	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>
☐	☐	☐
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
☐	☐	X
<i>zigzaglar</i>	☐	☐
☐	☐	☐
RENK	ASTAR	PERDAH
KIRMIZI	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf parça üzerinde oluk tekniğinde yapılmış köşe yapan merdiven motifi ve baskı tekniğinde yapılmış yuvarlak çukur baskı yer almaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 1, 2, 11).		

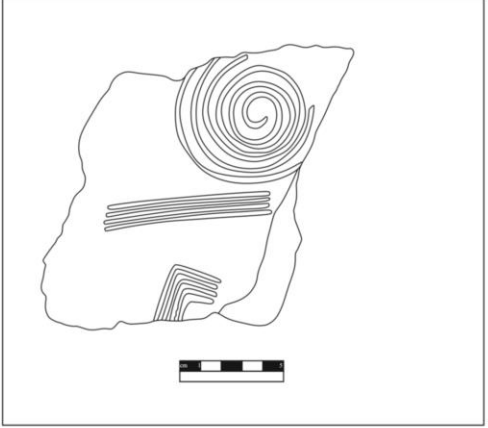
Levha 18. Karaz Höyüğü, 119 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 19
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
121	121	1.58
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
☐	☐	X
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X	☐	☐
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
☐	☐	☐
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
☐	☐	☐
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	<i>çentik</i>
☐	☐	☐
<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>	<i>kelebek motifi</i>
☐	☐	☐
<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>
☐	☐	☐
RENK	ASTAR	PERDAH
KIRMIZI	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli ağız kenarı parçası üzerinde kaba işçilik gösteren kazıma tekniğinde yapılmış bezeme yer almaktadır. Fırınlama sonrası yapılmış olabileceği düşünülen bezemenin kompozisyonu tam olarak anlaşılamamaktadır. Parça üzerinde düz ve kısa hatlardan oluşan bir motif yer almaktadır.		

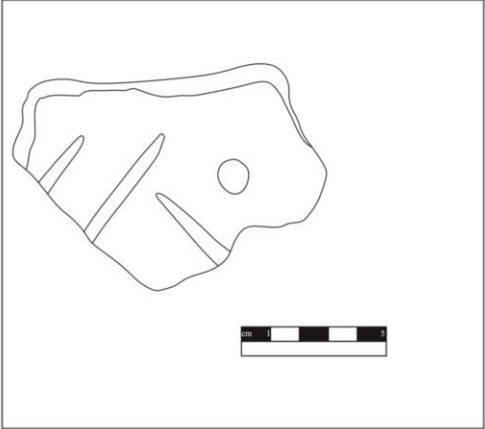
Levha 19. Karaz Höyüğü, 121 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 20
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
122	122	2.50
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
X		X
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X		
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
X		
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe açt</i>
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH
Grİ	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-KİREÇ	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Amorf parça üzerinde kazıma tekniğinde yapılmış ince ve özenli bir işçilik gösteren bezeme yer almaktadır. Bu bezeme Karaz malzemesinde ve Kura-Aras Kültüründe yaygın olarak karşımıza çıkan iç içe daireler ve doğrusal hatlardan oluşmaktadır. Bu tip örnekler Ermenistan bölgesindeki kültürün geç dönem örneklerini anımsatmaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 30).		

Levha 20. Karaz Höyüğü, 122 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 21
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
K129	129	-----
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
X		
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X		
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
		X
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe açt</i>
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH
SİYAH	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf parça. Rölyef tekniğinde uygulanmış olan bezeme ince ve özenli bir işçilik göstermektedir. Bu bezeme şablonu Kura-Aras kültüründe yaygın olarak kullanılan spiraller ve doğrusal hatlardan oluşmaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 32, 35).		

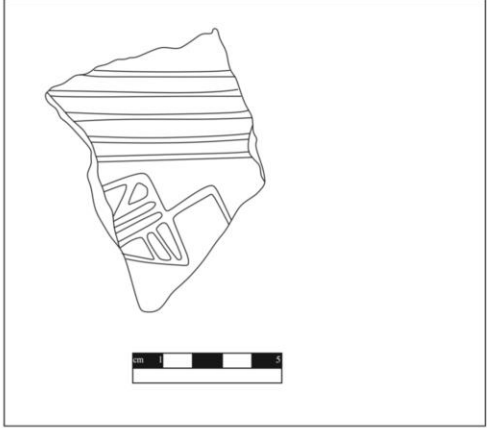
Levha 21. Karaz Höyüğü, K129 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 22
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO K130	MÜZE ENVANTER NO 130	TABAKA-SEVİYE 6.50
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME 	BASKI-OLUK BEZEME X	KAZIMA BEZEME
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i> ☒	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i> ☐	<i>stilize insan ve hayvanlar</i> ☐
<i>iç içe daireler</i> ☐	<i>daireler</i> ☐	<i>üçgenler</i> ☐
<i>dörtgenler</i> ☐	<i>kareler</i> ☐	<i>spiraller</i> ☐
<i>çentik</i> ☐	<i>balık kılıcı</i> ☐	<i>kelebek motifi</i> ☐
<i>ters-düz üçgenler</i> ☐	<i>merdiven motifi</i> ☐	<i>zigzaglar</i> ☐
<i>baskılar</i> X	<i>baklava dilimi</i> ☐	
RENK KIRMIZI	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI KUM-TAŞCIK	FORM AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf üzerinde oluk bezeme tekniğinde yapılmış birbirine paralel farklı boyutlardaki hatlardan oluşan motif ve bunların arasında bulunan yuvarlak çukur bezeme yer almaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 39).		

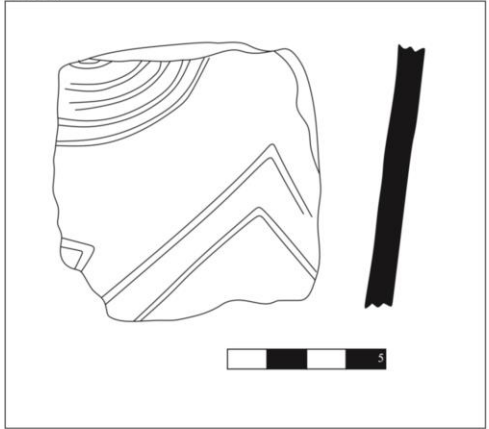
Levha 22. Karaz Höyüğü, K130 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 23
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
K137	137	1.58 (?)
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
X		
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X		
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
X	X	
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH
SİYAH-GRİ	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	TAŞCIK-KİREÇ	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf parça. İç kısımları küçük hücelere bölünmüş kare veya köşe yapan kalın doğrusal hatlar ve daha ince paralel doğrusal hatlardan oluşan karmaşık bir kompozisyon söz konusudur. Bu tip bezeme şablonlarına daha çok Güzelova'dan ele geçen tepsi ön yüz panellerinde rastlamaktayız. Benzer örnekler için bakınız (Güzelova Levha 67, 68, 69, 71, 72) (Karaz Levha 28, 29).		

Levha 23. Karaz Höyüğü, K137 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 24	
RESİM:		ÇİZİM:	
			
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE	
140	140	4.80	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
X			
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
X	X	X	
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>	<i>dörtgenler</i>
		X	
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>
<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH	
Grİ	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF	
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA			
Kırık olarak ele geçen parça üzerinde ince işçilikli rölyef tekniğinde yapılmış bezeme yer almaktadır. Bu motif Malatya-Elazığ Bölgesi ve Ermenistan'daki çeşitli merkezlerden bilinden ve bazı araştırmacılar tarafından "stilize kuş" olarak tanımlanan bir baş kısmından oluşmaktadır. Bir kuşa ait olduğu düşünülen baş kısmının iç yüzeyi çizgisel hatlarla taranmıştır. Bu örnek, bezeme şablonlarının bölgesel sınırlar tarafından kısıtlanmadığının kanıtlarından biridir.			

Levha 24. Karaz Höyüğü, 140 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 25
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
141	141	2.80
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
X		
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X		
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
		X
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH
KIRMIZI	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Amorf parça üzerinde rölyef tekniğinde yapılmış spiral motifi ve köşe yapan iç içe doğrusal hatlar yer almaktadır. Rölyef bezemenin deforme olduğu kısımlarda gözlemlenen boşluklar, bezemenin bir ara malzeme kullanılarak yüzeye yapıştırılmış olabileceği fikrini akıllara getirmektedir. Pişme esnasında kil içerisinde bulunan organik malzemenin yanmasıyla iç kısımda boşluklar oluşmaktadır. Bu uygulama tez malzemesi içerisinde sadece tek bir örnekle temsil edilmektedir.		

Levha 25. Karaz Höyüğü, 141 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 26
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
142	142	2.50
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
☐	X	☐
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X	☐	☐
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
☐	☐	☐
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
☐	☐	☐
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	<i>çentik</i>
X	X	☐
<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>	<i>kelebek motifi</i>
☐	☐	☐
<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>
☐	☐	☐
RENK	ASTAR	PERDAH
Gri	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Amorf üzerinde ise baskı oluk tekniğinde yapılmış bezeme yer almaktadır. Oluk motifi diğer örneklere istinaden daha ince bir yapıya sahiptir. Köşe yapan düz doğrusal hatlar üst kısımda düzgün olmayan bir çizgi ile sınırlandırılmıştır. Bu hatların köşe yapan kısımları baklava dilimi şeklini almış ve içleri yuvarlak çukur baskı ile doldurulmuştur.		

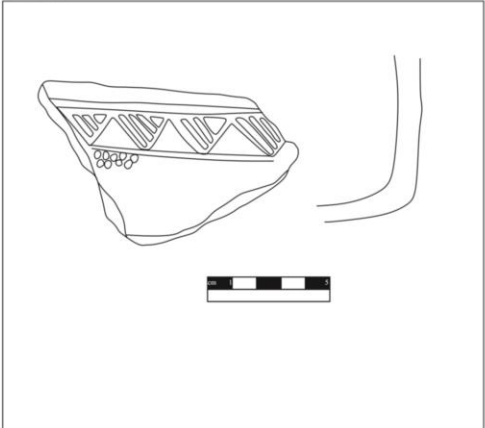
Levha 26. Karaz Höyüğü, 142 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 27
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
1476	1476	6.50
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
X		
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X	X	
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
	X	
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	
	X	
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>
<i>kelebek motif</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motif</i>
X		
<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH
KAHVERENGİ	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	İRİ KUM-TAŞÇIK	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME-KARŞILAŞTIRMA		
Amorf üzerinde yer alan kalın kabartma tekniğinde yapılmış olan bezeme, birbirine bağlantılı farklı boyutlardaki köşeleri yuvarlatılmış baklava dilimi şeklindeki motiflerin birbiriyle birleştirilmesiyle kelebek motifini anımsatmaktadır. Komplike bir görünüme sahip olan bezemede kare şeklindeki motifin içerisi, doğrusal hatlarla küçük pencerelere ayrılmıştır. Bu örnek, bezeme motifi ve tekniği açısından Karaz malları içerisindeki diğer kabartma bezeme örnekleri ile uyumludur.		

Levha 27. Karaz Höyüğü, 1476 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 28	
RESİM: 		ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO 1496	MÜZE ENVANTER NO 1496	TABAKA-SEVİYE ---	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME 	BASKI-OLUK BEZEME 	KAZIMA BEZEME X	
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i> X		<i>içi taralı geometrik şekiller</i> X	
<i>stilize insan ve hayvanlar</i> 			
<i>ç içe daireler</i> 	<i>daireler</i> 	<i>üçgenler</i> X	<i>dörtgenler</i> X
<i>kareler</i> 	<i>spiraller</i> 	<i>baskılar</i> 	<i>baklava dilimi</i>
<i>çentik</i> 	<i>balık kılıcı</i> 	<i>ç içe aç</i> X	<i>kelebek motifi</i> X
<i>ters-düz üçgenler</i> X	<i>merdiven motifi</i> 	<i>zigzaglar</i> 	
RENK SİYAH		ASTAR VAR	
PERDAH VAR			
YAPIM EL		KATKI KUM-TAŞÇIK	
FORM AMORF			
TANIM- DEĞERLENDİRME-KARŞILAŞTIRMA			
Bezemeli amorf parçası. Kırık olarak ele geçen parça üzerinde kazıma tekniğinde uygulanmış komplike bir bezeme yer almaktadır. Bezeme şablonu; içi taralı üçgenler, iç içe aç yapan kalın doğrusal hatlar, içleri taralı geometrik şekillerin düzensiz olarak bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Tamamıyla bölgesel özellikler taşıyan bu tepsiler, kültürün en geç evresinde karşımıza çıkmaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 29).			

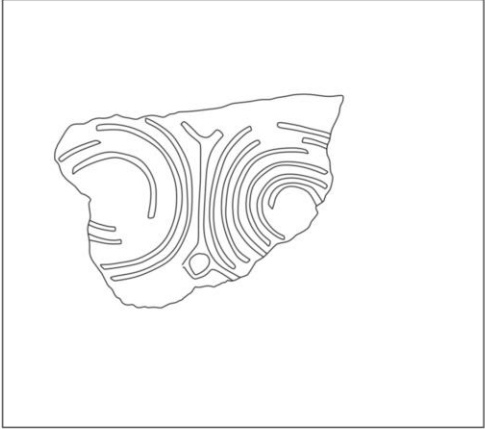
Levha 28. Karaz Höyüğü, 1496 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Verleşim: Karaz		LEVHA 29	
RESİM:		ÇİZİM:	
			
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE	
10180	1492	3.00	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
X			
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taralı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
X	X		
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>	<i>dörtgenler</i>
		X	
<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>	<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>	<i>kelebek motifi</i>
			X
<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>	
X			
RENK	ASTAR	PERDAH	
Grİ	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF	
TANIM- DEĞERLENDİRME-KARŞILAŞTIRMA			
Bezemeli amorf parçası. Amorf üzerinde ön kısımda ince kabartma yani rölyef tekniğinde uygulanmış bir bezeme yer almaktadır. Komplike bir görünüme sahip olan bezemede, birbirleriyle bağlantılı içleri taralı ters-düz üçgenler ve içleri taralı olan çeşitli geometrik şekiller yer almaktadır. Tüm yüzeyi kapladığı anlaşılan zengin ve karmaşık görünümlü bezemeye sahip tepsi parçası örneklerinin Karaz Höyüğündeki diğer örnekleri; “137, 146, 1496” envanter numaralı eserlerdir. Güzelova Höyüğünde daha yaygın olarak gözlemlenen bu özel eserler “853, 891, 916, 1056, 1057, 1058” envanter numaralı eserlerle temsil edilmektedir.			

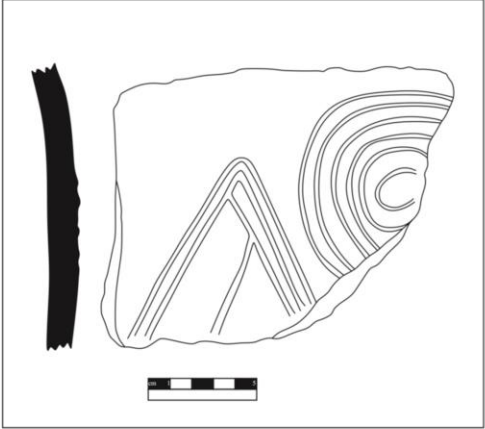
Levha 29. Karaz Höyüğü, 10180 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 30
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO 10191	MÜZE ENVANTER NO 1494	TABAKA-SEVİYE 1.56
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME 	BASKI-OLUK BEZEME 	KAZIMA BEZEME X
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i> X	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i> 	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
<i>iç içe daireler</i> 	<i>daireler</i> 	<i>üçgenler</i> X
<i>dörtgenler</i> 	<i>kareler</i> 	<i>spiraller</i> X
<i>baskılar</i> 	<i>baklava dilimi</i> 	<i>çentik</i>
<i>balık kılıcı</i> 	<i>iç içe aç</i> 	<i>kelebek motifi</i>
<i>ters-düz üçgenler</i> 	<i>merdiven motifi</i> 	<i>zigzaglar</i>
RENK KAHVERENGİ	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI KUM-TAŞÇIK-KİREÇ	FORM AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME-KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf parça üzerinde rölyef tekniğinde uygulanmış bir bezeme yer almaktadır. Spiral ve paralel doğrusal hatlardan oluşan bezeme şablonu Karaz malzemesi için alışlagelmiş bir bezeme taslağını yansıtmaktadır. Diğer rölyef bezeme tekniklerinden farklı olarak bu motif kap yüzeyine kazıma tekniğinde olduğu gibi yardımcı malzeme kullanılarak uygulanmış olmalıdır. Ucu biraz daha kalın bir kazıyıcı kullanılarak yapılmış olabileceği düşünülen motif Karaz malzemesi içerisinde tek örnektir.		

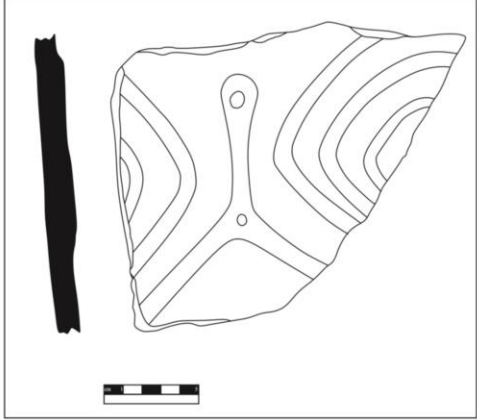
Levha 30. Karaz Höyüğü, 10191 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 31
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
K.98	1499	7.00
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
X		
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X		
<i>İç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
		X
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>İç içe aç</i>
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH
A.KAHVE	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf parçası. Amorf üzerinde rölyef tekniğinde uygulanmış bir bezeme yer almaktadır. Bezeme şablonu Karaz bezeme repertuarında yaygın olarak kullanılan İnce kabartma çift spiral ve bu iki spiral arasından aşağıya doğru sarkan düz doğrusal hattın oluşmaktadır. Süsleme amaçlı bu hat uç kısmında aç oluşturmuştur.		

Levha 31. Karaz Höyüğü, K98 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 32
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
145	99	1.50
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
X		
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X		
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
		X
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>merdiven motifi</i>
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>zigzaglar</i>
RENK	ASTAR	PERDAH
KAHVERENGİ	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	İRİ KUM-TAŞÇIK	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf parça üzerinde rölyef tekniğinde yapılmış spiraller ve düz doğrusal hatlardan oluşan bir bezeme söz konusudur. İnce komplike bir görünüme sahip olan bezeme motifi Karaz malzemesi kabartma bezeme örneklerinde sevilerek kullanılan motiflerden biridir. Bu teknik Ermenistan yerleşimlerinin geç evresini karakterize eden zengin karmaşık bezemeli örneklerini anımsatmaktadır. Bu durum ele geçen eserin seviye bilgisi ile de paraleldir. Benzer örnekler için bakınız (Levha 30, 35).		

Levha 32. Karaz Höyüğü, 145 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 33
RESİM:		ÇİZİM:
		
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
10189	1523	6.50
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
X		
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taralı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X		
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
		X
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH
KIRMIZI	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf parça üzerinde Rölyef tekniğinde yapılmış bezeme yer almaktadır. Çift spiral bezemenin sadece bir kısmı yer almaktadır. Genellikle yuvarlak forma sahip olan spiral bezemenin bazen eş kenar dörtgen ve dikdörtgen şekle sahip örneklerini de görebilmemiz mümkündür. Kura-Aras seramiği için karakteristik olan spiral bezeme, baklava dilimi şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Levha 6, 9, 10, 20, 25, 30, 31, 32, 33).		

Levha 33. Karaz Höyüğü, 10189 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 34
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO 1523	MÜZE ENVANTER NO 1523	TABAKA-SEVİYE 6.50
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME 	BASKI-OLUK BEZEME X	KAZIMA BEZEME X
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i> 	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i> 	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
<i>iç içe daireler</i> 	<i>daireler</i> 	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i> 	<i>kareler</i> 	<i>spiraller</i>
<i>çentik</i> 	<i>balık kılıcı</i> 	<i>merdiven motifi</i>
<i>çentik</i> 	<i>balık kılıcı</i> 	<i>merdiven motifi</i>
<i>çentik</i> 	<i>balık kılıcı</i> 	<i>merdiven motifi</i>
RENK KIRMIZI	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI KUM-TAŞÇIK	FORM AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf parçası. Amorf üzerinde kazıma ve oluk tekniği birlikte kullanılmıştır. Birbirine paralel ve farklı yönlerde uzanan iç içe açılar ve bunların arasında yuvarlak çukur baskı yer almaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 39, 40, 41, 42, 51).		

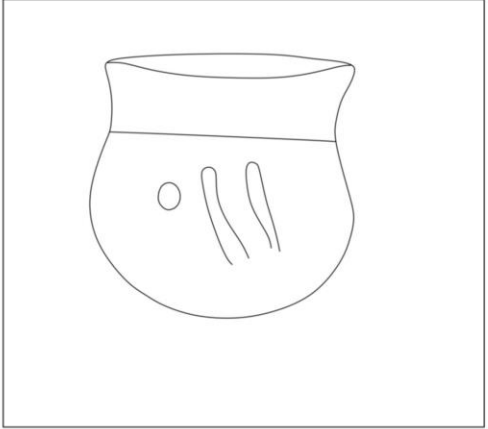
Levha 34. Karaz Höyüğü, 1523 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 35
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
10190	1502	3.00
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
X		
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X		
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
		X
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH
Gri	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK-KİREÇ	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf parçası. Rölyef tekniğinde uygulanmış olan motif Kura-Aras bezemeleri için karakteristik bir şablon oluşturmaktadır. Söz konusu motif; birbirleri ile bağlantılı gibi duran spiraller ve paralel çizgilerden oluşmaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 30, 32). Ayrıca söz konusu örneğin bezeme açısından oldukça yakın benzerlerini Gegharot, Karnut, Mokhra-Blur, Şengavit ve Elar gibi yerleşimlerde görebilmekteyiz		

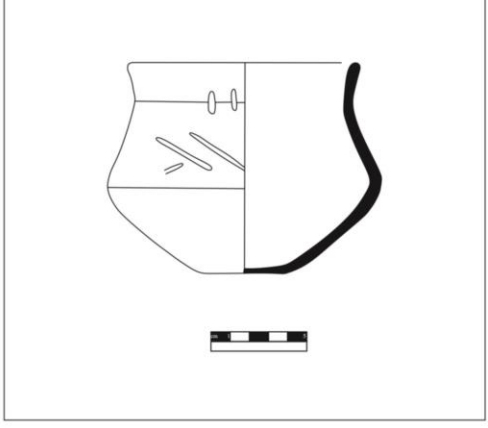
Levha 35. Karaz Höyüğü, 10190 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 36
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
----	1522	----
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
X		
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X		
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
		X
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>ç içe açt</i>
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH
KAHVERENGİ	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	TAŞÇIK	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Bezemeli amorf parçası. Rölyef tekniğinde yapılmış olan bezeme Karaz malzemesi için tandık bir motiftir. Değerlendirilen örnekte spiraller alışılagelmişin dışında kenarları ovalleştirilmiş kare-dikdörtgen bir forma sahiptir. Ortadan sarkan doğrusal hat uç kısımda ortası çukur bir şekil almaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 6, 9, 12, 33). Kayıtlarda seviyesine dair net bir bilgi bulunmamakla birlikte benzerlerinden hareketle erken bir seviyeden 6.50 civarından gelmiş olması muhtemeldir.		

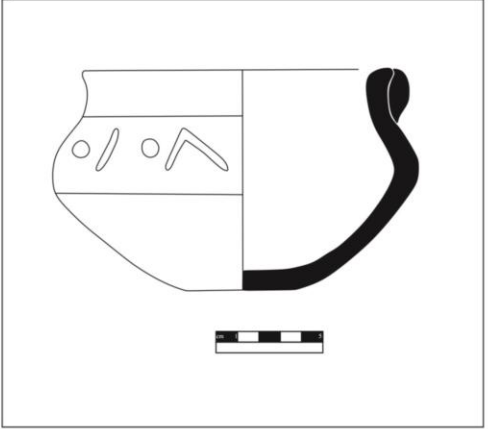
Levha 36. Karaz Höyüğü, 1522 Müze Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 37	
RESİM: 		ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE	
K19	19	8.50	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
	X		
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>	<i>dörtgenler</i>
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>	<i>kelebek motifi</i>
		X	
<i>tars-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>	
RENK	ASTAR	PERDAH	
SİYAH-KAHVE	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	KUM	ÇÖMLEK	
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA			
Basit yuvarlatılmış ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek. Gövde kısmında farklı boyutlarda birbirine paralel olarak bulunan doğrusal hatlar ve yuvarlak çukur baskıdan oluşan bezeme motifi yer almaktadır. Benzer örneği için bakınız (Levha 44).			

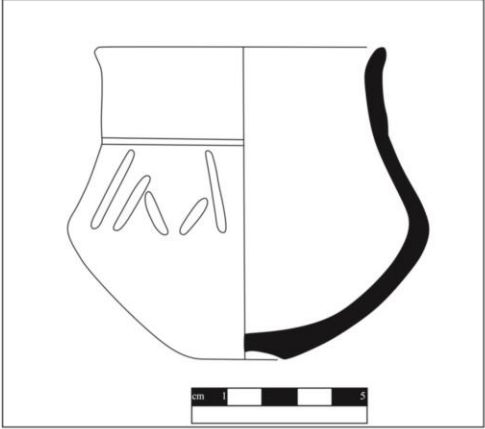
Levha 37. Karaz Höyüğü, K19 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 38
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO K20	MÜZE ENVANTER NO 20	TABAKA-SEVİYE 8.50
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME ☐	BASKI-OLUK BEZEME X	KAZIMA BEZEME ☐
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i> ☒	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i> ☐	<i>stilize insan ve hayvanlar</i> ☐
<i>iç içe daireler</i> ☐	<i>daireler</i> ☐	<i>üçgenler</i> ☐
<i>dörtgenler</i> ☐	<i>kareler</i> ☐	<i>spiraller</i> ☐
<i>çentik</i> ☐	<i>balık kılıcı</i> ☐	<i>merdiven motifi</i> ☐
<i>kelebek motifi</i> ☐	<i>tars-düz üçgenler</i> ☐	<i>zigzaglar</i> ☐
RENK SİYAH	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI TAŞÇIK	FORM ÇÖMLEK
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çömlek üzerinde gövde ve boyun kısmında oluk tekniği ile yapılmış çizgisel hatlardan oluşan bezeme motifi yer almaktadır. Karaz malzeme grubu içerisinde en erken dönemlerden en geç evreye kadar yaygın olarak kullanılacak olan bu çömleğin bezeme tekniği açısından yakın benzeri için bakınız (Levha 39, 42, 44).		

Levha 38. Karaz Höyüğü, K20 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 39	
RESİM:		ÇİZİM:	
			
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE	
K21	21	8.50 m.	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
☐	X	☐	
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
X	☐	☐	
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>	<i>dörtgenler</i>
☐	☐	☐	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>	<i>kelebek motifi</i>
☐	☐	☐	☐
<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>	
☐	☐	☐	
RENK	ASTAR	PERDAH	
KIRMIZI	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	KUM-TAŞÇIK	ÇANAK	
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA			
Geniş ağızlı çanak üzerinde de baskı oluk tekniğinde yapılmış düzlemsel hatlar ve bunların arasında yer alan yuvarlak çukur baskı motifinden oluşan bezeme yer almaktadır. Sade bir görünüme sahip olan bezeme motifinin benzer örnekleri için bakınız. (Levha 40, 43, 46, 48, 56, 57).			

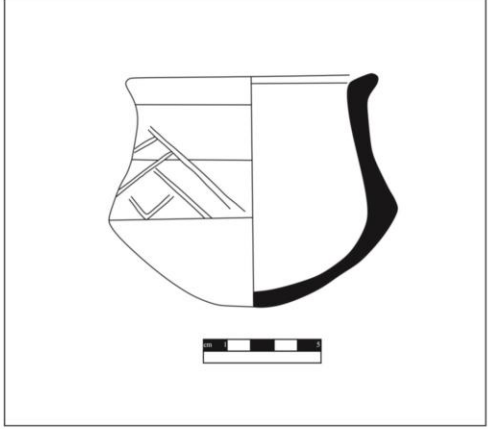
Levha 39. Karaz Höyüğü, K21 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 40	
RESİM:		ÇİZİM:	
			
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE	
K26	26	8.50 m	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
☐	X	☐	
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
X	☐	☐	
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>	<i>dörtgenler</i>
☐	☐	☐	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>
☐	☐	☐	☐
<i>spiraller</i>	<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	
☐	X	☐	
<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>		
☐	☐		
RENK	ASTAR	PERDAH	
SİYAH	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	KUM-TAŞÇIK	ÇÖMLEK	
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA			
Yuvarlatılmış ağız kenarına sahip boyunlu çömlek ise form olarak Kura-Aras seramiği için karakteristik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çömleğin alt ve üst kısmı birbirine eşittir ve düz diptir. Çömleğin gövde üst kesiminde kalın düz hatlardan oluşan oluk tekniğinde yapılmış bezeme motifi yer almaktadır. Çanak formunun yakın benzerlerini Anadolu'da Sos Höyük VA yapı katında ve Anadolu dışında Ermenistanda görebilmekteyiz. Karaz malzemesi içerisinde de form açısından yakın benzerleri mevcuttur. Karşılaştırma için bakınız (43, 46, 48, 56,57).			

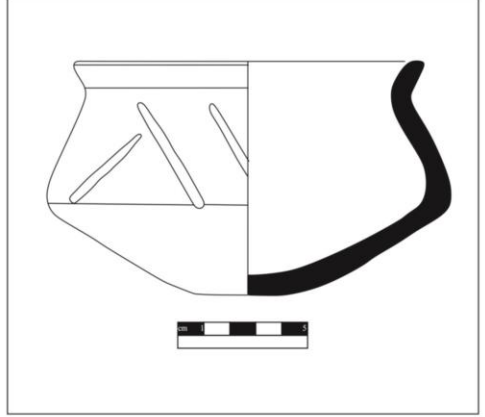
Levha 40. Karaz Höyüğü, K26 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 41
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO K37	MÜZE ENVANTER NO 37	TABAKA-SEVİYE 8.50 m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME ☐	BASKI-OLUK BEZEME X	KAZIMA BEZEME X
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i> ☒	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i> ☐	<i>stilize insan ve hayvanlar</i> ☐
<i>iç içe daireler</i> ☐	<i>daireler</i> ☐	<i>üçgenler</i> ☐
<i>dörtgenler</i> ☐	<i>kareler</i> ☐	<i>spiraller</i> ☐
<i>çentik</i> ☐	<i>balık kılıcı</i> ☐	<i>ic içe açt</i> ☐
<i>kelebek motifi</i> ☐	<i>ters-düz üçgenler</i> ☐	<i>merdiven motifi</i> ☐
<i>zigzaglar</i> ☐	<i>baskılar</i> ☒	<i>baklava dilimi</i> ☐
RENK SİYAH	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI KUM-TAŞCIK	FORM ÇÖMLEK
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
İki bezeme tekniğinin birlikte kullanıldığı örnekler arasında olan geniş ağızlı, kısa boyunlu çömlek son derece kaliteli bir perdaha sahiptir. Çömlek üzerinde kazıma ve oluk tekniğinde uygulanmış karmaşık bir bezeme motifi yer almaktadır. Bezeme birbirine paralel ve kesişen doğrusal hatlar arasındaki belirli bir düzen olmaksızın serpiştirilmiş yuvarlak baskılardan oluşmaktadır. Form olarak benzer örneklerine Sos Höyük VA yapı katından itibaren bölge genelinde yaygın olarak rastlanmaktadır. Bezeme tekniği ve motifi açısından karşılaştırma için bakınız (45, 46).		

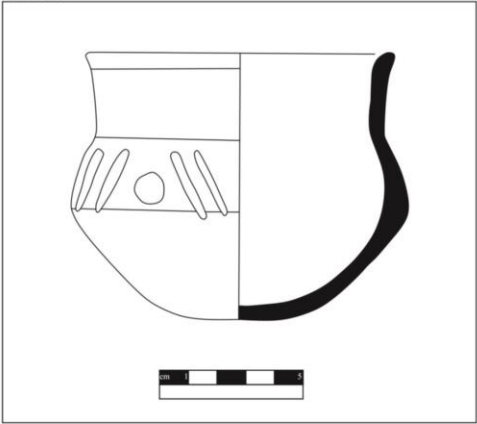
Levha 41. Karaz Höyüğü, K37 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 42
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
K55	37	8.00 m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
		X
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X		
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	<i>çentik</i>
<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>	<i>kelebek motifi</i>
<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>
RENK	ASTAR	PERDAH
KAHVERENGİ	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	ÇÖMLEK
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Kura-Aras seramiği için tanıdık bir form olan dışa dönük ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek. Gövde kısmında baskı-oluk tekniğinde yapılmış boyuna doğru uzanan ve köşe yapan düzlemsel hatlar yer almaktadır. Benzer örnekleri için bakınız (Levha 38, 39, 40, 43, 46, 48, 49, 56, 57).		

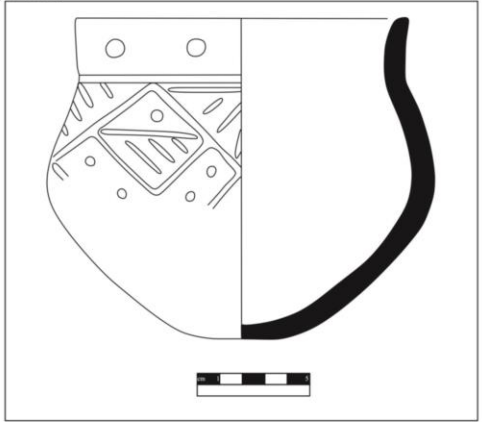
Levha 42. Karaz Höyüğü, K55 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 43
RESİM:		ÇİZİM:
		
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
K39	52-59	8.00 m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
☐	X	☐
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X	☐	☐
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
☐	☐	☐
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
☐	☐	☐
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	<i>çentik</i>
☐	☐	☐
<i>balk kılçığı</i>	<i>iç içe açt</i>	<i>kelebek motifi</i>
☐	☐	☐
<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>
☐	☐	☐
RENK	ASTAR	PERDAH
KAHVE-KIRMIZI	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	ÇANAK
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çanak üzerinde de yine düzlemsel hatlardan oluşan baskı oluk bezeme tekniğinde yapılmış bezeme yer almaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 38, 40, 42).		

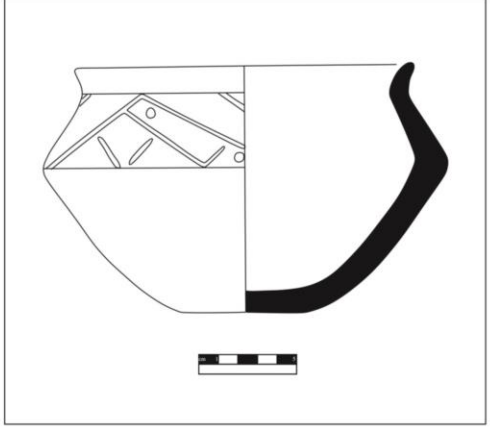
Levha 43. Karaz Höyüğü, K39 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 44
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO K44	MÜZE ENVANTER NO 44	TABAKA-SEVİYE 8.50
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME X	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i> X	<i>içi taralı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>merdiven motifi</i>
<i>zıgzaglar</i>	<i>baskılar</i> X	<i>baklava dilimi</i>
RENK KIRMIZI	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI KUM-TAŞÇIK	FORM AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Dik boyunlu, dışa dönük ağız kenarlı çömlek üzerinde gövde kısmında baskı oluk tekniğinde yapılmış olan birbirine paralel düz hatlardan oluşan bezeme motifi yer almaktadır. Bu düzlemsel hatların arasında yuvarlak çukur baskı yer almaktadır. Bezeme şablonu açısından yakın benzerleri için bakınız (Levha 37, 38, 40, 41, 42, 45, 49). Levha 50 ve Levha 44'de görülen bezeme şablonları Kura-Aras seramikleri için çok karakterize olup kültürün geç evrelerine kadar sevilerek kullanılan bir bezeme motifi olacaktıdır.		

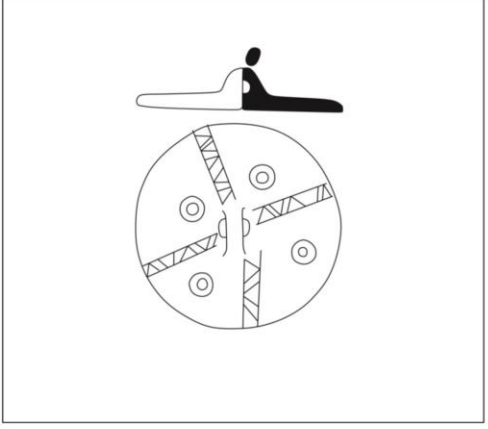
Levha 44. Karaz Höyüğü, K44 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 45
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
46	46	8.50
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
☐	X	☐
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X	☐	☐
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
☐	☐	☐
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
☐	☐	☐
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	☐
X	☐	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılçığı</i>	<i>iç içe aç</i>
☐	☐	☐
<i>kelebek motif</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motif</i>
☐	☐	☐
<i>zigzaglar</i>	☐	☐
☐	☐	☐
RENK	ASTAR	PERDAH
SİYAH	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	ÇÖMLEK
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Kısa boyunlu ve düz basit ağız kenarlı çömlek. Daha geniş olan gövde üst kesimi oldukça zengin ve komplike görünümlü bir bezeme yer almaktadır. Ortada köşe yapan düzlemsel hatlar ve bunların içerisinde yer alan doldurma amaçlı küçük boyutlardaki baskı-oluk bezeme yer almaktadır. Ana motif, etrafında bulunan farklı boyutlardaki düz ince hatlarla sınırlandırılmıştır. Bezeme ve yüzey uygulamaları açısından oldukça kaliteli bir işçiliğe sahip olan eser tipik olarak Kura-Aras çömlek formu özellikleri taşımaktadır. Karaz malzemesi içerisinde karşılaştırma için bakınız (41, 55).		

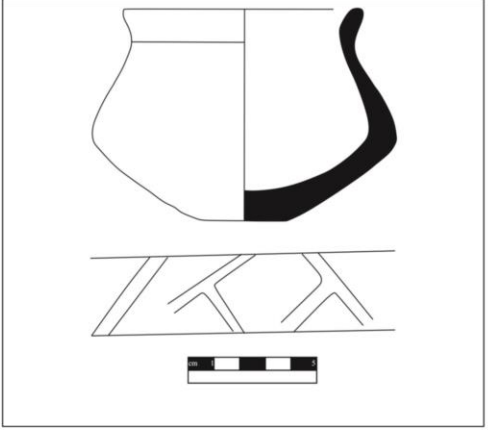
Levha 45. Karaz Höyüğü, 46 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 46
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
K71	71	8.00 m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
☐	X	X
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X	☐	☐
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
☐	☐	☐
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
☐	☐	☐
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	☐
X	☐	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>
☐	☐	☐
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
☐	☐	☐
<i>zigzaglar</i>	☐	☐
☐	☐	☐
RENK	ASTAR	PERDAH
SİYAH	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	ÇÖMLEK
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Dışa dönük ağız kenarlı omurgalı çanak üzerinde baskı oluk tekniğinde uygulanmış düzlemsel hatlardan oluşan karaz motifi yer almaktadır . Benzer örnekler için bakınız (Levha 41, 45).		

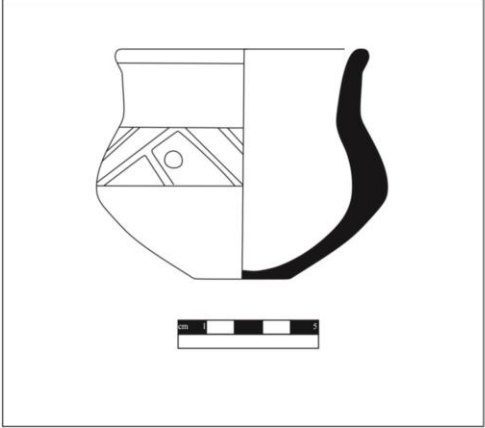
Levha 46. Karaz Höyüğü, K71 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 47
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
----	1474	8.75 m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
		X
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X		
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	
X		
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
	X	
<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH
KIRMIZI	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Dairesel bir forma sahip olan düz yassı kapak üzerinde parmak delikli bir kulp yer almaktadır. Kazıma tekniğinde uygulanan bezeme motifi merkezde bulunan kulp kısmından kenarlara doğru uzanan dört şerit içerisindeki ters-düz üçgenlerden oluşmaktadır. Bu şeritlerin arasında yuvarlak çukur baskı motifi yer almaktadır. Form olarak düz yassı kapaklar kültürün en erken evrelerinden geç evrelerine kadar yaygın olarak kullanım görmektedir. Karaz örneklerinde diğer anahtar yerleşimlere göre daha yaygın bir bezeme tekniği olan kazıma bezeme bu örnekte baskı bezeme tekniği kullanılarak zenginleştirilmiştir. 1474 envanter numaralı eser iki farklı tekniğin bir arada kullanımını göstermesi açısından önemlidir. Karşılaştırma için bakınız (Levha 59, 58). Ayrıca Işıklı'nın A. Sagona ile yapmış olduğu kişisel görüşmelerinde Sos Höyük VA yapı katında benzer örneklerle rastlandığından bahsetmektedir.		

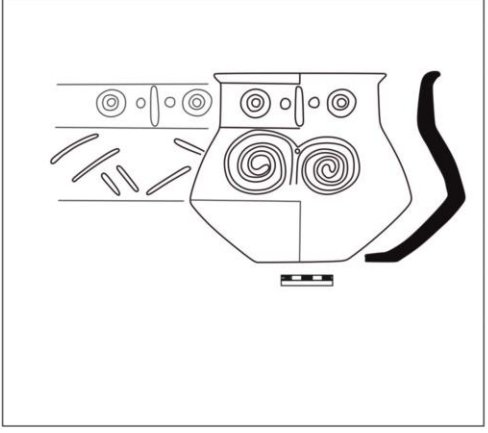
Levha 47. Karaz Höyüğü, 1474 Müze Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 48
RESİM:		ÇİZİM:
		
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
10166	1480	7.00m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
☐	X	☐
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X	☐	☐
<i>ic içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
☐	☐	☐
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
☐	☐	☐
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	☐
☐	☐	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>ic içe aç</i>
☐	☐	☐
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
☐	☐	☐
<i>zigzaglar</i>	☐	☐
☐	☐	☐
RENK	ASTAR	PERDAH
KAHVERENGİ	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	ÇÖMLEK
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Boyunsuz, dışa dönük ağız kenarlı, küresel gövdeli omurgalı çömlek üzerinde düz ve birbirine paralel kısa kalın hatlardan oluşan oluk tekniğinde yapılmış bir bezeme yer almaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 38, 39, 40, 42, 43, 46, 49, 56, 57).		

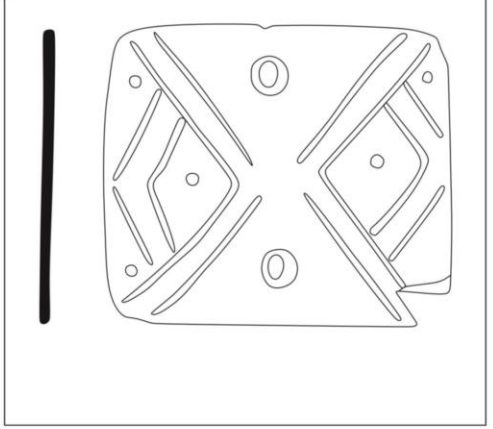
Levha 48. Karaz Höyüğü, 10166 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 49	
RESİM:		ÇİZİM:	
			
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE	
K10164	1481	8.50 m.	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
	X		
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
X			
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>	<i>dörtgenler</i>
<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>	<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>
		X	
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>	<i>kelebek motifi</i>
<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>	
RENK	ASTAR	PERDAH	
KAHVERENGİ	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	KUM-TAŞÇIK	ÇÖMLEK	
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA			
Yuvarlatılmış dışa dönük ağız kenarlı, dik boyunlu ve omurgalı çömlek üzerinde de baskı oluk tekniğinde yapılmış paralel kesişen hatlar ve bunların arasında yer alan yuvarlak baskı motifi yer almaktadır. Karaz motifi olarak isimlendirilen bu şablon Baskı-oluk tekniği için karakteristik olarak nitelendirilebilir. Benzer örnekleri için bakınız (Levha 45, 44, 41).			

Levha 49. Karaz Höyüğü, K10164 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 50	
RESİM:		ÇİZİM:	
			
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE	
10160	1486	8.75 m.	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
X	X		
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
X			
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>	<i>dörtgenler</i>
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>
<i>spiraller</i>	<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	
X	X		
<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH	
SİYAH-KAHVE	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	KUM-TAŞÇIK	ÇÖMLEK	
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA			
Yuvarlatılmış dışa dönük ağız kenarlı, dik boyunlu, omurgalı çömlek Kura-Aras seramik bezeme repertuvarı için son derece karakteristik bir motife sahiptir. İki bezeme tekniğinin bir arada kullanıldığı çömlek üzerinde gövde kısmında kalın kabartma şeklinde yapılmış çift spiral motifi yer almaktadır. Bu ana motif, boyun kısmında yer alan ve baskı-oluk tekniği ile yapılmış çizgisel bezemeler zenginleştirilmiştir. Boyun kısmında yer alan bu düzlemsel hatların arasında yuvarlak çukur bezeme boyun kısmını çevrelemektedir. Karaz malzemesi içerisinde eserin bezeme açısından en yakın benzerleri 1506, 1507 ve 1508 envanter numaralı eserlerdir. (Levha 52, 53, 54).			

Levha 50. Karaz Höyüğü, 10160 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 51
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
a 89 (10169)	1490	7.00 m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
☐	X	☐
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X	☐	☐
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
☐	☐	☐
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
☐	☐	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>ic içe açt</i>
☐	☐	☐
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
☐	☐	☐
<i>zigzaglar</i>	<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>
☐	X	☐
RENK	ASTAR	PERDAH
Gri	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	TAŞCIK	KAPAK
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Köşeleri yuvarlatılmış olan dikdörtgen kapak üzerinde baskı-oluk tekniğinde yapılmış bezeme şablonu yer almaktadır. Köşelerden ortaya doğru uzanan çift sıra düz hatlar ve bu hatların arasında yer alan kenarları köşe yapmış düzlemsel hatlar bulunmaktadır. Bu hatların arasında yuvarlak çukur baskı yer almaktadır. Kapak, dikdörtgen formu ile anahtar yerleşimler için tek örnektir. Bu durum bölgesel bir özellik olarak düşünülebilir. Eserin üzerinde yer alan bezeme kompozisyonu "Karaz Motifi" olarak adlandırılan düz hat ve yuvarlak baskı çukurluklardan oluşan şablonun daha komplike bir uygulamasıdır. Bezeme motifi açısından en yakın paraleli için		

Levha 51. Karaz Höyüğü, a 89 (10169) Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 52	
RESİM: 		ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE	
-----	1506	-----	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
	X		
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>	<i>dörtgenler</i>
	X		
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>	<i>kelebek motifi</i>
<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>	
RENK	ASTAR	PERDAH	
AÇIK KAHVE	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	KUM-TAŞÇIK	ÇÖMLEK	
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA			
Olasılıkla bir küp ya da büyük bir çömleğe ait olan parçanın boyun kısmında dairesel bir şekle sahip sıralı baskı motifi yer almaktadır. En yakın beznerleri için bakınız (Levha 4, 50).			

Levha 52. Karaz Höyüğü, 1506 Müze Envanter Numaralı Eser.

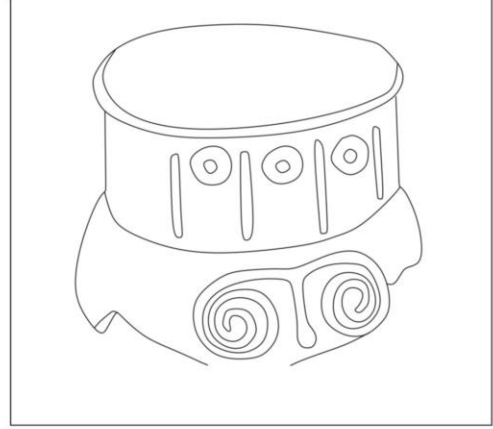
Yerleşim: Karaz

LEVHA 53

RESİM:

ÇİZİM:

KAZI ENVANTER NO

MÜZE ENVANTER NO

1507

TABAKA-SEVİYE

8.00 m.

KABARTMA-RÖLYEF BEZEME

X

BASKI-OLUK BEZEME

X

KAZIMA BEZEME

düz, paralel ve dalgali çizgiler

X

içi taraflı geometrik şekiller

stilize insan ve hayvanlar

iç içe daireler

daireler

üçgenler

dörtgenler

kareler

spiraller

X

baskılar

X

baskıya dilimi

çentik

balık kılıcı

iç içe aç

kelebek motifi

ters-düz üçgenler

merdiven motifi

zigzaglar

RENK

AÇIK KAHVE

ASTAR

VAR

PERDAH

VAR

YAPIM

EL

KATKI

KUM-TAŞÇIK

FORM

ÇÖMLEK

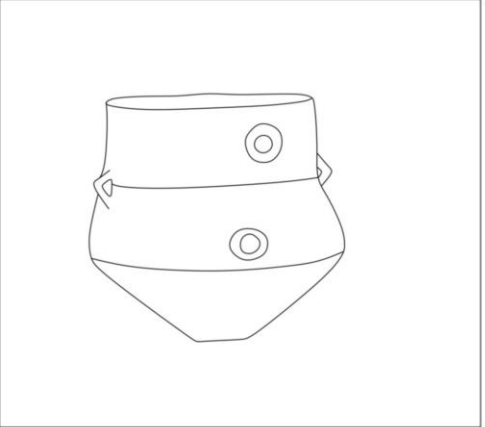
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA

Kültürün form repertuarında büyük boyutlu kap grubuna giren ve çömlek-küp olarak isimlendirebileceğimiz 1507 envanter numaralı eser üzerinde iki ayrı bezeme tekniği kullanılarak oluşturulmuş bezeme motifi yer almaktadır. Gövde kısmında kabartma tekniğinde yapılmış olan çift spiral bezeme boyun kısmında yer alan kalın düz hatlardan oluşan oluk bezeme ve bunların arasında yer alan yuvarlak baskılar ile zenginleştirilmiştir. En yakın paralelleri için bakınız (Levha 50, 54).

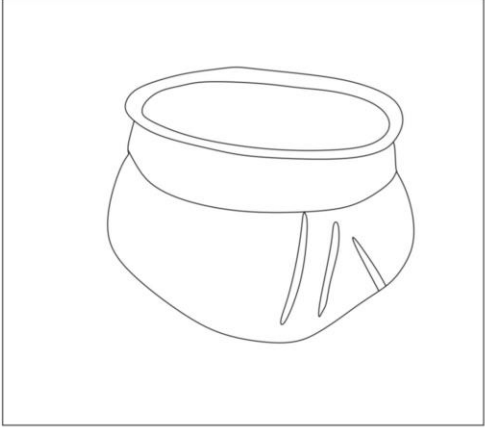
Levha 53. Karaz Höyüğü, 1507 Müze Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 54
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
-----	1508	8.00 m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
X		
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X		
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
		X
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH
KIRMIZI	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	İRİ KUM-TAŞÇIK	ÇÖMLEK
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Olasılıkla bir küp ya da büyük bir çömleğe ait olan parçanın boyun kısmında kabartma tekniğinde bezeme yer almaktadır. Bezeme şablonu Karaz bezeme repertuarında yaygın olarak uygulanmış olan çift spiral ve orta kısımdan uzanan doğrusal bir hat ile tamamlanmıştır Benzer örnekleri için bakınız (Levha 50, 53).		

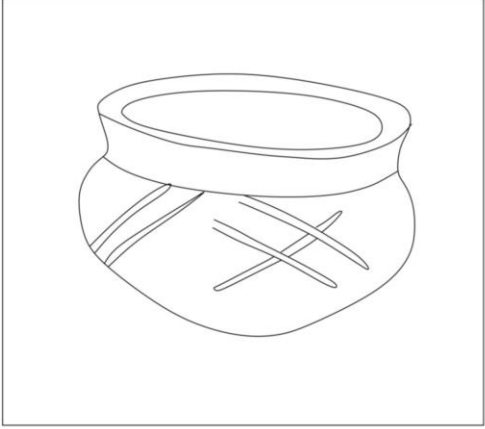
Levha 54. Karaz Höyüğü, 1508 Müze Envanter Numaralı Eser.

Verleşim: Karaz		LEVHA 55
RESİM: 		ÇİZİM:
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
10161	10161	8.50 m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
	X	
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	<i>çentik</i>
X		
<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe açt</i>	<i>kelebek motifi</i>
<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>
RENK	ASTAR	PERDAH
SİYAH	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	----	ÇÖMLEK
TANIM- DEĞERLENDİRME-KARŞILAŞTIRMA		
Kura-Aras form repertuarı için karakteristik bir forma sahip olan yuvarlatılmış ağız kenarlı, dik boyunlu, omurgalı çömlek, son derece kaliteli parlak bir achiya sahiptir. Kap üzerinde baskı tekniğinde yapılmış iki adet yuvarlak çukur baskı yer almaktadır.		

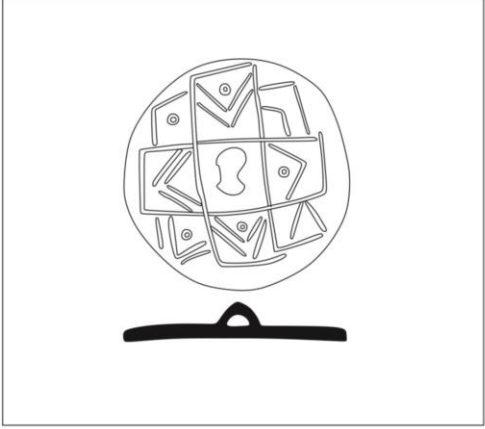
Levha 55. Karaz Höyüğü, 10161 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 56
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO 10162	MÜZE ENVANTER NO 10162	TABAKA-SEVİYE 8.50 m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME ☐	BASKI-OLUK BEZEME X	KAZIMA BEZEME ☐
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i> ☒	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i> ☐	<i>stilize insan ve hayvanlar</i> ☐
<i>iç içe daireler</i> ☐	<i>daireler</i> ☐	<i>üçgenler</i> ☐
<i>dörtgenler</i> ☐	<i>kareler</i> ☐	<i>spiraller</i> ☐
<i>baskılar</i> ☐	<i>baklava dilimi</i> ☐	<i>çentik</i> ☐
<i>balık kılıcı</i> ☐	<i>iç içe aç</i> ☐	<i>kelebek motifi</i> ☐
<i>ters-düz üçgenler</i> ☐	<i>merdiven motifi</i> ☐	<i>zigzaglar</i> ☐
RENK KIRMIZI	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI ----	FORM ÇÖMLEK
TANIM- DEĞERLENDİRME-KARŞILAŞTIRMA		
Dışa dönük ağız kenarlı, kısa boyunlu, küresel gövdeli çömlek üzerinde baskı oluk tekniğinde yapılmış düzlemsel hatlardan oluşan bezeme motifi yer almaktadır. Seramikler üzerinde yaygın olarak gözlemlenen düzlemsel hatların benzer örnekleri için bakınız. (Levha 57, 29, 48, 46, 45, 44, 43, 42, 40, 39, 38, 37).		

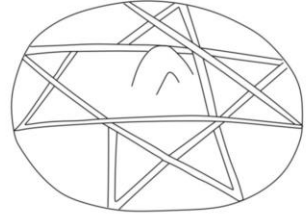
Levha 56. Karaz Höyüğü, 10162 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 57
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
10163	10163	8.50 m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
☐	X	☐
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X	☐	☐
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
☐	☐	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>
☐	☐	☐
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
☐	☐	☐
<i>baskılar</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>
☐	☐	☐
RENK	ASTAR	PERDAH
SİYAH	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	----	ÇÖMLEK
TANIM- DEĞERLENDİRME-KARŞILAŞTIRMA		
Dışa dönük ağız kenarlı, kısa boyunlu, küresel gövdeli çömlek üzerinde baskı oluk tekniğinde uygulanmış düzlemsel hatlardan oluşan oluk motifi yer almaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 56, 29, 48, 46, 45, 44, 43, 42, 40, 39, 38, 37).		

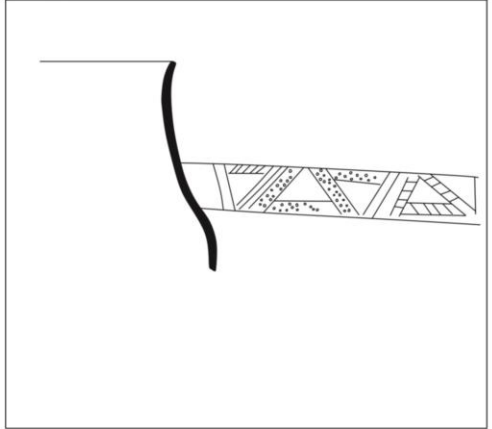
Levha 57. Karaz Höyüğü, 10163 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 58
RESİM: 		ÇİZİM:
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
10170	10170	8.50m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
☐	☒	☐
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
☒	☐	☐
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
☐	☐	☐
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
☐	☐	☐
<i>baskılar</i>	<i>zigzaglar</i>	<i>çentik</i>
☒	☐	☐
<i>balık kılıcı</i>	<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>
☐	☐	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>çentik</i>
☐	☐	☐
RENK	ASTAR	PERDAH
KIRMIZI	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM	KAPAK
TANIM- DEĞERLENDİRME-KARŞILAŞTIRMA		
Yuvarlak bir forma sahip olan kapak üzerinde düz doğrusal hatların birbirini kesmesiyle oluşan bezeme taslağının içinde iç içe açılı oluşturan düzlemsel hatlar ve bunların arasında çukur baskı motifi yer almaktadır. Karaz malzemesi içerisinde düz yuvarlak kapakların bezemeli ve bezemesiz olanları yaygın olarak gözlemlenmektedir. Form olarak farklı bir şekle sahip olsa da bezeme yapısı açısından 1490 envanter numaralı eser ile benzer özellikler taşımaktadır. En yakın paraleli için bakınız (Levha 51)		

Levha 58. Karaz Höyüğü, 10170 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 59
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
10171	10171	9.00 m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
☐	X	☐
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X	☐	☐
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
☐	☐	☐
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
☐	☐	☐
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	☐
☐	☐	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>
☐	☐	☐
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
☐	☐	☐
<i>zigzaglar</i>	☐	☐
☐	☐	☐
RENK	ASTAR	PERDAH
DEVETÜYÜ	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞÇIK	KAPAK
TANIM- DEĞERLENDİRME-KARŞILAŞTIRMA		
Dairesel forma sahip olan kapak üzerinde baskı-oluk tekniğinde uygulanmış bezeme motifi tüm yüzeyi kaplamaktadır. Çizgisel düz hatlardan oluşan bezeme kabaca yıldız şeklini anımsatmaktadır (Levha 59). Benzer örneklerine Sos Höyüğü'nün VA yapı katında da benzer form ve mal özelliklere sahip eserler mevcuttur. Karşılaştırma için bakınız (Levha 47, 58).		

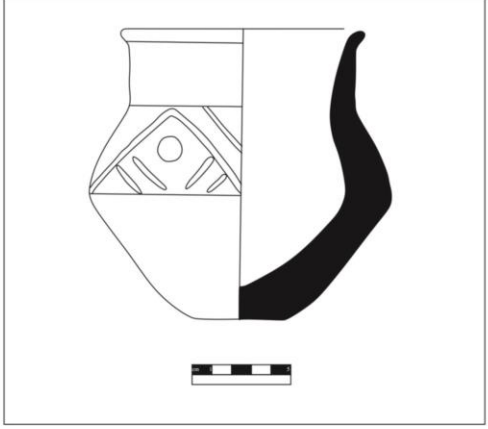
Levha 59. Karaz Höyüğü, 10171 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Karaz		LEVHA 60	
RESİM: 		ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE	
10195	1095	2.00m.	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
☐	☐	X	
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taralı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
X	☐	☐	
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>	<i>dörtgenler</i>
☐	☐	☐	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>
☐	☐	☐	X
<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>	<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>
☐	☐	X	☐
RENK	ASTAR	PERDAH	
KIRMIZI	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	----	ÇÖMLEK	
TANIM- DEĞERLENDİRME-KARŞILAŞTIRMA			
10195 envanter numaralı dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek üzerinde kazıma tekniğinde yapılmış bezeme yer almaktadır. Üstten ve alttan çizgisel hatlarla sınırlandırılan kısımda ters düz üçgenler yer almaktadır. Üçgenlerin kalınlaştırılmış kenarları arasında doldurma unsuru olarak nokta şeklinde bezeme ve merdiven motifi yer almaktadır. Kura-Aras malzeme grubu içerisinde çok tanınık olmayan bu eser, Gürcistan'daki Kura-Aras Kültürel sürecinden sonra varlık gösterecek olan Martkopi malzemesini anımsatmaktadır. En yakın paraleli için bakınız (Levha 13).			

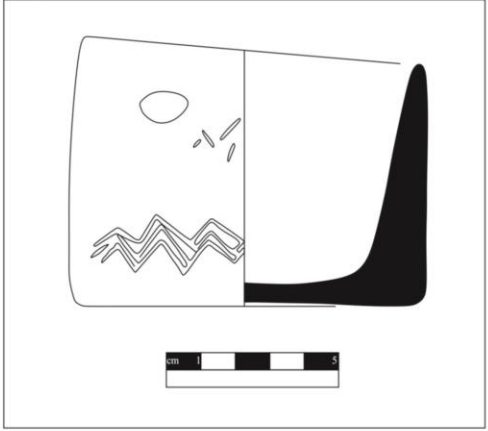
Levha 60. Karaz Höyüğü, 10195 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Pulur RESİM: 	LEVHA 61 ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO P66	MÜZE ENVANTER NO 478	TABAKA 2 m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME 	BASKI-OLUK BEZEME X	KAZIMA BEZEME
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i> X <i>içi taraflı geometrik şekiller</i> <i>stilize insan ve hayvanlar</i> 		
<i>iç içe daireler</i> <i>daireler</i> <i>üçgenler</i> <i>dörtgenler</i> <i>kareler</i> <i>spiraller</i> <i>baskılar</i> X <i>baklava dilimi</i> 		
<i>çentik</i> <i>balık kılıcı</i> <i>iç içe aç</i> <i>kelebek motifi</i> <i>ters-düz üçgenler</i> <i>merdiven motifi</i> <i>zigzaglar</i> 		
RENK KOYU GRİ	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI ----	FORM KAPAK
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA Kura-Aras seramik repertuarında oldukça yaygın olan bu tip düz yassı kapaklara kültürün yayılım gösterdiği hemen her yerleşiminde rastlamak mümkündür. Orta kısımda yer alan kulbun etrafında parmak baskı motifi yer almaktadır. En yakın paraleli için bakınız (Levha 65).		

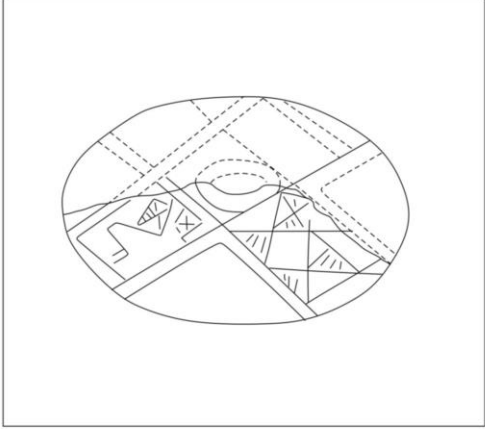
Levha 61. Pulur Höyüğü, P66 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Pulur		LEVHA 62	
RESİM:		ÇİZİM:	
			
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA	
P7	428	2 m.	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
☐	X	☐	
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
X	☐	☐	
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>	<i>dörtgenler</i>
☐	☐	☐	☐
<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>	<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>
☐	☐	X	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>	<i>kelebek motifi</i>
☐	☐	☐	☐
<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>	
☐	☐	☐	
RENK	ASTAR	PERDAH	
AÇIK KAHVE	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	KUM-TAŞÇIK	ÇÖMLEK	
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA			
Dışarıya taşkın ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek, son derece kaliteli parlak bir ağıza sahiptir. Çömlek üzerinde baskı oluk tekniğinde uygulanmış karaz motifi yer almaktadır. Çömlek üzerinde bulunan bezeme taslağı ve teknik, erken dönemlerden itibaren çevre yerleşimlerde de gözlemlenmektedir. Ayrıca bu tip çömleklere Anadolu dışında Ermenistan'daki "Horom, Jrvezh, Aparan, Chkalovka" gibi yerleşimlerin erken katlarında da rastlanılmaktadır. Fakat bu durum eserin ele geçtiği seviye bilgisiyle örtüşmemektedir. Bu örneğin bezeme motifi ve tekniği açısından en yakın benzerlerini Karaz Höyüğünde görebilmemiz mümkündür. Karaz'dan ele geçen eserlerin seviye bilgisi Ermenistan örnekleri ile örtüşmektedir. Benzer örnekler için bakınız (Karaz Levha 44, 45, 49)			

Levha 62. Pulur Höyüğü, P7 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Pulur		LEVHA 63	
RESİM:		ÇİZİM:	
			
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA	
P14	434	2 m.	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
☐	☐	X	
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
X	☐	☐	
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>	<i>dörtgenler</i>
☐	☐	☐	☐
<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>	<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>
☐	☐	☐	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>	<i>kelebek motifi</i>
☐	☐	☐	☐
<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>	X
☐	☐	☐	☐
RENK	ASTAR	PERDAH	
KAHVE	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	KUM-TAŞÇIK	BARDAK	
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA			
Silindirik forma sahip olan kabın dip kısmında kazıma bezeme tekniğinde uygulanmış zig zag motifi yer almaktadır.			

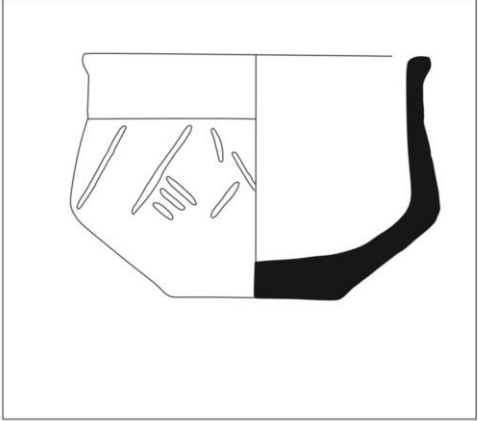
Levha 63. Pulur Höyüğü, P14 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Pulur		LEVHA 64
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO P225	MÜZE ENVANTER NO 629	TABAKA-SEVİYE YANGIN-2 m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME ☐	BASKI-OLUK BEZEME X	KAZIMA BEZEME ☐
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i> ☐	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i> ☐	<i>stilize insan ve hayvanlar</i> ☐
<i>iç içe daireler</i> ☐	<i>daireler</i> ☐	<i>üçgenler</i> ☐
<i>dörtgenler</i> ☐	<i>kareler</i> ☐	<i>spiraller</i> ☐
<i>baskılar</i> ☐	<i>baklava dilimi</i> ☐	<i>çentik</i> ☐
<i>balık kılıcı</i> ☐	<i>iç içe aç</i> ☐	<i>kelebek motifi</i> X
<i>ters-düz üçgenler</i> ☐	<i>merdiven motifi</i> ☐	<i>zigzaglar</i> ☐
RENK Grİ	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI KUM-TAŞÇIK	FORM KAPAK
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Yuvarlak bir forma sahip olan bir diğer kapak üzerinde de kazıma tekniğinde uygulanmış olan bezeme motifi yer almaktadır. Farklı boyutlardaki düzlemsel çizgilerle panellere ayrılan kapak üzerinde çeşitli geometrik şekillerden oluşan bezeme motifi yer almaktadır. Karaz Höyüğü'nden ele geçen kapak örneklerine istinaden daha az bezemeye sahip olan Pulur Höyüğü kapakları, geç özellikler taşımaktadır.		

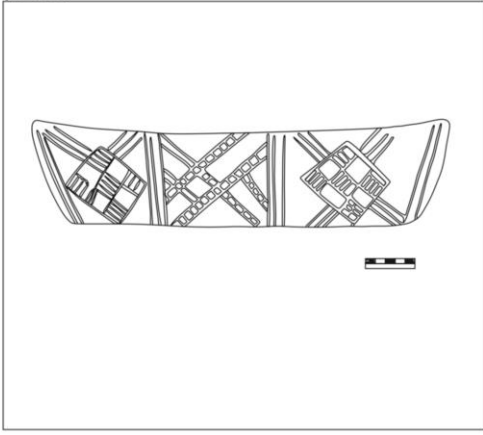
Levha 64. Pulur Höyüğü, P225 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Pulur		LEVHA 65
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA-SEVİYE
P 604	683	5.00 m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
	X	
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taralı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	
X		
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH
Grİ	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM	KAPAK
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Yuvarlak bir forma sahip olan kapak üzerinde baskı-oluk tekniğinde uygulanmış olan bezeme motifi yer almaktadır. Merkezde yer alan masif kulbun etrafında yuvarlak şeklinde dört adet çukur baskı yer almaktadır. Tüm olarak ele geçmiş olan bardak formu Kura-Aras Kültürü'nde yaygın olarak karşımıza çıkan bir form repertuarını oluşturmaktadır. En yakın paraleli için bakınız (Levha 61).		

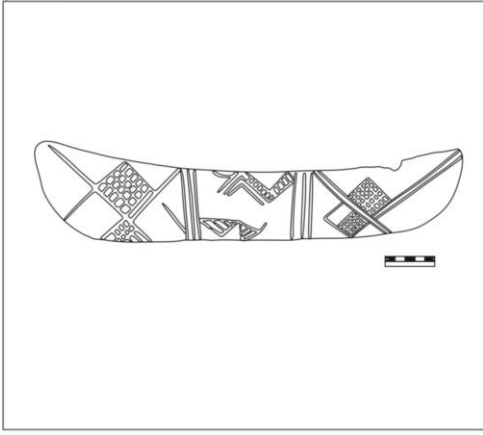
Levha 65. Pulur Höyüğü, P604 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Pulur RESİM: 	LEVHA 66 ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO P6	MÜZE ENVANTER NO 1198	TABAKA-SEVİYE ----
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME 	BASKI-OLUK BEZEME X	KAZIMA BEZEME
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i> X	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i> 	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
<i>iç içe daireler</i> 	<i>daireler</i> 	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i> 	<i>kareler</i> 	<i>spiraller</i>
<i>baskılar</i> 	<i>baklava dilimi</i> 	<i>çentik</i>
<i>balık kılıcı</i> 	<i>iç içe aç</i> 	<i>kelebek motifi</i>
<i>ters-düz üçgenler</i> 	<i>merdiven motifi</i> 	<i>zigzaglar</i>
RENK KAHVE	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI KUM-TAŞÇIK	FORM ÇANAK
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA:		
Dışa yuvarlatılmış ağız kenarlı omurgalı çömlek üzerinde düz doğrusal hatlardan oluşan baskı oluk motifi yer almaktadır. Bezeme şablonu olarak yakın paralellerini Karaz malzemesi arasında görebilmemiz mümkündür. Yakın paralelleri için bakınız (Karaz Levha 38, 40, 42, 43). Ayrıca (Güzelova Levha 73). Benzer örnekler ışığında, kap bezeme tekniği ve şablonu açısından erken özellikler taşımaktadır.		

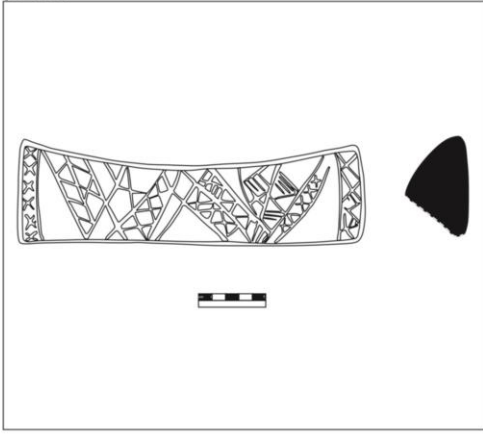
Levha 66. Pulur Höyüğü, P6 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Güzelova		LEVHA 67
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO 206	MÜZE ENVANTER NO 916	TABAKA 7,00m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME X	BASKI-OLUK BEZEME 	KAZIMA BEZEME
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i> X	<i>içi taralı geometrik şekiller</i> X	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
<i>iç içe daireler</i> 	<i>daireler</i> 	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i> 	<i>kareler</i> 	<i>spiraller</i>
<i>baskılar</i> 	<i>baklava dilimi</i> 	<i>çentik</i>
<i>balık kılıcı</i> 	<i>iç içe aç</i> 	<i>kelebek motifi</i>
<i>ters-düz üçgenler</i> 	<i>merdiven motifi</i> X	<i>zigzaglar</i>
RENK KAHVE-SİYAH	ASTAR VAR	PERDAH VAR
YAPIM EL	KATKI KUM	FORM TEPSİ
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA:		
916 envanter numaralı eser, kabaca dikdörtgen bir şekle sahip olan tepsinin ön yüzü diğer kenarlara göre daha yüksek ve içe doğru kavislidir. Tepsi ön yüzünde rölyef bezeme tekniğinde yapılmış bezeme yer amaktadır. Zengin geometrik şekillerden oluşan ve karmaşık bir görünüme sahip olan bezeme taslağı paralel çizgilerle üç panele ayrılmıştır. Merkezde yer alan büyük kare motifin içerisi daha küçük içi taralı dikdörtgenlerle doldurulmuştur. Karelerin etrafı sağ ve sol taraftan düz paralel çizgilerle sınırlandırılmıştır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 68, 71, 72).		

Levha 67. Güzelova Höyüğü, 206 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Güzelova		LEVHA 68
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA
179	891	Tepe A Ocağı/ 7,00m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
X		
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X	X	
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
		X
<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH
KAHVE-SİYAH	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM	TEPSİ
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA:		
891 envanter numaralı eser üzerinde rölyef tekniğinde uygulanmış bezeme yer almaktadır. Dikdörtgen bir forma sahip olan tepsinin ön yüzü hafif kavislidir. Tepsinin ön yüzünde 916 envanter numaralı eserde olduğu gibi zengin geometrik şekillerden oluşan bezeme yer almaktadır. Zengin geometrik şekillerden oluşan bezeme taslağı paralel çizgilerle üç panele ayrılmıştır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 67, 71, 72).		

Levha 68. Güzelova Höyüğü, 179 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Güzelova		LEVHA 69	
RESİM: 		ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA	
131	853	1,50m.	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
☐	☒	☐	
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
☒	☒	☐	
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>	<i>dörtgenler</i>
☐	☐	☐	☐
<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>	<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>
☐	☐	☐	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>	<i>kelebek motif</i>
☐	☐	☐	☒
<i>tars-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motif</i>	<i>zigzaglar</i>	☒
☒	☐	☐	☐
RENK	ASTAR	PERDAH	
SİYAH	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	KUM-TAŞCIK	TEPSİ	
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA:			
Kabaca dikdörtgen bir şekle sahip olan tepsinin ön yüzü diğer kenarlara göre daha yüksek ve içe doğru kavislidir. Tepsi ön yüzünde baskı-oluk bezeme tekniğinde yapılmış motif yer almaktadır. Zengin geometrik şekillerden oluşan ve karmaşık bir görünüme sahip olan bezeme taslağı iki köşeden paralel çizgilerle sınırlandırılarak ana panel içerisine sığdırılmıştır. Güzelova Höyüğüne özgün örnekler olarak nitelendirebileceğimiz bu eserlerin benzer örnekleri Sos höyüğünde Orta Tunç Çağından itibaren yaygın olarak gözlemleniyorken Karaz Höyüğünde de kültürün geç evrelerine doğru karşımıza çıkmaktadır. Karaz malzemesi için bakınız (Levha 28, 29).			

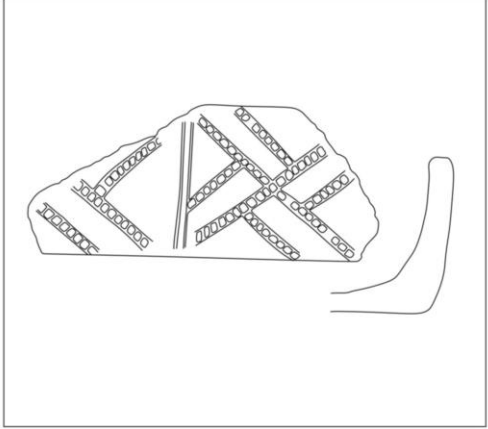
Levha 69. Güzelova Höyüğü, 131 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Güzelova		LEVHA 70
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA
15	753	-----
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
☐	☐	X
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X	☐	☐
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
☐	☐	☐
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
☐	☐	☐
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	<i>çentik</i>
☐	☐	☐
<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe açt</i>	<i>kelebek motifi</i>
☐	☐	☐
<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>
☐	☐	☐
RENK	ASTAR	PERDAH
SİYAH	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞCIK	ÇÖMLEK
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA:		
Geniş ağızlı, düz dipli küresel gövdeli çanak üzerinde gövde kısmında kazıma bezeme tekniğinde uygulanmış düz doğrusal hatlardan oluşan bezeme yer almaktadır. Bezeme stili ve kompozisyonu açısından da kültürün geç evresini işaret eden bu eser Kazıma tekniğinin uygulanmış olduğu tek örnektir.		

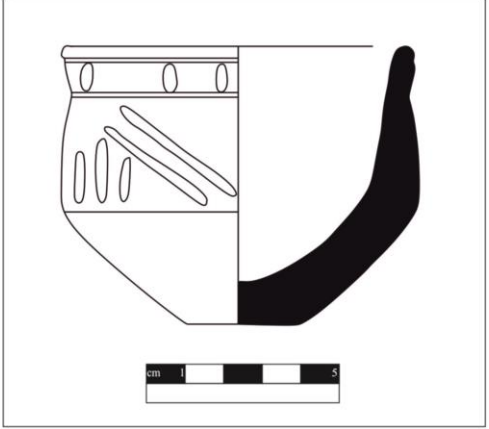
Levha 70. Güzelova Höyüğü, 15 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Güzelova		LEVHA 71	
RESİM:		ÇİZİM:	
			
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA	
368	1057	-----	
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME	
☐	☐	X	
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>	
☒	☒	☐	
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>	<i>dörtgenler</i>
☐	☐	☒	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>
☐	☐	☒	☒
<i>merdiven motifi</i>	<i>zigzaglar</i>	<i>spiraller</i>	<i>baskılar</i>
☐	☐	☒	☐
RENK	ASTAR	PERDAH	
DEVETÜYÜ	VAR	VAR	
YAPIM	KATKI	FORM	
EL	KUM	TEPSİ	
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA			
Kırık olarak ele geçen tepsisi son derece kaliteli parlak bir ağıya sahiptir. Tepsinin ön yüzeyi paralel çizgilerle üç panele ayrılmıştır. Rölyef tekniğinde uygulanmış olan bezeme, tepsinin ön yüzeyinin tamamını kaplamaktadır. Paneller içerisinde köşe yapan doğrusal hatlar, merdiven motifi, ters-düz üçgenler, içleri taraflı geometrik şekiller yer almaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Levha 67, 68, 72).			

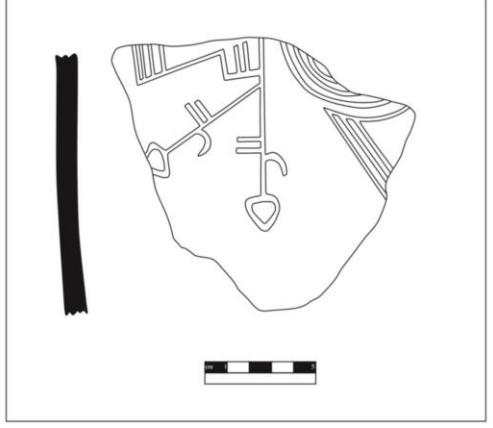
Levha 71. Güzelova Höyüğü, 368 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Güzelova		LEVHA 72
RESİM:	ÇİZİM:	
		
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA
367	1056	-----
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
X		
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
☐	☐	☐
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
☐	☐	☐
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
☐	☐	☐
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>ç içe aç</i>
☐	☐	☐
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
☐	☐	☒
<i>zigzaglar</i>	☐	☐
☐	☐	☐
RENK	ASTAR	PERDAH
DEVETÜYÜ	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞCIK	TEPSİ
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Yerleşimden ele geçen diğer bezemeli tepsilere göre daha sade bir bezemeye sahip olan tepsinin ön yüzeyi üç panele ayrılmış olmalıdır. Rölyef tekniğinde yapılmış olan motif köşe yapan doğrusal hatlardan oluşan merdiven motifinden oluşmaktadır. Daha öncede ifade edildiği üzere bu tepsiler tümüyle bölgesel özellik gösteren ürünlerdir. Benzer örnekler için bakınız (Levha 67, 68, 71).		

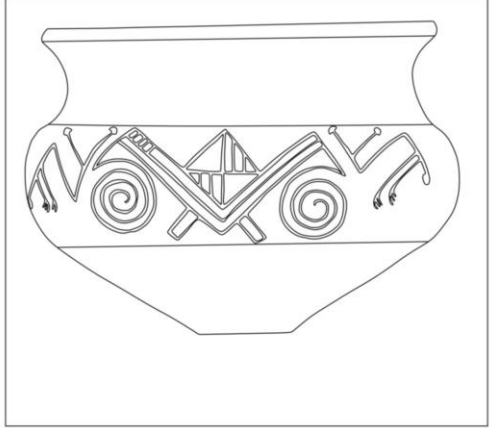
Levha 72. Güzelova Höyüğü, 367 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Güzelova		LEVHA 73
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA
345	1037	8 m.
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
☐	X	☐
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taraflı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X	☐	☐
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
☐	☐	☐
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
☐	☐	☐
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	☐
X	☐	☐
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>
☐	☐	☐
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
☐	☐	☐
<i>zigzaglar</i>	☐	☐
☐	☐	☐
RENK	ASTAR	PERDAH
SİYAH-KAHVE	VAR	VAR
YAPIM	KATKI	FORM
EL	KUM-TAŞCIK	ÇÖMLEK
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Ağız kenarı yuvarlatılmış kısa boyunlu çömlék üzerinde gövde ve boyun kısmında baskı-oluk tekniğinde yapılmış bezeme motifi yer almaktadır. Bezeme motifi farklı boyutlardaki düzlemsel hatlardan oluşmaktadır.		

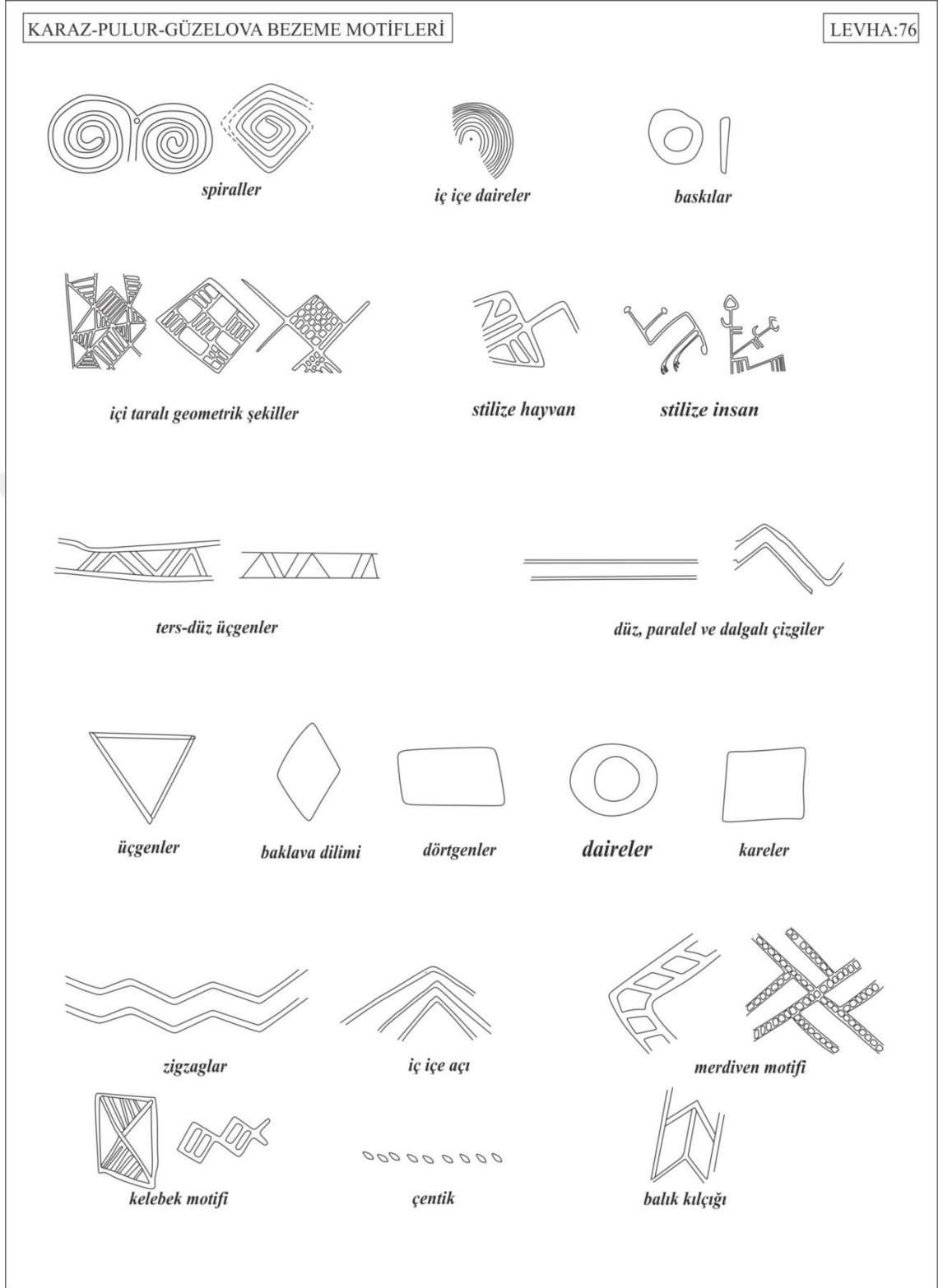
Levha 73. Güzelova Höyüğü, 345 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Güzelova		LEVHA 74
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA
482	1160	-----
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
X		
<i>düz, paralel ve dalgalı çizgiler</i>	<i>içi taralı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X		
<i>iç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
		X
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>iç içe aç</i>
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH
KİREMİT KIRMIZISI	VAR	VAR
YAPIMI	KATKI	FORM
EL	İRİ TAŞÇIK	AMORF
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Kırık olarak ele geçen 1160 numaralı eserin üzerinde rölyef tekniğinde uygulanmış bezeme yer almaktadır. Kırık olarak ele geçen bu bezeme taslağı muhtemelen merkezde bulunan ve iç içe aç yapan doğrusal hatların iki yönde spiral bezeme yapması ile tamamlanmaktadır. Bu ana bezemenin her iki yanında Kura-Aras seramiği bezeme repertuvarında sıkça rastladığımız stilize insan bezemesi yer almaktadır. En yakın benzeri için bakınız (Levha 75).		

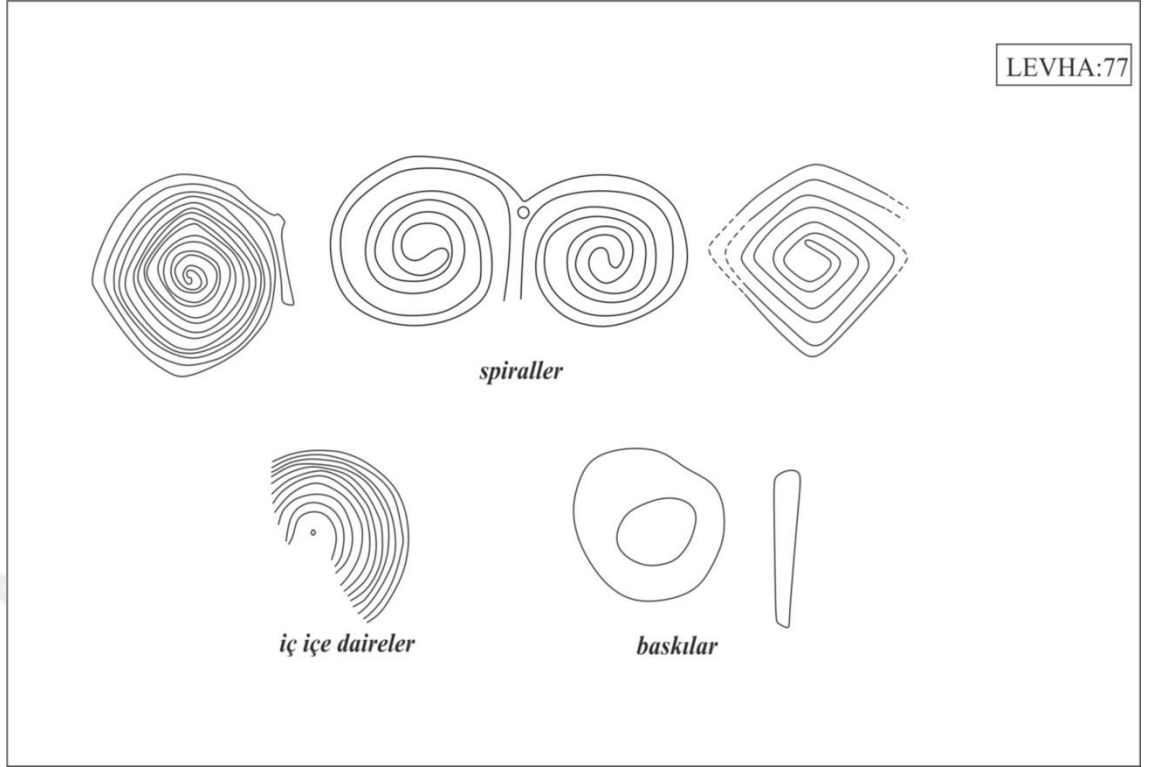
Levha 74. Güzelova Höyüğü, 382 Kazı Envanter Numaralı Eser.

Yerleşim: Güzelova		LEVHA 75
RESİM: 	ÇİZİM: 	
KAZI ENVANTER NO	MÜZE ENVANTER NO	TABAKA
----	1550	----
KABARTMA-RÖLYEF BEZEME	BASKI-OLUK BEZEME	KAZIMA BEZEME
X		
<i>düz, paralel ve dalgali çizgiler</i>	<i>içi taralı geometrik şekiller</i>	<i>stilize insan ve hayvanlar</i>
X	X	
<i>İç içe daireler</i>	<i>daireler</i>	<i>üçgenler</i>
<i>dörtgenler</i>	<i>kareler</i>	<i>spiraller</i>
		X
<i>baskılar</i>	<i>baklava dilimi</i>	
<i>çentik</i>	<i>balık kılıcı</i>	<i>İç içe aç</i>
		X
<i>kelebek motifi</i>	<i>ters-düz üçgenler</i>	<i>merdiven motifi</i>
X		
<i>zigzaglar</i>		
RENK	ASTAR	PERDAH
KIRMIZI	VAR	VAR
YAPIMI	KATKI	FORM
EL	KUM	ÇANAK
TANIM- DEĞERLENDİRME- KARŞILAŞTIRMA		
Dışa dönük ağız kenarlı, küresel gövdeli, düz dipli çanak üzerinde yer alan bu motif rölyef tekniğinde uygulanmıştır. Merkezde bulunan ve iç içe aç yapan doğrusal hatlar iki yönde spiral bezeme oluşturmaktadır. Bu açının tam ortasında içi taralı ve boş kelebek motifi yer almaktadır. Ana merkezde yer alan bu motifin iki yanında bazı araştırmacılar tarafından stilize insan olarak tanımlanan figürler yer almaktadır. Benzer örnekler için bakınız (Karaz Levha 32, 35).		

Levha 75. Güzelova Höyüğü, 1550 Müze Envanter Numaralı Eser.

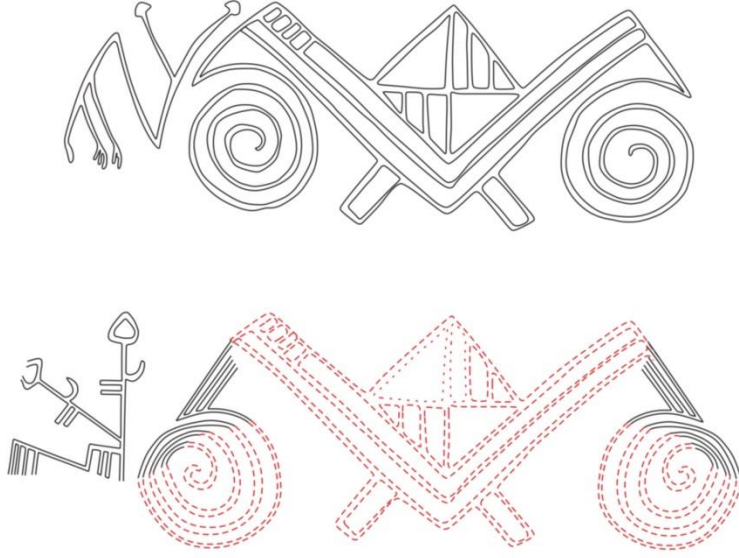
Levha 76. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri.

Levha 77. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,

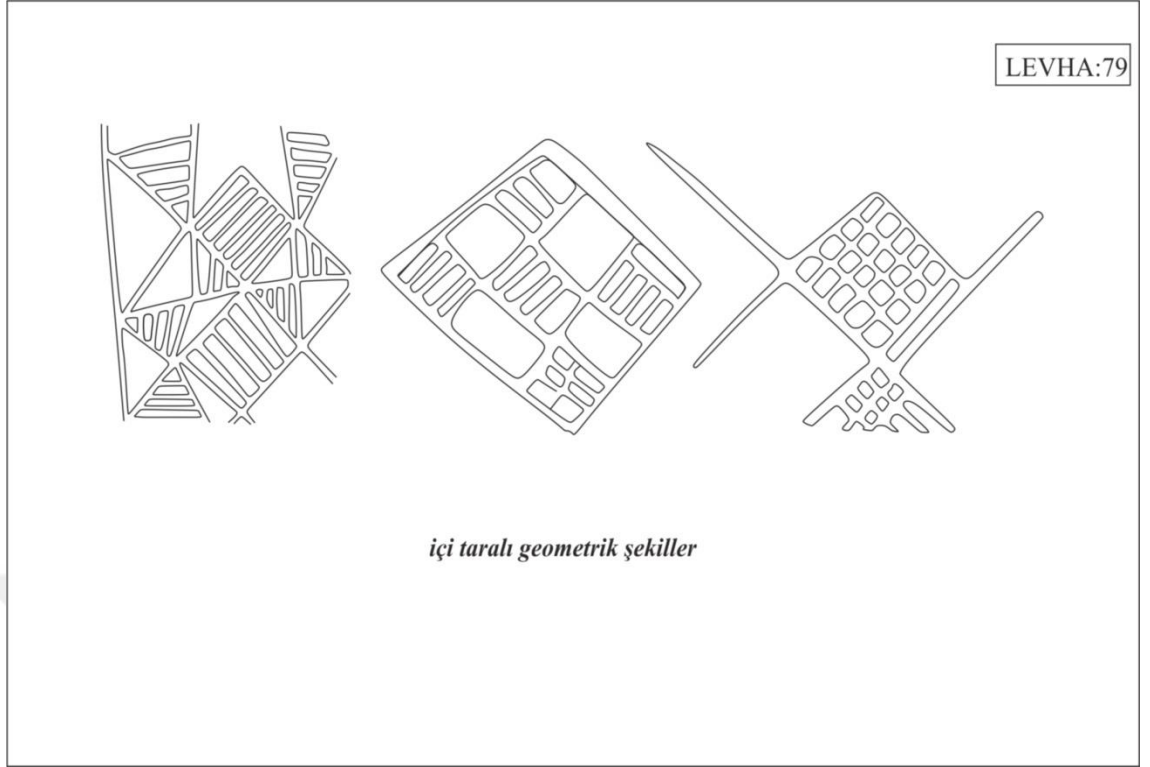
Spiraller, iç içe daireler ve baskılar.

LEVHA:78

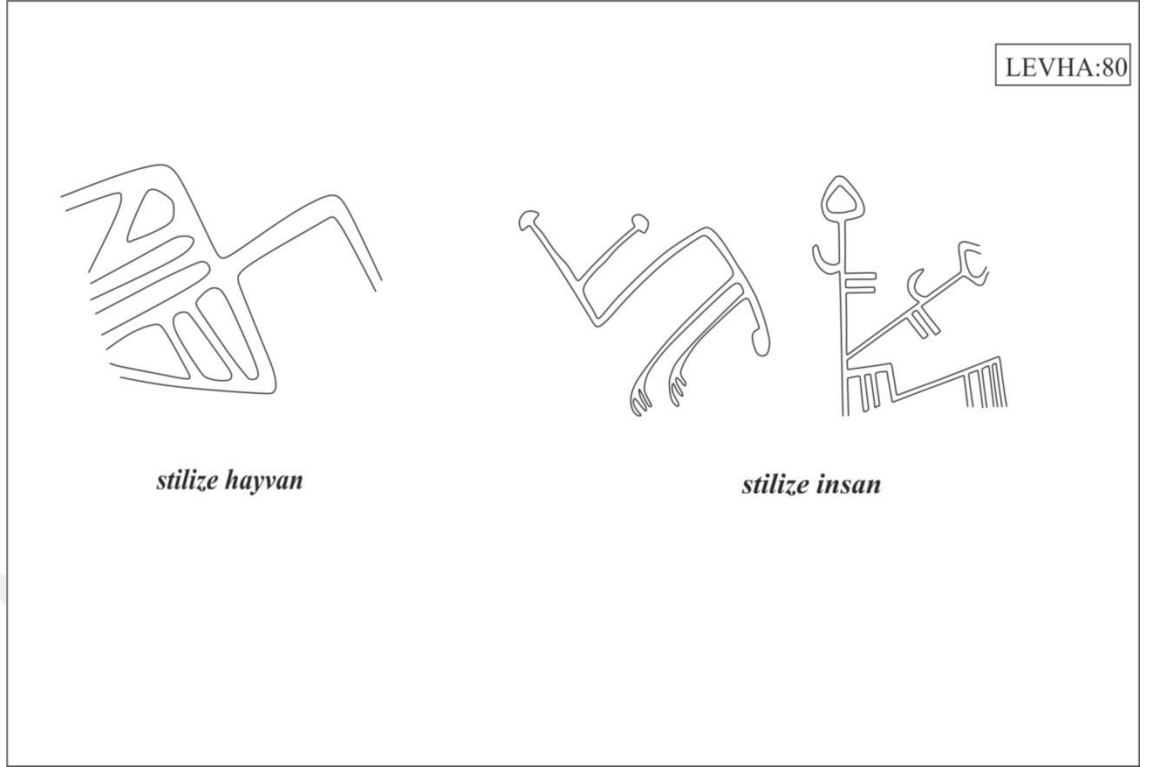
Levha 78. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,

Karaz Motifi.

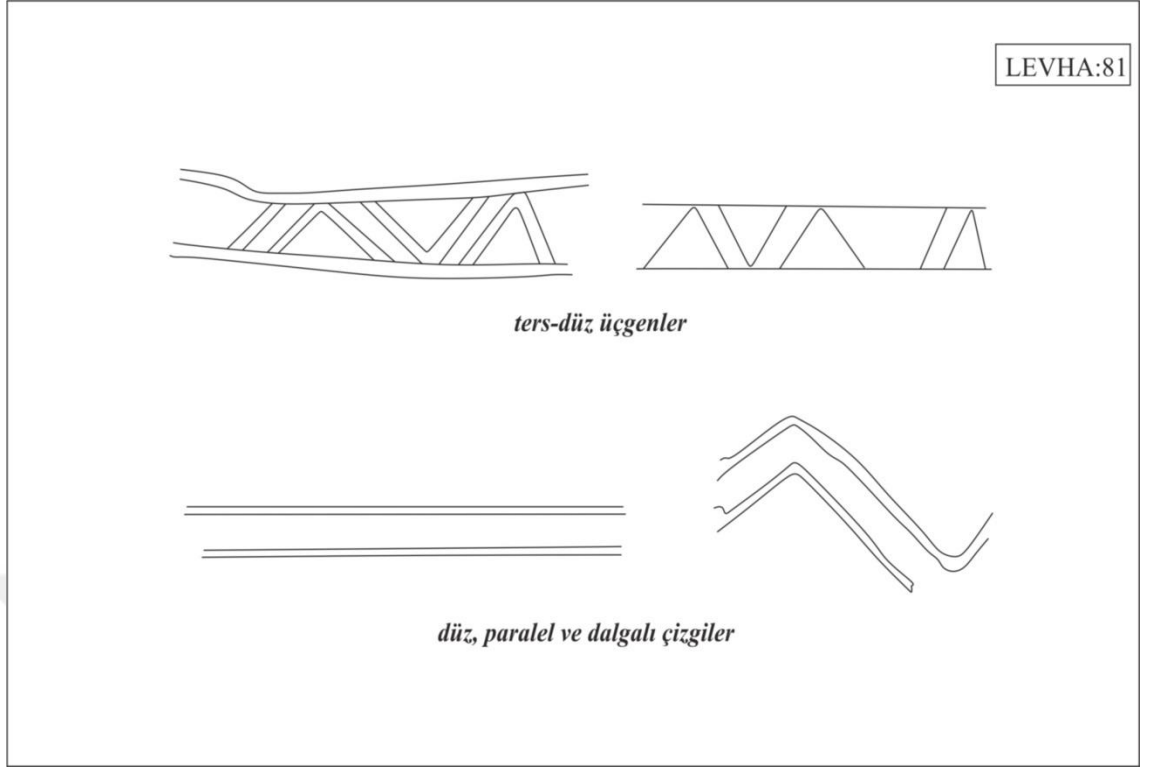
Levha 79. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,

İçerideki geometrik şekiller.

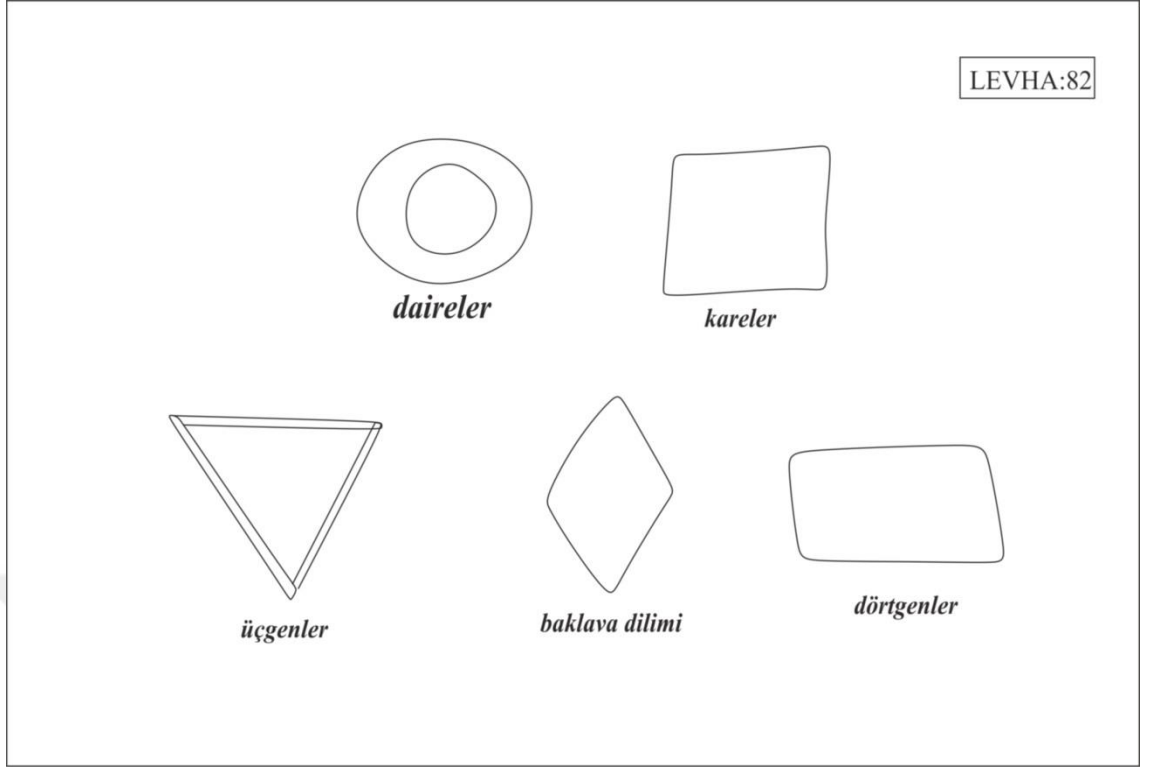
Levha 80. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,

Stilize hayvan ve insan.

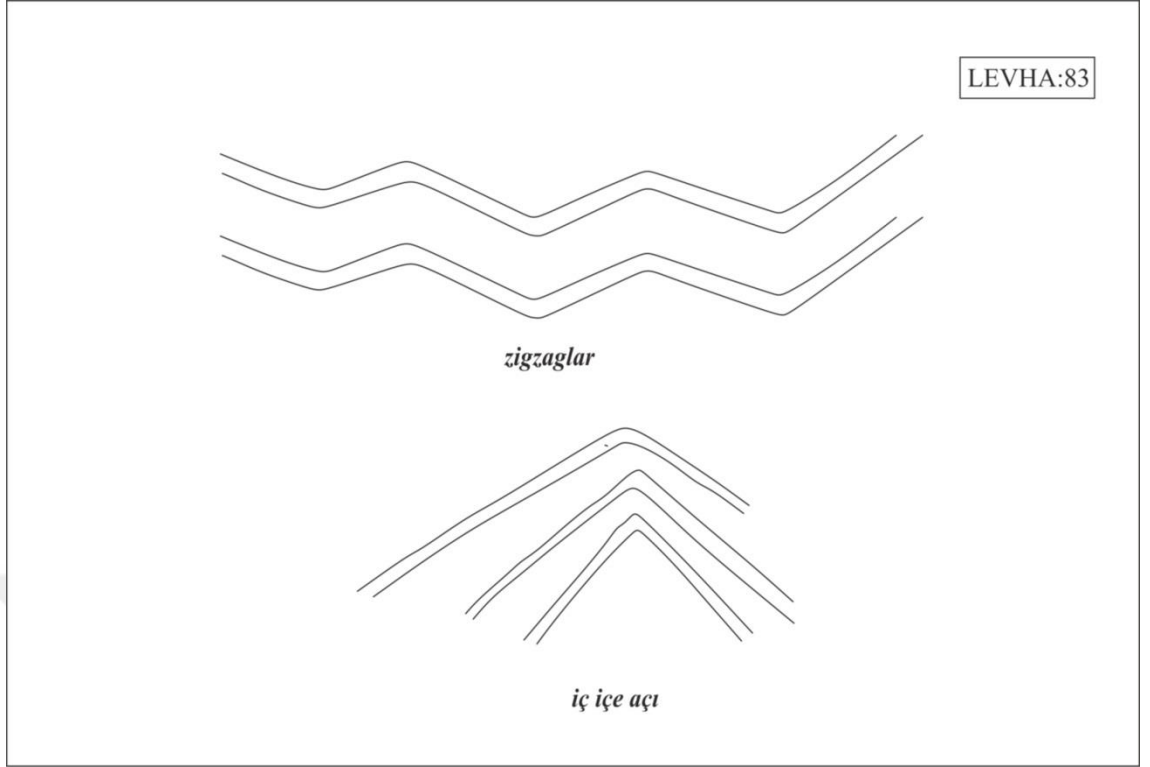
Levha 81. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,

Ters-düz üçgenler ve düz, paralel ve dalgalı çizgiler.

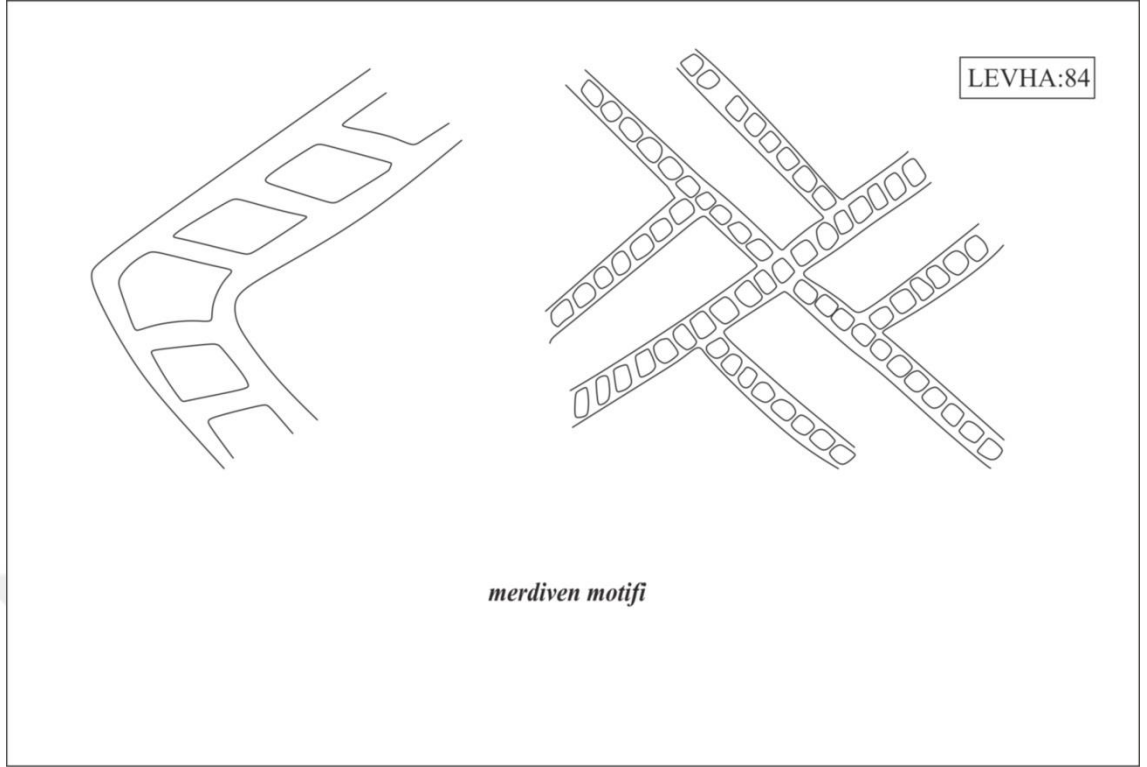
Levha 82. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,

Daireler, kareler, üçgenler, baklava dilimi ve dörtgenler .

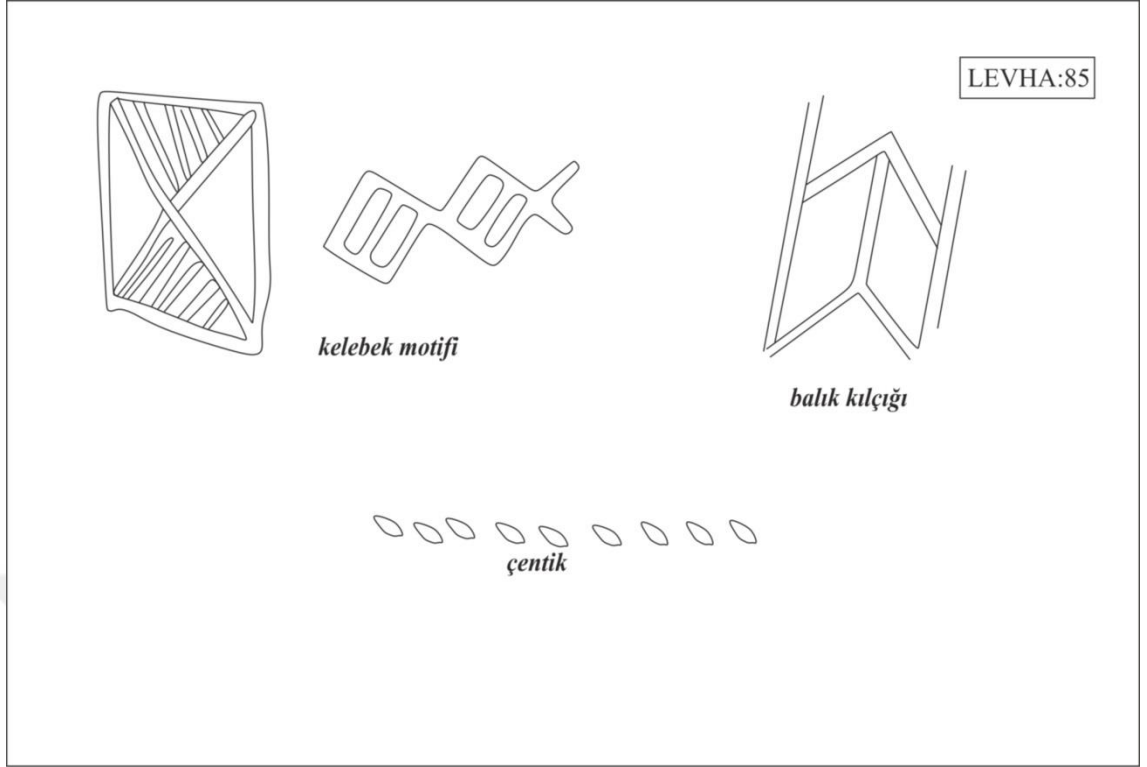
Levha 83. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,

Zig zaglar ve iç içe aç.

Levha 84. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,

Merdiven motifi.

Levha 85. Karaz, Pulur ve Güzelova Höyükleri Bezeme Motifi Türleri,

Kelebek motifi, balık kılçığı ve çentik bezeme.

ÖZGEÇMİŞ

Kişsel Bilgiler	
Adı Soyadı	Gülşah ÖZTÜRK
Doğum Yeri ve Tarihi	Artvin/ 09.02.1989
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	gulsahoztrk1@gmail.com
Tarih	22.06.2018